

Pantelimon VARZARI

ISTORIA POLITICĂ A REPUBLICII MOLDOVA

(Note de curs)

Chișinău
2019

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA**

**UNIVERSITATEA DE STUDII POLITICE
ȘI ECONOMICE EUROPENE
„CONSTANTIN STERE”**

**I.P. INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE,
POLITICE ȘI SOCIOLOGICE**

Pantelimon VARZARI

ISTORIA POLITICĂ A REPUBLICII MOLDOVA
(Note de curs)

**Chișinău
2019**

32(478)(075.8)

V-30

Recomandată pentru editare de către Senatul Universității de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere” și Consiliul științific al I.P. Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Recenzenți:

Nicolae Laiu, doctor în istorie, conferențiar universitar;

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice, profesor cercetător, profesor universitar

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Varzari, Pantelimon

Istoria politică a Republicii Moldova : (*Note de curs*) / Pantelimon Varzari ; Min. Educației, Culturii și Cercet. al Rep. Moldova, Univ. de Studii Politice și Economice Europene "Constantin Stere", I. P. Inst. de Cercet. Juridice, Politice și Sociologice. – Chișinău : Pontos, 2019 (Tipogr. "Europress"). – 201 p.

Referințe bibliogr.: p. 193-200 și în subsol. – 100 ex.

ISBN 978-9975-72-343-5.

32(478)(075.8)

V-30

ISBN 978-9975-72-343-5

© Pantelimon Varzari, 2019

© Universitatea de Studii Politice și Economice Europene
„Constantin Stere”, 2019

© I.P. Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2019

CUPRINS

CONSIDERAȚII PRELIMINARE	7
TEMA I. OBIECTUL DE STUDIU ȘI STATUTUL EPISTEMOLOGIC AL DISCIPLINEI <i>ISTORIA POLITICĂ A REPUBLICII MOLDOVA</i>	10
1. Obiectul de studiu și problematica <i>Istoriei politice a Republicii Moldova</i>	10
2. Metodologia cercetării și principiile studierii <i>Istoriei politice a Republicii Moldova</i>	13
3. Etapele și caracteristicile de bază ale <i>Istoriei politice a Republicii Moldova</i> .	14
COMPARTIMENTUL I. <i>INSTIȚIIONALIZAREA STATULUI REPUBLICA MOLDOVA –</i> <i>REPERE POLITICO-JURIDICE FUNDAMENTALE</i>	
TEMA II. REPUBLICA MOLDOVA: DE LA MONOPARTIDISMUL COMUNIST LA PLURALISMUL POLITIC	22
1. Evoluția sociopolitică a RSS Moldovenești în anii 1940–1991	22
2. <i>Perestroika</i> gorbaciovistă (1985–1991) și criza sistemului totalitar în Moldova Sovietică	26
3. Mișcarea democratică de eliberare națională a populației din Moldova (1988–1991) și semnificațiile ei	31
TEMA III. DECLARAȚIA SUVERANITĂȚII RSS MOLDOVA	34
1. Alegerile parlamentare pentru Sovietul Suprem al RSS Moldovenești (25 februarie 1990)	34
2. Adoptarea Declarației Suveranității RSS Moldova (23 iunie 1990) – prima victorie a forțelor democratice pentru independență	39
TEMA IV. DECLARAȚIA DE INDEPENDENȚĂ A REPUBLICII MOLDOVA	43
1. Declarația de Independență (27 august 1991) – actul fondator al statului Republica Moldova	43
2. Lecțiile independenței și dilemele Republicii Moldova – tranziția de la totalitarism la democrație	49
COMPARTIMENTUL II. <i>ADOPTAREA CONSTITUȚIEI REPUBLICII MOLDOVA DIN 1994</i> <i>ȘI MODIFICAREA REGIMULUI POLITIC DIN 2000 –</i> <i>ETAPA STABILIZĂRII SISTEMULUI POLITIC</i>	
TEMA V. EXTINDEREA PRINCIPILOR DEMOCRATICE ȘI FUNCȚIONALITATEA INSTITUȚIILOR DE STAT DUPĂ ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 1994 ȘI DIN 1998	57
1. Alegerile parlamentare din 1994 și scrutinul din 1998: similitudini și deosebiri	57

2.	Constituția Republicii Moldova din 1994 – act fundamental și suprem al statului	61
3.	Instituțiile politice ale statului Republica Moldova (Parlamentul, Președinția, Guvernul)	68
TEMA VI. CONSTITUIREA ALIANȚEI PENTRU DEMOCRAȚIE ȘI REFORME DIN 1998 ȘI PROGRAMUL EI DE GUVERNARE		
74		
1.	<i>Alianța pentru Democrație și Reforme</i> (1998–1999) – primul exercițiu democratic de guvernare în coaliție	74
2.	Promovarea reformelor democratice pe plan intern	77
3.	Integrarea Republicii Moldova în structurile politice și economice regionale și internaționale	81

**COMPARTIMENTUL III.
REFORMAREA SISTEMULUI POLITIC ȘI INSTITUȚIONAL
ÎN ANII 2001–2009 ÎN CONTEXTUL FORMULEI POLITICE NOI
DE GUVERNARE A PCRM**

TEMA VII. ALEGERILE PARLAMENTARE DIN PERIOADA 25 FEBRUARIE 2001 – 5 APRILIE 2009 ȘI NOUA POLITICĂ DE STAT		
89		
1.	Rezultatele scrutinelor parlamentare din 2001 și din 2005 și semnificația „parteneriatului politic” din 24 martie 2005	89
2.	Alegerile parlamentare din 5 aprilie 2009 și „Dosarul 7 aprilie 2009” sau „Revoluția Twitter”	94
TEMA VIII. POLITICA INTERNĂ ȘI EXTERNĂ A STATULUI REPUBLICA MOLDOVA ÎN ANII 2001–2009: CSI VS. UE		
98		
1.	Formula politică nouă de guvernare a PCRM și derularea unor reforme modernizatoare	98
2.	Instituționalizarea procesului de integrare europeană în perioada guvernării comuniste	106

**COMPARTIMENTUL IV.
PROIECTUL PARADIGMEI NOI DE GUVERNARE DEMOCRATICĂ
DIN A DOUA JUMĂTATE A ANULUI 2009
PÂNĂ LA ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 2019**

TEMA IX. SCRUTINELE PARLAMENTARE DIN 29 IULIE 2009 ȘI DIN 28 NOIEMBRIE 2010: TEST PRIVIND ASCENSIUNEA DEMOCRATICĂ		
112		
1.	Rezultatele alegerilor parlamentare din 29 iulie 2009 și din 28 noiembrie 2010 și „instalarea ordinii economice noi”	112
2.	Alianțele de guvernare din anii 2009–2014 și mitul despre „povestea de succes”	118
3.	Prevederile <i>Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană</i>	125

TEMA X.	ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 30 NOIEMBRIE 2014, DIN 24 FEBRUARIE 2019 ȘI PREZIDENȚIALELE-2016: REACTUALIZAREA CLIVAJELOR SOCIOPOLITICE	132
1.	Rezultatele scrutinului parlamentar din 30 noiembrie 2014, din 24 februarie 2019 și ale prezidențialelor din octombrie-noiembrie 2016	132
2.	Alianțele de guvernare din anii 2015–2019 și <i>trendul</i> lor politic	144
3.	Dualitatea puterii de stat și reactualizarea clivajelor sociopolitice	151
TEMA XI.	ABORDĂRI ALE GENEZEI ȘI EVOLUȚIEI STATULUI REPUBLICA MOLDOVA ÎN ȘTIINȚA POLITICĂ AUTOHTONĂ	160
1.	Evoluția statului Republica Moldova prin prisma constituirii și funcționării elitei politice	160
2.	Evoluția statului Republica Moldova prin prisma formării și dezvoltării sistemului pluripartidist	166
3.	Evoluția statului Republica Moldova din perspectiva apariției și consolidării societății civile	170
4.	Evoluția statului Republica Moldova în contextul vectorului integraționist european	178
5.	Abordarea tranzitologistă în studiile politologice contemporane: probleme și căutări	185
	LOCUL CETĂȚEANULUI ÎN CADRUL SISTEMULUI POLITIC ȘI INSTITUȚIONAL (în loc de concluzii)	189
	BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	193

„Istoria este emulul timpului, depozit al acțiunilor,
martor al trecutului, exemplu și înștiințare a prezentului,
avertisment al viitorului”,
Miguel de Cervantes, romancier, poet și dramaturg spaniol

CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Istoria politică a unui stat este singurul judecător imparțial, care îi pedepsește cu asprime „pentru lecțiile neînsușite” pe toți și, mai întâi de toate, pe politicienii de carieră. Astăzi, rămâne de o actualitate stringentă constatarea lui *M. Kogălniceanu*: „Dacă vreodinioară studiul istoriei a fost trebuitor, aceasta este epoca noastră, în acest timp de haos, când oamenii publici, și oamenii privați, bătrâni și tineri ne-am văzut individualitățile sfâșiate și iluziile ce erau mai plăcute, șterse. Într-un asemenea timp limanul de mântuire, altarul de răzimat pentru noi este studiul istoriei singurul oracol, care ne mai poate spune viitorul”.

Istoria politică documentată oferă date exacte despre derularea evenimentelor și proceselor politice. Experiențele consumate trebuie studiate cu atenție, pentru că pot constitui un îndrumar în procesul edificării unei societăți deschise.

După circa trei decenii de la proclamarea independenței tânărului stat Republica Moldova, constatăm că această perioadă a fost una destul de bulversată pentru istoria politică recentă, trecerea de la un regim politic totalitar la unul democratic fiind anevoioasă. Or, distanțarea de trecutul și de memoria inconștientă se poate realiza doar prin cunoașterea, însușirea și asumarea greșelilor.

În contextul celor spuse, cunoașterea *istoriei politice recente a Republicii Moldova*, studierea și ceretarea istoriei politice a statului suveran și independent, însușirea învățămintelor ei au fost și vor rămâne condiții ale educației tinerei generații, ale continuității unui stat. Multe dintre problemele prezentului își au originea în necunoașterea istoriei, originii limbii și a culturii, în ignorarea simbolurilor naționale, a propriilor personalități notorii. Cunoașterea *istoriei politice a Republica Moldova* reprezintă un element care denotă cultura generală și simțul responsabilității unui cetățean al acestui stat.

Prezentele *Note de curs* constituie o elaborare teoretică și metodică privind studierea *Istoriei politice a Republicii Moldova* ca știință și disciplină didactică, cuprinzând și o incursiune analitică în constituirea și evoluția sociopolitică a RSS Moldovenești în anii 1940–1991, perioadă care a marcat profund formarea și dezvoltarea statului suveran și independent Republica Moldova. Prin conținutul său, *ele urmăresc* o cunoaștere aprofundată a premiselor și factorilor social-politici care au determinat apariția și dezvoltarea statului Republica Moldova, a evoluției și perspectivelor consolidării sistemului politic din țara noastră, precum și a abordărilor

de cercetare și deci operarea cu noi metode politologice și extrapolitologice în realizarea unor analize științifice, oferind astfel studenților o viziune sistem(at)ică a disciplinelor de specialitate în domeniul științelor politice.

Cursul universitar de *Istorie politică a Republicii Moldova* este destinat formării abilităților de gândire critică la studenți, dezvoltării competențelor de abordare multilaterală și complexă a principalelor probleme de ordin politic și economico-social cu care s-a confruntat și pe care continuă să le întâlnească societatea din Republica Moldova, fiind vorba de o cunoaștere fundamentală a diferitor ipostaze ale vieții politice.

Pe parcurs, studenții sunt familiarizați cu periodizarea *istoriei politice recente a Republicii Moldova*, cu premisele apariției și condițiile dezvoltării statului Republica Moldova, cu actele politico-juridice fundamentale ce au marcat formarea și devenirea statului ca o nouă entitate, cu trăsăturile distinctive ale sistemului politic și ale regimului politic, cu cauzele și consecințele noilor fenomene și procese, adesea contradictorii, care se derulează și în prezent. Se încearcă formarea unui algoritm de apreciere și conturare a „idealului” de democrație, de evaluare a corelației și interdependenței realităților social-politice și economice, de estimare a evoluției unor anumite procese și evenimente de ordin sociopolitic pe termen scurt, mediu și de perspectivă, așa încât studenții să-și creeze o opinie proprie bine fundamentată privitor la legitimitatea statului, la viitorul și perspectivele lui.

Per ansamblu, **obiectivele cursului** rezidă în: determinarea obiectului de studiu și a statutului epistemologic al disciplinei; definirea problematicii și a tematicii istoriei politice recente a Republicii Moldova; familiarizarea cu metodologia cercetării și cu principiile studierii disciplinei; identificarea și interpretarea perioadelor genezei și evoluției statului Republica Moldova din diverse perspective teoretice și praxiologice; stabilirea relației dintre *perestroika* gorbaciovistă, mișcarea democratică de eliberare națională din Moldova și *Declarația de Independență a Republicii Moldova*; familiarizarea cu reperele politico-juridice fundamentale în instituționalizarea și consolidarea statului; stăpânirea logicii clivajelor politice profunde în societate (vectorul european – proiectul eurasiatic, unionism – moldovenism, unitarism – federalism etc.); interpretarea și explicarea anumitor fenomene, procese, fapte și evenimente sociopolitice în baza conceptelor, noțiunilor și ideilor expuse de cercetătorii contemporani; dezvoltarea capacităților de analiză politică în domeniu; formarea deprinderilor de lucru în domeniul științelor politice, ceea ce le-ar oferi posibilitatea de a înțelege dinamica vieții politice a societății din Republica Moldova și resorturile acestei evoluții; asimilarea noilor cunoștințe care ar permite o dezvoltare ulterioară mai amplă a disciplinei academice *Istoria politică a Republicii Moldova* în țara noastră.

Cursul universitar propus reflectă principalele probleme teoretico-explicative și praxiologice ale *istoriei politice a statului Republica Moldova* în contextul științelor politice contemporane. În acord cu scopul didactic principal, prezenta lucrare, fiind

concepută și redactată conform exigențelor unui *curs academic*, este structurată în **patru compartimente**: *Instituționalizarea statului Republica Moldova – repere politico-juridice fundamentale; Adoptarea Constituției Republicii Moldova din 1994 și modificarea regimului politic din 2000 – etapa stabilizării sistemului politic; Reformarea sistemului politic și instituțional în anii 2001–2009 în contextul formulei politice noi de guvernare a PCRM și Proiectul paradigmei noi de guvernare democratică din a doua jumătate a anului 2009 până la alegerile parlamentare din 2019*. Aceste module corespund, în linii mari, celor patru perioade din geneza și evoluția statului Republica Moldova.

TEMA I. OBIECTUL DE STUDIU ȘI STATUTUL EPISTEMOLOGIC AL DISCIPLINEI *ISTORIA POLITICĂ A REPUBLICII MOLDOVA*

1. Obiectul de studiu și problematica *Istoriei politice a Republicii Moldova*

Actualitatea și necesitatea învățării și studierii *Istoriei politice a Republicii Moldova* reies din următoarele considerente. **În primul rând**, prezentul și viitorul unei societăți sunt dependente de trecut, prezentul nefiind posibil fără existența generațiilor trecute pe baza cărora se dezvoltă generația mai tânără. Cunoașterea istoriei politice ne ajută să ne definim pe noi înșine, să ne cunoaștem poporul și să ne identificăm cu un anumit tip de gândire, facilitând astfel evoluția unei sau altei țări. **În al doilea rând**, pentru că istoria se repetă, oamenii trebuie să învețe din greșelile antecedentilor. Cunoașterea istoriei, prin raportarea la trecut, permite să se înțeleagă evoluția evenimentelor sociale, economice și politice ale unei națiuni / popor și să se evalueze lucrurile care se petrec în prezent cu mai multa obiectivitate, putând anticipa consecințele acestora. Și **în al treilea rând**, politicienii, fiind adeseori luați de valul evenimentelor social-politice și economice curente, reacționează și impovizează în funcție de ceea ce se întâmplă azi în societatea din Republica Moldova. Însă, pentru a lua decizii adecvate și eficiente pe termen lung, oamenii politici, dar și publicul neinițiat în fenomenul politicului și al procesului politic au nevoie de o privire de ansamblu asupra *istoriei politice a statului Republica Moldova*.

În contextul celor spuse, vom aduce în discuție **trei citate celebre** despre necesitatea cunoașterii istoriei politice naționale: „Ceea ce experiența și istoria ne învață e asta – oamenii și guvernele nu au învățat niciodată nimic din istorie și nici nu au acționat conform principiilor” (*G.W. Hegel*); „Istoria își bate joc de cei care nu o cunosc, repetându-se” (*N. Iorga*); „Istoria ne arată că din istorie nu învățăm nimic” (*A. de Saint-Exupery*). Altfel spus, cunoașterea istoriei politice a statului prezintă o deosebită importanță datorită învățăturilor care se pot extrage din experiențele generațiilor trecute, consecințelor pe care le are asupra prezentului și viitorului, dar și pentru că le dă oamenilor identitatea fără de care nu ar putea exista.

Unii istorici politici consideră că ***istoria politică relatează și analizează evenimentele și procesele politice, ideile politice și activitatea liderilor politici***. Ea este structurată, de obicei, în jurul statului-națiune. Este distinctă, dar are legătură cu alte domenii din istorie, precum istoria socială, istoria economică și istoria militară. În general, ***istoria politică se focalizează pe evenimente legate de statele-națiune și pe procesele politice formale***. Conform lui *Hegel*, istoria politică „este o idee a statului cu

o forță morală și spirituală deasupra intereselor materiale ale subiecților: rezultă că statul este principalul agent al schimbării istorice”¹.

Obiectul de studiu al istoriei politice a unui stat rezidă în cunoașterea legităților și tendințelor dezvoltării social-politice. Această știință examinează procesele politice, activitatea diferitor partide politice și a altor actori politici, dezvoltarea structurilor puterii de stat și instituțiilor publice. Varietatea formelor de interacțiune dintre subiecții politici în câmpul politic național este legată de lupta pentru putere și exercitarea ei, elaborarea, evaluarea, adoptarea deciziilor de către decidenții politici și realizarea lor de către organele puterii de stat.

Istoria politică scoate în evidență rolul politicii și transformărilor politice în diferite stadii de dezvoltare a țării, analizează diferite fenomene și procese politice, stabilește cauzele apariției unei sau altei situații politice, precum și caracteristicile și consecințele acestora. Spre deosebire de alte științe istorice și politice, istoria politică studiază formele concrete de manifestare a anumitor legități și tendințe în dezvoltarea societății, care se exprimă prin fapte istorice și evenimente politice, prin relaționarea proceselor politice și influența lor asupra vieții sociumului.

Obiectul de studiu al *Istoriei politice a Republicii Moldova*, ca știință și disciplină didactică, constă în analiza legităților, tendințelor și contradicțiilor genezei și dezvoltării sociopolitice a statului Republica Moldova, în examinarea apariției și consolidării sistemului politic cu toate componentele sale constitutive. Cu alte cuvinte, **obiectul de studiu** rezidă în studierea evoluției vieții politice a statului Republica Moldova de la constituirea lui ca stat suveran și independent până în prezent.

De aici și definirea a **trei funcții de bază** ale istoriei politice ca știință și disciplină didactică: 1) **funcția cognitivă** (provine din necesitatea înțelegerii și interpretării teoretice a faptelor, evenimentelor și proceselor istorico-politice de dezvoltare a societății, din identificarea principalelor legități și tendințe în dezvoltarea istoriei politice a țării, ajutând astfel la înțelegerea profundă a cursului politic al acesteia și evitând luarea deciziilor subiective de ordin politic); 2) **funcția praxiologică** (conferă posibilitatea stăpânirii și influențării mecanismelor obiective și subiective ale dezvoltării cursului politic, concentrează laturile cunoașterii, prospectării, evaluării și normativității, exprimând, în același timp, implicarea istoriei politice ca instrument teoretic în analiza practicii politice, formularea principiilor și mecanismelor care orientează activitatea instituțiilor politice) și 3) **funcția instructiv-educativă** (definește formarea unei viziuni științifice a obiectului de studiu, exprimă capacitatea istoriei politice de a prevedea posibilele evoluții ale vieții politice, precum și însușirea principiilor unei bune guvernări într-o societate democratică).

Pentru a clarifica **raporturile Istoriei politice a Republicii Moldova**, ca disciplină didactică și științifică, **cu alte științe politice**, o precizare se impune de la

¹ Sfetcu N. Istoria politică. [on-line] <https://www.setthings.com/ro/istoria-politica/> (vizitat 21.04.2017).

bun început: *politicul*, ca sferă particulară a vieții sociale, reprezintă acea realitate specifică societății care face *obiectul de studiu al mai multor științe*, acestea alcătuind laolaltă sistemul științelor politice: știința politică sau politologia / teoria politică, sociologia politică, filosofia politică, geopolitica, antropologia politică etc. (nu vom uita, la fel, și faptul că socialul, dar și economicul, ca alte sfere particulare ale vieții sociale, relaționează cu știința politică¹). În opinia noastră, luând ca bază *modelul-ipoteză* a lui O. Trăsnea (el înțelege prin disciplinele politice acele discipline care, într-o viziune globală sau parțială, cu o finalitate teoretică sau operațional-aplicativă, folosind o abordare structurală sau istorică, se consacră studiului vieții politice) cu cele *trei nivele ale sistemului științelor politice* (*științe politice teoretice; științe politice aplicative sau praxiologice, politotehnice, „terapeutice”*, precum și *științe politice de graniță, de confluență sau de intersecție*, numite și „secante”, *limitrofe, înrudite, interdisciplinare* sau, după M. Dogan, *hibride*), *Istoria politică a Republicii Moldova* s-ar include în cel de-al treilea nivel, din care fac parte sociologia politică, filosofia politică, antropologia politică, psihologia politică, economia politică, geografia politică, istoria gândirii politice, statologia (știința despre stat). Aceste și alte științe realizează joncțiunea sistemului cu alte științe din afara lor și se concentrează, de asemenea, asupra fenomenului politic, dar din unghiuri de abordare specifice, extrapolitologice².

Problematica de studiu a Istoriei politice a Republicii Moldova este destul de variată. Din multiplele probleme ale disciplinei, pentru referatele și comunicările științifice propuse spre dezbateri la orele de seminar, au fost selectate unele aspecte majore care presupun analiza unor subiecte mai concrete, ceea ce va facilita însușirea și expunerea cursului universitar. Spre exemplu, încercarea de a înțelege de ce apare democrația, de ce uneori are succes, iar alteori eșuează i-a făcut pe cercetători să oscileze între și dincolo de granițele disciplinare ale științei politice și științei relațiilor internaționale, filosofiei și sociologiei politice, istoriei și economiei. Iar întrebările esențiale pentru democratizarea ce se verifică în lumea postcomunistă sunt: De ce au avut loc tranzițiile? Ce tipuri de democrații iau formă? Cum putem explica traiectoriile postcomuniste diferite? Care este relația democratizare-modernizare?

¹ Regis R. Elemente de sociologie politică (*Note de curs*). Cluj-Napoca, 2008. [on-line] <http://www.canonica.ro/ro/virtuemart/8.html> (vizitat 31.08.2013).

² Varzari P. Sociologie politică (*Note de curs*). Chișinău: Pontos, 2015, p. 11-18. [on-line] <https://ru.scribd.com/doc/266502477/P-varzARI-soc-Pol-Note-c-Ch-Pontos-2015> (vizitat 05.09.2015); Ducu D. Metode de cercetare în științe politice. [on-line] <http://www.academia.edu/10163421/ Metode-de-cercetare-in-stiinte-politice> (vizitat 21.08.2015).

2. Metodologia cercetării și principiile studierii *Istoriei politice a Republicii Moldova*

Științele politice contemporane în procesul de cunoaștere a realității politice folosesc un șir de **abordări și metode**¹. *Abordările sunt o totalitate de mijloace* prin intermediul cărora se adună și se prelucrează informația și se determină vectorul cercetării științifice (în dicționare vom găsi 25 de sintagme cu termenul „abordare”). *Metodele sunt procedee concrete de organizare a procesului de cercetare*, de acumulare a datelor empirice, de construire a ipotezelor și de interpretare a concluziilor. *Metoda științifică este o modalitate de a spori și a obține noi cunoștințe* (în dicționare, la fel, vom găsi cel puțin 100 de definiții ale termenului „metodă”).

Abordările și metodele sunt nu numai instrumente ale cunoașterii realității politice, ci caracterizează și nivelul de dezvoltare a vieții politice. Este unanim acceptat ca *abordările și metodele* pot fi împărțite în **trei grupuri principale**: 1) **abordări generale de cercetare a politicii** (abordarea sociologică, abordarea instituțională, metoda aprecierilor experților, modelarea proceselor politice, abordarea behavioristă, abordarea normativă, abordarea culturologică, abordarea structural-funcțională, abordarea comparată, abordarea antropologică, abordarea decizională, abordarea psihologică, abordarea istorică / evolutivă sau diacronică după D. Fisichella, metoda dialectică, metoda sinergetică, metoda semiotică etc.); 2) **metode logice generale** (numite și metode filosofice – analiza, sinteza, inducția, deducția etc.) și 3) **metode empirice de cercetare** (numite și metode sociologice – interviul, observările, chestionarul sau sondajul, experimentul, analiza documentelor etc.).

Unii cercetători evidențiază **metode politologice de examinare** (instituțională, structural-funcțională, comparativă, sistemică, behavioristă, sinergetică etc.) și **extrapolitologice de cercetare** (sociologice, statistice, filosofice, economice, istorice, antropologice, geografice, juridice, psihologice, semantică etc.), metode ce unesc organic investigația empirică și elaborarea teoretico-metodologică, metode numite și **moduri de abordare**². Alți autori consideră, pe bună dreptate, că în politologie s-au afirmat metode cum ar fi: *instituționalismul, psihologismul, funcționalismul, formalismul, analiza lingvistică* (sau *semantică*), *teoria jocurilor* ș.a.³. Cercetătorii români mai socot că, în legătură cu metodele de cercetare în științele politice, pot fi evidențiate următoarele **șase metode ale științei politice**⁴: *pozitivismul și obsesia*

¹ Efremov V. Politologie. Știință și disciplină de studiu (Materiale metodologice instructiv-educative). Chișinău, 2010. 136 p. [on-line] <http://www.perspectiva.md/ro/files/biblioteca/efremovpolitologie.pdf> (vizitat 21.08.2015).

² Abordările politologice și extrapolitologice. [on-line] <http://biblioteca-digitala-online.blogspot.com/2012/12/abordarile-politologice-si.html> (vizitat 07.03.2015); Varzari P. Sociologie politică..., p. 14.

³ Abordările politologice și extrapolitologice...

⁴ Mândru B. Știința politică, politicul și politica. [on-line] <http://bogdanmandru.wordpress.com/stiinta-politice-political-si-politica/> (vizitat 14.05.2014).

*metodei, empirismul și obsesia datelor, metoda sistemică, metoda funcționalistă, metoda comparativă, metoda ideal-tipurilor a lui M. Weber*¹ etc.

Care sunt limitele cercetării științifice? Este vorba de o limitare implicită a cercetării științifice, oricare ar fi domeniul de analiză. Riscul subiectivității este implicit oricărei cercetări, pentru că ține de dimensiuni necontrolabile ale determinărilor cultural-educaționale ale fiecărui cercetător. Astfel de riscuri pot fi reduse, pe cât posibil, prin construcții care să tindă înspre cea „neutralitate axiologică” weberiană.

Specialiștii în domeniul științelor politice folosesc în cercetărilor lor și anumite **principii metodologice**: *sistemic, al unității dintre teorie și practică, al determinismului*, precum și alte principii metodologice de abordare a politicului ca fenomen și a politicii ca proces (*istorismului / evolutiv sau diacronic, dialectic, interdisciplinarismului, complementarității, umanismului, corespondenței, continuității și discontinuității, compatibilității, obiectivității, empirismului descriptiv, științifico-analitic* etc.².

3. Etapele și caracteristicile de bază ale Istoriei politice a Republicii Moldova*

În geneza și dezvoltarea statului Republica Moldova și a altor componente structurale ale sistemului politic pot fi identificate câteva etape relevante, acestea având la bază *următoarele criterii*: perspectiva alternanței democratice la guvernare (în baza alegerilor democratice), funcționalitatea coalițiilor de guvernare (în *istoria politică*

¹ Dumitrescu D. Semnificația și caracteristicile tipului ideal – fundament al metodologiei weberiene. În: Revista Română de Sociologie, 2000, nr. 5-6, p. 397-413. [on-line] <http://www.revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr.5-6-2000/DUMITRU%20%20DUMITRESCU%20%20art1.pdf> (vizitat 13.05.2013).

² Principii metodologice ale cercetării științifice. [on-line] <https://ro.scribd.com/document/39683045/Principii-metodologice-ale-cercet%C4%83rii%C5%9Ftiin%C5%A3ifice> (vizitat 13.12.2013).

* Subiectul privind evoluția statului Republica Moldova este elaborat și actualizat în baza studiilor publicate de către autorul *Notelor de curs*. A se vedea: Varzari P. Elita politică și birocrăția în contextul realizării reformelor democratice (cazul Republicii Moldova). *Monografie*. Chișinău: Pontos, 2013, p. 124-157. [on-line] <https://www.scribd.com/document/340186485/P-Varzari-Elita-politica-si-birocratia-in-contextul-reformelor-democratice> (vizitat 03.03.2017); Varzari P. Elitele politice. În: Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu enciclopedic / Consiliul coord.: V. Moraru [et al.]. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan”, 2015 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), p. 148-172. [on-line] http://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/republica_moldova_pe_calea_modenizarii.pdf (vizitat 09.05.2017); Varzari P. Evoluția statului Republica Moldova prin prisma vectorului integraționist european. În: Revista de Studii Interdisciplinare „C. Stere” (psihologie, sociologie, studii juridice, economie, religie, științe politice, relații internaționale), Iași, România, 2017, an. 4, nr. 1-2 (13-14), p. 37-56; Varzari P. Considerente privind evoluția statului Republica Moldova. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2018, nr. 1 (LXXX), p. 150-167. [on-line] <http://uspee.md/cercetare/repartizarea-cercetarii/reviste-uspee/> (vizitat 13.05.2018).

recentă a Republicii Moldova s-au constituit 10 alianțe de guvernare în baza rațiunii politice și a consensului substanțial procedural). Aceste perioade se regăsesc în ciclurile electorale, în formula sau schema politică / paradigma de guvernare și în orientarea elitelor puterii asupra vectorului dezvoltării strategice a țării noastre, căci cursul dezvoltării ei se află sub impactul activității elitei politice guvernante. În literatura științifică autohtonă pot fi întâlnite și alte opinii privind periodizarea procesului constituirii, evoluției și consolidării întregului sistem politic, inclusiv a statului ca instituție principală a sistemului politic, a elitei politice, a societății civile, a sistemului pluripartidist, precum și a vectorului integraționist european, asupra cărora vom reveni ulterior¹.

În baza criteriilor enunțate mai sus, vom caracteriza succint *patru etape semnificative în geneza și evoluția statului Republica Moldova*².

Prima etapă cuprinde anii 1990–1994, numită *etapa „romanticilor”* sau *perioada speranțelor*, când schimbarea social-politică s-a soldat cu obținerea independenței țării și afirmarea simbolurilor ei noi. *Etapa primară* a procesului nominalizat începe *de facto* de la primele alegeri parlamentare libere din 25 februarie 1990 (în bază de competiție politică și pluralism politic) pentru Sovietul Suprem al RSS Moldovenești, însă *de jure* – de la proclamarea independenței statului Republica Moldova din 27 august 1991, și ia sfârșit odată cu primele alegeri parlamentare democratice și libere (în baza sistemului pluripartidist) din 27 februarie 1994 și cu adoptarea Constituției țării din 29 iulie 1994. Perioada, numită și *etapa instituționalizării statului Republica Moldova*, se caracterizează prin formarea și consolidarea bazelor statalității, adoptându-se un șir de acte și norme legislative de mare anvergură. Are loc divizarea puterilor în stat, formarea și funcționarea Parlamentului țării în calitate de instituție real-lucrativă, profesionistă *versus* instituției sovietice decorative, formal supreme. În același timp, se formează și funcționează alte instituții indispensabile ale statului, precum ar fi armata națională, serviciul diplomatic, vama, cetățenia, valuta națională, pluripartidismul etc. De asemenea, autoritățile publice ale statului au reușit să pună în aplicare anumite reforme democratice și să stabilească relații internaționale caracteristice unui stat suveran și independent.

Pe lângă toate acestea, *aparitia statului Republica Moldova* se datorează evoluției *situației internaționale de la sfârșitul sec. XX*, dezmembrării Uniunii Sovietice și, în

¹ Despre unele date relevante din istoria politică recentă a Republicii Moldova vezi: Dragnev D., Manolache C., I.V. Xenofontov. Republica Moldova – 25 ani. Repere istorice. Istoria științei. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală, 2016 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”). 160 p. [on-line] <http://moldova25.md/wp-content/uploads/2016/09/Moldova25.pdf> (vizitat 13.09.2016).

² O altă etapizare în evoluția statului Republica Moldova este propusă de către Dorin Cimpoșu. A se vedea: Cimpoșu D. Evoluția și trăsăturile regimului politic post-totalitar din Republica Moldova (1990–2012). [on-line] <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1682> (vizitat 13.12.2012).

legătură cu aceasta, prăbușirii sistemului internațional bipolar. Republica Moldova apărea la intersecția intereselor geopolitice ale marilor puteri în această zonă – SUA, UE și Rusia. *Care erau interesele marilor puteri în zonă?* Ele doar nu puteau să nu se reflecte asupra procesului de constituire ale noii ordini mondiale și a constituirii și dezvoltării noilor state independente din spațiul postsovietic; mai mult chiar, ele în mare măsură determinau acest proces¹.

În același timp, „**adevărurile istorice**” *promovate de diferite grupări politice* din câmpul politic autohton erau antagoniste și, excelând pe anumite mituri politice, au provocat tensiuni sociale și mișcări separatiste în sudul și estul țării. Astfel, pe scena politică a Republicii Moldova funcționează elita politică centrală și elitele regionale din Găgăuzia și din raioanele de Est ale țării (Transnistria). Conflictul din raioanele de Est ale țării și astăzi rămâne conservat, înghețat din motive bine cunoscute.

Altfel spus, în urma anumitor procese de ordin politic, economic, social și cultural, în Republica Moldova, încă la etapa de afirmare a independenței țării, s-au creat două mișcări separatiste (națională și politică), formându-se astfel două unități anticonstituționale la sudul (Găgăuzia) și în raioanele de Est ale țării (Transnistria). Desigur, *problema separatismului, fenomenul iredentismului* (lupta între adepții diferitelor căi de dezvoltare a unei țări, în cazul nostru, între „independenți”, adepții consolidării statalității, unioniștii de dreapta și cei de stânga, este cunoscută în literatura de specialitate prin termenul de *iredentism*, denumind orice mișcare politică ce urmărește anexarea unor teritorii sub lozinci național-șoviniste), *criza identitară* (considerate naționalisme regionale) și alte probleme rămân deocamdată obstacole majore în calea consolidării statului Republica Moldova pe plan intern și extern.

Însă cea mai mare piedică în afirmarea și consolidarea statului este *lipsa consensului național*, a viziunii acceptate de majoritatea cetățenilor țării asupra viitorului Republicii Moldova. Practica social-politică a țării noastre a demonstrat că afirmarea și dezvoltarea statului este un proces complicat și de durată, iar formarea și dezvoltarea noilor instituții sociale de factură democratică a devenit un proces destul de dificil și contradictoriu, plin de riscuri, vulnerabilități și amenințări (coerțiția externă, prezența militară străină, crima organizată, traficul de arme și muniții, migrația forței de muncă, clivajele sociale, economice și politice, precum și alte amenințări de ordin politici, economic, energetic, ecologic, social).

Etapa a doua, anii 1994–2000, poate fi numită *perioada stabilizării sistemului politic național*, având drept puncte de referință alegerile parlamentare din 27 februarie 1994 (considerate primele alegeri democratice în baza sistemului pluripartidist) și anticipatele din 22 martie 1998, precum și adoptarea Constituției Republicii Moldova din 29 iulie 1994 și reforma constituțională din 5 iulie 2000. Cu alte cuvinte, *de facto* este perioada de după adoptarea Constituției țării și se finalizează cu modificarea

¹ Ciobu Em. Apariția și dezvoltarea statului Republica Moldova: probleme și perspective ale identității. [on-line] <http://rmdiri.md/?p=845> (vizitat 13.08.2011).

regimului politic din 2000¹, din republică semiprezidențială / semiparlamentară în republică parlamentară. După revizuirea semnificativă a Constituției, accentele au fost deplasate spre lărgirea prerogativelor Parlamentului și Guvernului. Cu toate acestea, împuternicirile președintelui au rămas esențiale, fiind schimbată cardinal doar modalitatea directă de alegere a șefului statului de către cetățeni cu una de alegere indirectă de către Parlament. La fel, vom aminti și despre *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova* din 4 martie 2016, care a declarat că modificările operate în anul 2000 la art. 78 („Alegerea Președintelui”) și art. 89 („Demiterea”) din Constituție, și anume faptul că președintele să nu mai fie ales de către popor, ci de Parlament, sunt neconstituționale². Până acum, Legislativul a ales de trei ori președintele țării (2001, 2005 și 2012), iar poporul / electoratul – la fel, de trei ori (1991, 1996 și 2016).

De asemenea, în perioada dintre 1992–2019, după adoptarea *Legii nr. 1040 din 26 mai 1992 cu privire la referendum* și a *Codului Electoral* din 1997, pe teritoriul țării s-au desfășurat *patru referendumuri republicane* (naționale) ca instrument democratic³: 1) controversatul „Sondaj sociologic *La Sfat cu Poporul*”⁴, care a avut loc pe data de 6 martie 1994 și inițiat de *Președintele M. Snegur*⁵, fiind calificat de mai mulți politologi, comentatori și analiști politici drept referendum; 2) referendumul republican consultativ, care s-a desfășurat la 23 mai 1999, a fost inițiat prin *Decretul prezidențial nr. 930 din 22 martie 1999* și viza schimbarea sistemului de guvernare în Republica Moldova⁶; 3) referendumul republican constituțional din 5 septembrie 2010, inițiat de trei partide numite pro-europene (Partidul Liberal Democrat din Moldova, Partidul Liberal și Partidul Democrat din Moldova)⁷ și 4) referendumul republican consultativ

¹ Lege nr. 1115 din 05.07.2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova. [on-line] <http://lex.justice.md/documentrom.php?id=77DAC2CD:869480F5> (vizitat 28.07.2000).

² Curtea Constituțională a restabilit dreptul cetățenilor de a-și alege Președintele. [on-line] <http://www.constcourt.md/print.php?l=ro&idc=7&id=759> (vizitat 04.03.2016).

³ Manole D. Avantajele și dezavantajele referendumului ca instrument democratic. [on-line] <http://dinumanole.com/ro/totul-despre-politica/avantajele-si-dezavantajele-referendumului-ca-instrument-democratic/> (vizitat 20.10.2016).

⁴ Un referendum contestat – „La sfat cu poporul”. [on-line] <http://www.timpul.md/articol/un-referendum-contestat---la-sfat-cu-poporul-32060.html> (vizitat 06.03.2012); Tudoran D. Sincer? Sunt sătul de buni români. [on-line] <https://www.banatulazi.ro/sincer-sunt-satul-de-buni-romani/> (vizitat 11.03.2017).

⁵ Hotărâre nr. 1672 din 27.01.1994 privind efectuarea sondajului sociologic „La sfat cu poporul”. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=308332> (vizitat 13.12.2013).

⁶ Hotărârea Curții Constituționale nr. 32 din 15.06.1999 cu privire la confirmarea rezultatelor referendumului republican consultativ din 23 mai 1999. [on-line] <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=285993&lang=1> (vizitat 01.05.2017).

⁷ Referendumul ca formă supremă a democrației directe. Chișinău, 2016. 177 p. [on-line] <http://iimdd.md/wp-content/uploads/2017/01/Referendumul-ca-form%C4%83-suprem%C4%83-a-democra%C8%9Biei-directe.pdf> (vizitat 31.05.2016); Boțan I. Referendumul

din 24 februarie 2019, inițiat de PDM, care a avut loc în aceeași zi cu alegerile parlamentare ordinare. Cetățenii s-au expus asupra altor două chestiuni – dacă și-ar dori ca numărul aleșilor să fie redus de la 101 la 61 și dacă trebuie să existe un mecanism de revocare a deputaților din funcție. Unul dintre autorii proiectului cu privire la referendumul consultativ, democratul *Sergiu Sârbu*, a declarat că revocarea deputaților, supusă referendumului consultativ din 24 februarie 2019, dacă va fi aprobată, va putea fi aplicată doar pentru deputații aleși pe circumscripțiile uninominale. Orice revocare se face tot prin referendum, iar procedurile de desfășurare a plebiscitului sunt stabilite în legislație¹. De altfel, Comisia Electorală Centrală (CEC) a modificat mai multe instrucțiuni și regulamente pentru organizarea alegerilor și referendumurilor². Totodată, Curtea Constituțională a decis la 2 octombrie 2018 că cetățenii Republicii Moldova au dreptul să inițieze referendumuri legislative, iar Parlamentul are împuternicirea să monitorizeze și să asigure buna desfășurare a acestor scrutine³.

Consolidarea statului Republica Moldova în perioada de referință s-a manifestat prin aprofundarea și realizarea principiilor democratice, funcționarea instituțiilor statale, formarea cadrului legislativ și normativ al țării în conformitate cu voința politică a elitei guvernante. În concordanță cu Constituția țării, au fost create Curtea Constituțională și alte instituții judiciare, au fost adoptate *Concepția politicii externe* și *Concepția securității naționale*, a fost efectuată prima *reforma administrativ-teritorială* (1998) și alte reforme de natură democrtică. Astfel, partidele politice reprezentate în Legislativul Republicii Moldova după alegerile parlamentare din 27 februarie 1994 și cele din 22 martie 1998 au purces la transformarea masivă a proprietății publice în proprietate privată, continuând realizarea celor trei *Programe de stat ale privatizării patrimoniului național* (din 1993–1994, din 1995–1996 și din 1997–1998), privatizarea „încununându-se”, precum se știe, cu distrugerea sectorului real al economiei naționale, unde era angajată cea mai mare parte a populației, fapt ce a afectat securitatea economică a țării, securitatea ei demografică și bunăstarea majorității populației. În același timp, continuă dezvoltarea sistemului de partide care a

imposibil. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/referendum-imposibil/> (vizitat 31.03.2016).

¹ Declarație: Revocarea va putea fi aplicată doar pentru deputații aleși pe circumscripțiile uninominale. [on-line] https://www.realitatea.md/declaratie--revocarea-va-putea-fi-aplicata-doar-pentru-deputatii-alesi-pe-circumscripțiile-uninominale_89452.html (vizitat 12.01.2019).

² CEC a modificat mai multe instrucțiuni și regulamente pentru organizarea alegerilor și referendumurilor. [on-line] https://www.realitatea.md/cec-a-modificat-mai-multe-instructiuni-si-regulamente-pentru-organizarea-alegerilor-si-referendumurilor--video-_84239.html (vizitat 25.09.2018).

³ Curtea Constituțională a hotărât: cetățenii Republicii Moldova au dreptul să inițieze referendumuri legislative, în condițiile legii. [on-line] <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=1293&t=/Media/Noutati/Curtea-Constitutionala-a-hotarat-cetatenii-Republicii-Moldova-au-dreptul-sa-initieze-referendumuri-legislative-in-conditiile-legii/> (vizitat 02.10.2018).

fost influențată de sistemul electoral proporțional, utilizat în mod constant în toate ciclurile electorale, începând cu 1994, reformarea legislației naționale, stabilizarea instituțiilor politice ale statului și a vieții social-politice obținute în perioada precedentă.

A treia etapă, anii 2001 – prima jumătate a anului 2009, numită *etapa „pseudodemocratică”* (dominată de democrația imitativă, formală sau de vitrină), s-a manifestat prin unele încercări de reformare a structurii puterii de stat, dar și a întregului sistem politic, etapă care demarează după modificările Constituției țării (5 iulie 2000) și după alegerile parlamentare anticipate (25 februarie 2001), fiind vorba despre reaşezarea relațiilor și normelor nu numai din cadrul fiecărei ramuri ale puterii de stat, dar și între aceste ramuri. Dat fiind reorientarea vectorului dezvoltării Republicii Moldova de la modelul etatist, estic, CSI-st, la cel liberal, european, această perioadă mai este numită de unii *etapa „consensului național”*, extinzând neîntemeiat limitele ei de manifestare pentru anii 2005–2009. De fapt, *„parteneriatul politic”* încheiat între noii guvernanți (Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, partidul de guvernământ, pe de o parte, și Partidul Popular Creștin Democrat, PDM și Partidul Social Liberal, opoziția parlamentară, pe de altă parte) este, practic, consumat spre sfârșitul anului 2007, după alegerile locale generale din iunie 2007, când PCRM pierde scrutinul electoral și se declară ieșit din cadrul „parteneriatului politic”.

Așa-zisul *„consens național”* a fost atins, propriu-zis, prin adoptarea unanimă de către deputați a *Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene* din 24 martie 2005¹, care stipula consensul tuturor fracțiunilor parlamentare în ceea ce privește promovarea treptată și ireversibilă a cursului strategic de integrare europeană a țării noastre. Acest parteneriat a fost respectat în cadrul unui alt vot de semnificație – adoptarea la 22 iulie 2005 a *Legii cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)*, având drept scop stabilirea unor prevederi-cadru privind statutul juridic special al localităților din stânga Nistrului și trasând astfel principiile și modalitățile de soluționare a conflictului transnistrean. Mai mult, fenomenul politic din 4 aprilie 2005 (realegerea lui *V. Voronin* în funcția de șef al statului și stabilirea unui *parteneriat politic pentru interesele țării*) a fost un test major pentru întreaga clasă politică, chiar dacă efectele lui sunt tratate neunivoc de comentatorii și analiștii politici autohtoni. După alegerile parlamentare ordinare din 5 aprilie 2009, după cazul din 7 aprilie 2009 (numit și „Revoluția Twitter”) și contestarea rezultatelor scrutinului de către opoziția politică și societatea civilă, fostul partid de guvernământ, PCRM, nu accepta unul din principiile statului de drept, care își exercită puterea în conformitate cu legea, – principiul alternanței la guvernare.

Un lucru este cert: *demontarea vechii puteri de stat și instalarea noilor elemente ale verticalei puterii* la începutul anului 2001 de către guvernarea comunistă a condus la

¹ Declarația Parlamentului Republicii Moldova cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene. [on-line] <http://old.parlament.md/news/25.03.2005/> (vizitat 24.03.2013).

transformări radicale în toate instituțiile puterii de stat, la funcționalitatea noilor elite ale puterii politice și promovarea noii politici de stat.

Ultima etapa, a patra, jumătatea a doua a anului 2009 – prezent, poate fi numită **etapa pragmatică, perioada „realiștilor”**, dar și a **„idealiștilor”**. Este *perioada „realiștilor”*, deoarece toate guvernările democratice, numite și pro-europene, începând cu *Alianța pentru Integrare Europeană (AIE)* și până la *majoritatea parlamentară aleasă după alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014* au încercat, mai mult sau mai puțin reușit, să aducă la normalitate funcționalitatea instituțiilor de stat, să consolideze instituțiile puterii de stat, să aprofundeze reformele democratice prin modernizarea complexă (politică și economico-socială) a societății trasate în programele de guvernare. Este *perioada „idealiștilor”*, pentru că a eșuat așa-zisa istorie de succes a Republicii Moldova în cadrul *Parteneriatului Estic (PEs)* al UE, așa cum și-a dorit UE să facă din Republica Moldova, iar, în final, insuccesele guvernărilor au afectat grav calitatea vieții oamenilor și securitatea națională în toată complexitatea ei.

Aprobarea și aplicarea unor *reforme destul de consistente după formă și conținut* de către „pragmaticii” din a doua jumătate a anului 2009, care constituia chintesența *formulei politice* funcționale pentru întreaga clasă politică și societate, a condus la apariția noii *paradigme asupra guvernării democratice* a societății. Această paradigmă prevede transformarea „poveștii de succes” într-o realitate cât de cât vizibilă pentru populația țării.

Confruntându-se cu un șir de probleme și dificultăți de ordin obiectiv și subiectiv și fiind susținute de oficialitățile europene, **guvernările democratice** care s-au perindat după anul 2009 (6 coaliții de guvernare) au încercat să facă față problemelor moștenite de la guvernarea comunistă (aprofundarea reformelor democratice, abordarea conflictului transnistrean și procesul integrării europene), dar și problemelor noi apărute în perioada guvernării postcomuniste. Republica Moldova, fiind măcinată de probleme nou-apărute (atacuri *raider*, acte de corupție, delapidări de fonduri, crime tănuite, contrabandă de tot soiul și multe altele), se împotmolește în promovarea modernizării țării prin aplicarea reformelor democratice conform angajamentelor asumate față de UE: reforma justiției, reforma poliției, reforma administrației publice ș.a. Este și firesc, aceste probleme, generate chiar de înșiși guvernanți care ar trebui să le rezolve, nu pot contribui la o soluționare rapidă a marilor așteptări sociale.

Următoarea constatare ține de **anumite discordanțe în activitatea statului Republica Moldova și a actorilor de pe arena politică a țării** și, mai întâi de toate, a elitei politice ca actor principal în sistemul noilor relații de putere care s-a instaurat după colapsul URSS. Discordanțele în activitatea instituțiilor puterii de stat apar ca **„paradoxul statului”**, iar cele legate de activitatea elitelor politice sunt numite **„paradoxul**

elitelor¹, paradoxuri, de altfel, relaționale între ele. Pe de o parte, *paradoxul statului* constă în aceea că în condițiile tranziției s-a produs colapsul statului, tocmai în condițiile când era mai mare nevoie de el, deoarece imperfecțiunea noilor instituții politice, mult mai democratice în intenția și obiectivele lor, n-a reușit să asigure rolul statului în efectuarea profundă a transformărilor sociale. Slăbiciunea inițială a instituțiilor politice a afectat exercitarea funcțiilor democratice ale statului, care, de multe ori, a acționat mai degrabă în favoarea unor interese particulare decât în interesul populației. Pe de altă parte, *paradoxul elitelor* constă în faptul că există o necesitate stringentă a unei noi elite care să fie în stare să asigure schimbarea socială, să materializeze obiectivele tranziției ca să putem edifica o societate democratică prosperă.

În pofida tuturor „**dificultăților aporetice**” (probleme greu de rezolvat)², *Comisia Europeană* a UE i-a dat Republicii Moldova încă un credit de încredere, în sensul susținerii țării noastre spre spațiul comunitar, semnând la 27 iunie 2014 la Bruxelles, Belgia, *Acordul de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană*. *Acordul* reflectă importanța strategică a relațiilor UE-Moldova, oferind asociere politică și integrare economică. Acesta (denumirea completă – „Acordul de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte”) stabilește un nou cadru juridic pentru avansarea relațiilor dintre părți spre o treaptă calitativ superioară, cea a asocierii politice și integrării economice cu UE. Astfel, *Acordul de Asociere (AA)* se fundamentează pe o abordare inovativă și ambițioasă, incluzând crearea unei *Zone de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător – DCFTA*.

O altă etapizare a evoluției politice a Republicii Moldova, dar și ca abordare, este propusă de unii comentatori și analiști politici. De pildă, *Simion Ciochină* propune următoarea etapizare: 1) *romantism, unionism și iluzii* (1991–2001); 2) *revenirea la comunism și revoluții* (2001–2009) și 3) *revoluția Twitter, istoria de succes a UE, oligarhii și jaful secolului* (2009 – prezent)³. *Mihai Cernencu și Igor Boțan*, la rândul lor, sugerează o altă periodizare: 1) *etapa romantică* (1988–1994); 2) *etapa pragmatică* (1994–2000); 3) *etapa pseudorestaurației* (2001–2005); 4) *etapa consensului național* (2005–2007) și 5) *etapa polarizării spectrului politic* (2007–2009)⁴.

¹ Capcelea V. Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, paradoxurile, eșecurile și avatarurile. Chișinău: Ed. Arc, 2012. 190 p. [on-line] http://tinread.usarb.md:8888/tinread/fulltext/capcelea/tranzitie_mold.pdf (vizitat 13.12.2013).

² Varzari P. Elita politică și birocrăția în contextul realizării reformelor democratice..., p. 191-192.

³ Ciochină S. Republica Moldova – un sfert de veac de singurătate. [on-line] <http://www.dw.com/ro/republica-moldova-un-sfert-de-veac-de-singur%C4%83tate/a-19502715> (vizitat 26.08.2016).

⁴ Cernencu M., Boțan I. Evoluția pliripartitismului pe teritoriul Republicii Moldpva. Chișinău: Ed. Arc, 2009. 164 p. [on-line] <http://www.e-democracy.md/files/evolutia-pluripartitismului-2009.pdf> (vizitat 13.03.2013).

COMPARTIMENTUL I.
INSTITUȚIONALIZAREA STATULUI REPUBLICA MOLDOVA –
REPERE POLITICO-JURIDICE FUNDAMENTALE

TEMA II. REPUBLICA MOLDOVA: DE LA MONOPARTIDISMUL
COMUNIST LA PLURALISMUL POLITIC

1. Evoluția sociopolitică a RSS Moldovenești în anii 1940–1991

Istoria politică a Moldovei Sovietice (1940–1991) poate fi divizată convențional în *patru perioade*:

1) *Anexarea Basarabiei la URSS* (28 iunie 1940 și 24 august 1944) prin formarea RSS Moldovenești ca republică sovietică unională și declanșarea terorii împotriva propriului popor prin metode politico-ideologice, economice, militare, sociale și cultural-spirituale, inclusiv prin îndoctrinarea și ideologizarea populației. Este vorba despre perioada 1940 (anexarea forțată a Basarabiei de către URSS) – 1956 (demascarea cultului personalității lui *I.V. Stalin* de către *N.S. Hrușciiov* în „Discursul Secret” / „Raportul Hrușciiov” la Congresul XX al PCUS din 25 februarie 1956, care a criticat vehement acțiunile regimului lui *Iosif Stalin*, fiind un moment important în *politica de dezgheț promovată de Nikita Hrușciiov*, însă discursul / textul tipărit apare pentru public tocmai în anul 1989).

Anexarea Basarabiei de către URSS a produs profunde *schimbări de ordin politic, economic, social, instituțional, național și cultural*. Odată cu forțele Armatei Roșii, sub protecția lor, au sosit și s-au instalat structurile Partidului Comunist (bolșevic) și ale statului sovietic, fiind *declanșată teroarea în ținut*, prin intermediul căreia s-a înfăptuit confiscarea și naționalizarea proprietății private, crearea unităților de producție de tip sovietic – kolhozuri și sovhozuri (colectivizarea forțată a țăranilor pusă în aplicare între 1949 și 1950), lichidarea „claselor exploatare” (a „culacilor” și „moșierilor”), a intelectualității naționale, ofensiva asupra conștiinței naționale etc.

În propaganda și istoriografia sovietică, data de 2 august 1940 (constituirea celei de-*a 15-a republici unionale – RSS Moldovenească*) era considerată una dintre cele mai importante sărbători, pe lângă 12 octombrie 1924, *Ziua creării RASS Moldovenești*, pe care trebuiau să le marcheze cu mare fast moldovenii ascultători de „fratele mai mare”. Semnificația zilei de 2 august 1940 pentru „etno-moldoveniști” și/sau „stataliști” este de zi fondatoare a actualei Republici Moldova. Pentru tabăra pro-unionistă, ea înseamnă un eveniment tragic în *continuarea raptului* din 28 iunie 1940 (*primul rapt* a fost cel din 16/28 mai 1812)¹.

¹ Cașu I. 2 august 1940 – crearea RSS Moldovenești. [on-line] <http://www.europalibera.org/a/2116361.html> (vizitat 02.08.2010); Constituirea și evoluția politică a R.S.S.M. în anii 1940–

Nu vom trece cu vederea și *celelalte probleme din trecutul sovietic al societății din Moldova Sovietică*, cum ar fi: represiile în masa (1940, 1944–1953), deportările (1941, 1949, 1951), foametea organizată (1946–1947). Unele surse dau un minim de 115 mii de oameni care au murit de foame și boli între decembrie 1946 și august 1947, alții vorbesc de 216 mii. La aceștia se mai adaugă alți 350 mii care au fost afectați de malnutriție, dar au supraviețuit¹.

2) **„Dezghetușul” hrușciolist sau deceniul ieșirii din stalinism, 1956–1964** (demascarea cultului personalității în februarie 1956 la Congresul PCUS, fiind, de fapt, o încercare iluzorie de „revenire la normele leniniste”, însă la 15 octombrie 1964 *N.S. Hrușciov* a fost înlăturat de la putere de colegii săi de partid și „înlocuit” cu *Leonid Brejnev* ca secretar general al PCUS și cu *Alexei Kosâghin* ca premier). Începând cu *regimul lui Hrușciov*, succesorul lui *Stalin*, supraviețuitorii din *Gulag* (termenul îi aparține scriitorului rus *Al. Soljenitîn*) și din lagărele de deportați au primit permisiunea să se întoarcă și în RSSM. Îmbunătățirea relațiilor politice a încheiat și perioada de putere absolută a *NKVD*-ului, iar economia planificată centralizat a dus la dezvoltare în unele domenii, precum educația, știința și tehnologiile, sănătatea, industria (cu excepția domeniilor care au fost considerate sensibile politic, cum ar fi genetica sau istoria și politologia). *N. Hrușciov* a rămas în istorie pentru *destalinizarea URSS*, pentru susținerea *primelor progrese ale programului spațial sovietic* și pentru mai multe *reforme de un relativ liberalism în unele arii ale politicii interne* (destalinizarea hrușciolistă pe linia de partid; reforma politică – a fost lichidată „troika” ca tribunal; teroarea politică ca metodă cotidiană de guvernare a fost înlocuită cu mijloace administrative de represiune; s-au construit case pentru muncitori la orașe – „hrușciovka” etc.), *alte reforme însă erau considerate „dezordonate”* (cultivarea porumbului – *Hrușciov* a fost poreclit și „kukuruznik” / „porumbistul”, micșorarea loturilor particulare țărănești, introducerea așa-numitei „postavkă” pentru stat achitată obligatoriu de către țărani etc.).

Pentru RSSM, **„dezghetușul hrușciolist”** a încurajat intelectualii, care așteptau și credeau în așa-numitul „moment al adevărului”, să înainteze o serie de revendicări menite să faciliteze perpetuarea culturii și a valorilor naționale. Cea mai arzătoare problemă ținea de demascarea „moldovenismului stalinist”, care devenise unul dintre

1991. [on-line] <http://moldovenii.md/md/section/786/content/10083> (vizitat 25.04.2017); Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM) (1940–1991)...

¹ Turtureanu O. Societatea R.S.S. Moldovenești de la acalmie la stări de conflict (1953–1991) / Autoreferatul tezei de doctor în istorie. Chișinău: CNAA, 2012. [on-line] http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:t4wOEsBqp7MJ:www.cnaa.md/files/theses/2012/21641/turtureanu_ovidiu_abstract.pdf+&cd=44&hl=ro&ct=clnk (vizitat 22.04.2017); Seceta și foametea din 1946–1947 și deportările. [on-line] <http://moldovenii.md/md/news/view/section/11/id/28968> (vizitat 13.06.2018); Olaru-Cemârțan V. Deportările din Basarabia (1940–1941, 1944–1956). [on-line] http://www.uaic.ro/uaic/bin/download/Academic/Doctorate_ianuarie_2010/OlaruI.Vioricacs.Olaru-Cemrtan.pdf (vizitat 10.06.2010).

principalii catalizatori ai *amplificării stărilor de conflict* din societate. De aceea, un eveniment important a avut loc în octombrie 1955, când la Chișinău se desfășoară Congresul Lingviștilor Sovietici, la care se declară că nu există argumente suficiente pentru a susține că limba „moldovenească” ar fi diferită de cea română. Se adoptă, de asemenea, o rezoluție susținută de peste 700 de academicieni, profesori și studenți, prin care se propunea deschiderea unei librării de carte românească în capitala RSSM (librăria „Drujba”). În anul următor, după Congresul Internațional al Lingviștilor (Florența), la care italianul *C. Tagliavini* afirma că unica diferență dintre limba „moldovenească” și română era alfabetul rusesc, doi filologi sovietici din Moscova, *R. Budagov* și *S. Bernștein*, au înaintat Comitetului Central al PC al Moldovei o scrisoare în care argumentau că limba vorbită pe teritoriul RSSM era parte integrantă a limbii naționale românești, invocând și afirmația lui *Tagliavini*, dar publicarea acesteia a fost strict interzisă¹.

3) „Era brejnevistă”, 1964–1985 (*I.V. Andropov* și *K.U. Cernenko* au mai fost secretari generali ai PCUS după *L.I. Brejnev* doar o scurtă perioadă de timp, respectiv, 1982–1983 și 1983–1985). Anii 1964–1985 mai sunt numiți și *perioada stagnării societății sovietice*, fiind considerați două decenii de *imobilism politic* și de *stagnare economico-socială*, în cursul cărora puterea politică, incapabilă să impulsioneze și să mobilizeze societatea sovietică, a lăsat să-i scape economia și societatea, astfel că, atunci când va veni timpul reformelor (*perestroika* gorbaciovistă), îi va fi imposibil să le restabilească sau să le readucă sub control².

Tensiunile, nemulțumirile și conflictele generate de profundele divergențe sociale în societatea sovietică, inclusiv în RSSM erau determinate nu numai de *declanșarea terorii împotriva propriului popor* (prin metodele descrise mai sus), dar și *prin în doctrinarea și ideologizarea populației*. Aici este vorba de *modul în care a fost promovată „politica națională”* a PCUS în societatea sovietică, inclusiv în Moldova³. Se promova intens *tendența de constituire a „poporului sovietic”*, prin care *se justifica rusificarea*, ca proces „progresist”, necesar și inevitabil, care urma să contribuie la integrarea tuturor popoarelor sovietice în același sistem de relații – „relațiile socialiste”, iar *națiunea era considerată „o categorie istorică tranzitorie”*, căci ea a apărut la o anumită etapă de dezvoltare a societății, și că în viitor, când se vor maturiza condițiile sociale, contopirea comunităților naționale va deveni un proces istoric firesc. La fel, *fenomenului de deznaționalizare*, în procesul de asimilare a etniilor neruse din URSS, îi pot fi destinate *trei faze / nivele*: 1) *sovietizarea*, adică impunerea și acceptarea instituțiilor sovietice, un sistem de integrare forțată în sistemul comunist;

¹ Turtureanu O. Op. cit.

² Turtureanu O. Op. cit.

³ Cașu I. „Politica națională” în Moldova Sovietică, 1944-1989 / Nationalities Policy in Soviet Moldavia 1944-1989. Chișinău, 2000. [on-line] https://www.academia.edu/377397/FULL_TEXT_Politica_na%C5%A3ional%C4%83_%C3%AEEn_Moldova_Sovietic%C4%83_1944-1989_Nationalities_Policy_in_Soviet_Moldavia_1944-1989 (vizitat 23.02.2018).

2) *impunerea limbii ruse* ca limbă oficială și 3) *rusificarea*, un proces complex, cu mult mai îndelungat, mai degrabă individual decât colectiv, prin care indivizii aparținând etniilor sunt transformați, obiectiv și psihologic, în ruși, fără ca aceasta să implice în mod necesar și pierderea identității naționale. Această învățătură era propagată forțat prin *subordonarea tuturor surselor informaționale* existente la acea etapă (învățământ, radiou, literatură, televiziune, presă), în scopul creării unei mentalități tipic socialiste a „omului nou” – *cetățeanul sovietic*.

Nu întâmplător, lupta moldovenilor împotriva regimului sovietic totalitar s-a manifestat prin nesupunerea fățișă față de autoritățile sovietice / comuniste locale și centrale, prin apariția ***unor organizații patriotice în toate regiunile republicii***. În perioada sovietică, în RSSM au activat *unii disidenți, au existat literatura de sertar („самиздат”), mișcări patriotice, chiar și un partid politic (grupare politică) clandestin*. Spre exemplu, *Frontul Național Patriotic din Basarabia și Nordul Bucovinei* a fost fondat în anul 1969 de câțiva intelectuali din Chișinău, activând până în 1971. El avea în total peste 100 de membri, care urmărea *scopul de a crea Republica Democratică Moldovenească*, desprinderea ei din URSS și unirea cu România. Printre membrii partidului au fost *Alexandru Usatiuc-Bulgăr, Valeriu Graur, Alexandru Șoltoianu, Gheorghe Ghimpu, Nicolae Lupan, Tudor Basarabeanu, Nicolae Testemițanu, Valeriu Găgiu, Mihai Cimpoi, Mircea Druc, Anatol Corobceanu, Vasile Topală*. În decembrie 1971, ca urmare a unei note informative de la *Ion Stănescu*, Președintele Consiliului Securității de Stat a Republicii Socialiste România, trimise către *Iuri Andropov*, șeful KGB-ului, *Al. Usatiuc-Bulgăr, V. Graur, Al. Șoltoianu și Gh. Ghimpu* au fost reținuți și anchetați timp de 6 luni în beciurile KGB-ului și apoi condamnați la închisoare¹.

Însă, în pofida imperfecțiunii sale, ***politica economică și socială sovietică a înregistrat anumite rezultate în RSSM, atât în sectorul agroindustrial, cât și în sfera ocrotirii sociale***. Aceste *rezultate*, paralel cu cele din domeniul învățământului, științei, culturii, au ajutat regimul comunist să-și creeze o „*imagine grijulie*” față de popor, iar prin aceasta să se „*legitimeze*” în fața societății, fapt care a asigurat *starea de acalmie* în societate. Multe elemente ale modernismului sovietic, de fapt, erau produse firești ale revoluției tehnico-științifice din secolul trecut. Însă, datorită faptului că societatea sovietică era închisă și cetățenii sovietici nu aveau posibilitatea să cunoască realitățile social-economice din Occident, dar și sub influența puternicii mașini propagandistice sovietice, care promova întâietatea statului sovietic în toate domeniile vieții sociale, oamenii sovietici vedeau în noile realizări adevărate „*miracole*”.

¹ Frontul Național Patriotic din Basarabia. [on-line] <https://romaniabreakingnews.ro/tag/frontului-national-patriotic-din-basarabia/> (vizitat 17.09.2014); Mișcări unioniste din Republica Moldova. [on-line] <http://adevarul.ro/moldova/actualitate/miscari-unioniste-republica-moldova-1560288d2f5eaafab2ce891a4/index.html> (vizitat 23.09.2015).

În același timp, *stagnarea economico-socială din URSS a afectat și situația din RSSM*. Deși s-au înregistrat unele rezultate pozitive, după cum am menționat, economia Moldovei era grav bolnavă, suferea consecințele condițiilor economice aberante create de sistemul totalitar, funcționând din ultimele sale puteri. *Nivelul de dezvoltare a RSSM era mult sub media pe URSS*. Aproximativ 48% dintre locuințele din Moldova erau construite pe contul populației, media pe URSS fiind de 19%. Durata vieții în republică era cea mai scăzută din URSS (cu excepția Turkmenistanului) – 66 de ani.

4) „**Perioada gorbaciovistă**”, 1985–1991. Accederea în funcția de Secretar General al PCUS al lui *Mihail Gorbaciov* în martie 1985 și începutul *procesului de „restructurare” (perestroikă)* în URSS a însemnat de fapt, o încercare disperată a regimului sovietic de a-și reface imaginea de campion al progresului și libertății popoarelor. Imposibilitatea Uniunii Sovietice de a se adapta noilor condiții economice ale revoluției tehnico-științifice și informaționale, precum și multiplele probleme de ordin intern, care s-au acumulat pe parcursul perioadelor precedente de existență a URSS-ului, a direcționat-o spre o evoluție firească și finală – de dispariție iremediabilă din istorie.

2. **Perestroika gorbaciovistă (1985–1991) și criza sistemului totalitar în Moldova Sovietică**

Semnarea *Declarației de Independență a Republicii Moldova* la 27 august 1991 nu a fost un eveniment întâmplător, fiind precedată de mai multe evenimente, care au pregătit viitoarea elită politică, economică și intelectuală națională. Un rol important, în acest sens, l-a avut *perestroika / restructurarea gorbaciovistă*, declanșată în 1985, fapt care a condus la o oarecare democratizare a societății din fosta URSS. În același timp, *restructurarea inițiată de Mihail Gorbaciov avea drept scop doar perfecționarea sistemului, admițând cel mult modificarea lui cosmetică*. În RSSM, „restructurarea” gorbaciovistă a tulburat râvnita acalmie din societate. Concomitent cu începutul procesului de „democratizare” a societății sovietice, au ieșit la iveală toate „problemele trecutului”, iar odată cu *mișcarea de renaștere națională* (1988–1991) s-au reactivat și *stările de conflict*, care au evoluat spre acutizare, astfel agravând la maximum situația social-politică din republică.

Republicile fostei URSS și-au accentuat, în a doua jumătate a anilor '80 ai secolului trecut, *acțiuni de delimitare de Moscova*, tinzând la cucerirea independenței necondiționate. Ele au respins mai întâi tutela dictatorială a centrului, acesta fiind pasul prim și necesar pentru respingerea comunismului. Țările din URSS au intrat într-o etapă nouă. Meritul *perestroikăi* este atribuit, mai ales în Occident, dar și în Uniunea Sovietică, lui *M. Gorbaciov* (numit în Occident și „Gorby”, laureat al *Premiului Nobel pentru Pace* în 1990). Dacă *I.V. Stalin* este văzut, în general, ca un crivăț care a glacializat lagărul / sistemul socialist, *M. Gorbaciov* este prezentat ca o primăvară a acestuia. El a fost ales *Secretar General al PCUS* pe 11 martie 1985. Fiind

conducătorul partidului și conducătorul *de facto* al țării, *Gorbaciov* a încercat să reformeze partidul osificat și economia aflată în recesiune prin introducerea *glasnostului* („transparenței”), *perestroikăi* („reconstrucției”) și *uskoreniei* („accelerării dezvoltării economice”), politici lansate oficial la cel de-al XXVII-lea Congres al PCUS din februarie 1986.

Perestroika, însemnând *restructurare / reconstrucție*, a fost *elementul central al politicii* adoptate de *M. Gorbaciov* în vederea reformării economiei și societății sovietice. Astfel, ținând cont de stadiul deplorabil al economiei Uniunii Sovietice, care era o economie centralizată, a vrut să sporească eficiența economiei și implicit a partidului. *Obiectivul lui Gorbaciov* era deci *reformarea PCUS*, înlocuind mai mulți oficiali ai partidului aflați în posturi-cheie, ceea ce i-a asigurat un plus de putere și autoritate în cadrul partidului. Totodată, a provocat resentimente în rândul elementelor mai conservatoare din cadrul PCUS, ceea ce a condus la *puciul din august 1991*. În cele din urmă, *perestroika* nu și-a atins scopul, pentru că *M. Gorbaciov* a încercat să corecteze problemele de la nivelul statului și societății pe care PCUS însuși le crease. Prins între conservatori și progresiști, *Gorbaciov* a pierdut tot mai mult din sprijinul politic inițial, astfel încât a devenit ultima victimă a *perestroikăi* inițiate de el însăși.

Prin urmare, după alegerea lui *M. Gorbaciov* în calitate de *Secretar General al PCUS*, la conducerea statului sovietic au venit oameni noi, cu idei reformatoare, care au înțeles inevitabilitatea reformelor – *Al. Iakovlev, Ed. Șevardnadze, B. Elțin, E. Gaidar, An. Sobceak* ș.a. Inițierea procesului de reforme în URSS a avut un larg ecou în toate republicile sovietice. De la bun început, *reformele* întreprinse de noul lider al comuniștilor din URSS *nu reprezentau un impuls liberal*, ci o încercare de a reforma sistemul în același cadru birocratic. Reformele inițiate de *M. Gorbaciov* sunt cunoscute sub numele de *perestroika (restructurare)*. Discursul politic al noilor conducători a oscilat între dorința de schimbare și teama ca reformele să nu zdruncine din temelie sistemul existent.

Perestroika gorbaciovistă au fost și în Moldova Sovietică în plină desfășurare, cu rezultatul că timp de mai mulți ani traiul majorității populației s-a înrăutățit mereu, din cauza păstrării structurilor centralizate de tip totalitar, ponderea proprietății de stat în economia națională fiind destul de impunătoare.

În *România* *perestroika* a început la Timișoara în decembrie 1989, pe fundalul nemulțumirii generale a populației întregii țări privind nivelul de trai. Aici evenimentele s-au desfășurat diferit față de celelalte țări europene foste comuniste. Abia începuseră manifestațiile pașnice anticeaușiste și anticomuniste în 16 decembrie 1989 și chiar din a doua zi, la 17 decembrie, forțele de represiune ale securității, miliției și armatei au trecut la acțiune împotriva grupurilor de manifestați, folosind gloanțe de război; numărul real al morților și al răniților nici până în prezent nu este cunoscut. Concomitent a început, mai ales după 22 decembrie 1989, un adevărat război

psihologic împotriva populației țării, prin declanșarea represiunii sub titlul „teroriștii”, radiodifuzată și televizată¹.

Există două teorii despre prăbușirea sistemului / regimului comunist totalitar în țările Europei de Est. O teorie (pe cât de interesantă pe atât de stupidă) vorbește despre pasivitatea Europei de Răsărit față de comunism (în mod special, a României), ignorând în mod vinovat marile tensiuni și confruntări dintre țările satelizate de Moscova și dictatura acesteia. Altă teorie, din aceeași direcție, acordă un rol decisiv disidenței din fostele țări socialiste în căderea comunismului. Disidența este însă un fenomen târziu și dirijat. Caracterul ei organic, firesc, este imposibil fără o componentă națională care e decisivă².

Dacă privim însă lucrurile de la temelie, *factorul care a dinamizat centralismul comunist au fost energiile și tendințele naționale*. Cel mai mare adversar al comunismului centralizant și dezumanizant a fost *naționalismul latent al popoarelor și republicilor din URSS*. Populația din fosta Moldovă Sovietică a înțeles *perestroika* ca pe o acțiune de recâștigare a identității etnice și spirituale, de recuperare a potențialului creator pe linie națională.

Regimul politic explică specificul organizării puterilor, respectiv modul de desemnare, competențele, regulile juridice și politice care constituie cadrul raporturilor dintre ele.

Ce este regimul (politic) totalitar? Termenul de totalitarism a fost introdus în sistemul categorial-științific de către filosoful italian *Giovanni Gentile* (considerat „filosoful fascismului”) la începutul anilor '20 ai secolului trecut, pentru a fixa puterea nelimitată fascistă ca o „concepție totală despre viață”³. *Totalitarismul este o formă de regim dictatorial* bazat nu doar pe teroare, ci și pe sprijinul maselor mobilizate printr-o ideologie, preconizând schimbări sociale radicale. El presupune un control complet al statului și scoaterea în afara legii a opoziției. *Totalitarismul este și o concepție politică care are la bază acest regim dictatorial. Totalitarismul este, de fapt, un regim politic în care puterea aparține în mod total unei persoane sau unui grup de persoane*. Spre deosebire de sistemul politic de tip monarhie absolută sau dictatură, în regimurile totalitare *distanța între stat și societate este practic anulată*, în sensul că puterea întrupată de stat, prin partidul unic, pătrunde până și în viața particulară a fiecărui cetățean. *Ideologia totalitaristă este opusă conceptului de societate deschisă* (*Karl R. Popper*)⁴.

¹ Decean M. De la perestroikă la revoluție. [on-line] <http://www.mihaildecean.ro/Pagini/DeLaPerestroikaLaRevolutie.htm> (vizitat 21.04.2017).

² Roncea V. Adevăratul adversar al comunismului: naționalismul. [on-line] <http://www.badpolitics.ro/adevaratul-adversar-al-comunismului-nationalismul-blogul-lui-victor-roncea/> (vizitat 06.03.2010).

³ Marin C. Societatea civilă. În: Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu enciclopedic..., p. 200-227.

⁴ Popper K.R. Societatea deschisă și dușmanii ei. Vol. I, II. București: Ed. Humanitas, 2005. [on-line] <https://archive.org/details/KarlPopperSocietateaDeschisaSiDusmaniiEiVol1> (vizitat 13.12.2013).

Trăsături definitorii ale regimului politic totalitar: 1. Activitatea politică este monopolizată de un singur partid; 2. Partidul unic este animat sau deține o ideologie căreia îi conferă autoritate absolută, ea devenind adevărul oficial al statului; 3. Pentru diseminarea acestui adevăr oficial, statul se folosește de un dublu monopol – cel al mijloacelor de aplicare a violenței organizate și de persuasiune; 4. Cea mai mare parte a activităților economice și profesionale sunt subordonate statului și devin o parte din acesta; 5. Pentru că totul este activitate de stat și pentru că orice activitate este supusă ideologiei oficiale, orice greșală comisă în câmpul economico-profesional este o greșală ideologică¹.

Scopul totalitarismului comunist nu era doar să planifice economia, ci, mai important, era să modifice condiția umană. Totalitarismul², comunist și nazist, este un tip de regim situat la antipodul tradiției raționaliste și umaniste. *Totalitarismul nu este neapărat opusul democrației*, deoarece primul folosește instrumentele democratice (dreptul de vot, spre exemplu) spre a-și lărgi baza de masă, dar în mod cert este antiteza valorilor liberale, a pluralismului de opinie. Tocmai de aceea a putut formula filosoful politic *Jacob L. Talmon conceptul de democrație totalitară*, deci o dictatură întemeiată pe entuziasm de masă.

În istoria politică recentă, **comunismul, nazismul și fascismul** au fost **regimuri totalitare**. *Comunismul*, de extremă stânga, se baza pe ideea socială de egalitarism (toți trebuiau să fie „egali”). De extremă dreapta este *nazismul* care, în expansiune teritorială, susținea că fiecare națiune trebuie să se formeze dintr-o rasă pură, *ariană*, numai din oameni ce aparțin aceleiași rase – un factor ce a stat la baza *Holocaustului*. În aceeași ideologie se susține că fiecare rasă are la bază puterea militară.

Totalitarismul în Moldova, ca și pe întregul teritoriu al URSS, iar într-o perspectivă mai largă – în *lagărul socialist* care în multe privințe a urmat practica sovietică, a condus la un tip particular de sclavie. În pofida acestor realități, *unele manifestări de autoorganizare, proprii societății civile*, au fost relevate în cercetările istoricilor. Drept confirmare servesc organizațiile „Arcașii lui Ștefan cel Mare” (1945–1947), „Sabia dreptății” (1947–1948), „Partidul Libertății” (1949), „Armata Neagră” (1949), „Uniunea Democratică a Libertății” (1951–1952) ș.a. Structurile respective au avut un caracter efemer, fiind expuse opresiunii regimului totalitar. Potrivit unor date, între anii 1947–1948 au fost condamnate pe motive politice 60 de mii de persoane.

După anul 1956 se atestă descreșterea totalitarismului și evoluția lui în autoritarism. În perioada imediat poststalinistă, cetățenii, deși continuau să fie sub presiuni ideologice, au beneficiat de anumite libertăți civile, fapt demonstrat în mai

¹ Mândru B. Totalitarism și democrație. [on-line]. <https://bogdanmandru.wordpress.com/stiinte-politice-totalitarism-si-democrație/> (vizitat 21.04.2017).

² Aron R. Democrație și totalitarism. București: Ed. ALL Educational, 2001. 280 p. [on-line] <https://es.scribd.com/document/327916774/Raymond-Aron-Democratie-Si-Totalitarism-pdf> (vizitat 13.05.2017); Arendt A. Originile totalitarismului / Ed-a a 3-a. București: Ed. Humanitas, 2014. [on-line] <http://cdn4.libris.ro/userdocspdf/435/originile-totalitarismului-2014.pdf> (vizitat 13.05.2017).

multe inițiativă sociale locale de creare în Moldova a organizațiilor obștești (comitete stradale, consilii ale femeilor, comitete părintești etc.) sau profesionale, de editare a unor tipărituri neautorizate sau a unor articole ce erau în disonanță cu politicile comuniste. În anii de referință s-au prefigurat și *manifestările disidente*, axate preponderent pe valorile naționale. Actanții lor au devenit cunoscuți publicului larg abia în anii '90 ai secolului trecut, când presa a publicat mai multe articole despre *Al. Șoltoianu, Gh. David, M. Moroșanu, Al. Usatiuc-Bulgăr, Gh. Ghimpu, V. Graur* și alți exponenți ai asocierii civice din acele vremuri. Acțiunile respective, puține la număr și lipsite de vizibilitate socială, nu au anulat starea de înstrăinare a oamenilor. Depășirea ei a devenit posibilă odată cu *perestroika* gorbaciovistă, care a preludat declinul totalitarismului și al autoritarismului.

Istoricul *Ruslan Șevcenco* în lucrările sale *formulează unele concluzii relevante* referitoare la *regimul și sistemul totalitar în Moldova Sovietică, 1944–1991*¹. Autorul arată că în 1944 în RSSM a fost instaurat, după o pauză de trei ani, regimul totalitar sovietic care a format o structură strict centralizată a puterii, fiind complet orientată spre Moscova, iar pilonul sistemului politic sovietic a fost, ca și în 1940, partidul comunist, care a restabilit imediat controlul asupra tuturor sferelor vieții republicii. Însă perioada 1944–1953 este punctul culminant în dezvoltarea regimului sovietic totalitar în RSSM care era bazat în întregime pe violență față de populația republicii, utilizând în calitate de măsură ideologică prelucrarea propagandistică a conștiinței cetățenilor republicii, acestea fiind consolidate prin colectivizare și adunarea banilor de la populație pentru diferite necesități ale conducerii și formarea imaginii dușmanului din reprezentanții diferitor pături sociale, care erau nemulțumiți de încălcarea drepturilor și libertăților lor. Numai către 1985 situația s-a schimbat, dar nu radical – băștinașii constituiau doar 48% din întreaga nomenclatură de conducere a republicii. Concomitent cu pătrunderea cadrelor rusofone în RSSM, decurgea procesul invers de migrare a băștinașilor, prin intermediul căruia regimul asigura politica de deznaționalizare, ruperea de trecutul și cultura lor. După apogeul dezvoltării sale adevărate (în URSS – anul 1953) se începe procesul degradării ireversibile și crizei sistemului totalitar, care se exprima în permanentele complicări ale vieții de stat și social-politice. La ultima etapă de existență a URSS, urmează explozia, care aruncă această formă de dezvoltare a societății în prăpastia istoriei (sfârșitul anului 1991). Societatea se renaște la o nouă treaptă a dezvoltării sale și totul se reîncepe.

¹ Mai detaliat vezi: Șevcenco R. *Viața politică în RSSM (1944-1961). Unele concluzii*. [on-line] <http://statulmoldovenesc.blogspot.md/2011/04/viata-politica-in-rssm-1944-1961-unele.html> (vizitat 03.04.2011).

3. Mișcarea democratică de eliberare națională a populației din Moldova (1988–1991) și semnificațiile ei

Sintagma *renaștere națională* semnifică reabilitarea valorilor și personalităților naționale care permit repunerea în drepturi politice a unei comunități nedreptățite anterior. Unii istorici consideră că *prima* „(re)naștere” de *eliberare națională* a românilor moldoveni / basarabeni din spațiul pruto-nistrea a avut loc în anii 1917–1918, adică în perioada *primei independențe a Moldovei*, când la 2 decembrie 1917 a fost proclamată *Republica Democratică Moldovenească*¹ (autonomă în componența viitoarei *Republici Federative Ruse*) de către *Sfatul Țării* din Basarabia (în opinia fostului Președinte al Curții Constituționale a Republicii Moldova *Al. Tănase*, prelegere publică susținută în cadrul Academiei de Științe a Moldovei la 3 noiembrie 2014, *Republica Democratică Moldovenească* „avea o natură efemeră”²). Ulterior, pe 24 ianuarie 1918 *Sfatul Țării* a votat în unanimitate pentru proclamarea *independenței RDM*³, pentru ca pe 27 martie / 9 aprilie 1918 să proclame Unirea cu România cu 86 de voturi pentru, 3 împotriva, 36 de abțineri și 13 absențe (din totalul de 156 de deputați aleși). *Sfatul Țării* a fost un organ reprezentativ al populației din regiune (în perioada 23–27 octombrie 1917 consiliul ostășesc din Chișinău a proclamat autonomia Basarabiei și formarea *Sfatului Țării* ca organ legislativ), care a activat de la 21 noiembrie 1917 (prima ședință a *Sfatului Țării*, la care a fost ales ca președinte *I. Inculeț*, ulterior – *C. Stere* și *P. Halippa*) până la 27 noiembrie 1918 (la care s-a votat reforma agrară și unirea necondiționată a Basarabiei cu România, iar *Sfatul Țării* s-a autodizolvat), așa încât în 372 de zile de activitate ai acestuia, au avut loc 2 sesiuni cu 85 de ședințe, alegând 3 președinți ai Legislativului și 3 guverne numite *directorate*.

Mișcarea de eliberare (renaștere) națională a moldovenilor / românilor din Moldova din anii 1988–1991 (după alți autori, această mișcare cuprinde anii 1987–1989⁴, fiind vorba, de fapt, despre premisele apariției mișcării în cauză) se referă la un

¹ Decret prezidențial: aniversarea celor 100 de ani de la proclamarea Republicii Democratice Moldovenești. [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/250798 (vizitat 20.10.2017); Republica Democratică Moldovenească. [on-line] <http://moldovenii.md/md/section/786/content/10079> (vizitat 14.12.2015).

² Tănase Al. Identitatea constituțională a Republicii Moldova. În: AKADEMOS. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Arte, 2014, nr. 4 (35), p. 15-20. [on-line] <http://www.akademos.asm.md/files/Identitatea%20constitucionala%20a%20RM.pdf> (vizitat 13.12.2014).

³ Prima și a doua independență a R. Moldova. [on-line] <https://point.md/ru/novosti/politika/prima-i-a-doua-independena-a-rmoldova> (vizitat 22.04.2017); Varta I. Mișcarea națională a românilor basarabeni în perioada 1905–1914. [on-line] http://dacoromania.net/article/mi%C8%99carea_na%C8%9Bional%C4%83_rom%C3%A2nilor_basarabeni_%C3%AE_n_perioad%C4%83_1905-1914 (vizitat 13.09.2011); 1917–1918 în Basarabia. [on-line] <http://www.transnistria.ro/index.php/istorie/istoria-veche-transnistria/26-martie-1917-revolutia-bolsevica-si-basarabia> (vizitat 22.04.2017).

⁴ Culcer D. Mișcarea de eliberare națională în Republica Moldova (1987–1989). [on-line] <http://asymetria-anticariat.blogspot.md/2010/01/miscarea-de-eliberare-nationala-in.html> (vizitat 08.01.2010).

amplu proces național și social de emancipare de sub jugul sovietic al locuitorilor băștinași dintre Prut și Nistru. Procesul de deznaționalizare și de rusificare forțată a Basarabiei promovat de Moscova a întâmpinat o rezistență puternică din partea populației locale majoritare. Această mișcare a avut o particularitate a ei generată de condițiile concret-istorice și mai ales de politica promovată de autoritățile de ocupație sovietică în Moldova după anul 1944 până în 1991.

În a doua jumătate a anilor '80 ai secolului trecut *perestroika* gorbaciovistă a dus la declanșarea unui val de democratizare a societății sovietice, dublat de o mișcare pronunțată cu caracter național în toate republicile unionale. Politica reformatoare a lui *M. Gorbaciov* a fost preluată de conducerea PCM, care urma întocmai directivele Moscovei. Perioada 1985–1988 s-a caracterizat prin *aparitia premiselor pentru desfășurarea unei mișcări democratice de masă*. Principalul rezultat al noilor procese a fost pătrunderea ideilor reformatoare în rândul maselor largi ale populației și pierderea monopolului partidului comunist asupra vieții politice. Deși își păstra rolul conducător, *PCM nu mai deținea monopolul vieții politice*. În RSSM, din 1985 până în 1989, la conducere era primul secretar al CC al PCM *Simion Grossu*, numit în funcție 5 ani mai devreme în locul lui *Ivan Bodiul*. *Grossu* era reprezentant al vechilor elite, apropiat de cei din generația lui *Brejnev* și *Bodiul*, care considera că reformele radicale nu sunt necesare în societate, nici la nivel politic și economic, nici la nivel cultural și etno-național.

În martie 1988, la Plenara Uniunii Scriitorilor din URSS a fost promovată *ideea acordării statutului de limbă de stat limbilor națiunilor titulare din toate republicile unionale*. Pentru a evita apariția tensiunilor sociale, organele de partid ale RSSM au adoptat două hotărâri privind măsurile de susținere a dezvoltării limbilor „moldovenească” și rusă. Însă acestea s-au dovedit a fi măsuri totalmente întârziate și absolut nesatisfăcătoare.

Anul 1988 este unul crucial, când *perestroika* începe să fie resimțită și în RSSM. La *Plenara a VII-a a CC a PCM* din ianuarie 1988 s-a afirmat foarte clar ideea potrivit căreia reforma politică nu va avea sorți de izbândă fără promovarea unei reforme economice, în sensul introducerii unor elemente ale economiei de piață. Această platformă nouă a PCM a fost prezentată pe larg în noiembrie 1988 în așa-numitele *teze* intitulate „Să afirmăm restructurarea prin fapte concrete”, elaborată de către *Simion Grossu*, prim-secretar al CC al PCM; *Victor Smirnov*, al doilea secretar al CC al PCM; *Ivan Calin*, Președintele Consiliului de Miniștri al RSSM; *Alexandru Mocanu*, Președintele Sovietului Suprem al RSSM, precum și de alți înalți funcționari de stat și de partid, care conduceau atunci destinele republicii. Cei mai mulți dintre aceștia acceptau *perestroika* mai mult formal, decât cu entuziasm.

Drept exemplu, *tezele* conțineau dogme comuniste din perioada „stagnării”, cum ar fi „întărirea unității poporului sovietic”, menținerea controlului CC al PCM asupra intelectualității, păstrarea alfabetului chirilic pentru „limba moldovenească”, menținerea limbii ruse drept limbă de comunicare interetnică, nevoia consolidării

„prieteniei popoarelor” etc. *Tezele* PCM au fost aspru criticate chiar de comuniști la varii adunări de partid, dar și în presă, precum și în cadrul unor mitinguri. În *teze* nu erau invocate nici măcar în subsidiar ideile care erau exprimate din ce în ce mai pronunțat în societate, anume nevoia de repunere în drepturi a limbii române, revenirea la alfabetul latin interzis în februarie 1941, problema evaluării critice a stalinismului, a foamei organizate din 1946–1947, a deportărilor în masă, precum și a numeroaselor „greșeli” și încălcări ale drepturilor omului din perioada „stagnării”.

Pe acest fundal, începe *erodarea în masă a încrederii populației* în PCM. Acest proces a continuat în perioada următoare, în contextul în care conducerea PCM *refuza să comunice cu organizațiile „neformale” și neglija solicitarea din ce în ce mai pronunțată a opiniei publice* de a declara limba română (numită în continuare și „limba moldovenească”) în calitate de limbă de stat.

Apariția organizațiilor neformale în perioada 1988–1991¹: 1) Prima organizație zisă neformală (neînregistrată oficial, dar tolerată de autorități) a fost **Cenaclul literar-muzical „Alexei Mateevici”**, creat pe data 15 ianuarie 1988, de ziua de naștere a lui *Mihai Eminescu*, cel mai mare poet al românilor (și moldovenilor, cum se spunea în epocă). Principalul animator al cenaclului era *Anatol Șalaru*, medic de profesie, alături de alți tineri și studenți de la diferite facultăți din Chișinău. 2) La 3 iunie 1988 apare grupul de inițiativă al **Mișcării Democratice pentru Susținerea Restructurării** (mișcări similare apar și în alte republici unionale la indicația Moscovei), în primele rânduri ale căreia se afla intelectualitatea cu vederi progresiste. În faza ei inițială, *Mișcarea Democratică* a debutat cu cererea de a proclama limba maternă a majorității populației țării drept „limbă de stat” și de a se reveni la alfabetul latin. Au urmat mitinguri, demonstrații de protest, arestări și concedieri, campanii anevoioase pentru realizarea acestui deziderat. 3) Continuatorul *Mișcării Democratice*, inițiate la mijlocul anului 1988, a fost **Frontul Popular din Moldova**, care s-a constituit ca formațiune politică la primul său congres, din 20 mai 1989, și a unit majoritatea forțelor democratice din republică (*Cenaclul Mateevici*, *Mișcarea pentru Restructurare*, precum și alte organizații, gen *Asociația Istoricilor* etc.). 4) În această perioadă, pe arena politică au apărut și **alte partide, formațiuni și mișcări**, care exprimau interesele diferitelor grupuri sociale și etnice: *Partidul Național-Creștin*, *Societatea Bulgarilor din Moldova „Vozrojdenie”*, *Mișcarea Populară a Găgăuzilor „Gagauz Halkâ”*, *Mișcarea Internaționalistă în Apărarea Restructurării „Unitate-Edinstvo”*, numeroase ligi, asociații, uniuni de toate orientările – ecologice, religioase, iluministe, pacifiste, național-culturale etc.

Este de reținut și faptul că odată cu aprofundarea *crizei sistemului totalitar-comunist* din URSS și, respectiv, din RSSM, *s-au creat premisele pentru apariția*

¹ Cașu I. Anii 1989–1991 în destinul românilor basarabeni (I). [on-line] <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/anii-1989-1991-in-destinul-romanilor-basarabeni-i> (vizitat 22.04.2017).

pluripartidismului în republică. Procesul formării partidelor politice și mișcărilor social-politice în RSSM începe în a doua jumătate a anilor '80. Sub presiunea maselor populare, la 25 august 1989 Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM a adoptat un Decret special „Cu privire la modul provizoriu de înregistrare a asociațiilor obștești în RSS Moldovenească”. Acest document a avut o mare importanță politică, deoarece pentru prima dată statul recunoștea dreptul la crearea și activitatea unor formațiuni social-politice de alternativă în RSSM. În octombrie 1989, prin Hotărârea Guvernului RSSM, au fost înregistrate primele formațiuni politice. Astfel, s-a făcut, de fapt, primul pas pe calea recunoașterii pluripartidismului în republică. Aceste formațiuni au luat naștere din rândul maselor, fără a cere directive din partea autorităților URSS sau ale RSSM.

La fel, este de remarcat unul dintre cele mai importante evenimente ale mișcării de eliberare națională de la finele lunii august 1988 – ***Scrisoarea deschisă semnată de 66 de personalități*** (lingviști, scriitori, oameni de artă, deopotrivă cu matematicieni, biologi și psihologi au semnat acea scrisoare către „Comisia Interdepartamentală a Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii moldovenești”), care au cerut tranșant stoparea experimentului „limba moldovenească” și declararea limbii române drept limbă de stat¹.

Finalmente, mișcarea de democratizare a societății din Moldova a culminat cu ***proclamarea suveranității*** (23 iunie 1990) și ***independenței Republicii Moldova*** (27 august 1991), documente politico-juridice de mare anvergură adoptate de către sesiunile Sovietului Suprem al republicii. La fel, principalul succes al mișcării naționale între anii 1988–1989 a fost adoptarea la 31 august 1989, de către Sovietul Suprem al RSSM, a „limbii moldovenești” în calitate de limbă oficială și revenirea la grafie latină, iar în *declarația de preambul* – unitatea lingvistică moldo-română și întoarcerea la alfabetul latin pre-sovietic.

TEMA III. DECLARAȚIA SUVERANITĂȚII RSS MOLDOVA

1. Alegerile parlamentare pentru Sovietul Suprem al RSS Moldovenești (25 februarie 1990)

La începutul anului 1990 a fost ales (în două tururi – 25 februarie și 10 martie) *Sovietul Suprem al RSSM* (Parlamentul de legislatură a XII-a), organ reprezentativ format din 371 deputați aleși pe circumscripții uninominale² (în baza legislației

¹ „Scrisoarea celor 66” și germenii revenirii la limba română și la grafia latină. [on-line] <http://adevarul.ro/moldova/politica/scrisoarea-celor-66-germenii-revenirii-limba-romana-grafia-latina-1521fa189c7b855ff56272621/index.html> (vizitat 13.08.2013).

² Alegeri parlamentare în Republica Moldova. [on-line] http://alegeri.md/w/Alegeri_parlamentare%C3%AEn_Republica_Moldova (vizitat 07.03.2019).

electorale în vigoare a URSS și, respectiv, a RSSM¹), care, ulterior (la 23 mai 1991), a decis schimbarea denumirii statului „RSS Moldova” în „Republica Moldova” (în formă prescurtată Moldova)² și respectiv, a „Sovietului Suprem” – în „Parlamentul Republicii Moldova”, astfel încât *Ziua Parlamentului Republicii Moldova* este sărbătorită în fiecare an pe 23 mai, începând cu anul 1991³. Prima ședință a Parlamentului a avut loc la 17 aprilie 1990.

Cadrul politic-juridic al alegerilor parlamentare pentru Sovietul Suprem al RSSM. La 23 noiembrie 1989 Sovietul Suprem al RSSM a adoptat *Legea cu privire la organizarea alegerilor deputaților poporului în RSSM*, creând astfel premisele pentru legitimizarea noilor structuri ale puterii prin votarea deschisă a populației republicii la alegeri generale. În pofida faptului că RSSM rămânea să fie partea componentă a URSS și se mai subordona tuturor structurilor supreme de putere a URSS – CC al PCUS, Consiliul de Miniștri, Prezidiul Sovietului Suprem al URSS, s-a făcut un pas important spre schimbarea în continuare a statutului juridic al formațiunii teritorial-statale RSS Moldovenească și a obținerii de către republica unională a independenței politice față de URSS.

Sovietul Suprem al RSS Moldovenești pentru o scurtă perioadă de timp, între anii 1990–1991 (s-a numit și „Sovietul Suprem al RSS Moldova” sau „Sovietul Suprem al Republicii Moldova”) a fost principalul organ al puterii de stat în RSSM, care a funcționat din februarie 1941 până în mai 1991 (excepție perioada 1941–1944). Sovietul Suprem al RSSM este predecesorul Parlamentului Republicii Moldova.

În urma *scrutinului din februarie-martie 1990*, în Sovietul Suprem al RSS Moldovenești (Parlament), de legislatura a XII-a de atunci (Legislatura I, 1941–1946, iar Legislatura XII, 1990–1994), deputații au fost aleși pe bază de alternativă – *două platforme politice (Partidul Comunist al Moldovei și Frontul Popular din Moldova)*. În urma alegerilor legale, în organul legislativ al republicii au fost reprezentate *două puteri / platforme politice*: PCM și FPM. Împreună cu grupările afiliate, FPM a câștigat o victorie importantă. Susținătorii FPM au obținut aproximativ 27% din locurile în Parlament, iar împreună cu comuniștii moderați, în principal cei din zonele rurale, ei dețineau majoritatea în Legislativ. După alegeri, *Mircea Snegur* a fost numit Președinte al Sovietului Suprem, iar în septembrie el a devenit Președinte al republicii.

¹ Bucătaru I. Aspecte juridico-politice ale procesului de instituționalizare a partidelor politice din Republica Moldova. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2003, Partea XXII, p. 4-20. [on-line] http://uspee.md/wp-content/uploads/2016/10/MOLDOSCOPIE_probleme_de_analiza_politica_partea_22.pdf (vizitat 13.04.2017).

² Lege nr. 589 din 23.05.1991 cu privire la schimbarea denumirii statului RSS Moldova în Republica Moldova. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313220> (vizitat 30.03.2018).

³ VIDEO. 23 mai – Ziua Parlamentului. Care este istoria organului reprezentativ suprem al RM. [on-line] <http://agora.md/stiri/32664/video--23-mai---ziua-parlamentului--care-este-istoria-organului-reprezentativ-suprem-al-rm> (vizitat 23.05.2017).

Aceste alegeri în Moldova Sovietică au fost organizate pe principii noi, în baza **sistemului electoral majoritar**. Deși PCM era singurul înregistrat pentru a participa la alegeri, candidaților opoziției li s-a permis să candideze ca independenți. Candidații la mandatul de deputat au fost propuși de colectivele de muncă și de organizațiile obștești. Numărul acestora oscila într-o circumscripție electorală de la 2 la 20 de persoane. În acest context, este de remarcă că după o perioadă de mai bine de 50 de ani, în pofida tradiției sovietice de alegere a candidaților fără alternativă, au fost, totuși, organizate primele alegeri pluraliste, având la bază principiul alternativei (mai mulți candidați într-o circumscripție uninominală).

Primul Parlament al Moldovei a avut **trei președinți**: *Mircea Snegur* (27 aprilie – 3 septembrie 1990), *Alexandru Moșanu* (3 septembrie 1990 – 2 februarie 1993) și *Petru Lucinschi* (4 februarie 1993 – 27 februarie 1994). Marele merit al Parlamentului de legislatura a XII-a, intrat în conștiința națională drept **Parlamentul Independenței**, constă în faptul că el a adoptat la 23 iunie 1990 *Declarația Suveranității Republicii Sovietice Socialiste Moldova*, iar la 27 august 1991 – *Declarația de Independență a Republicii Moldova* (pentru aceasta, în 2012, *Președintele Nicolae Timofti* le-a conferit „Ordinul Republicii” – celor care încă nu-l aveau). Au fost, de asemenea, adoptate legile privind *Tricolorul* în calitate de *Drapel de Stat*, privind *Stema* și *Imnul de Stat ale Republicii Moldova* ș.a. În fond, **Parlamentul Independenței** a creat **baza legală pentru instituționalizarea și funcționarea firească a statului Republica Moldova**. Este de referință și faptul că deputații din acest Parlament au constituit și o asociație obștească (ONG) – **Parlamentul-90**¹.

Guvernul reformist în frunte cu *Mircea Druc* (25 mai 1990 – 28 mai 1991), care a preluat puterea în mai 1990, a făcut multe schimbări care nu au fost pe placul minorităților naționale, incluzând și schimbarea numelui republicii în iunie 1990, din *Republica Sovietică Socialistă Moldovenească* în *Republica Sovietică Socialistă Moldova*. **Guvernul Druc** a promovat un amplu *program de reforme politice, economice și sociale* care urmăreau desprinderea RSS Moldova de URSS și reducerea dependenței RSSM de instituțiile de la Moscova în scopul obținerii independenței. În perioada cât acesta a fost prim-ministru, *a fost inaugurată tradiția podurilor de flori peste Prut*. *M. Druc* a fost destituit din funcția de prim-ministru la 28 mai 1991 de către *Președintele M. Snegur*, după ce a primit un vot de neîncredere din partea Parlamentului.

Așadar, ca să proclame independența Republicii Moldova, *deputații democrați* au luptat pentru adoptarea anumitor legi și decizii. La 27 aprilie 1990, Parlamentul a adoptat *Legea cu privire la Drapelul de Stat – Tricolorul* – roșu, galben și albastru. La 23 iunie 1990, a fost adoptată *Declarația Suveranității RSS Moldova*, iar la 3 noiembrie 1990 a fost adoptată *Legea Sovietului Suprem al RSSM cu privire la Stema*

¹ Parlamentul-90. [on-line] <http://parlamentul90.md/main/text/4> (vizitat 27.04.2017).

de Stat a RSSM. La 23 mai 1991, denumirea de „RSS Moldova” a fost schimbată în „Republica Moldova”, iar *Sovietul Suprem al RSSM de legislatura a XII-a* devine primul Parlament al Republicii Moldova.

În perioada activității primului Parlament, 1990–1994, forma de guvernare a oscilat de la parlamentară la prezidențială, instaurată odată cu introducerea funcției de Președinte al Republicii Moldova și desfășurarea alegerilor acestuia. *Mircea Snegur* a fost primul Președinte al Republicii Moldova în perioada anilor 1990–1996. Pe 3 septembrie 1990, când a fost instituită funcția de președinte, el a fost numit Președinte al RSS Moldova de către Sovietul Suprem al RSS Moldova, iar la 8 decembrie 1991, în cadrul primelor alegeri directe ale Președintelui Republicii Moldova, *M. Snegur* a fost ales în calitate de șef al statului până la 1 decembrie 1996, când a pierdut alegerile în fața lui *P. Lucinschi*¹.

Funcția de președinte al republicii a fost introdusă în vederea consolidării ordinii constituționale și suveranității RSS Moldova, a drepturilor, libertăților și securității cetățenilor, a ameliorării interacțiunii organelor centrale ale puterii de stat și administrației de stat. Șeful statului era abilitat cu prerogative destul de largi, iar regimul politic instituit de *Legea din 3 septembrie 1990* era de tip semiprezidențial.

În contextul crizei politice apărute între autoritățile din RSS Moldova și cele unionale, URSS, este de remarcat *Hotărârea Sovietului Suprem al RSSM nr. 443 din 29.12.1990* despre *Decretul Președintelui URSS din 22 decembrie 1990* „Cu privire la măsurile pentru normalizarea situației din R.S.S. Moldova”, în care este specificat că „forțele antirestructuriste, atât în interiorul republicii, cât și în afara ei, au început să propage informații false privind lezarea drepturilor civile ale persoanelor de naționalitate nemoldovenească. Mai mult chiar, ele au început să nesocotească parțial sau complet legile și hotărârile în vigoare, au recurs la crearea de formațiuni statale anticonstituționale pe teritoriul republicii, ceea ce a și determinat confruntarea interetnică din R.S.S. Moldova”, forul legislativ al țării (Parlamentul) adoptând 11 măsuri și acțiuni întru realizarea hotărârii în cauză².

Alegerile din primăvara anului 1990, prin modul lor liber și cu participarea alegătorilor de pe malul stâng al Nistrului, definitiv ***au confirmat statutul Transnistriei ca parte componentă și inseparabilă a Moldovei***. În pofida

¹ Bucătaru I., Borș V. Regimul politic din Republica Moldova: în căutarea formulei optime. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, 2009, nr. 2 (XLV), p. 13-20. [on-line] http://uspee.md/wp-content/uploads/2016/10/moldoscopie_probleme_de_analiza_politica_partea-45.pdf (vizitat 13.12.2013); Duminică I. Instaurarea regimului politic democratic în Republica Moldova: realizări, probleme, perspective / Autoreferat al tezei de doctor în științe politice. Chișinău, 2006. [on-line] <http://www.cnaa.acad.md/thesis/3808/> (vizitat 13.12.2006).

² *Hotărârea Sovietului Suprem al RSSM nr. 443 din 29.12.1990* despre *Decretul Președintelui U.R.S.S. din 22 decembrie 1990* „Cu privire la măsurile pentru normalizarea situației din R.S.S. Moldova”. [on-line] <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=309056&lang=1> (vizitat 22.04.2017).

evenimentelor care au avut loc în continuare (la 2 septembrie 1990 are loc formarea unei entităţi politice autoproclamate din Transnistria – așa-zisa **Republică Moldovenească Nistreană** de către forţele separatiste, iar în 1992, 2 martie – 21 iulie, se declanșează conflictul militar de pe Nistru, în rezultatul căruia Republica Moldova a pierdut controlul acestei zone în urma intervenţiei armatei ruse în acest conflict), autorităţile politice centrale nici până astăzi nu au reușit să asigure controlul asupra raioanelor de Est ale țării. În situația foarte complicată, când autoritățile orașelor și satelor de pe malul stâng al Nistrului au început să organizeze referendumuri „cu privire la intrarea în componența Republicii Autonome Transnistrene în cazul creării ei”, Sovietul Suprem al republicii a adoptat la 23 iunie 1990 „Avizul Comisiei Sovietului Suprem al RSS Moldova pentru aprecierea politico-juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune și a Protocolului adițional secret din 23 august 1939, precum și a consecințelor lor pentru Basarabia și Bucovina de Nord”, care *de facto* declara că Basarabia, Bucovina de Nord și o parte din regiunea Odesa a Ucrainei sunt teritorii românești, ocupate de URSS.

Vom aminti că **Protocolul Adițional Secret al Pactului Molotov-Ribbentrop**¹, semnat între URSS și Germania nazistă la 23 august 1939, a dus la trecerea la 28 iunie 1940 prin ultimatum (din partea guvernului URSS) și cedarea (din partea Consiliului de Coroană al României) teritoriilor dintre Prut și Nistru (Basarabia), dar și a Bucovinei de Nord și a Ținutului Herța, în componența URSS. Basarabia (fără jumătatea de nord a județului Hotin) și fără sudul său (Bugeacul sau Basarabia mică), plus o parte a RASS Moldovenești (corespunzătoare teritoriului actual al Transnistriei) au fost incluse în RSS Moldovenească, nou-înființată la 2 august 1940. Astfel, RSS Moldovenească a devenit o republică unională separată în cadrul URSS, cu drept teoretic de secesiune².

De asemenea, este de reținut și faptul că la 19 august 1990 a fost **proclamată așa-numita Republica Găgăuză**, ulterior însă conflictul etno-național al Găgăuziei a fost soluționat prin **Legea Parlamentului Republicii Moldova nr. 344 din 23.12.1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri)**³ (cu modificările

¹ Conținutul pactului Ribbentrop-Molotov (Hitler-Stalin) poate fi consultat pe următorul *link*: Zi neagră în istoria omenirii. Astăzi se împlinesc 79 de ani de la semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov. [on-line] <https://www.realitatea.md/zi-neagra-in-istoria-omenirii--astazi-se-implinesc-79-de-ani-de-la-semnarea-pactului-ribbentrop-molotov--foto-82630.html> (vizitat 23.08.2018).

² Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM) (1940–1991). [on-line] http://www.istoria.md/articol/5/Republica_Sovietic%C4%83_Socialist%C4%83_Moldoveneasc%C4%83_RSSM (vizitat 25.04.2017).

³ Lege nr. 344 din 23.12.1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri). [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311656> (vizitat 13.12.2013).

ulterioare)¹. Prin urmare, dacă *conflictul etno-național din sudul țării* a fost soluționat de către autoritățile politice centrale de la Chișinău², în același timp, *conflictul politic în raioanele de Est ale țării* a devenit unul înghețat. În condițiile apariției, la începutul anilor '90, în raioanele de Est (regiune numită și *Transnistria*) a unei regiuni separatiste autoprocimate, precum și a faptului, că *deputații din Transnistria* și *cei de la Comrat* boicotau ședințele Legislativului, pentru a depăși situația de criză politică, parlamentară, creată la acel moment, dar și în scopul creării unui Parlament profesionist, pe bază de pluripartidism, la 12 octombrie 1993 Parlamentul de legislatura a XII-a s-a autodizolvat, nu înainte însă de a fixa data unui scrutin parlamentar anticipat – 27 februarie 1994. Acest scrutin urma să aibă loc în baza unei *noi legi privind alegerea Legislativului*, prin care s-a micșorat de peste trei ori – până la 103 – numărul de deputați și s-a stabilit alegerea lor pe listele de partid (*sistem electoral proporțional*, cu liste blocate). Ulterior, conform art. 60, alin. (2), din Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994 (numărul de mandate în Parlament a fost stabilit de 101), și reieșind din prevederile Codului Electoral al Republicii Moldova adoptat la 21 noiembrie 1997 (deja de Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XIII-a), de acum încolo în Parlament urmau să fie aleși 101 de deputați pe listele de partid și din rândul candidaților independenți. Începând cu alegerile parlamentare ordinare din 24 februarie 2019, deja este aplicat sistemul electoral mixt (proporțional și majoritar) într-o circumscripție națională și în circumscripții uninominale³, care a fost votat de Parlament în lectură finală la 20 iulie 2017 (documentul prevede ca 50 de deputați să fie aleși pe liste de partid, iar 51 – direct de cetățeni).

2. Adoptarea Declarației Suveranității RSS Moldova (23 iunie 1990) – prima victorie a forțelor democratice pentru independență

Prima victorie importantă a forțelor democratice în lupta de renaștere și eliberare națională a fost adoptarea **Legii cu privire la limbile vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești** (cu modificările ulterioare), adoptată de către Sovietul Suprem al RSSM de legislatura a XI-a la 31 august 1989, care stipulează statutul „limbii moldovenești ca limbă de stat” și „are menirea să contribuie la realizarea suveranității depline a republicii și la crearea garanțiilor necesare pentru folosirea ei pleneră în

¹ Parlamentul a adoptat o serie de legi ce contribuie la consolidarea autonomiei găgăuze în cadrul Republicii Moldova. [on-line] <http://www.parlament.md/Actualitate/Comunicatedepresa/tabid/90/ContentId/3278/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat 25.07.2017).

² Berbeca V. Dosarul găgăuz: de la confruntare la dialog. [on-line] <http://www.viitorul.org/files/library/dosarul%20gagauz-final.pdf> (vizitat 17.06.2017).

³ Moldova va avea sistem electoral mixt. Proiectul de Lege a fost votat în lectură finală cu 74 de voturi (DOC). [on-line] http://www.realitatea.md/moldova-va-avea-sistem-electoral-mixt-proiectul-de-lege-a-fost-votat-in-lectura-finala -cu-de-voturi_61293.html (vizitat 20.07.2017); Modificarea sistemului electoral. [on-line] <http://www.parlament.md/Actualitate/%20Modificareasistemuluelectoral/tabid/254/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat 20.07.2017).

toate sferele vieții politice, economice, sociale și culturale. RSS Moldovenească sprigina aspirația moldovenilor care locuiesc peste hotarele republicii, iar ținând cont de identitatea lingvistică moldo-română realmente existentă și a românilor care locuiesc pe teritoriul Uniunii RSS, de a-și face studiile și de a-și satisface necesitățile culturale în limba maternă”¹. Discuțiile cele mai aprinse au avut loc pe 31 august, când s-a votat și cea mai mare parte a legislației privitoare la limba de stat și alfabetul latin. Ulterior, la 4 iunie 2018, Curtea Constituțională a declarat „învechită” legea privind funcționarea limbilor vorbite în RSS Moldovenească, ce se regăsește încă în legislația autohtonă, iar una din soluțiile adoptate de CCM – „a constatat desuetudinea [desuetă – o realitate depășită] Legii nr. 3465 din 1 septembrie 1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești”². Începând cu anul 1990, *ziua de 31 august 1989* a fost declarată *sărbătoare națională* în Republica Moldova³.

În data de 23 iunie 1990 deputații Sovietului Suprem al RSS Moldova au adoptat ***Declarația Suveranității RSS Moldova***, care a fost ***o victorie marcantă a forțelor democratice pentru independență***. Declarația a fost adoptată într-un context istoric complex, marcat de o „paradă a suveranităților” (după *M. Gorbaciov*) în fosta URSS, proces care a cuprins întreg spațiul sovietic. Estonia prima și-a declarat suveranitatea în noiembrie 1988, fiind urmată de Lituania în aprilie 1989 și Letonia în iulie 1989. Între timp, Lituania și-a declarat independența de stat pe 11 martie 1990. Declarația Suveranității RSS Moldova fusese precedată de asemenea de cea a Georgiei din 26 mai 1990 și a Rusiei din 12 iunie 1990, iar Ucraina din 16 iulie 1990.

Declarația Suveranității RSS Moldova, adoptată la 23 iunie 1990 de către Sovietul Suprem al RSS Moldova (Parlament) de legislatura a XII-a, este un act politico-juridic fundamental care ***cuprinde 13 articole principiale*** ce stabilesc locul și rolul statului suveran RSS Moldova „în cadrul comunității statelor suverane”⁴.

Declarația Suveranității, care a fost votată cu o singură abținere, stipulează în mod clar că ***suveranitatea RSS Moldova este unica și necesara condiție a existenței***

¹ Lege nr. 3465 din 01.09.1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312813> (vizitat 27.04.2017).

² Curtea a examinat constituționalitatea unor prevederi legale referitoare la funcționarea limbii ruse pe teritoriul Republicii Moldova și la interzicerea controlului de constituționalitate a legilor adoptate până la intrarea în vigoare a Constituției. [on-line] <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=1213&t=/Media/Noutati/Curtea-a-examinat-constitucionalitatea-unor-prevederi-legale-referitoare-la-functionarea-limbii-ruse-pe-teritoriul-Republicii-Moldova-i-la-interzicerea-controlului-de-constitucionalitate-a-legilor-adoptate-pana-la-intrarea-in-vigoare-a-Constitutiei> (vizitat 04.06.2018).

³ File din istorie! Cum a apărut sărbătoarea națională „Limba Noastră”, marcată astăzi în toată țara. [on-line] https://www.realitatea.md/file-din-istorie--cum-a-aparut-sarbatoarea-nationala---limba-noastra----marcata-astazi-in-toata-tara_83019.html (vizitat 31.08.2018).

⁴ Declarația Suveranității Republicii Sovietice Socialiste Moldova nr. 148-XII din 23.06.1990. [on-line] <http://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&id=275&idc=11> (vizitat 13.04.2017).

statalității Moldovei. Se afirmă *supremația legilor RSS Moldova asupra celor unionale*, se instituie *cetățenia republicii* și se prevede *dreptul suveran de a menține relații diplomatice cu toate țările lumii*. De asemenea, documentul stipulează *caracterul unitar și indivizibil al statului*. Se stabilește că RSS Moldova respectă statutul ONU și își exprimă adevărată față de principiile acestei organizații; se declară o zonă demilitarizată; activ promovează consolidarea păcii și securității mondiale; este implicată direct la procesul european pentru colaborare și securitate, precum și în structurile europene. Este de remarcat că „pământul, subsolul, apele, pădurile și alte resurse naturale aflate pe teritoriul R.S.S. Moldova, precum și întregul potențial economic, financiar, tehnico-științific, valorile patrimoniului național” sunt declarate „proprietatea exclusivă necondiționată a R.S.S. Moldova”.

Totodată, se stipulează că „prezenta Declarație servește drept bază pentru elaborarea noii Constituții a RSS Moldova, perfecționarea legislației republicane și ca poziție a RSS Moldova pentru pregătirea și încheierea Tratatului unional în cadrul comunității statelor suverane”. La fel, se menționează că *legile URSS intrau în vigoare pe teritoriul republicii numai după ratificarea lor de către Sovietul Suprem al RSSM*, ceea ce trebuia să devină o mărturie a autonomiei reale a republicii în componența URSS. În baza acestui act, emis în conformitate cu art. 68 al Constituției RSSM din 1978, care formal asigură suveranitatea de stat a republicii pe teritoriul ei, Sovietul Suprem al RSSM a adoptat o *Hotărâre despre neparticiparea RSSM la referendumul unional cu privire la păstrarea URSS din 17 martie 1991*¹.

În art. 2 „**Suveranitatea și puterea de stat**” al Constituției Republicii Moldova se stipulează că (1) Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție. (2) Nici o persoană particulară, nici o parte din popor, nici un grup social, nici un partid politic sau o altă formațiune obștească nu poate exercita puterea de stat în nume propriu. Uzurparea puterii de stat constituie cea mai gravă crimă împotriva poporului.

Raportul dintre două noțiuni: suveranitatea de stat și suveranitate națională.

Suveranitatea constituie una din trăsăturile puterii de stat de a fi supremă în raport cu oricare altă putere socială internă și independentă față de puterea oricărui alt stat sau organism internațional. Prin *suveranitatea statului* se înțelege însușirea puterii de stat de a fi supremă pe teritoriul statului și a fi independentă față de puterea oricărui stat, însușire exprimată un dreptul statului de a-și rezolva liber treburile interne și externe cu excluderea amestecului altor state și cu respectarea corespunzătoare ale acestora și a regulilor generale admise ale dreptului internațional. Deși este o noțiune unitară în

¹ RSSM și referendumul cu privire la păstrarea URSS din 17 martie 1991. [on-line] <http://www.europalibera.org/a/2341090.html> (vizitat 17.03.2011); Musteață S. Rolul anului 1991 în destinul Republicii Moldova. [on-line] <http://plural.upsc.md/wp-content/uploads/2015/12/Plural-3-Musteata.pdf> (vizitat 27.04.2017).

esența ei, suveranitatea implică, totuși, *două elemente componente*: suveranitate externă și suveranitate internă. Ea face o joncțiune între dreptul constituțional și dreptul internațional. **Suveranitatea externă** semnifică independența absolută a statului, iar acesta este eliberat de orice subordonare față de o putere exterioară lui. **Suveranitatea internă** semnifică dreptul statului de a-și organiza puterea publică și anume: dreptul de a legifera, de a înfăptui justiția și poliția. Cu alte cuvinte, este vorba de supremația de stat care se concretizează în dreptul statului de a adopta norme juridice, reguli obligatorii pentru toți cetățenii săi și de a le asigura aplicarea.

În anumite condiții istorice, *suveranitatea statului* coincide, sub raportul bazei ei sociale, cu *suveranitatea poporului*. **Suveranitatea poporului** trebuie înțeleasă ca fiind dreptul poporului de a decide asupra soartei sale de a stabili linia politică a statului și alcătuirea organului lui și dreptul de a-și exercita puterea prin organele sale reprezentative și prin referendum. Această coincidență are loc numai în țările democratice în care conducerea de stat a societății este exercitată de popor prin organele sale reprezentative.

Suveranitatea națională este dreptul la autodeterminare și la dezvoltarea independentă a fiecărei națiuni indiferent dacă posedă sau nu o organizare proprie în stat. În situația în care națiunea și-a creat un stat propriu, suveranitatea națională se împletește cu cea de stat, acționând ca un tot unitar. Dacă o națiune nu și-a făurit propriul său stat, suveranitatea acesteia va fi temeiul ei de drept internațional, al luptei duse pentru a se constitui într-un asemenea stat. Unii autori susțin că noțiunea de suveranitate națională este echivalent cu dreptul de autodeterminare al națiunilor. Alți autori socot că suveranitatea națiunii nu se poate realiza decât în cadrul unei organizări statale. Numeroase documente de drept internațional atestă că suveranitatea națională implică dreptul popoarelor de a se constitui într-un stat național și dreptul de a-și alege sistemul economic, politic și social dorit. Totodată, suveranitatea națională implică dreptul de a dispune liber de bogățiile și resursele naturale aflate pe teritoriul națiunii respective.

Unii autori scot în evidență și **alte tipuri de suveranitate**: **suveranitate teritorială** (un teritoriu, un drapel, o stemă și un imn recunoscute de comunitatea politică internațională); **suveranitate diplomatică** (posibilitatea de a promova o politică internațională independentă, iar un stat suveran își poate alege atât prietenii, cât și inamicii); **suveranitate militară** (capacitatea de a respinge agresiunile externe și de a pedepsi agresorii în scopul asigurării securității propriului stat și pe cea a aliaților); **suveranitatea economică** (capacitatea de a dezvolta economia și comerțul în interes național și de a promova relații economice internaționale bazate pe avantaje reciproce); **suveranitatea culturală**; **suveranitatea politică** etc.

Alți autori au argumentat **caracterul perimat al suveranității**, inutilitatea acestui concept, demitizarea sa, demonstrând că păstrarea suveranității statelor are consecințe nefaste asupra colaborării acestora, asupra climatului internațional. Ei consideră că renunțarea la suveranitate este calea de menținere a păcii, este un mijloc de a facilita libera circulație a oamenilor și a ideilor¹.

¹ Suveranitatea. Noțiunea de suveranitate. Evoluția istorică a conceptului de suveranitate. [online] <https://suveranitate.wordpress.com/2012/02/24/suveranitatea-notiunea-de-suveranitate-evolutia-istorica-a-conceptului-de-suveranitate/> (vizitat 24.02.2012).

Așadar, la 23 iunie 1990 *Parlamentul a adoptat două decizii* care au jucat un rol decisiv în lupta pentru independența Republicii Moldova. Este vorba despre „Declarația Suveranității RSS Moldova” și „Avizul Comisiei Sovietului Suprem al RSS Moldova pentru aprecierea politico-juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune și a Protocolului adițional secret din 23 august 1939, precum și a consecințelor lor pentru Basarabia și Bucovina de Nord”. După ***Declaraarea Suveranității RSS Moldova*** au fost mai multe *opinii privind parcursul de mai departe a Moldovei*: unii optau pentru păstrarea republicii în componența URSS, alții se pronunțau pentru unirea cu România, însă majoritatea populației, inclusiv a intelectualilor preferau obținerea independenței (totale) față de URSS. Deși Moldova își proclamase suveranitatea, reprezentanți ai conducerii de la Moscova se împotriveau categoric democratizării societății din Moldova, dar și din altele foste republici ale URSS (chiar și armata sovietică a intervenit în Tbilisi, Bacu, Riga, Vilnius¹ etc.), și revenirii acesteia la valorile naționale, fapt ce a demonstrat încă o dată că suveranitatea în cadrul URSS nu putea fi realizată. *Declarația Suveranității RSS Moldova*, ca document oficial, a servit drept bază pentru desfășurarea luptei de mai departe pentru proclamarea ***independenței Republicii Moldova*** din 27 august 1991. În toată această înlănțuire de evenimente, data de 27 august 1991 a marcat ***punctul culminant al mișcării de emancipare națională***.

TEMA IV. DECLARAȚIA DE INDEPENDENȚĂ A REPUBLICII MOLDOVA

1. Declarația de Independență (27 august 1991) – actul fondator al statului Republica Moldova

În opinia unor istorici politici, *istoria Republicii Moldova ca stat independent* începe în 1917–1918, când gubernia Basarabiei se constituie ca ***Republică Democrată Moldovenească*** (2 decembrie 2017). Această istorie se prelungește ca ***provincie a României*** (sub numele de *Basarabia*, 1918–1940 și 1941–1944) și ca ***republică unională sovietică*** (RSS Moldovenească, 1940–1941 și 1944–1991), ultima, RSSM, fiind proclamată la 2 august 1940, în componența căreia a fost inclusă și partea vestică a RASS Moldovenești (1924–1940) din cadrul Ucrainei Sovietice².

Contextul sociopolitic al Declarației de Independență a Republicii Moldova din 27 august 1991 (dimensiunea externă): ***problema nesemnării unui nou tratat***

¹ Rusia a respins o cerere a Lituaniei privind audierea lui Mihail Gorbaciov în cazul represiunii din 1991. [on-line] <http://www.moldpres.md/news/2017/05/03/17003288> (vizitat 03.05.2017).

² Octavian Țăcu: asemănarea între Sfatul Țării și Parlamentul din 1990/91 – ambele au avut membri cu „un simț al politicului, un simț al contextului”. [on-line] <https://www.europalibera.org/a/28869267.html> (vizitat 22.11.2017); Conferința științifică internațională „Centenar Sfatul Țării”. [on-line] <http://www.history.asm.md/index.php/ro/activitate/intruniri-stiintifice/796-conferinta-stiintifica-internationala-centenar-sfatul-tarii> (vizitat 21.11.2017).

unional în baza **referendumului anunțat** pentru data de 17 martie 1991 (fapt despre care s-a vorbit anterior), precum și de organizarea nereușită a unui puci, 19-21 august 1991, pentru înlăturarea de la putere a lui *M.S. Gorbaciov*. Acest puci a fost calificat, de fapt, drept tentativă de lovitură de stat, organizată de un grup conservator cu intenția de a împiedica destrămarea URSS¹, sau așa-numitul *puci anti-Gorbaciov*. Pe data de 18 august 1991, *G. Ianaev*, vicepreședintele URSS, a semnat un decret prin care își asuma exercitarea atribuțiilor de Președinte al URSS începând cu 19 august 1991. În aceeași zi, conducerea sovietică, în persoana lui *G. Ianaev*, *V. Pavlov* și *O. Baklanov*, declară stare de urgență în URSS și creează *Comitetul de Stat pentru Starea de Urgență*.

În perioada puciului din 19-21 august 1991, la Chișinău situația a fost una plină de neliniște, însă relativ stabilă, conducerea republicii reușind să mențină situația sub control. La 20 august 1991, Televiziunea și Casa Radioului de la Chișinău au fost luate sub pază de oamenii care optau pentru democrație, iar Președintele Republicii Moldova a emis *Decretul cu privire la crearea Consiliului Suprem de Securitate al Republicii Moldova*. Totodată, la 21 august 1991, Parlamentul Republicii Moldova adoptă *Hotărârea cu privire la situația din Republica Moldova* în legătură cu lovitură de stat din URSS, prin care se recunoaște că *M. Gorbaciov* a fost înlăturat nelegitim din funcția de președinte al URSS de către un grup de aventurieri politici de orientare reacționară și aprobă *Declarația Parlamentului Republicii Moldova privind situația din URSS*. În aceeași ordine de idei, Moldova propune deputaților poporului ca la apropiata sesiune a Sovietului Suprem al URSS să ceară demisia lui *A. Lukianov*, Președinte al Sovietului Suprem al URSS, pentru poziția și rolul lui în evenimentele de la 18-19 august 1991².

La 22 august 1991, *M. Gorbaciov* revine la Moscova după trei zile de arest petrecute la reședința din Crimeea, iar la 25 august demisionează din funcția de secretar general al PCUS, ceea ce a însemnat căderea puterii partidului unic în URSS. Pe data de 23 august 1991, Prezidiul Parlamentului Republicii Moldova aprobă *Hotărârea cu privire la Partidul Comunist din Moldova*, prin care „se interzice activitatea Partidului Comunist din Moldova pe întreg teritoriul republicii și se naționalizează întreaga avere a PCM”³. În aceeași zi, *M. Snegur*, Președintele Republicii Moldova, solicita, printr-o

¹ Basiul V. După 20 de ani de la destrămarea URSS, crimele regimului comunist au fost condamnate în Republica Moldova. [on-line] http://www.historia.ro/exclusiv_web/actualitate/articol/20-ani-destramarea-urss-crimele-regimului-comunist-au-fost-condamna (vizitat 13.09.2010); 26 de ani de la destrămarea Uniunii Sovietice. [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/262175 (vizitat 26.12.2017).

² Puciul moscovit de la 19-21 august 1991 și Moldova. [on-line] <http://www.europalibera.org/a/24301629.html> (vizitat 25.04.2017); Musteață S. Rolul anului 1991... Op. cit.

³ Musteață S. Lecțiile independenței Republicii Moldova – tranziția de la totalitarism la democrație. [on-line] <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1229> (vizitat 13.09.2011).

telegramă oficială, ajutorul lui *M. Gorbaciov*, ministrul apărării și Președintele URSS, și al lui *B. Elțin*, Președintele RSFSR, în problema acțiunilor liderilor separatiști din autoproclematele republici nistreană și găgăuză. După evenimentele de la Moscova, a urmat valul declarațiilor de independență ale republicilor unionale: 24 august – Ucraina, 27 august – Republica Moldova, 31 august – Uzbekistan și Kirghizia (Kyrgyzstan), 9 septembrie – Tadjikistan, 18 octombrie – Azerbaidjan etc., ultimul declarându-și independența Kazahstanul, la 16 decembrie 1991.

Declarația de Independență a Republicii Moldova a fost precedată de trei ***Mari Adunări Naționale*** de la Chișinău (dimensiunea internă): 1) *Marea Adunare Națională* din 27 august 1989 a adoptat un *Apel către Sesiunea Sovietului Suprem al RSS Moldovenești* prin care se cere *adoptarea legilor* „Cu privire la statutul limbii de stat a RSSM”, „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSSM” și „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”, prezentând, totodată, amendamente concrete și principiale la proiectele de legi. Apoi au fost votate *două rezoluții* – „Despre pământ” și „Despre drapelul național”. În încheiere, *Marea Adunare Națională* a votat *documentul final* „Despre suveranitatea statală și dreptul nostru la viitor”, document care revendică dreptul la libertate și unitate națională¹; 2) *Marea Adunare Națională* din 16 decembrie 1990 a luat în dezbatere și și-a spus cuvântul în probleme vitale și a luat decizii istorice cruciale. *Marea Adunare Națională* a hotărât *să fie schimbată denumirea republicii în Republica Moldova*; a adoptat *hotărârea despre transformarea Radioteleviziunii Naționale într-un mijloc cu adevărat de informare*, și nu de manipulare. La fel, delegații sosiți din toate raioanele republicii au votat *Hotărârea* „Cu privire la reforma administrativ-teritorială”, prin care cereau trecerea la un sistem nou de structuri teritoriale, simplu și eficient, pe județe, care ar asigura condiții prielnice pentru dezvoltare și autonomie administrativă locală. Documentul central adoptat de cea de-a doua *Mare Adunare Națională* a fost *Proclamația*, prin care era declarată independența națională a românilor din teritoriile ocupate și recunoștea dreptul întregii națiuni române de a apăra și a garanta prin toate mijloacele această independență. În același timp, *Marea Adunare Națională* făcea *Apel către parlamentele și guvernele statelor lumii, către ONU și alte organisme internaționale* să recunoască statutul de teritoriu ocupat pentru Basarabia și nordul Bucovinei cu toate consecințele juridice și politice prevăzute de dreptul internațional și 3) *Marea Adunare Națională* din 27 august 1991 a avut ca problemă fundamentală *proclamarea independenței Republicii Moldova*. Delegații la for au votat *Propunerile Alianței Naționale pentru Independență* „16 Decembrie”, constituită după cea de-a doua *Mare Adunare Națională* care proclamase un an în urmă independența națională,

¹ O radiografie a Marii Adunări Naționale din 27 august 1989, făcută de Secția Ideologie a CC al PCM, o altă perspectivă a regimului comunist asupra începuturilor independenței noastre, poate fi consultată aici: Octavian Țicu // Un alt 27 august. [on-line] <https://cotidianul.md/2018/09/06/octavian-ticu-un-alt-27-august/> (vizitat 06.09.2018).

adresate Parlamentului. Apoi a fost votată *Moțiunea Marii Adunări Naționale adresată Parlamentului și Apelul către popoarele și statele lumii*. Ultimul document citit și aprobat de *Marea Adunare Națională* a fost *Declarația de Independență a Republicii Moldova*, care imediat după aceasta a fost votată, nominal și unanim, de către Parlamentul Republicii Moldova. Cea de-a treia *Mare Adunare Națională* a dat naștere statului independent și suveran, unitar și indivizibil Republica Moldova¹.

Astfel, la 27 august 1991, Parlamentul Republicii Moldova, prin *vot nominal*, aprobă ***Declarația de Independență și Imnul național „Deșteaptă-te, române”***, Republica Moldova proclamându-se „un stat suveran, independent și democratic”². *Declarația de Independență* este un document politico-juridic ce a consacrat crearea noului stat independent Republica Moldova, reprezentând „certificatul de naștere” al noului stat, și stabilește temeliile, principiile și valorile fundamentale ale organizării sale statale.

Merită să ne punem întrebarea: ce a consemnat acest eveniment de mare anvergură social-politică și istorică – un punct culminant al mișcării de emancipare democratică și națională, un accident al istoriei, o decizie impusă de circumstanțele de epocă sau expresia voinței populare?³ La aceste și alte întrebări deloc retorice încearcă să răspundă politologii⁴ și istoricii politici. Astfel, istoricii *Octavian Țăcu și Mariana Țăranu* subliniază că cea mai importantă consecință a *Pactului de neagresiune sovieto-german* și *Protocolul adițional secret* semnat la 23 august 1939 este, de fapt, un certificat de naștere al actualei Republici Moldova, având în vedere „... felul în care au fost concepute acele înțelegeri a rezultat actuala configurație politică a Republicii Moldova”⁵. Vom aminti doar conținutul punctului 3 al ***Protocolului adițional secret al Pactului de neagresiune dintre U.R.S.S. și Germania*** încheiat la data de 23 august 1939: „În privința Europei sud-estice, partea sovietică subliniază interesul pe care-l

¹ Cojocaru Gh. Mișcarea democratică națională și Declarația Independenței Republicii Moldova. În: AKADEMOS. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Arte, 2011, nr. 3 (22), p. 8-11. [on-line] <http://www.akademos.asm.md/files/Miscarea%20democratica%20nationala%20si%20declararea%20independentei%20RM.pdf> (vizitat 27.04.2017); Cernea Gh. Lupta politică pentru adoptarea Declarației de Independență a Republicii Moldova. [on-line] http://www.lib.ase.md/wp-content/uploads/publicatii/Publicatii%20Asem_2010/Conf_istorie_09_2010.pdf (vizitat 27.04.2017).

² Declarația de Independență a Republicii Moldova. [on-line] <http://www.presedinte.md/rom/declaration> (vizitat 27.04.2017).

³ Cojocaru Gh. Mișcarea democratică națională...

⁴ Iulian Chifu: Cum a devenit Independența de stat a RM: un nou motiv de dispută în societate. [on-line] <http://10tv.md/2017/08/29/iulian-chifu-cum-devenit-independenta-de-stat-rm-un-nou-motiv-de-disputa-societate/> (vizitat 29.08.2017).

⁵ Istoric: Pactul Ribbentrop-Molotov este „certificatul de naștere” al actualei Republici Moldova. [on-line] <http://tvr Moldova.md/politic/istorici-pactul-ribbentrop-molotov-este-certificatul-de-nastere-al-actualei-republici-moldova/> (vizitat 24.08.2017).

manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul dezinteres politic față de aceste teritorii”¹.

După conținutul său, această *Declarație*, pentru prima dată după 1944, a pronunțat deschis că Republica Moldova „și-a reafirmat aspirațiile de libertate, independență și unitate națională” și se proclamă „un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, fără nici un amestec din afară, în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale”. *După structura sa*, acest document este alcătuit din *două părți componente*: 1) *un preambul*, prin care sunt exprimate condițiile istorice și necesitatea proclamării independenței Republicii Moldova și 2) *partea decizională / rezolutivă cu prioritățile strategice*, prin care se proclamă solemn independența Republicii Moldova².

Acest document politico-juridic face referiri la „istoria milenară” și „statalitatea neîntreruptă” a românilor de la Est de Prut în spațiul istoric și etnic al etnogenezei acestora, consacră, pentru spațiul de la Est de Prut, denumirile oficiale: limba română, popor român. Acest *act fondator al Republicii Moldova* din 27 august 1991 este marcat în fiecare an ca *Ziua Națională a Republicii Moldova* sau *Ziua Independenței*. Declarația a fost adoptată și semnată de 278 deputați. Actul original a ars în timpul protestelor din aprilie 2009 la Chișinău, dar un document identic a fost restaurat în 2010.

Declarația de Independență a Republicii Moldova, în mod clar și direct, susține suveranitatea Republicii Moldova pe teritoriul Transnistriei, deoarece este „o parte componentă a teritoriului istoric și etnic al poporului nostru”. *Declarația*, în opinia unor autori, *este ea însăși un argument împotriva suveranității Republicii Moldova asupra Transnistriei*, cum îl denunță acordul de la 23 august 1939, între Guvernul URSS și Guvernul Germaniei, „nulă și neavenită”, fiind uniunea doar formală între cele două teritorii³.

Prin acest act politico-juridic, noul stat independent dobânda fundamentele legitime ale consacrării sale depline pe plan național și, înainte de toate, pe cel internațional. Amintim, totodată, că Republica Moldova a obținut recunoașterea oficială a statului la 2 martie 1992, când a obținut *statutul de membru al ONU*.

¹ Conținutul integral al *Protocolului adițional secret* poate fi consultat la următorul *link*: Pactul secret încheiat între Germania și URSS. Cum și-au împărțit cele două puteri sferele de influență în Europa. [on-line] <https://telegraph.md/pactul-secret-incheiat-intre-germania-si-urss-cum-si-au-impartit-cele-doua-puteri-sferele-de-influenta-in-europa/> (vizitat 04.05.2018).

² Cernea Gh. Lupta politică pentru adoptarea Declarației de Independență a Republicii Moldova...

³ Maftai Sv. Declarația de Independență a Republicii Moldova. [on-line] <http://beta.deschide.md/ro/news/politic/18551/d-e-c-l-a-r-a-%c5%a2-i-a--de-independen%c5%a2%c4%82-a-republicii-moldova.htm> (vizitat 27.08.2015).

Declarația de Independență, fiind *actul de identitate al Republicii Moldova*, imprimă **două dimensiuni relevante**.

În primul rând, este un **act fondator al statului Republica Moldova**, exprimând la unison voința populară și voința politică. *Declarația de Independență* este *actul fondator* – unic, fundamental, suprem și consensual – al Republicii Moldova, ca subiect deplin al dreptului internațional, este piesa de rezistență instalată la baza edificiului statului de drept, reflectând și reprezentând, în egală măsură, interesele tuturor cetățenilor săi. *Curtea Constituțională a Republicii Moldova*, prin *Hotărârea nr. 36 din 05.12.2013*, declară că „fiind actul fondator al statului Republica Moldova, Declarația de Independență este un document juridic care nu poate fi supus nici unui fel de modificări și/sau completări”. Astfel, *Declarația de Independență* beneficiază de statutul de „clauză de eternitate”, deoarece definește identitatea constituțională a sistemului politic, principiile căreia nu pot fi schimbate fără a distruge această identitate.

În al doilea rând, *Declarația de Independență* constituie **fundamentul juridic și politic primar al Constituției Republicii Moldova** (*Curtea Constituțională*, prin aceeași *Hotărâre*, declară că „textul Declarației de Independență prevalează în raport cu textul Constituției”, iar „în cazul existenței unor divergențe între textul Declarației de Independență și textul Constituției, textul constituțional primar al Declarației de Independență prevalează”¹; „Curtea a reținut că Declarația de Independență consacră crearea noului stat independent Republica Moldova și stabilește temeliile, principiile și valorile fundamentale ale organizării statale a Republicii Moldova”; „Curtea a statuat că Declarația de Independență constituie fundamentul juridic și politic al Constituției, astfel încât nici o prevedere a acesteia din urmă nu poate depăși cadrul Declarației de Independență”). De altfel, la vremea sa, s-a propus, așa cum s-a procedat și în alte legi fundamentale ale statelor lumii, ca Declarația dată să fie inclusă în calitate de preambul în viitoarea Constituție a țării, dar nu a fost acceptată până la urmă această idee.

Prin urmare, **Declarația de Independență este un document politico-juridic fundamental** care nu poate fi modificat, nici completat și, cu atât mai puțin, anulat. *Declarația de Independență* vizează Constituția în integralitatea sa și are un rol-cheie în înțelegerea și aplicarea textului Constituției, iar în cazul existenței unor divergențe între textul *Declarației de Independență* și textul Constituției, textul constituțional primar al *Declarației de Independență* prevalează². *Per ansamblu*, la instituirea independenței țării noastre au contribuit mai întâi de toate factorii politici, dar și

¹ Textul Declarației de Independență prevalează în raport cu textul Constituției (*Sesizările nr. 8b/2013 și 41b/2013*). [on-line] <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=512&t=/Prezentare-generală/Serviciul-de-presa/Noutati/Textul-Declaratiei-de-Independenta-prevaleaza-in-raport-cu-textul-Constitutiei-Sesizarile-nr-8b2013-si-41b2013> (vizitat 05.12.2013).

² Tănase Al. Op. cit.

factorii social-economici¹. În acest sens, nu este clară poziția unor autori care oarecum se îndoiesc de faptul că Republica Moldova este un stat cu „actele” în regulă².

2. Lecțiile independenței și dilemele Republicii Moldova – tranziția de la totalitarism la democrație

Anul 1991 este, incontestabil, *anul schimbării pentru întregul spațiu sovietic*, deoarece transformările demarate în anii '80 s-au finalizat cu dizolvarea URSS și apariția unor noi state independente. În același an, 1991, *se produc și alte evenimente care au schimbat vectorul geopoliticii mondiale*, printre care intervenția militară a SUA în Golful Persic, izbucnirea războiului civil în Iugoslavia etc. În 1991, *în lume au avut loc 500 de conflicte violente de proporții*. Acest an, cu siguranță, poate fi considerat o continuare a ceea ce a fost 1989 pentru Europa Centrală și de Est, care a schimbat milioane de destine. Chiar dacă nu a existat inițial un proiect al reconstrucției, evenimentele din 1989–1991 au pus bazele societăților democratice contemporane, înlocuind regimurile totalitare comuniste cu cele democratice. *Dacă anul 1989* este considerat *annus mirabilis / naufragiul utopiei* (comuniste), atunci *anul 1991* este *începutul recesiunii / crizei mondiale*³. Unii autori, nu fără temei, consideră că prăbușirea sistemului sovietic a fost o lovitură colosală pentru dezvoltarea umană. Însă această prăbușire a fost doar *prima fază a crizei generale a civilizației*, iar, în prezent, începe cea de-a doua fază de distrugere a economiei și civilizației vechi – colapsul sistemului capitalist⁴. Cu alte cuvinte, evenimentele din 1989 au avut efecte revoluționare care au schimbat lumea⁵.

La mijlocul anului 1991 SUA recunosc dreptul reunificării Moldovei cu România. În 28 iunie 1991 **Senatul SUA** a emis **Rezoluția 148**, prin care hotărăște că Guvernul SUA trebuie să susțină eforturile Moldovei de negociere a reunificării României cu Moldova⁶. Chiar dacă au trecut peste 25 de ani de la adoptarea rezoluției Senatului, ea nu a fost abrogată de alt act emis de aceeași autoritate. La rândul său, Ambasadorul Rusiei la București, *V. Kuzmin*, la sfârșitul anului 2017, sugera ideea precum că „având

¹ Varzari P., Spinei T. Factorii sociali-economici ai instituirii independenței naționale. În: MOLDOSCOPIE (Problemele analizei politice). Culegere de articole, 1996, Partea a 7-a, p. 33-51.

² Este Republica Moldova un stat? [on-line] <http://glasul.md/este-republica-moldova-un-stat/> (vizitat 25.04.2017).

³ Musteață S. Rolul anului 1991...

⁴ Matveev V. Criza actualului model de civilizație și Moldova. [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/229295 (vizitat 21.06.2017).

⁵ Tismăneanu VI. Puterea ideilor și revoluțiile non-revoluționare. [on-line] <https://www.lapunkt.ro/2014/10/puterea-ideilor-si-revolutiile-non-revolutionare/> (vizitat 29.11.2018).

⁶ Citește documentul ascuns opiniei publice de politicienii din România și Republica Moldova: DOCUMENT INEDIT // Senatul SUA susține Reunirea Moldovei cu România. [on-line] <http://deschide.md/ro/stiri/politic/1870/DOCUMENT-INEDIT--Senatul-SUA-sus%C5%A3ine-Reunirea-Moldovei-cu-Rom%C3%A2nia.htm> (vizitat 15.10.2016).

în vedere că o situație similară a avut loc în Crimeea [referendumul din Crimeea cu privire la aderarea la Federația Rusă a avut loc în Republica Autonomă Crimeea din sudul Ucrainei pe 16 martie 2014 – P.V.], revizuirea granițelor în acest caz ar trebui, de asemenea, făcută în baza rezultatelor referendumului”¹. Se conturează deci două abordări opuse privind viitoarea unire a Republicii Moldova cu România – în baza dreptului istoric și/sau prin referendum.

Primii pași ai Moldovei pe calea independenței. În condițiile colapsului URSS, anul 1991 a constituit pentru Republica Moldova începutul *procesului de construire a unui stat democratic și independent*, având și *recunoașterea internațională a independenței de stat*². Din momentul adoptării *Declarației de Independență*, Republica Moldova, devenind subiect de drept internațional, adresează la ONU și OSCE *cererea de a fi admisă ca membru cu drepturi depline în aceste organizații* și se declară *disponibilă să adere la Actul Final de la Helsinki și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă*. La 3 septembrie 1991 are loc *stabilirea frontierei de stat a Republicii Moldova și este semnat Decretul privind retragerea de pe teritoriul republicii a trupelor Armatei Sovietice*. Astfel, la momentul declarării independenței, Republica Moldova cuprindea o suprafață de 33 700 km², avea o populație de 4 366 300 de locuitori, din care 53% locuiau în mediul rural; era organizată administrativ în 40 de raioane. La finele anului 1991, conform datelor *Raportului dezvoltării umane al ONU*, Republica Moldova se plasa pe locul 64 în lume³.

La 8 decembrie 1991 au avut loc **primele alegeri prezidențiale** în istoria politică a Republicii Moldova, la care au participat 92% din electorat, din care 67,49% au votat pentru *Mircea Snegur*, care devine primul președinte, ales prin sufragiu universal (*Moldova Sovietică a avut anterior administrație total străină – prim-secretarii Partidului Comunist din RSSM, președinții Sovietului de Miniștri al RSSM și președinții Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM erau desemnați de către autoritățile politice centrale de la Moscova, de PCUS*⁴).

¹ Ambasadorul Rusiei la București propune un referendum privind Unirea R. Moldova cu România. [on-line] <http://radiochisinau.md/ambasadorul-rusiei-la-bucuresti-propune-un-referendum-privind-unirea-rmoldova-cu-romania-59073.html> (vizitat 11.11.2017).

² Juc V. Republica Moldova Moldova la 25 de ani: eforturi de recunoaștere internațională a independenței de stat. În: AKADEMOS. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2016, nr. 3 (42), p. 107-115. [on-line] <http://akademos.asm.md/node/1477> (vizitat 09.11.2017); Juc V. Eforturi de recunoaștere internațională și asigurare a independenței de stat a Republicii Moldova. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2018, nr. 3 (178), p. 7-26. [on-line] <http://www.icjp.asm.md/publicatie/revista-de-filozofie-sociologie-%C5%9Fi-%C5%9Ftiin%C5%A3e-politice> (vizitat 09.11.2017).

³ Solomon C. Aspecte ale vieții politice în Republica Moldova (1989–2002). *Monografie*. Chișinău: CE USM, 2002. 266 p.

⁴ Aproape până la independență, RSS Moldovenească a avut administrație total străină. [on-line] <http://ziarulnatiunii.md/aproape-pana-la-independenta-rss-moldoveneasca-a-avut-administratie-total-straina/> (vizitat 29.11.2017).

În aceeași zi, 8 decembrie 1991, președinții Rusiei, Bielorusiei și Ucrainei – *B. Elțin*, *St. Șușkevici* și, respectiv, *L. Kravcuk* – au semnat, la Belovežskaja Pușca, Belarus, *Acordul de înființare a Comunității Statelor Independente* și au proclamat încetarea existenței URSS. În acest context, *M. Gorbaciov* demisionează din funcția de președinte al URSS, devenind astfel primul și ultimul Președinte al URSS.

Inițiativa celor trei președinți de la Belovežskaja Pușca a fost oficializată la 21 decembrie 1991, la Alma-Ata, prin semnarea *Declarației, Protocolului și Convenției cu privire la CSI*. Pe lângă Rusia, Belarus și Ucraina, au mai aderat încă 8 state (în total, 11 state), care între timp deveniseră independente. *M. Snegur*, Președintele statului, a semnat din numele țării aderarea la această organizație, al cărei scop era menținerea legăturilor economice între fostele republici sovietice și dezvoltarea cooperării dintre ele.

La finele lunii mai 1991, după un șir de dezbateri, în funcția de prim-ministru este desemnat *Valeriu Muravschi* (28 mai 1991 – 1 iulie 1992). Noul guvern, pe lângă calamitățile de ordin politic, avea să se confrunte și cu cele naturale, căci la începutul lunii iulie au fost inundate circa 90 de localități. Tot la începutul lunii iulie 1991, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat un șir de *acte normative destinate să contribuie la afirmarea statului Republicii Moldova*. Printre acestea se numără ***Legea cu privire la privatizare***, care, pe de o parte, a creat noi posibilități, iar pe de altă parte, a dezamăgit marea majoritate a cetățenilor republicii, deoarece nu și-au putut recupera proprietățile naționalizate de autoritățile sovietice; ***Legea cu privire la cetățenie***, prin care cetățenia Republicii Moldova se acorda tuturor locuitorilor care s-au aflat pe teritoriul Republicii Moldova până la data de 23 iunie 1990 etc. Această din urmă lege este considerată una dintre cele mai flexibile în ce privește acordarea cetățeniei unui stat, în special în comparație cu Țările Baltice, unde au fost stabilite un șir de rigori pentru obținerea acestui drept. Ținând cont de faptul că în Republica Moldova începutul pluripartidismului s-a manifestat prin competiția mișcărilor naționale, la 17 septembrie 1991 Parlamentul țării adoptă prima ***Lege cu privire la partide și alte organizații social-politice***¹, care, în opinia multor specialiști în materie, a fost una permisivă și de o calitate bună, conținând prevederi destul de simple și ușor de realizat la înregistrarea partidelor și organizațiilor social-politice. Datorită procesului de înregistrare simplificat, numărul partidelor a depășit cifra de 60.

Legea partidelor a fost modificată în septembrie 1998, făcând mult mai riguroase condițiile de înregistrare a partidelor. Noile prevederi au făcut, de fapt, imposibilă

¹ Lege nr. 718-XII din 17.09.1991 privind partidele și alte organizații social-politice. [on-line] <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=313279&lang=1> (vizitat 13.04.2017); Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 566 din 16.10.1991 despre aprobarea Regulamentului cu privire la înregistrarea partidelor și organizațiilor social-politice în Republica Moldova. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=303054> (vizitat 13.04.2017).

reînregistrarea partidelor regionale, lucru care a generat nemulțumirea forțelor politice din autonomia națională Găgăuzia¹.

În 2002 partidul de guvernământ, PCRM, a introdus noi modificări în **Legea cu privire la partide**, care obligau partidele să facă dări de seamă și să se reînregistreze în fiecare an, dovedind că numărul membrilor nu a scăzut sub 5 mii. Sub influența protestelor partidelor, precum și sub presiunea instituțiilor europene, autoritățile au fost constrânse să cedeze și să revină la normele anterioare.

În decembrie 2007, Parlamentul a adoptat o nouă **Lege a partidelor**², care prevede finanțarea de la bugetul de stat a partidelor reprezentate în organul legislativ, adică a celor care au trecut pragul electoral de 6% și a celor care au în consiliile locale de nivel regional cel puțin 5% din numărul total de consilieri. În acest scop, 0,2% din bugetul de stat urma să fie alocate pentru finanțarea partidelor, proporțional numărului de mandate deținute în Parlament și în consiliile locale. Această clauză urma să intre în vigoare după alegerile parlamentare din 2009. Scopul acestor prevederi era de a pune partidele mici într-o situație și mai dificilă în raport cu partidele mai puternice și de a „aerisi”, în acest mod, spectrul politic³. În aceeași ordine de idei, finanțarea partidelor politice reprezintă un subiect de maximă importanță pentru orice sistem de partide, dar îndeosebi pentru cel din Republica Moldova.

Azi, **Republica Moldova continuă să se confrunte cu un șir de probleme** care își au originile în perioada regimului totalitar comunist și care nu sunt atât de ușor de depășit. Printre acestea: aspectele de ordin identitar, nostalgia față de URSS, promovarea defectuoasă a reformelor economice, politice, relația cu regiunea separatistă, dependența de piața energetică rusă etc. Totodată, unii autori evidențiază și **dilemele statului Republica Moldova**, printre care „statalitatea” și identitatea, memoriile concurente, istoria traumatizantă, moștenirea sovietică și mentalitatea totalitară etc. *Relația dintre identitatea națională, statalitate și trecut în Republica Moldova* reprezintă o situație specială, deoarece regimul totalitar a lăsat o amprentă adâncă în aceste domenii. În acest context, istoricul *Sergiu Musteață* pune în discuție astfel de probleme ca: *statul independent versus nostalgia față de URSS; distanțarea de trecutul și mentalitatea totalitară; afirmarea statalității Republicii Moldova; dileme identitare; personalități, evenimente și simboluri istorice între trecut și prezent; condamnarea crimelor comunismului* etc.⁴, iar subsemnatul mai analizează deficitul

¹ Cadrul legislativ al partidelor din Republica Moldova. [on-line] <http://biblioteca-digitala-online.blogspot.md/2013/01/cadrul-legislativ-al-partidelor-din.html> (vizitat 22.01.2013).

² Lege nr. 294 din 21.12.2007 privind partidele politice. [on-line] <http://lex.justice.md/md/327053%2520/> (vizitat 13.04.2017).

³ Varzari P., Bucătaru I., Ciocan I. Impactul activității partidelor politice asupra funcționalității puterilor de stat. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, 2007, nr. 2 (XXXVII), p. 115-132. [on-line] http://uspee.md/wp-content/uploads/2016/10/MOLDOSCOPIE_probleme_de_analiza_politica_partea-37.pdf (vizitat 13.04.2017).

⁴ Musteață S. Dilemele Republicii Moldova. În: *Archiva Moldaviae, Iași, 2012 (IV)*. [on-line] https://www.academia.edu/5490941/Dilemele_Republicii_Moldova (vizitat 29.04.2017); Două

democratic și trei clivaje politice profunde (vectorul european – proiectul eurasiatic, unitarism – federalism, unionism – moldovenism)¹.

Startul promițător al reformelor economice în Republica Moldova². Schimbările survenite în sfera politică, realizările privind consolidarea democrației, reformele instituționale, formarea bazei juridice au contribuit la crearea condițiilor pentru avansarea spre o economie de piață funcțională. De menționat că startul reformelor economice, care a demarat o dată cu elaborarea **Concepției de trecere la economia de piață** și a **Programului de tranziție la economia de piață** în Moldova din anul 1991, a fost destul de promițător. Despre succesele amintite pe acele vremuri, se vehicula și în sursele informaționale internaționale. Astfel, conform estimărilor rapoartelor anuale ale FMI, BM și BERD, Moldova era apreciată mai înalt în comparație cu majoritatea țărilor CSI și a vecinilor săi – România, Bulgaria și Ucraina în ce privește promovarea reformelor. Iar revista „Economist” constata: „Moldova – este un model al reformării corecte, iar faptul că ea este o țară compactă, o transformă într-un laborator perfect pentru desfășurarea reformelor”. Conform documentelor sus-menționate, *Republica Moldova preconiza să traverseze „calea extrem de dificilă de tranziție spre economia de piață într-o perioadă minimă posibilă, de circa 1,5-2 ani”*³.

Condamnarea crimelor regimului comunist totalitar. La finele anului 2010, *șase state postcomuniste din Europa de Est au cerut Bruxelles-ului să introducă în UE o interdicție a negării crimelor comunismului*, afirmând că victimele fostelor regimuri comuniste au fost uitate de Europa de Vest. Dacă în Europa crimele comunismului sunt echivalate cu cele ale fascismului, la Chișinău atitudinea adeptilor de stânga este inversă.

milioane pe apa... statalității. [on-line] <http://www.timpul.md/articol/doua-milioane-pe-apastatalitatii-8276.html> (vizitat 24.03.2010); Varzari P. Sociologie politică..., p. 134-135, 146-147, 187-190, 256; Șaran V. Ideologia în politica moldovenească și comportamentul partidelor politice: între intenții și rezultat. [on-line] <http://www.platzforma.md/ideologia-in-politica-moldoveneasca-si-comportamentul-partidelor-politice-intre-intentii-si-rezultat/> (vizitat 04.04.2017); Cazacu L. Discuții identitare în Republica Moldova. [on-line] file:///D:/IIESP/Downloads/Nvmgu_filol_2012_4_5.pdf (vizitat 29.04.2017).

¹ Varzari P., Grosu L. Perpetuarea deficitului democratic în Republica Moldova. În: Republica Moldova în contextul oportunităților de modernizare: necesități de democratizare, securitate și cooperare / Coord. V. Juc. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2016, p. 6-19; Varzari P., Sosna B. Reactualizarea clivajelor social-politice în Republica Moldova: reflecții conceptuale și de esență. În: Extremismul și separatismul – provocări la adresa securității regionale și naționale / Coord. ediției V. Juc. Chișinău: Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2014, p. 56-69.

² Negură P. Republica Moldova la un sfert de veac de tranziție: între comunism ratat și un capitalism neînceput. [on-line] <http://www.platzforma.md/republica-moldova-la-un-sfert-de-veac-de-tranzitie-intre-un-comunism-ratat-si-un-capitalism-neinceput-i-parte/> (vizitat 01.05.2015); Republica Moldova la 25 de ani. O încercare de bilanț / Coord. P. Negură, V. Sprânceană, V. Ernu. Chișinău: Ed. Cartier, 2016. 52 p. [on-line] https://www.academia.edu/31814480/Republica_Moldova_la_25_de_ani_co-editat_cu_Vitalie_Spr%C3%AEncean%C4%83_%C8%99i_Vasile_Ernu (vizitat 13.12.2016).

³ Duca Gh., Stratan Al. Un sfert de secol de căutări, erori și eșecuri. [on-line] http://www.asm.md/galerie/25%20ani%20de%20independenta_red_final.pdf (vizitat 15.09.2016).

În februarie 2006, un grup de deputați din partea *Alianței „Moldova Noastră”* (AMN) au venit în Parlamentul Republicii Moldova cu o inițiativă legislativă de a condamna crimele comunismului, așa cum indică și *Rezoluția 1481(2006) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind necesitatea de condamnare internațională a crimelor regimurilor comuniste totalitare* din 25 ianuarie 2006, dar care nu a fost susținută de majoritatea comunistă aflată la guvernare. După schimbările de ordin politic care au avut loc din 2009 în Republica Moldova, cu o inițiativă similară vine Președintele interimar *Mihai Ghimpu*, care, la 14 ianuarie 2010, prin *Decretul nr. 165-V*, constituie *Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova*. Comisia a elaborat în perioada 14 ianuarie – 1 iunie 2010 un *raport analitic* („Comisia Cojocaru”)¹, care a fost prezentat Președintelui țării și care urma să fie discutat în Parlament, dar, după două tentative în luna iunie 2010, data prezentării a fost amânată de către membrii *AIE*.

Printr-un alt decret prezidențial, datat cu luna iunie 2010, *M. Ghimpu* a declarat *28 iunie 1940 Zi a ocupației sovietice*. Condamnarea de către *Duma de Stat* a Federației Ruse a decretului lui *M. Ghimpu* este considerată o nouă ingerință a Rusiei în treburile interne ale Republicii Moldova. Deci, *Rusia tratează în continuare Republica Moldova ca o parte a sferei sale de influență* și încearcă să controleze situația de la Chișinău prin metode de șantaj economic, politic, ideologic, informațional etc. (așa-numitul „război hibrid”). Drept că *Decizia* din 12 iulie 2010 a Curții Constituționale a Republicii Moldova a *etichetat neconstituțional Decretul Președintelui interimar M. Ghimpu*. Însă Curtea Constituțională (pare că își „repară greșeala”) prin *Hotărârea nr.14* din 02.05.2017 *privind interpretarea articolului 11 din Constituție (neutralitatea permanentă) (Sesizarea nr. 37b/2014)*, când ia o decizie istorică, declarând în premieră că *aceste trupe sunt de ocupație – „dislocarea pe teritoriul Republicii Moldova a oricăror trupe sau baze militare, conduse și controlate de către state străine, este neconstituțională”* și „practic, ocupația sovietică/rusească nu a încetat în partea estică a țării nici astăzi, cu toate că a fost proclamată independența Republicii Moldova. Federația Rusă a recunoscut-o, dar și-a retras armata numai din partea vestică a teritoriului moldovenesc (sub ocupație au mai rămas 11% din suprafața Republicii Moldova)”². Totodată, *Înalta Curte* a dat undă verde parteneriatului țării noastre cu NATO, precizând că neutralitatea nu poate împiedica Moldova să colaboreze cu alianțele militare internaționale în probleme de securitate.

Conflictul transnistrean (primul „război hibrid” din spațiul postsovietic susținut de Federația Rusă³) este cel mai mediatizat subiect în literatura de specialitate, aflându-

¹ Raport analitic. Comisia pentru Studierea și Aprecierea Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova. [on-line] <http://www.timpul.md/articol/raportul-comisiei-pentru-studierea-i-aprecierea-regimului-comunist-totalitar-din-republica-moldova-12814.html> (vizitat 02.07.2010).

² Hotărâre nr.14 din 02.05.2017 privind interpretarea articolului 11 din Constituție (neutralitatea permanentă) (Sesizarea nr. 37b/2014). [on-line] <http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=613&l=ro> (vizitat 02.05.2017).

³ Directorul Institutului de Politică Efectivă, dr. Vitalie Andrievschi, a susținut o prelegere publică la tema războiului hibrid, la Academia de Științe. [on-line] http://www.asm.md/?go=noutati_detalii&n=8060&new_language=0 (vizitat 29.06.2017); Taran A. Moldova, între

se, totodată, și în vizorul organismelor regionale (UE, Adunarea Parlamentară a OSCE) și internaționale (ONU, NATO), precum și al unor lideri mondiali (*Donald Trump*¹), al liderilor politici, al liderilor de opinie, al comentatorilor și al analiștilor politici naționali. Cauzele apariției problemei transnistrene sunt multiple, însă posibilitățile soluționării lui sunt limitate la ora actuală din motive bine cunoscute.

Altfel spus, conflictul transnistrean este obiectul unei „tensiuni permanente”: Chișinăul „încălzește” de mai mulți ani tema prezenței militare ruse în regiune²: 1) inițial a fost luată decizia din luna mai 2017 a Curții Constituționale, potrivit căreia Rusia este o țară agresoare, iar contingentul ei militar în Transnistria, ce constă din *Grupul Operativ al Trupelor Ruse* (GOTR) și un batalion de menținere a păcii, este o armată de ocupație; 2) articolul din iulie 2017 a președintelui PDM, *V. Plahotniuc*, în ziarul american „The Hill” cu apelul către SUA și Uniunea Europeană de a salva Moldova de Rusia și contingentul ei limitat, aflat la „doar 30 de mii de Chișinău”; 3) Declarația din 21 iulie 2017 a Parlamentului cu solicitarea retragerii trupelor ruse din Transnistria³, cerere susținută și de SUA⁴; 4) în toamna anului 2017 autoritățile țării încercau să implice și tribuna ONU, demers susținut de *Adunarea Generală a ONU*, care a examinat și votat, la 22 iunie 2018, proiectul de rezoluție propus de Republica Moldova privind „Retragerea completă și necondiționată a forțelor militare străine de pe teritoriul Republicii Moldova”⁵.

O altă problemă ține de *lipsa unui compromis cu trecutul care ar conduce la o reconciliere națională* (ultimul caz, din 2017, când *majoritatea parlamentară*, declarată pro-europeană, a votat la 28 aprilie 2017 un proiect de lege care prevede că *Ziua Europei* va fi marcată oficial pe 9 mai concomitent cu *Ziua Victoriei*, iar *Președintele I. Dodon*, orientat pro-euroasiatic, s-a pronunțat categoric împotriva proiectului de lege privind declararea zilei de 9 Mai „Ziua Europei”, subliniind că va

două părți aflate în conflict. [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/258807 (vizitat 06.12.2017).

¹ Trump i-ar putea cere Rusiei să-și retragă trupele militare din Moldova. Subiectul, introdus în pachetul de sancțiuni SUA contra Rusiei (DOC). [on-line] <https://www.realitatea.md/trump-i-ar-putea-cere-rusiei-sa-si-retraga-trupele-militare-din-moldova--subiectul--introdus-in-pachetul-de-sanctiuni-sua-contra-rusiei--doc-82017.html> (vizitat 10.08.2018).

² Florea X. Ce stă în spatele apelului Moldovei la ONU. [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/243911 (vizitat 11.09.2017).

³ A fost aprobată Declarația Parlamentului Republicii Moldova privind retragerea forțelor militare ruse de pe teritoriul țării. [on-line] <http://www.parlament.md/Actualitate/Comunicatedepresa/tabid/90/ContentId/3269/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat 21.07.2017).

⁴ SUA cere Rusiei retragerea trupelor militare din stânga Nistrului și susține alegerea R. Moldova de asociere la UE. [on-line] <http://www.realitatea.md/sua-cere-rusiei-retragere-trupelor-militare-din-stanga-nistrului-i-sus-ine-alegerea-r-moldova-de-asociere-la-ue-72402.html> (vizitat 21.02.2018).

⁵ Alte detalii vezi: ONU a aprobat rezoluția Republicii Moldova privind retragerea trupelor militare ruse din Transnistria (VIDEO). [on-line] <http://www.realitatea.md/onu-a-aprobat-rezolutia-republicii-moldova-privind-retragerea-trupelor-militare-ruse-din-transnistria--video-79600.html> (vizitat 22.06.2018); Retragerea trupelor și armamentului rusesc din Transnistria, pe ordinea de zi la Adunarea Generală a ONU. [on-line] <http://www.ziarulnational.md/ultima-ora-retragerea-trupelor-si-armamentului-rusesc-din-transnistria-pe-ordinea-de-zi-a-adunarea-general-a-onu/> (vizitat 15.06.2018).

bloca promulgarea acestuia¹). Unul dintre motivele acestei stări este faptul că societatea noastră a fost mai tot timpul divizată și nu s-au căutat soluții reale de compromis, care să ducă la o împăcare socială.

Unii autori scot în evidență și alte ipostaze ale *dilemelor statului Republica Moldova*, inclusiv sub aspectul condițiilor minime pe care trebuie să le întrunească un stat².

În final, subliniem că anul 1991 a fost *un punct de start promițător al independenței*³, însă *practica social-politică a celor circa trei decenii de independență* a demonstrat că afirmarea și dezvoltarea statului Republica Moldova este un proces complicat și de durată⁴, iar formarea și dezvoltarea noilor instituții sociale de sorginte democratică a devenit un proces destul de dificil și contradictoriu⁵, *plin de riscuri, vulnerabilități și amenințări* (coerțiția externă, prezența militară străină, conflictul transnistrean, terorismul internațional, crima organizată, traficul de arme și muniții, migrația forței de muncă, precum și alte amenințări de ordin economic, energetic, ecologic, social etc.). Chiar dacă situația în general nu inspiră prea mult optimism, totuși există și unele oportunități pe care Republica Moldova le-ar putea folosi cu mai multă eficacitate⁶.

¹ Încă o sărbătoare oficială! Pe 9 mai, va fi sărbătorită și Ziua Europei. [on-line] http://www.realitatea.md/inca-o-sarbatoare-oficiala-pe-9-mai-va-fi-sarbatorita-i-ziua-europei-doc_56630.html (vizitat 28.04.2017); Președintele Igor Dodon, despre declararea Zilei Europei de 9 Mai: Sunt categoric împotriva. [on-line] http://www.realitatea.md/pre-edintele-igor-dodon-despre-declararea-zilei-europei-de-9-mai-sunt-categoric-impotriva_56639.html (vizitat 29.04.2017); Ziua Europei, marcată OFICIAL în R. Moldova. Dodon – obligat de Parlament să promulge legea. [on-line] https://www.realitatea.md/ziua-europei-marcata-oficial-in-r-moldova-dodon-obligat-de-parlament-sa-promulge-legea_84776.html (vizitat 04.10.2018).

² Reflecții pe marginea celor 27 de ani de independență a RM. [on-line] <http://curentul.md/stiri/reflectii-pe-marginea-celor-27-de-ani-de-independenta-a-rm.html> (vizitat 26.08.2018); Молдова вошла в топ вымирающих стран. [on-line] <https://news.mail.ru/society/36613085/?frommail=1> (vizitat 14.03.2019).

³ Președinții R. Moldova: Retrospectiva Independenței R. Moldova în fapte și declarații ale președinților RM. [on-line] <http://www.moldova.org/retrospectiva-independentei-r-moldova-in-fapte-si-declaratii-ale-presedintilor-rm-17245-rom/> (vizitat 06.08.2009).

⁴ Oazu Nantoi: Proiectul statalității Republicii Moldova degradează. [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/229260 (vizitat 21.06.2017).

⁵ Pentru cei interesați cum văd autorii străini statul Republica Moldova, poate fi consultată lucrarea cercetătorului polonez Bartłomiej Zdaniuk: Zdaniuk B. Konsolidacja państwa w Republice Mołdawii [Consolidarea statului Republica Moldova]. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2016. 284 p. [on-line] http://wnpism.uw.edu.pl/media/SOBN/Archiwum_%20WDiNP/Konsolidacja%20panstwa.pdf (vizitat 27.11.2016).

⁶ TOP-5 Oportunități pe care le are Republica Moldova. [on-line] <http://tribuna.md/2017/09/03/top-5-oportunitati-pe-care-le-are-republica-moldova/> (vizitat 03.09.2017).

COMPARTIMENTUL II.
ADOPTAREA CONSTITUȚIEI REPUBLICII MOLDOVA DIN 1994
ȘI MODIFICAREA REGIMULUI POLITIC DIN 2000 –
ETAPA STABILIZĂRII SISTEMULUI POLITIC

TEMA V. EXTINDEREA PRINCIPILOR DEMOCRATICE ȘI
FUNCȚIONALITATEA INSTITUȚIILOR DE STAT DUPĂ ALEGERILE
PARLAMENTARE DIN 1994 ȘI DIN 1998

1. Alegerile parlamentare din 1994 și scrutinul din 1998: similitudini și deosebiri

Pentru Republica Moldova *perioada* 1994–2000 (*perioada stabilizării sistemului politic național*) a fost nu mai puțin agitată din punct de vedere politic, economic și social ca anii 1990–1994 (*etapa instituționalizării statului Republica Moldova*). În această perioadă de timp, *au derulat mai multe procese, evenimente și fenomene politice și economico-sociale de anvergură* cu diverse semnificații, *cele mai principale fiind*: desfășurarea a *două scrutine pentru alegerile parlamentare* (anticipatele din 27 februarie 1994 și cele ordinare din 22 martie 1998), precum și alegeri locale generale (16 aprilie 1995 și 23 mai 1999); înfăptuirea a *două plebiscite consultative* naționale (6 martie 1994 și 23 mai 1999); activitatea a *cinci guverne* cu programe de guvernare diferite (Guvernul Andrei Sangheli-2, 1994–1997; Guvernul Ion Ciubuc-1, 1997–1998, și Guvernul Ion Ciubuc-2, 1998–1999; Guvernul Ion Sturza, 1999, și Guvernul Dumitru Braghiș, 1999–2001); constituirea a *trei coaliții de guvernare* (Coaliția Partidului Democrat Agrar din Moldova și a fracțiunii parlamentare „Unitatea Socialistă” / Blocul Electoral „Partidul Socialist și Mișcarea Unitate-Edinstvo”, 1994–1996, *Alianța pentru Democrație și Reforme*, 1998–1999, și *Coaliția de guvernare* PPCD–PCRM, 1999–2001); adoptarea *Codului Funciar* (1991); aplicarea a *trei Programe de Stat de Privatizare a patrimoniului național* (1993–1998); apariția *primei crizei financiare* cu un impact major asupra economiei naționale (1998); demararea *primei reforme administrativ-teritoriale* (12 noiembrie 1998); realizarea *reformei constituționale* (5 iulie 2000); continuarea formării și consolidării cadrului legislativ și normativ al țării etc.

În același timp, *politica externă a statului Republica Moldova* a fost orientată pentru a obține noi valențe de dezvoltare economică, având în vedere aprofundarea relațiilor de colaborare cu țările din cadrul CSI, extinderea relațiilor de cooperare cu țările membre ale UE în contextul intrării în vigoare a *Acordului de Parteneriat și Cooperare dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova* (denumirea completă – *ACORD DE PARTENERIAT ȘI COOPERARE între Comunitățile Europene și Statele lor membre, de o parte, și Republica Moldova, de altă parte*), semnat la 28 noiembrie 1994 și intrat în vigoare la 1 iulie 1998.

Organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova este Parlamentul, ales prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat, pentru un mandat de 4 ani. Începând cu anul 1994, alegerile parlamentare se desfășoară în baza sistemului proporțional, întreg teritoriul țării constituind o circumscripție electorală, în care se aleg cei 101 deputați¹.

Dat fiind faptul că Parlamentul de legislatura a XII-a s-a autodizolvat (ales la 25 februarie și 10 martie 1990 în baza *Legii cu privire la organizarea alegerilor deputaților poporului în RSSM* adoptat de către Sovietul Suprem al RSSM la 23 noiembrie 1989) și în scopul creării unui for legislativ profesionist pe bază de pluripartidism, la 27 februarie 1994 au avut loc **alegeri parlamentare (anticipate) în baza unei noi legi privind alegerea legislativului**, iar **maratonul electoral (ordinar)** din 22 martie 1998 – în baza **Constituției Republicii Moldova** din 29 iulie 1994 și al **Codului Electoral** din 21 noiembrie 1997. Aceste alegeri parlamentare (din 1994 și din 1998, ca, de altfel, și următoarele alegeri parlamentare: din 25 februarie 2001, din 6 martie 2005, din 5 aprilie și din 29 iulie 2009, din 28 noiembrie 2010 și din 30 noiembrie 2014, precum și scrutinul parlamentar din 24 februarie 2019, în total – 9 scrutine parlamentare în istoria politică recentă a Republicii Moldova) pot fi calificate drept un exercițiu democratic, deoarece au avut loc în baza sistemului pluripartidist.

În același timp, pot fi depistate câteva **deosebiri în desfășurarea acestor două scrutine parlamentare** din 1994 și din 1998²:

1) **Anticipatele** din 27 februarie 1994 au fost efectuate în baza *Legii privind alegerea Parlamentului nr. 1609-XII* din 14 octombrie 1993, prin care a fost definit mecanismul pentru desfășurarea alegerilor, iar la 19 octombrie 1993 Parlamentul a adoptat *Hotărârea nr. 1613-XII* „Pentru modul de punere în aplicare a Legii privind alegerea Parlamentului”. Pentru alegerile Parlamentului de legislatura a XIII-a, stabilite pentru data de 27 februarie 1994, a fost organizată o singură circumscripție electorală, care a cuprins întreg teritoriul Republicii Moldova. Norma de reprezentare pentru alegerea Parlamentului a fost un deputat la 28 mii de alegători. În conformitate cu art. 6 (3) din *Legea privind alegerea Parlamentului* din 14 octombrie 1993, *CEC*, prin

¹ Rezultatele tuturor scrutinelor parlamentare pot fi consultate pe următoarele două *link*-uri: Alegeri parlamentare în Republica Moldova (1994–2019). [on-line] <https://cec.md/ro/alegeri-si-referendumuri-2830.html> ; <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/#info> (vizitat 01.03.2019).

² Ediție specială dedicată celei de-a 15-a aniversări de la înființarea Comisiei Electorale Centrale. Chișinău, 2012. 212 p. [on-line] http://www.cec.md/files/files/15%20ani/Cartea_Cec_15_ani_ro_final.pdf (vizitat 13.03.2016); Rezultate alegerilor parlamentare din 22 martie 1998 în comparație cu alegerile din 27 februarie 1994. [on-line] <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/1998/results/1998-vs-1994/> (vizitat 21.03.2016); Gârneț I. Alegerile parlamentare în Republica Moldova și configurația politică a Parlamentului (1990–2000). În: Teoria și practica administrării publice (Materiale ale Conferinței științifico-practice cu participare internațională, Chișinău, 19 mai 2017) / Col. red. O. Balan [et al.]. Chișinău: S.n., 2017 (Tipografia „Elan Poligraf.”), p. 2013-217. [on-line] http://aap.gov.md/files/conferinte/19.5.17/Conferinta_19.05.17.pdf (vizitat 13.07.2017).

Hotărârea nr. 29 din 16 noiembrie 1993, a stabilit numărul mandatelor pentru alegerea Parlamentului – 104 mandate (în prezent 101). Dar în cadrul campaniei electorale pentru alegerile parlamentare din 27 februarie 1994 a fost imposibilă constituirea circumscripțiilor electorale cu mai multe mandate, deoarece în acea perioadă nu se reușise realizarea reformei administrativ-teritoriale, instituindu-se astfel o singură circumscripție electorală națională.

2) *Scrutinul parlamentar ordinar* din 22 martie 1998 a fost desfășurat în baza noilor acte legislative și normative. În acest sens, o importanță deosebită pentru reformarea sistemului electoral a avut adoptarea ***Constituției Republicii Moldova*** din 29 iulie 1994 (*Legea Fundamentală*), care stipula detaliat rolul partidelor politice, altor organizații social-politice în exprimarea voinței cetățenilor și în alegerea reprezentanților poporului, precum și adoptarea de către Parlamentul de legislatura a XIII-a la 21 noiembrie 1997 a ***Codului Electoral*** care, fiind o expresie a experienței acumulate în anii de democratizare a societății, a marcat *unificarea procedurii de alegeri la toate nivelurile funcționării sistemului electoral național*. Adoptarea acestui document a avut drept scop *standardizarea procedurilor electorale și a dus la reglementarea tuturor aspectelor ce țin de organizarea și desfășurarea alegerilor locale generale, parlamentare, precum și a referendumurilor, printr-un act normativ unic care a înlocuit toate legile în vigoare referitor la acest domeniu*.

3) O altă deosebire dintre alegerile parlamentare din 1994 și cele din 1998 este ***pragul electoral aplicat concurenților / subiecților electorali***. Astfel, conform *Legii nr. 1609-XII din 14 octombrie 1993 privind alegerea Parlamentului*, pragul electoral nu se aplica candidaților independenți, ci numai pentru formațiunile politice care au acumulat peste 4 la sută din voturile alegătorilor. Candidatul independent se considera ales, dacă numărul de voturi valabil exprimate pentru dânsul se încadra în șirul numeric descrescător obținut. Codul Electoral din 1997¹ extindea pragul electoral de 4% și asupra candidaților independenți.

Câteva particularități specifice ale maratonului electoral din 1998:

1) În contextul unei lupte aprige a concurenților electorali pentru mandatele de deputat, pentru utilizarea siglei de partid, pentru diverse platforme politice, ***are loc separarea simpatizanților politici în rândurile electoratului, formarea zonelor de susținere, se evidențiază geografia electoratului, factorii etnici, demografici, politici, culturali și teritoriali***, fapt ce a influențat comportamentul subiecților electorali în lupta lor pentru a accede la putere. Scrutinul electoral a fost marcat și de dispoziții anticomuniste din partea unor subiecți electorali, determinate atât de faptul că PCRM a participat activ în campania electorală și avea un rating înalt în rândurile populației țării din motive bine cunoscute (deziluzia populației față de reformele promovate, scăderea în continuare a nivelului de trai, nostalgia unor categorii sociale după trecutul sovietic nu prea îndepărtat etc.), cât și de faptul că acesta a propus un ritm de presiune

¹ Codul Electoral. [on-line] <http://lex.justice.md/md/312765/> (vizitat 13.01.2019).

asupra oponenților săi în procesul electoral. Aceste și alte acțiuni au stârnit o reacție de opunere din partea altor actori politici angajați în campania electorală.

2) Încă în februarie 1997 s-a constituit **Mișcarea social-politică „Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă”** (*MpMDP*) ca răspuns al adeptilor noului Președinte P. Lucinschi ales la alegerile prezidențiale din 1996. *Mișcarea* a pus bazele unei formațiuni de centru în spectrul politic al țării. În acest sens, diversele formațiuni social-politice s-au manifestat într-un spațiu comun tematic și temporal. Blocurile electorale au început să se contureze după platformele electorale programate, simpatiile și antipatiile diferitor categorii de populație.

3) **Gradul de participare a electoratului la alegeri** rămâne relativ înalt. Astfel, la scrutinul parlamentar din 22 martie 1998 au participat 69,12% din cetățenii cu drept de vot, iar la alegerile parlamentare din 24 februarie 1994 – 79,31% din cetățenii incluși în listele de votare. După alegerile din 1994 și 1998 deputații din Parlamentul Republicii Moldova reprezentau diverse grupuri sociale și mai multe orientări politice și opinii ale electoratului. Un deputat, *Ilie Ilașcu*, s-a aflat pe motive politice pe toată durata mandatului în închisoarea din Tiraspol. Și încă un detaliu la acest subiect: aflat în închisoare, acest deputat a acordat, prin scrisoarea sa adresată Parlamentului de legislatura a XIV-a, votul său decisiv pentru soluționarea crizei parlamentare din februarie-martie 1999.

4) **Dacă la anticipatele** din 22 februarie 1994 au participat *33 de concurenți electorali*, inclusiv 4 blocuri electorale, 9 partide și mișcări social-politice și 20 candidați independenți (mandatele de deputat au fost distribuite în felul următor: PDAM – 56 mandate, Blocul electoral „Partidul Socialist și Mișcarea Unitate-Единство” – 28, Blocul electoral „Blocul Țăranilor și Intelectualilor” – 11 și Blocul electoral „Alianța Frontului Popular Creștin Democrat” – 9), atunci **la alegerile parlamentare** din 22 martie 1998, a doua competiție electorală de acest fel după proclamarea independenței Republicii Moldova, au participat *82 de concurenți electorali*, inclusiv 6 blocuri electorale, 9 partide sau mișcări social-politice și 67 candidați independenți (la finele campaniei au rămas 60). Mandatele de deputat au fost distribuite în felul următor: PCRM – 40 mandate, Blocul electoral „Convenția Democrată din Moldova” – 26, Blocul electoral „Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă” – 24 și Partidul Forțelor Democratice – 11. Ceilalți 71 concurenți electorali, inclusiv PDAM (care a învins detașat în alegerile din 1994, a suferit un eșec răsunător în scrutinul prezidențial din 1996 și cel parlamentar din 1998), au acumulat împreună 23,57% din voturile alegătorilor, care au fost distribuite celor patru învingători în mod proporțional, în conformitate cu *formula lui d’Hondt*.

Responsabilitatea acestui parlament ales la 22 martie 1998 în fața societății devenise imensă, căci, dacă el nu ar fi reușit să răspundă zguduirilor și problemelor complexe ale perioadei de transformări democratice, exista pericolul ca firava tradiție a parlamentarismului din republică să nu mai aibă dezvoltare.

Din cei 101 deputați ai Parlamentului numai 28 erau din vechea componență, ceilalți erau persoane noi. *După apartenența profesională*, în forul legislativ au acces 27 ingineri, 17 profesori, 12 economiști, 11 jurnaliști, 4 biologi, 4 scriitori, 2 medici, 5 istorici; 21 de deputați posedau grade științifice și doar 12 persoane aveau studii juridice. Președintele Parlamentului (*D. Diacov*) și cei doi vicepreședinți au fost aleși prin vot secret. Biroul Permanent al Parlamentului număra 13 persoane. În cadrul Legislativului activau 11 comisii parlamentare, iar pentru fiecare comisie se stabilea un anumit domeniu de activitate.

Așadar, *scrutinul reprezintă o parte a sistemului electoral* și este modalitatea prin care alegătorii desemnează autoritățile reprezentative. O caracteristică principală a alegerilor din Republica Moldova este sistemul de liste ale reprezentării proporționale. Fiecare formațiune politică desemnează candidații în ordinea acceptată de membrii ei, iar alegătorii votează doar pentru partid, altă organizație social-politică. De altfel, partidismul ca fenomen politic reprezintă un element dinamic al vieții democratice active, intense, funcționale, dar nu lipsite de dificultăți. Oricum, partidismul și democrația se condiționează reciproc atât istoricește, în sensul că democrația începe să se manifeste eficient social odată cu apariția și dezvoltarea partidelor ca instituții politice, cât și funcțional, în sensul că partidele politice, desfășurând o activitate sistematică și de amploare, dau consistență și trăinicie climatului democratic.

În același timp, *sistemul electoral* este elementul cel mai important pentru dezvoltarea valorilor democratice în societate. Evident că sistemul electoral al reprezentării proporționale din Republica Moldova a influențat la formarea pluripartidismului, aceste două componente aflându-se într-o relație de interdependență, influențate la rândul lor de condițiile social-politice.

În perioada de referință, 1994–2000, au activat *cinci guverne* cu diferite programe de dezvoltare a țării: Guvernul Andrei Sangheli-2 (aprilie 1994 – ianuarie 1997), Guvernul Ion Ciubuc-1 (ianuarie 1997 – mai 1998), Guvernul Ion Ciubuc-2 (mai 1998 – februarie 1999), Guvernul Ion Sturza (februarie – noiembrie 1999) și Guvernul Dumitru Braghiș (decembrie 1999 – aprilie 2001).

2. Constituția Republicii Moldova din 1994 – act fundamental și suprem al statului

În literatura de specialitate, *constituția* este denumită *lege fundamentală, lege supremă, legea legilor*. Acestea și alte expresii relevante subliniază valoarea juridică supremă a normelor ce le cuprinde. *Per ansamblu*, constituția prezintă un ansamblu de norme juridice, învestite cu forță juridică supremă, adoptată și modificată conform unor proceduri juridice distincte și care reglementează principiile organizării societății în stat și funcționării puterilor publice. Important este să desprindem din această definiție cauzele investirii normelor juridice din constituție cu forță juridică supremă

sau, altfel spus, **prin ce se explică supremația constituției**¹. *Dicționarul Explicativ al Limbii Române moderne* (DEX) explică cuvântul *supremație* ca superioritate unită cu autoritate și putere; poziție dominantă, preponderență. Datorită faptului că funcțiile constituției sunt determinate de totalitatea factorilor politici, sociali, economici și juridici, factori ce se află într-o strânsă legătură și interacțiune, ei trebuie priviți și ca generatori ai supremației. Deci putem afirma că fundamentarea științifică a supremației constituției trebuie văzută în dialectica fenomenului statal juridic, în complexitatea și logica fenomenelor politice, sociale, economice și juridice, între relațiile dintre ele².

În Republica Moldova, **necesitatea adoptării unei noi constituții** care ar fi legiferat cu adevărat suveranitatea poporului a apărut înainte de 27 august 1991. La 16 iunie 1990, prin *Hotărârea nr.118-XII* Sovietul Suprem al RSS Moldova creează o **Comisie pentru elaborarea proiectului noii constituții**. După o perioadă relativ îndelungată, în martie 1993, când Republica Moldova devenise deja suverană și independentă, *Comisia* a prezentat Parlamentului proiectul constituției. În urma unor discuții furtunoase, la 12 martie 1993, Parlamentul a adoptat proiectul ca bază, l-a publicat în presă și a creat o nouă comisie împuternicită să-l redacteze și definitiveze. Prezidiul Parlamentului a adoptat, la 15 martie 1993, *Hotărârea* „Cu privire la măsurile în vederea organizării și desfășurării discutării proiectului constituției de către întregul popor”, urmând ca cetățenii să-și exprime atitudinea față de noile reglementări constituționale. Drept urmare, comitetele executive raionale au prezentat Parlamentului peste 400 de scrisori, din numele a peste 380 mii de cetățeni, care vizau, practic, toate articolele din constituție. În perioada 27-28 mai 1993, la Chișinău a avut loc o conferință științifică internațională la care au participat renumiți savanți, inclusiv patriarhul dreptului constituțional francez *Jacques Cadart*, experți în domeniul dreptului din diferite țări care au supus proiectul constituției unei analize minuțioase, cu observații și propuneri concrete. **Proiectul a fost avizat de multiple organisme internaționale**: Consiliul Europei; Comisia de la Veneția; prestigioasa instituție de învățământ cum este Universitatea din Sorbona ș.a. Însă anul 1993 nu s-a finalizat cu adoptarea noii constituții, deoarece Parlamentul de legislatura a XII-a s-a autodizolvat, nefiind în stare să prelungească procesul de legiferare. După alegerea noului Parlament, **a fost creată o nouă comisie pentru redactarea și completarea textului constituției** (președinte este desemnat *P. Lucinschi*), care a convocat peste 15 ședințe, pe parcursul cărora proiectul a fost definitivat și prezentat Parlamentului.

¹ Andreescu M. Constituția între ideal și realitate. [on-line] <http://poruncaibirii.agaton.ro/articol/634/constitu%C5%A2ia-%C3%AEntre-ideal-%C5%9Fi-realitate> (vizitat 02.06.2017).

² Chirtoacă C. Elementele componente ale unui stat. *Cazul Republicii Moldova*. Chișinău: IPP, 2013. 61 p. [on-line] <http://ipp.md/old/download.php?file=cHVibGljL2JpYmxpb3RlY2EvMTgvcml8vQ2hpcnRvb2FjYV9Sb20ucGRm> (vizitat 26.01.2013).

Noua Constituție a Republicii Moldova a fost adoptată pe 29 iulie 1994¹ și ***a intrat în vigoare*** la 27 august 1994 (de *Ziua Independenței Republicii Moldova*), asupra căreia pot fi consultate unele comentarii². Constituția este *Legea Fundamentală* a statului care definește atributele statului, principiile de funcționare și obiectivele lui principale. În ea sunt înscrise cele mai importante principii ale vieții economice, politice, sociale și juridice, precum și valorile pe care se sprijină statul nostru: separația puterilor în stat, drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor, independența justiției, pluralismul politic ș.a. Constituția este baza juridică a întregii legislații, pe ea se întemeiază tot ansamblul instituțional și normativ. În fiecare an, la 29 iulie, se sărbătorește *Ziua Constituției Republicii Moldova*.

Fostul Președinte al Curții Constituționale a Republicii Moldova Al. Tănase³ subliniază faptul că începând cu ***Republica Democratică Moldovenească***, care „avea o natură efemeră”, au existat ***două proiecte de constituție*** (primul proiect alcătuit de *Societatea Juridică Moldovenească* și cel de-al doilea proiect a fost elaborat de *Comisia Constituțională a Sfătului Țării* după Unirea Basarabiei cu România și reglementa statutul autonom al provinciei în cadrul României). Pe actualul teritoriu al Republicii Moldova, inclusiv după unirea Basarabiei cu România în 1918, au fost aplicate consecutiv ***două constituții ale statului Român***: Constituția de la 1923 și cea de la 1938, aplicată până în 1944, când trupele sovietice au preluat controlul asupra teritoriului actual al Republicii Moldova. Același autor consideră că așa-numitele „constituții ale fostei RSSM” (din 1941 și din 1978) nu fac parte din patrimoniul constituțional al Republicii Moldova, pentru că acestea nu corespund elementarelor cerințe pentru a fi calificate ca fiind constituții; în plus, constituțiile sovietice nu au reprezentat produsul voinței suverane a poporului care locuia pe aceste teritorii, ci au fost impuse prin forța armelor. În partea ce ține de garantarea libertăților, în teritoriile anexate edificarea „noii civilizații comuniste” a început cu construcția închisorilor și cu deportările în masă. De aceea cele mai importante elemente ale identității noastre constituționale sunt *Declarația de Independență* din 27 august 1991 și *Constituția Republicii Moldova* din 29 iulie 1994.

Un rol important ***în asigurarea supremației constituției*** îl are, pe lângă alte autorități, și ***șeful statului***. Aici vom evidenția: *Constituția României* (art. 80, alin. 2), *Constituția Poloniei* (art. 28, alin.2), *Constituția Croației* (art. 94, alin.2), care reglementează obligația președintelui de a veghea la respectarea constituției și la buna funcționare a autorităților publice, precum și *Constituția Ungariei* (art. 29, alin.1) – președintele veghează la funcționarea democratică a organelor de stat. În acest sens, ***Constituția***

¹ Constituția Republicii Moldova. Republicată. Modificată și completată prin legile Republicii Moldova... [on-line] <http://www.presedinte.md/rom/constitution> (vizitat 29.03.2016).

² Pentru mai multe comentarii la Constituția Republicii Moldova, vezi *link*-urile: <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=9&id=794&t=/Media/Publicatii/Constitutie-Republicii-Moldova-comentariu>; http://www.constcourt.md/public/files/file/informatie_utilita/Comentariu_Constitutie.pdf; <http://cj.md/public/drept-constitutional/29-constituia-republicii-moldova-comentariu.html> (vizitat 13.12.2014).

³ Tănase Al. Op. cit.

Republicii Moldova nu obligă direct președintele la vegherea respectării Constituției, dar această obligație poate fi dedusă din art. 77, alin. 2, prin care președintele este garantul suveranității și independenței naționale, din dreptul de a suspenda actele Guvernului ce contravin legislației până la adoptarea hotărârii definitive a Curții Constituționale (art. 88, lit. i, din Constituție), precum și dreptul de a sesiza Curtea Constituțională (art. 25 al *Legii cu privire la Curtea Constituțională*).

La 23 februarie 1995 a fost creată **Curtea Constituțională a Republicii Moldova**, prima și unica autoritate de jurisdicție constituțională în istoria politică recentă a Republicii Moldova. Reforma constituțională a fost determinată în Republica Moldova de necesitatea schimbării sistemului politic și economic. De fapt, elaborarea proiectului Constituției Republicii Moldova a fost condiționată de necesitatea creării unui cadru juridic de evoluție spre un stat de drept și democratic, suveran și independent, unitar și indivizibil. Necesitatea creării unei autorități constituționale independente a fost exprimată de către reprezentanții doctrinei autohtone, fiind preluată și implementată de către comisiile parlamentare și *Comisia pentru definitivarea proiectului Constituției*, prin introducerea unui titlu separat în Constituția din 1994. Astfel, Titlul V „Curtea Constituțională” (art. 134-140) din Constituție a conferit Curții Constituționale statutul de autoritate unică de jurisdicție constituțională pe teritoriul Republicii Moldova, fiind independentă de orice altă autoritate publică și supunându-se doar Constituției, tot ea fiind garantul supremației Constituției (art. 134 „Statutul”). Concomitent, Legea Supremă reglementează expres atribuțiile acesteia (art. 135 „Atribuțiile”), statutul judecătorilor constituționali (art. 137, art. 138 și art. 139), precum și valoarea juridică a actelor Curții Constituționale (art. 140). Statutul Curții Constituționale a fost ulterior dezvoltat prin *Legea nr. 317-XIII din 13 decembrie 1994 cu privire la Curtea Constituțională* și *Codul Jurisdicției Constituționale nr. 502-XIII din 16 iunie 1995*¹.

Instituția prezidențială a fost **mărul discordiei** pentru actorii politici din țara noastră. Referindu-ne la cele patru perioade în istoria politică recentă a Republicii Moldova, am atins și subiectul privind **reforma constituțională** din 5 iulie 2000 (numită și *reforma parlamentară*) din *republică semiprezidențială / semiparlamentară* în *republică parlamentară*². La începutul anului 2016, pentru a pune capăt dezbaterilor în Parlament, adesea sterile, și a preveni riscul declanșării

¹ Curtea Constituțională. Premise istorice. [on-line] <http://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&idc=11&t=/Prezentare-generală/Premise-istorice> (vizitat 10.05.2017); Curpăn V.-S., Burleanu C.-Ș. Curtea Constituțională a Republicii Moldova. [on-line] <http://sorincurpan.ro/carti/curtea-constituționala-a-republicii-moldova.pdf> (vizitat 10.07.2017).

² Lege nr. 1115 din 05.07.2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova. [on-line] http://lex.justice.md/document_rom.php?id=77DAC2CD:869480F5 (vizitat 28.07.2000); Zaporojan V. Criza constituțională: responsabilități și consecințe. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/constitutional-crisis-responsibilities-consequences/> (vizitat 15.05.2011).

alegerilor parlamentare anticipate pe motivul nealegerii șefului statului, la 4 martie 2016, Curtea Constituțională a luat decizia de a anula reforma constituțională din 5 iulie 2000, în condițiile în care modificările au fost efectuate fără avizul repetat al Curții Constituționale¹. Astfel, prevederile articolelor 78 și 89 ale Legii Supreme privind modul de alegere a șefului statului și suspendarea din funcție a acestuia au revenit la textul inițial. Totodată, *Înalta Curte* a declarat neconstituțională *Legea din 21 septembrie 2000* „pentru modificarea Codului Electoral, cu revigorarea prevederilor care au făcut obiectul abrogării”, întrucât „Curtea a reținut faptul că reforma constituțională din 2000 a generat în realitate un sistem de guvernare imperfect, existând un potențial de conflict între autoritățile statului, aceasta fiind o consecință directă a ignorării de către Parlament a avizului Curții Constituționale”². Astfel, următorul președinte al țării a fost ales (sfârșitul anului 2016) prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. Drept rezultat, *s-a revenit la vechiul sistem de guvernare și procedură de alegere directă a președintelui țării*. În opinia unor autori, s-a modificat doar art. 78 (*Modalitatea de alegere*) și art. 89 (*Demiterea*), iar, în acest caz, *forma de guvernare rămâne aceeași – parlamentară*.

În pofida multiplelor modificări constituționale, mai mulți politologi și analiști politici apreciază drept o particularitate importantă a sistemului politic din Republica Moldova, instituit după 1991, *tentația prezidențialismului*, cu o puternică bază în psihologia socială și în tradițiile politice ale zonei. În acest sens, sistemul politic din Republica Moldova tinde mai degrabă să reproducă modelul rusesc, care funcționează ca un prezidențialism clasic. Astfel, chiar dacă sistemul politic din Republica Moldova a suferit o schimbare esențială în anul 2000, prin care președintele era ales prin vot indirect, cele două parlamente rezultate în urma acestei modificări, dominate de comuniști, au ales un președinte, prerogativele căruia sunt compatibile cu cele ale omologilor săi din Rusia sau Belarus³. În cadrul unor astfel de sisteme politice, tendințele prezidențialiste sunt la limita regulilor democratice, afectând serios natura și credibilitatea instituțiilor politice. Tocmai din aceste motive, rapoartele întocmite periodic de *Freedom House* apreciază invariabil republicile ex-sovietice drept semilibere.

Constituția din 29 iulie 1994 *a consemnat regimul politic semiprezidențial*. În conformitate cu modelul regimului politic respectiv, Președinția și Parlamentul aveau aceeași sursă de legitimitate, existând probabilitatea confruntării politice în cazul unor disensiuni. Regimul politic instituit în Constituția din 1994 fusese elaborat după

¹ Hotărârea Curții Constituționale nr. 7 din 04.03.2016 privind controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova (modul de alegere a Președintelui) (*Sesizarea nr. 48b/2015*). [on-line] <http://lex.justice.md/md/363742/> (vizitat 04.03.2016).

² Curtea Constituțională a restabilit dreptul cetățenilor de a-și alege Președintele...

³ Enciu N. Politologie (*Curs universitar*). Chișinău: CIVITAS, 2005, p. 192.

modelul Republicii a V-a Franceze, conform căruia președintele este ales prin vot direct, are suficiente prerogative *de jure* și *de facto*, în schimb prim-ministrul depinde de susținerea Parlamentului ales prin vot direct. Totodată, în regim semiprezidențial, președintele poate destitui un membru al Guvernului doar în urma consultărilor cu primul-ministru.

Desigur, ***regimul parlamentar are un aspect mai democratic***, oferind o mai mare pondere instituției parlamentare alese direct de popor, pune pe umerii „aleșilor poporului” mai multe responsabilități politice. Totodată, un regim parlamentar exclude, practic, posibilitatea instaurării unui regim dictatorial, or pentru aceasta ar fi nevoie de o fracțiune parlamentară cvasimajoritară, care ar domina net Legislativul¹.

Ceea ce trebuie de menționat în acest sens este faptul că ***o constituție, cât de bună ar fi, va rămâne doar un document cu caracter declarativ***, dacă nu vor fi stabilite unele garanții, mecanisme politico-juridice care ar asigura exercitarea întocmai a prevederilor ce le conține. Normele constituției pot fi încălcate atât de înaltele organe ale puterii de stat – parlament, șef de stat, guvern – cât și de instanțele judecătorești, precum și de particulari. În acest scop, în mod obligatoriu, fiecare stat trebuie să creeze condițiile necesare pentru ca normele constituționale să poată fi ușor exercitate de către toți subiecții relațiilor de drept, care, evident, trebuie să aibă obligația de a respecta, în primul rând, normele constituționale.

Pentru ca obligația respectării constituției să nu fie o frază lipsită de conținut, *statul trebuie să creeze mecanisme politico-juridice* care ar asigura legalitatea tuturor acțiunilor și buna funcționare a tuturor autorităților publice conform principiului separării, echilibrului puterilor în stat. *Printre aceste mecanisme*, în afară de organele tradiționale jurisdicționale, vom menționa următoarele instituții: *Curtea Constituțională, Ombudsmanul, Curtea de Conturi* etc., activitatea cărora trebuie să aibă un aport general privind legalitatea ca principiu inerent al unui stat de drept, care include și noțiunea de control al constituționalității legilor, chiar dacă unele din ele nu se ocupă de această activitate în mod direct.

Există, fără îndoială, anumite ***contradicții între Constituția Republicii Moldova și actele semnate de către autoritățile politice centrale ale Republicii Moldova cu autoproclamata RMN*** cu referire la: 1) acte economice, 2) acte juridice și 3) acte politice²: Protocolul cu privire la problemele puse de acord, semnat la 11 martie 1996, la Tiraspol; Memorandumul privind principiile normalizării relațiilor între Republica Moldova și Transnistria, semnat la 8 mai 1997, la Moscova; Acordul de colaborare între Parlamentul Republicii Moldova și Sovietul Suprem al Transnistriei, semnat la 14 martie 2000 ș.a.

În Constituția Republicii Moldova (art. 111 „Unitatea teritorială autonomă Găgăuzia”) se subliniază că (1) ***Găgăuzia este o unitate teritorială autonomă cu un statut special***

¹ Solomon C. Op. cit.

² Chirtoacă C. Elementele componente ale unui stat...

care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este parte integrantă și inalienabilă a Republicii Moldova și soluționează de sine stătător, în limitele competenței sale, potrivit prevederilor Constituției Republicii Moldova, în interesul întregii populații, problemele cu caracter politic, economic și cultural. (2) Pe teritoriul unității teritoriale autonome Găgăuzia sunt garantate toate drepturile și libertățile prevăzute de Constituția și legislația Republicii Moldova. (3) În unitatea teritorială autonomă Găgăuzia activează organe reprezentative și executive potrivit legii. (4) Pământul, subsolul, apele, regnul vegetal și cel animal, alte resurse naturale aflate pe teritoriul unității teritoriale autonome Găgăuzia sunt proprietate a poporului Republicii Moldova și constituie totodată baza economică a Găgăuziei. (5) Bugetul unității teritoriale autonome Găgăuzia se formează în conformitate cu normele stabilite în legea care reglementează statutul special al Găgăuziei. (6) Controlul asupra respectării legislației Republicii Moldova în unitatea teritorială autonomă Găgăuzia se exercită de Guvern, în condițiile legii. (7) Legea organică care reglementează statutul special al unității teritoriale autonome Găgăuzia poate fi modificată cu votul a trei cincimi din numărul deputaților aleși în Parlament (*art. 111 în redacția LP344-XV din 25.07.2003, MO 170-172/08.08.2003 art. 721*). Aceste stipulări au determinat adoptarea la sfârșitul anului 1994 a *Legiilor Parlamentului Republicii Moldova nr. 344 din 23.12.1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri)* (cu modificările ulterioare)¹.

În fine, *elementele constitutive ale statului Republica Moldova* sunt următoarele²: **populația** (Constituția țării reglementează, că Republica Moldova este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, apartenența politică, avere sau origine socială); **teritoriul** (în Constituția Republicii Moldova (art. 3) este prevăzut că teritoriul Republicii Moldova este inalienabil, frontierele țării sunt consfințite prin legea organica respectându-se principiile și normele unanim recunoscute de dreptul internațional, în țara noastră organizarea administrativ-teritorială se bazează pe *Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova nr.764* din 27.12.2001, sunt prevăzute ca aspect administrativ raioane, orașe, sate și municipii) și **puterea (autoritatea) publică** (puterea organizează dezvoltarea societății, fără putere nu exista nici o organizare și nici o ordine; se disting diferite puteri – puterea economică, puterea militară, puterea judecătorească, puterea publică, însa doar o putere suverană, care are competență pe un anumit teritoriu delimitat, poate fi numită autoritate publică sau putere publică).

¹ Lege nr. 344 din 23.12.1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri). [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311656> (vizitat 13.12.2013).

² Rusu V. Drept constituțional (*Note de curs*). Ciclu I. Chișinău: USEM, 2013. [on-line] http://www.usem.md/uploads/files/Note_de_curs_drept_ciclu_1/003-Dreptul_constitutional.pdf (vizitat 08.05.2017).

3. Instituțiile politice ale statului Republica Moldova (Parlamentul, Președinția, Guvernul)

Instituțiile politice constituie *un component important al sistemului politic* în cadrul oricărei societăți. Ele asigură activitatea politica a întregii societăți. Instituția este o formă de organizare creată de oameni în vederea realizării unor interese și scopuri comune. Instituțiile sunt modele de relații sociale cu un caracter permanent și stabil. Instituțiile politice prezintă un ansamblu de reguli de conduită care au același obiect de reglementare cu aceleași funcții care cuprinde un tot întreg.

Principala activitate a instituțiilor politice este cea a *puterii politice*: organizarea, transmiterea, exercitarea și legitimarea ei. Se întâlnesc *două tipuri de instituții politice*: 1) *instituții politice statale* (constituie o parte integrantă a dreptului constituțional ca obiectul său de studiu) – în centrul lor este statul (instituția legislativă – *parlamentul*; instituția politica a șefului statului – *președinția*, instituția politica executivă – *guvernul* s.a.) și 2) *instituții politice extrastatale*, din care fac parte partidele politice¹.

Prin urmare, prin intermediul *instituțiilor politice se exercită puterea statală*. Ele nu sunt altceva decât forme prin care se exteriorizează puterea politică. Ceea ce determină natura instituțiilor politice este capacitatea lor de a folosi puterea pentru realizarea unui interes general. În lipsa instituțiilor politice, puterea se exercită conjunctural, arbitrar și, uneori, conflictual, de către indivizi. Adevărata natură a instituțiilor politice constă în locul pe care acestea îl acordă legii, garanțiilor de echitate și libertate care ocrotesc viața și interesele cetățenilor. În acest sens, *statul* posedă un *fundament juridic* (una dintre instituțiile politice este *statul ca instrument social organizat*, iar o altă instituție politică este reprezentată de *partide* care, deținând dreptul de conducere a statului, pot transpune în practică programul de acțiune propriu²), *fundament economic* și un *fundament filosofic*³.

Din multitudinea *instituțiilor politice*, care sunt în același timp și *instituții juridice*, fac parte și *instituțiile fundamentale ale statului*: *parlamentul*, *șeful de stat*, *guvernul* și *Curtea Constituțională*⁴. Toate aceste instituții reprezintă organe împuternicite de popor cu *exercițiul funcției publice*, iar de buna funcționare a lor depinde gradul de democratizare a unei societăți. Întregul *sistem instituțional* (sistemul instituțional reprezintă ansamblul relațiilor dintre diferitele puteri și autorități ale statului) și *raportul dintre principalii actori politici statali* fac obiectul de studiu al științelor politice și celor de drept, utilizând-se anumite *metode de cercetare*: analitică,

¹ Rusu V. Drept constituțional...

² Deaconu Șt. Instituții politice / Ed-a a 2-a. București: Ed. C.H. Beck, 2004. [on-line] <http://www.hamangiu.ro/instituti-politice-editia-a-2-a> (vizitat 13.05.2017).

³ Solcan M.R. Instituții politice și economice. București: Ed. Universității din București, 2004. [on-line] <http://www.ub-filosofie.ro/~solcan/shelf/ipe04.pdf> (vizitat 13.05.2017).

⁴ Solomon C. Op. cit.

istorică, comparativă etc. în descrierea modului de funcționare a instituțiilor fundamentale ale statului¹.

Din perspectiva dreptului constituțional, drept **autoritate publică (instituție publică) este definită** orice structură organizatorică sau organ instituit prin lege sau printr-un act administrativ normativ, care acționează în regim de putere publică în scopul realizării unui interes public². Prin urmare, constituie *autoritate publică orice organ de stat sau al unităților administrativ-teritoriale*, care **acționează în regim de putere publică**, pentru satisfacerea unui interes public; sunt asimilate autorităților publice, persoanele juridice de drept privat care, potrivit legii, au obținut statut de utilitate publică sau sunt autorizate să presteze un serviciu public.

Deci **autoritatea publică este instituția** care exercită funcțiile guvernării unei societăți, a unui teritoriu, având legitima putere și mijloacele necesare de constrângere proprii puterii publice. În literatura de specialitate este menționat că **puterea publică este o formă a puterii sociale** cu caracter normativ de continuitate și permanentă, care are drept scop realizarea intereselor societății. **Caracterele puterii sunt:** puterea de stat este o putere politică; puterea de stat deține monopolul constrângerii; puterea de stat este unica; puterea de stat are o sferă generală de aplicare; puterea de stat este suverană. În numeroase constituții, **puterea de stat se echivalează cu termenul de suveranitate sau puterea poporului ori a națiunii**. Suveranitatea este utilizată pentru a sublinia supremația puterii de stat.

În literatura academică pot fi întâlnite **două feluri de suveranități:** suveranitatea externă și suveranitatea internă. **Suveranitatea externă** reprezintă raportul statului cu alte state suverane. **Suveranitatea internă** reglementează faptul că în interiorul statului monopolul puterii, adoptării și aplicării este exercitat de o singură putere de stat.

În literatura științifică sunt specificate și anumite **criterii de clasificare ale instituțiilor publice**³: **1. În funcție de nivelul la care se manifestă:** 1) *Instituții publice la nivel central* (Parlamentul, Președinția, Guvernul, Ministerele, alte organe de specialitate ale administrației publice centrale) și 2) *Instituții publice la nivel local* (consiliile raionale, consiliile locale, primăriile, alte instituții publice de interes local); **2. Conform domeniului în care își manifestă autoritatea:** 1) *Instituții publice care acționează în domeniul legislativ* (Parlamentul, consiliile raionale, consiliile locale); 2) *Instituții care acționează în domeniul executiv* (Guvernul, ministerele, Banca Națională, primăriile) și

¹ Mândru B. Științe politice – instituții politice și guvernare. [on-line] <https://bogdanmandru.wordpress.com/stiinte-politice-%E2%80%93-instituti-politice-si-guvernare/> (vizitat 13.05.2017); Pârvolescu Cr. Politici și instituții politice. București: Ed. Trei, 2000. 115 p. [on-line] <https://www.scribd.com/document/8604204/C-Piirvolescu-Politici-Si-Instituti-Politice> (vizitat 11.05.2017); Deaconu Șt. Instituții politice / Ed-a a 3-a. București: Ed. C.H. Bec, 2017. [on-line] <https://carti.juridice.ro/7756/instituti-politice-ed-3-stefan-deaconu.html> (vizitat 11.09.2017).

² Glosar al termenilor utilizați în procesul de reformă a Administrației Publice Centrale a Republicii Moldova (2006–2008). [on-line] <http://www.rapc.gov.md/file/Glosar%20AP.doc> (vizitat 08.05.2017).

³ Instituțiile publice – prezentare generală. [on-line] <http://www.stiucum.com/economie/instituti-publice/Institutiile-publice-prezentar95545.php> (vizitat 09.05.2017).

3) *Instituții publice care acționează în domeniul judecătoresc* (Curtea Supremă de Justiție, Consiliul Superior al Magistraturii, instanțele judecătorești); **3. După obiectul activității:** 1) *Instituții administrative* (ministere, alte organisme centrale, primării); 2) *Instituții de specialitate* (de învățământ, medicale, de justiție, procuratura); **4. După modul de finanțare:** 1) *Instituții publice finanțate integral de la buget*; 2) *Instituții publice cu finanțare mixtă* (de la buget și din resurse proprii); 3) *Instituții publice care își asigură integral veniturile pentru acoperirea cheltuielilor* și 4) *Instituții publice care sunt finanțate din fonduri extrabugetare, conform legii*.

O caracteristică distinctă a instituțiilor publice rezidă în faptul că ele produc bunuri publice care sunt distribuite în cea mai mare parte gratuit sau la prețuri care se regăsesc sub nivelul costurilor. Deoarece sunt axate pe furnizarea unor anumite bunuri publice, *instituțiilor publice le este caracteristică și specializarea*, ele urmărind scopul pentru care funcționează.

Potrivit stipulărilor Legii Fundamentale, **instituțiile publice ale statului Republica Moldova** pot fi descrise, în mod schematic, în felul următor: 1) **Autoritățile publice** (Titlul III „Autoritățile publice”, art. 60-125): Parlamentul; Președintele Republicii Moldova; Guvernul; Administrația publică; Administrația publică centrală de specialitate; Forțele armate; Administrația publică locală; Unitatea teritorială autonomă Găgăuzia; Autoritățile sătești și orășenești; Consiliul raional; Autoritatea judecătorească; Instanțele judecătorești; Consiliul Superior al Magistraturii; Procuratura¹; 2) **Parlamentului Republicii Moldova** (Titlul III „Autoritățile publice”, Capitolul IV „Parlamentul”, art. 60-76) îi sunt specificate rolul, atribuțiile de bază, categoriile de legi pe care le adoptă, modalitatea adoptării legilor și a hotărârilor, procedura declanșării referendumului, precum și intrarea în vigoare a legii; 3) **Președintelui Republicii Moldova** (Titlul III „Autoritățile publice”, Capitolul V „Președintele Republicii Moldova”, art. 77-95) îi sunt determinate rolul, modalitatea alegerii președintelui, mesajele adresate de către președinte, atribuții în domeniul politicii externe; atribuții în domeniul apărării, alte atribuții și actele președintelui; 4) **Guvernului** (Titlul III „Autoritățile publice”, Capitolul VI „Guvernul”, art. 96-103) îi sunt stabilite rolul, structura, cazul încetării funcției de membru al Guvernului, atribuțiile Prim-ministrului, actele adoptate de către Guvern, cazul încetării mandatului.

Parlamentul unicameral (cazul Republicii Moldova) este caracteristic statelor unitare, având *anumite avantaje*: economie de timp și economie de resurse financiare; simplificarea procedurii legislative în comisiile parlamentare; responsabilitatea mai clară a deputaților, dar și *dezavantaje*: elaborarea unei legislații mai puțin prelucrate și adaptate; grupurile de interes politic se pot manifesta mai puternic; sistemul politic este mai sensibil, cu posibilitatea instalării unor grupări politice sau a unui singur partid.

¹ Despre acest subiect vezi mai detaliat: Bucătaru I. Construcția de stat. În: Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu enciclopedic..., p. 28-53.

În Republica Moldova, conform Constituției, art. 64, **structura, organizarea și funcționarea Parlamentului** se stabilesc prin regulament, resursele financiare ale Parlamentului sunt prevăzute în bugetul aprobat de acesta. Din **structura Parlamentului** fac parte: organele directoare; comisiile parlamentare; grupurile parlamentare. Din **organele directoare** fac parte: președintele Parlamentului, vicepreședinții și Biroul Permanent al Parlamentului. **Comisiile parlamentare** sunt organe interne de lucru a parlamentului unde pot fi distinse: comisii permanente; comisii speciale; comisii de anchetă. **Fracțiunile parlamentare** sunt grupuri parlamentare constituite din reprezentanții partidelor parlamentare.

Opoziția parlamentară reprezintă partidul sau partidele politice care sunt minoritate față de majoritatea parlamentară și s-au declarat în opoziție față de aceasta. Biroul Permanent al Parlamentului Republicii Moldova de legislatura a XX-a (2014–2019) a instituit „ziua opoziției” în scopul de a examina în plenul Legislativului proiectele de acte legislative propuse de opoziție¹. În Ucraina, unde s-a încercat introducerea acestei practici, inițial, la începutul anului 2008, apoi în 2014, coaliția de guvernământ a fost mai generoasă: aici opoziția avea dreptul să-și propună agenda o dată pe săptămână. Ce-i drept, tentativa de a implementa „experiența europeană modernă” la vecini a suferit eșec². În același timp, în România, la sfârșitul anului 2018, au avut loc dezbateri parlamentare pentru adoptarea unui *Cod de raporturi între majoritatea parlamentară și opoziție*³.

În *doctrina constituțională* sunt clasificate mai multe **funcții ale parlamentului**: 1) funcția de reprezentare; 2) funcția de informare; 3) funcția de control parlamentar; 4) funcția deliberativă; 5) funcția de numire a demnitarilor publici. La începutul lunii iunie 2017, Parlamentul a adoptat proiectul de lege privind modificarea și completarea Regulamentului Parlamentului, prin care *grupurile parlamentare formate din cel puțin 5 deputați independenți sau neafiliați vor avea aceleași drepturi ca și fracțiunile*⁴.

Evoluția instituției șefului de stat în Republică Moldova⁵. Prin *Legea RSS Moldova* din 3 septembrie 1990 se instituie **funcția de președinte al RSSM** (M. Snegur

¹ Liubec I. Ziua opoziției în Parlament. [on-line] <https://deschide.md/ro/stiri/politic/3069/Biroul-Permanent-a-decis-25-noiembrie-%E2%80%93-ziua-opozi%C8%9Biei-%C3%AEn-Parlament.htm> (vizitat 11.11.2016).

² Florea X. „Ziua opoziției” sau „țarc” pentru minoritari? [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/94796/preview/1 (vizitat 24.11.2016).

³ Principii generale ale unui cod de raporturi între majoritatea parlamentară și opoziție. [on-line] http://www.cdep.ro/camera_deputatilor/deputati/gaspar4.htm (vizitat 22.12.2018).

⁴ Proiectul de lege care a stârnit nemulțumirea deputaților PLDM, PCRM și PL a fost votat. Ce presupune (DOC). [on-line] http://www.realitatea.md/proiectul-de-lege-care-a-starnit-nemul-mirea-deputa-ilor-pldm-pcrm-i-pl-a-fost-votat-ce-presupune-doc_58657.html (vizitat 02.06.2017).

⁵ Președinția Republicii Moldova (*scurt istoric*). [on-line] <http://www.presedinte.md/presidency> (vizitat 22.06.2018); Cernencu M., Galben A., Rusnac Gh., Solomon C. Republica Moldova: istoria politică (1989–2000). Documente și materiale (vol. I, II). Chișinău: CE USM, 2000.

– numit președinte de către Sovietul Suprem al RSS Moldova) și se modifică unele articole din Constituția RSSM din 1978. În acea perioadă, președinte putea să devină orice cetățean care a împlinit vârsta de 35 de ani, nu a depășit plafonul de 60 de ani, ales pe un mandat de 5 ani. A fost constituit și un organ special – *Consiliul Prezidențial* destinat realizării politicii interne și externe a statului. Președintele prezida acest consiliu, el desemna membrii lui, iar prim-ministrul era membru din oficiu. La 10 septembrie 1990, Președintele în exercițiu *M. Snegur* cere plenului Parlamentului ca alegerea șefului statului să fie făcută de către popor. Deși cererea a fost respinsă, în 1991 a fost adoptată *Legea cu privire la alegerea Președintelui Republicii Moldova*.

O altă etapă a evoluției instituției șefului de stat s-a produs cu adoptarea Constituției Republicii Moldova în 29 iulie 1994 și a intrat în vigoare la 27 august 1994, unde Capitolul V este dedicat instituției prezidențiale. Președintele a fost învestit cu atribuții mai largi în domeniul politicii externe și securității interne, fiind ales direct de popor. Însă *modificările* operate la 5 iulie 2000 au schimbat modalitatea de alegere a șefului statului, în urma căreia șeful statului era ales cu votul a 3/5 de către deputați (art. 78). Au fost reduse anumite atribuții. Așa cum am văzut, prin ***Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova*** din 4 martie 2016, s-a declarat că modificările operate la 5 iulie 2000, la art. 78 („Alegerea Președintelui”) și art. 89 („Demiterea”) din Constituție, și anume faptul că președintele să nu mai fie ales de către popor, ci de Parlament, sunt neconstituționale¹.

În istoria politică recentă a statului Republica Moldova au fost ***cinci președinți***: primul președinte a fost *Mircea Snegur* (1990–1996), urmat de *Petru Lucinschi* (1997–2001), *Vladimir Voronin* (2001–2005 și 2005–2009), *Nicolae Timofti* (2012–2016), precum și *Igor Dodon* (23 decembrie 2016 – prezent).

De la momentul consacrării *instituției șefului statului* și până astăzi, în Republica Moldova au fost implementate ***trei regimuri politice***²: 1) *regimul prezidențial* (3 septembrie 1990 – 29 iulie 1994); 2) *regimul semiprezidențial* (29 iulie 1994 – 5 iulie 2000) și 3) *regimul parlamentar* (5 iulie 2000 – prezent). Există și alte păreri în mediul academic privind periodizarea regimurilor politice care au derulat în țara noastră (*N. Enciu, V. Juc, I. Bucătaru, I. Duminica sau D. Cimpoeșu*)³.

¹ Curtea Constituțională a restabilit dreptul cetățenilor de a-și alege Președintele...

² Bucătaru I. Construcția de stat. În: Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu enciclopedic..., p. 28-53.

³ Cimpoeșu D. Evoluția și trăsăturile regimului politic post-totalitar...; Varzari P., Juc V. Un studiu al tipurilor și funcționalității regimurilor politice (cazul Republicii Moldova). În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2009, nr. 3, p. 61-64; Varzari P., Juc V. Tipurile și funcționalitatea regimurilor politice. În: Săptămâna, 2009, 23 octombrie. [on-line] <http://www.asm.md/administrator/fisiere/cadru/fl30.pdf> (vizitat 27.10.2009); Duminica I. Instaurarea regimului politic democratic în Republica Moldova: realizări, probleme și perspective / Autoreferatul tezei de doctor în științe politice. Chișinău: CNAA, 2006. 33 p. [on-line] http://www.cnaa.md/files/theses/2006/3808/ion_duminicaabstract.pdf (vizitat 13.12.2006).

Guvernul Republicii Moldova este o autoritate publică executivă supremă responsabilă în fața Parlamentului, care este împuternicit să rezolve toate problemele administrării publice ce țin de competența sa reglementată de Constituție și de *Legea cu privire la guvern*. *Învestitura guvernului* este prevăzută de art. 98 din Constituție, unde după consultarea fracțiunilor parlamentare, președintele țării desemnează un candidat pentru funcția de prim-ministru. Candidatul, în termen de 15 zile, va cere votul de încredere al Parlamentului asupra listei membrilor guvernului și programului de activitate al guvernului. *Programul de activitate și lista* se dezbat în ședința Parlamentului și se supun votului cu majoritatea absolută. Guvernul își începe activitatea din momentul depunerii jurământului în fața Președintelui Republicii Moldova. *Mandatul Guvernului* se exercită până la validarea alegerilor pentru un nou parlament.

În caz de remaniere guvernamentală sau de vacanța a funcției, președintele țării numește sau revocă la propunerea prim-ministrului, alți membri ai guvernului. Funcția de membru al Guvernului este incompatibilă cu exercitarea oricărei alte funcții retribuite. Potrivit art. 10 „Structura și lista Guvernului” (alin. 1) al **Legii nr. 136 din 07.07.2017 Cu privire la Guvern**, Guvernul este alcătuit din: a) Prim-ministru; b) prim-viceprim-ministru; c) viceprim-miniștri; d) miniștri; e) alți membri stabiliți prin lege organică¹. În aceeași lege sunt specificate competența Guvernului, statutul membrilor Guvernului, atribuțiile Prim-ministrului, organizarea activității Guvernului, raporturile acestuia cu alte autorități publice.

Istoria politică a Republicii Moldova, după modificările constituționale din 5 iulie 2000, a prezentat **situații diferite despre rolul prim-ministrului** în condiții de reglementare constituțională identică. Astfel că importanța Guvernului și a șefului acestuia a depins și de alți factori, în mare parte subiectivi. În perioada 2001–2009, prim-ministrul nu se bucura de rolul necesar pe motiv că funcția de președinte al Republicii Moldova era deținută de președintele partidului ce forma majoritatea parlamentară, respectiv desemna prim-ministrul și forma Guvernul².

În concluzie, **sistemul instituțional** reprezintă ansamblul relațiilor dintre diferitele puteri și autorități ale statului: 1) **autoritatea deliberativă**, îndeplinind în principal funcția legislativă; 2) **autoritatea prezidențială**, îndeplinind funcția de mediere între puterile statului, precum și între stat și societate, de reprezentare a statului și de garant al independenței naționale și teritoriale a țării și 3) **autoritatea guvernamentală**, având ca funcție principală asigurarea îndeplinirii politicii interne și externe a țării și exercitarea conducerii generale a administrației publice. În diferite

¹ Lege nr. 136 din 07.07.2017 cu privire la Guvern. [on-line] <http://lex.justice.md/md/370935/> (vizitat 19.07.2017).

² Bucătaru I. Rolul Guvernului Republicii Moldova în construcția și consolidarea sistemului statal (1991–2014). [on-line] <http://aap.gov.md/files/conferinte/20.5.16/materiale.pdf> (vizitat 13.12.2016).

perioade istorice, instituția guvernului și, în particular, persoana prim-ministrului, au jucat roluri diferite. Acest fapt, pe de o parte, poate fi explicat prin cauze obiective ce țin de particularitățile designului instituțional diferit (parlamentar, prezidențial sau mixt), iar de cealaltă parte – prin momente strict subiective, când rolul guvernului a fost determinat de calitatea și ambițiile politicianilor ce au ocupat funcțiile-cheie în stat.

TEMA VI. CONSTITUIREA ALIANȚEI PENTRU DEMOCRAȚIE ȘI REFORME DIN 1998 ȘI PROGRAMUL EI DE GUVERNARE

1. Alianța pentru Democrație și Reforme (1998–1999) – primul exercițiu democratic de guvernare în coaliție

Primele două alianțe de guvernare apărute în Republica Moldova sunt considerate: 1) *coaliția majoritară* a Parlamentului de legislatura a XIII-a, numită și *alianța agro-socialistă* (apărută în urma anticipatelor din 1994), constituită fără un suport politico-juridic (neinstituționalizată, neformalizată oficial) din *PDAM* și *Blocul Electoral „Partidul Socialist și Mișcarea „Unitate-Edinstvo”* și care a funcționat doar prin coincidența unor interese antireformatoare și înguste de grup (perioada de activitate – anii 1994–1996, până la alegerile prezidențiale din noiembrie-decembrie 1996) și 2) *Alianța pentru Democrație și Reforme (ADR, perioada de funcționare – 21 aprilie 1998 – 9 noiembrie 1999)*, iar președintele coaliției majorității parlamentare și guvernamentale aflată la putere a fost desemnat *M. Snegur*. În pofida victoriei la scrutinul parlamentar din 1998 a PCR (deținea 40 de mandate din 101), a devenit evident că funcționarea efectivă a noului legislativ putea fi asigurată numai în cazul realizării unei coaliții stabile de guvernământ. Asta pentru că nici un partid nu a acumulat majoritatea de 51 de mandate, așa încât trei formațiuni politice (Blocul electoral „Convenția Democrată din Moldova” – 26 de mandate, Blocul electoral „Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă” – 24 mandate și PFD – 11 mandate) au ajuns la un *Acord privind constituirea coaliției de guvernământ „Alianța pentru Democrație și Reforme”* (întrunea o majoritate confortabilă, însă în a doua jumătate a anului 1999 un grup de deputați a părăsit *Alianța, ADR* rămânând doar cu 40 de deputați), iar PCR a rămas în opoziție minoritară. Fără a detalia, amintim doar că factorul-cheie în înclinarea balanței forțelor parlamentare și rolul principal în crearea coaliției majoritare de centru-dreapta i-a revenit MpMDP (liderul partidului – *D. Diacov*). Anume ei, „centriștii”, au ocupat și funcțiile importante în organele legislative și executive ale țării¹.

¹ Frunțușu Pl., Rusnac Gh. Republica Moldova pe calea democratizării (aspecte ale procesului de constituire a unui nou sistem politic). Chișinău: CE USM, 1999. 138 p.

Acordul ADR, încheiat la 21 aprilie 1998, urma să reglementeze relațiile dintre cele trei părți semnatare în vederea depășirii, prin eforturi comune, a crizei îndelungate din societate. Un punct important al acestui document politic se referea la partajarea funcțiilor în structurile de conducere ale Legislativului și Executivului conform unui algoritm stabilit în raport cu ponderea fiecăreia dintre componente în cadrul grupului parlamentar unit al *ADR*: Blocul „Convenția Democrată din Moldova” (alcătuit din 5 organizații social-politice) – 2, Blocul „Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă” (format din 4 organizații social-politice) – 2 și PFD – 1. *Acordul*, precum se știe, a fost urmat de *Regulamentul grupului parlamentar al Alianței*, care stabilea principiile de activitate a acestui grup, inclusiv partajarea funcțiilor conform algoritmului 2-2-1¹. Plasarea acestor formațiuni în avanscena vieții politice din anii 1998–1999 demonstrează faptul că electoratul național manifesta opțiuni noi și dorința unor schimbări radicale ale situației politice și, implicit, economico-sociale existente în țară. În linii mari, viabilitatea și funcționalitatea coaliției de guvernământ erau strict condiționate de subordonarea intereselor formațiunilor componente ale *ADR* interesului general al societății².

Ulterior însă **coaliția de guvernământ al *ADR***, din cauza unor disensiuni interne, devine inoperantă și aproape neviabilă. Deputații majorității, spre mijlocul anului 1999, nu puteau nicidecum găsi niște soluții acceptabile pentru **patru probleme principale** (nerezolvarea cărora a condus la destrămarea *de facto* a *ADR*): 1) *problema demiterii lui V. Matei* din postul de vicepreședinte al Parlamentului Republicii Moldova, propunere făcută de fracțiunea comunistă (el a fost demis din această funcție, votanții principali fiind deputații comuniști); 2) *problema „Kozlodui”*, legată de ratificarea acordului cvadripartit privind permiterea transportării deșeurilor nucleare de la Centrala atomoelectrică Kozlodui (Bulgaria) spre Rusia prin teritoriul Republicii Moldova (propunerea Guvernului de a ratifica acordul respectiv nu a găsit susținerea majorității); 3) *problema „Taraclia”* (aparitia unor disensiuni în cadrul alianței de guvernare legate de formarea celui de-al zecelea județ – județul Taraclia, care a fost creat prin *Legea nr. 650-XIV* la 22 octombrie 1999) și 4) *problema retragerii de la guvernare a Frontului Popular Creștin Democrat (FPCD)* (din decembrie 1999 – PPCD, fosta componentă a Blocului CDM), rezervându-și dreptul să voteze în Parlament doar legile ce le va considera reformatoare. De fapt, PPCD a votat cu PCRM pentru demiterea guvernului *Alianței* la 9 noiembrie 1999, iar în acest fel coaliția majoritară a *ADR* în decembrie 1999 a devenit, de fapt, nefuncțională.

¹ Compromis realizat între Alianța pentru Democratie și Reforme și premierul Ion Ciubuc în vederea promovării reformelor. [on-line] <http://www.ziaruldeiasi.ro/chisinaiu/compromis-realizat-intre-alianța-pentru-democrație-si-reforme-si-premierul-ion-ciubuc-in-vederea-promovării-reformelor~nicp0> (vizitat 15.06.1998).

² Neukirch Cl. Moldovan Headaches. The Republic of Moldova 120 days after the 2001 Parliamentary Elections / Working Paper 3. [on-line] <https://www.files.ethz.ch/isn/20122/WP3.pdf> (vizitat 09.05.2017).

Semnificația alegerilor legislative din 1998 rezidă, în primul rând, în faptul că pentru prima dată în istoria politică recentă a Republicii Moldova o majoritate parlamentară își asumă responsabilitatea colectivă nu numai pentru activitatea Parlamentului, ci și pentru guvernare în întregime, obligându-se, concomitent, să respecte toate angajamentele asumate de țara noastră în fața organismelor internaționale, să realizeze angajamentele față de Consiliul Europei, neonorate de fostul Parlament. De fapt, semnarea *Acordului de formare a coaliției de guvernământ ADR* a marcat apariția unei situații politice principial noi, oferind șansa guvernării de centru-dreapta. În al doilea rând, pentru prima dată în cadrul Parlamentului s-a conturat o linie clară de demarcare între opoziția comunistă și majoritatea parlamentară. În al treilea rând, în contrast pozitiv cu atmosfera ce a dominat Parlamentul precedent, actuala majoritate nu neglija rolul și importanța opoziției parlamentare. Dimpotrivă, PCRM i-au revenit cinci din cele zece locuri oferite grupurilor parlamentare în Biroul Permanent al Parlamentului și patru posturi de președinți de comisii parlamentare din unsprezece. Opoziția parlamentară a obținut accesul nestingherit la procesul legislativ din Parlament, în conformitate cu ponderea sa electorală. Prezența în legislativ a unei puternice opoziții, cu un program și o ideologie diametral opusă celor ale *ADR* deja prin aceasta condiționa derularea unor aprigi dezbateri parlamentare pe marginea actelor normative ajunse în atenția Legislativului. În al patrulea rând, în ciuda mai multor dificultăți ce au apărut în procesul activității organului legislativ, rămâne indiscutabil faptul că crearea coaliției de guvernământ de centru-dreapta și a unui guvern reformator constituia la acea vreme, în esență, o probă certă a maturității elitei politice guvernante din Republica Moldova. În al cincilea rând, în perioada dintre alegeri formațiunile politice, din diverse motive politice și ideologice, formează blocuri politice. Astfel, la mijlocul anului 1998 s-a creat un bloc politic extraparlamentar de stânga (format inițial din șapte formațiuni politice, inclusiv PCRM, PDAM, Partidul Socialist din Moldova, Partidul Socialiștilor din Republica Moldova ș.a.), iar în octombrie 1998, a fost fondat blocul politic extraparlamentar „Alianța Centristă din Moldova” (alcătuită inițial din zece partide și organizații social-politice), ambele blocuri politice fiind axate pe platforme și programe politice diferite¹.

Prin urmare, *ADR*, o coaliție de centru-dreapta parlamentară, devine și primul guvern democratic de coaliție din istoria politică recentă a Republicii Moldova. Ea a fost primul exercițiu democratic de guvernare în coaliție din țara noastră, formată din *trei formațiuni politice cu numeroase partide non-comuniste*, aceasta obținând majoritatea necesară în Parlamentul Republicii Moldova după alegerile parlamentare din 1998. Pentru scurt timp, *ADR* a avut trei prim-miniștri: Guvernul lui *Ion Ciubuc* (22 mai 1998 – 1 februarie 1999), Guvernul interimar al lui *Serafim Urechean* (5-17 februarie 1999) și Guvernul lui *Ion Sturza* (19 februarie – 9 noiembrie 1999), toate fiind marcate de instabilitate politică cronică, ceea ce a împiedicat realizarea unui program coerent de reformă.

¹ Varzari P. Elitele politice. În: Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu enciclopedic..., p. 148-172.

2. Promovarea reformelor democratice pe plan intern

Scindarea clasei politice naționale s-a produs nu numai în sfera politicului, dar și în cea a economicului. *Concepția tranziției la economia reglabilă de piață* a fost discutată și adoptată, în linii generale, la 25 iulie 1990 în cadrul Sesiunii întâi a Sovietului Suprem a RSS Moldova, cu însărcinarea de a definitiva și de a pregăti un program mai concret al trecerii societății la economia de piață. Această *Concepție* prevedea, printre altele, că tranziția economică (cu condiția organizării ireproșabile și competente, a desfășurării în mod consecvent și perseverent a procesului de tranziție democratică, a unirii tuturor forțelor sociale sănătoase în jurul acestui program și asigurării consensului întregului popor) ar putea să dureze, în opinia reprezentanților primei generații ai clasei politice, 2-3 ani din momentul aprobării programului guvernamental. Autorii aceluiași program vedeau strategia optimă a tranziției la economia de piață în trecere graduală, dar într-un ritm (pe cât posibil) mai rapid.

Rămâne incontestabil faptul că din varii motive obiective și subiective procesul tranziției democratice (politice, economice și sociale) a căpătat un caracter neașteptat și chiar nedorit al schimbărilor economice și sociale. Respingând diverse *proiecte ale tranziției la economia de piață* („variante Cojocaru”, „variante Rugină”, „variante Stolojan” etc.), prima generație a clasei politice naționale era nevoită să accepte așa-numitul *model „de șoc”* (*teoria „terapii de șoc”*) a fost elaborată în anii 1989–1990 de către economistul american *Jeffrey Sachs*, care a agravat și mai mult procesul tranziției democratice¹.

Dat fiind că Republica Moldova este o țară agroindustrială, autoritățile publice imediat după obținerea independenței au purces la reforma agrară. *Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828* din 25.12.1991 (cu modificările ulterioare)² a fost primul cod al Moldovei după obținerea independenței. Ulterior, pornind de la condițiile reale, Parlamentul țării a introdus mai multe modificări în *Codul Funciar*. Spre exemplu, în februarie 2006, prevederile legii au fost modificate, iar la 4 martie 2016³, Legislativul a adoptat în lectură finală pachetul de amendamente la un șir de legi, inclusiv la *Codul Funciar*, la legile cu privire la administrația publică, cu privire la cadastrul bunurilor imobiliare și cu privire la prețul normativ și modul de vânzare-cumpărare a terenurilor⁴. La sfârșitul anului 2018 Guvernul a aprobat noul *Cod Funciar*, document ce reglementează relațiile dintre deținătorii terenurilor și autoritățile publice, dar și responsabilitățile proprietarilor – aceștia vor fi obligați să înregistreze dreptul asupra

¹ Varzari P. Introducere în elitologie: *Studiu* Chișinău: CE USM, 2003, p. 138. [on-line] <http://ro.scribd.com/doc/104780024/Elitologie-Studiu-Pantelimon-Varzari> (vizitat 31.01.2013).

² Codul Funciar al Republicii Moldova nr. 828 din 25.12.1991. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=313324> (vizitat 21.01.2019).

³ Codul Funciar, Parlamentul Republicii Moldova, 29.03.2016. [on-line] www.arfc.gov.md/files/cod%20funciar_29_03_2016.doc (vizitat 09.05.2017).

⁴ Barbat D. Codul Funciar a fost modificat. Ce consecințe ar putea avea aceste modificări? [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/80331 (vizitat 07.03.2016).

terenului în *Registrul Bunurilor Imobile*, dar și să întreprindă măsuri de protecție a solului. De asemenea, *Codul* include o nouă clasificare a terenurilor în funcție de destinația acestora și alte prevederi¹.

În perioada de referință, 1994–2000, au fost adoptate și parțial realizate **trei programe de stat de privatizare a patrimoniului național**: primul *Program de stat*, 1993–1994, avea drept obiectiv privatizarea contra bonurilor patrimoniale; al doilea *Program de stat*, 1995–1996, își propunea ca obiective finalizarea privatizării contra bonuri patrimoniale și demararea privatizării contra mijloace bănești, formarea asociațiilor de proprietari ai locuințelor privatizate, demararea proiectului-pilot „Pământ”, astfel încât se prevedea trecerea de la privatizarea episodică la privatizarea în masă, schimbarea pozitivă în atitudinea față de reformele de piață, și al treilea *Program de stat de privatizare a patrimoniului național*, 1997–1998, având drept următoarele obiective: privatizarea patrimoniului public exclusiv contra mijloace bănești, implementarea unor modalități noi de privatizare: concursuri investiționale, privatizarea terenurilor aferente întreprinderilor privatizate, privatizarea încăperilor arendate, expunerea și comercializarea masivă prin intermediul *Bursei de Valori* a pachetelor de acțiuni ale statului, inclusiv și nesolicitate contra bonuri patrimoniale. Ultimul program de privatizare s-a derulat în conformitate cu *Legea Republicii Moldova nr. 1217-XIII cu privire la Programul de privatizare pentru anii 1997–1998* din 25 iunie 1997, care a marcat începutul unei noi etape a procesului de privatizare în Republica Moldova. Datorită multor probleme apărute în derularea acestui proces de privatizare, acțiunea legii sus-numite s-a prelungit până la sfârșitul anului 2006. Ulterior, organul legislativ adoptă *Legea Parlamentului Republicii Moldova nr. 121 privind administrarea și deetatizarea proprietății publice* din 4 mai 2007 (cu modificările ulterioare), așa încât, la mijlocul anului 2007, *Legea* din 25 iunie 1997 este abrogată.

Demararea primei reforme administrativ-teritoriale din istoria politică recentă a Republicii Moldova. Țara noastră a păstrat în primii ani de independență vechea divizare administrativ-teritorială în raioane. Însă în a doua jumătate a anilor '90 ai secolului trecut s-au creat toate premisele pentru inițierea procesului de reformare a administrației publice (factorul politic, factorul economic, factorul social, premise externe etc.). Mai mult, Republica Moldova, aderând la *Carta Europeană a Autonomiei Locale* (ratificată prin *Hotărârea Parlamentului nr. 1253-XIII* din 16 iulie 1997), a fundamentat atât constituțional, cât și legal principiile administrației publice locale. Astfel, art. 109 al Constituției și art. 3 (1) al *Legii privind administrația publică nr. 186-XIV* din 6 noiembrie 1998 prevăd că administrația publică în unitățile administrativ-teritoriale se întemeiază pe *următoarele principii*: autonomia locală;

¹ (DOC) Noul Cod Funciar, aprobat de Guvern. Cine va putea cumpăra terenuri agricole și cine nu. [on-line] <https://cotidianul.md/2018/11/14/doc-noul-cod-funciar-aprobat-de-guvern-cine-va-putea-cumpara-terenuri-agricole-si-cine-nu/> (vizitat 14.11.2018).

descentralizarea serviciilor publice; eligibilitatea autorităților administrației publice locale și consultarea cetățenilor în problemele locale de interes deosebit. În acest sens, decidenții politici au încercat nu fără succes să depășească atitudinea fragmentară față de reforma administrației publice, exprimată prin tentativele făcute în trecut de a reforma doar unele aspecte ale administrației publice, deseori limitate fie la niște componente organizatorice, dimensiuni teritoriale ori la niște mecanisme funcționale.

Lecțiile învățate din evoluția reformei administrației publice la etapele anterioare au făcut posibilă abordarea în complex a reformei administrației publice, care presupunea o viziune integră asupra proceselor organizaționale, instituționale și funcționale proprii administrației publice în dezvoltare și reformare. Aceasta a devenit posibil datorită faptului că accentul s-a pus pe componentele prioritare ale reformei, și anume pe schimbările în organizarea administrativ-teritorială a țării și, în legătură cu aceasta, pe reorganizările instituționale care cuprind toate cele trei niveluri: central, județean și local. Astfel, doar într-un an de zile, noiembrie 1998 – noiembrie 1999, Parlamentul țării a adoptat *Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova* (12 noiembrie 1998) și *Legea privind administrația publică locală* (6 noiembrie 1998), urmate ulterior de *Legea privind finanțele publice locale* (9 iulie 1999) și *Legea cu privire la proprietatea publică a unităților administrativ-teritoriale* (16 iulie 1999), precum și de alte acte normative de rigoare (spre exemplu, *Legea pentru modificarea Legii cu privire la Guvern* din 16 noiembrie 1999). Aceasta este o completare solidă a cadrului legislativ și normativ vizând reforma administrației publice. Dacă adăugăm aici că și în aspect practic s-au întreprins un șir de măsuri pentru implementarea prevederilor acestor acte enumerate, atunci va fi justificată marcarea acestei perioade ca o etapă a reformării active a administrației publice.

Legea nr. 191-XIV privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova, adoptată de Parlament la 12 noiembrie 1998, prevedea ca în locul celor 40 de raioane să fie create 12 unități administrativ-teritoriale de nivelul al doilea (în ele nu intră localitățile din stânga Nistrului cărora, conform art. 4 (3) al *Legii*, li se pot atribui forme și condiții speciale de autonomie conform statutului special stabilit prin lege organică, iar *Anexa nr. 5 la Lege* prevedea că așa drepturi pot fi obținute de 147 localități întrunite în 79 unități administrativ-teritoriale, inclusiv 3 municipii, 7 orașe și 69 sate / comune), inclusiv 10 județe, municipiul Chișinău și UTA Găgăuzia (teritoriul autoproclamatei *republici moldovenești nistrene* a fost inclus în județul Dubăsari) în care intră 1 533 de localități organizate în 644 de unități administrativ-teritoriale de primul nivel, din ele 12 municipii, 43 orașe, 589 sate (comune) (la 22 octombrie 1999 prin *Legea nr. 650-XIV* a fost creat județul Taraclia). A crescut simțitor numărul municipiilor (de la 4 la 15). Prin urmare, organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova, efectuată între anii 1998–2001 în cadrul reformei administrației publice, a suferit schimbări esențiale. Conținutul principal al acestei reforme rezidă în punerea în aplicare de către aceste autorități, cu suportul organelor publice centrale, a

noului mecanism de administrare în noile dimensiuni teritoriale, folosind posibilitățile descentralizării la implementarea autonomiei locale.

Ulterior însă, conform **Legii nr. 764 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova** din 27 decembrie 2001, Republica Moldova a revenit, din 2003, la sistemul sovietic de împărțire administrativă în raioane, acum existând *de jure* 32 de raioane, 5 municipii (Chișinău, Bălți, Tighina, Comrat și Tiraspol) și două unități teritorial-administrative: UTA Găgăuzia și unitățile teritorial-administrative din stânga Nistrului (cu statut deocamdată nedefinit).

Prin **Hotărârea Guvernului** din 12 octombrie 2015 a fost instituit **Consiliul național pentru reforma administrației publice**, care trebuie să asigure un proces integrat de planificare strategică, de implementare și monitorizare a politicilor Guvernului în domeniul reformei administrației publice, atât la nivel central, cât și la nivel local. Scopul **Consiliului național** este corelarea, într-o manieră eficientă, a priorităților naționale cu politicile sectoriale, angajamentele internaționale asumate și cadrul de resurse interne și externe în domeniul respectiv. Actualmente, această reformă este o prioritate absolută, regăsindu-se atât în **Programul de activitate al Guvernului P. Filip**, cât și în **Foia de parcurs** asumată față de partenerii europeni. În vederea realizării acestor acțiuni, a fost elaborată **Strategia privind reforma administrației publice pentru perioada 2016–2020**, aprobată prin **Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 911** din 25 iulie 2016¹. Obiectivul general al **Strategiei** este crearea unei administrații publice moderne, profesioniste și orientate spre oferirea serviciilor publice de calitate, în corespundere cu necesitățile și așteptările cetățenilor.

Criza economico-financiară din perioada de referință. În pofida mai multor activități economico-sociale întreprinse de cel de-al șaselea guvern al țării condus de către **Ion Ciubuc**, situația social-economică din țară nu s-a schimbat. Continua să se înrăutățească starea materială a populației, creșteau restanțele la pensii și salarii, se acutiza criza energetică, era în continuă reducere volumul producției industriale, volumul exportului, creșteau inflația și șomajul, luau proporții corupția și crima organizată. Mai mult, un impact major asupra economiei naționale a Republicii Moldova a avut **criza economico-financiară din Rusia** din vara anului 1998, când rubla rusească s-a prăbușit în câteva zile, fapt care a obligat autoritățile de la Moscova să declare intrarea țării în incapacitate de plată. Criza de atunci a afectat mai multe țări din spațiul postsovietic, care se aflau în tranziție, inclusiv Republica Moldova.

Rotația guvernelor în perioada anilor 1994–2000. La 1 februarie 1999, **I. Ciubuc** demisionează în mod neașteptat din funcția de prim-ministru și astfel pleacă de la putere primul guvern instalat de coaliția de centru-dreapta – **ADR**. La data de 19 februarie 1999, omul de afaceri **Ion Sturza**, la acea oră deja vicepremier și ministru

¹ Strategia privind reforma administratiei publice pentru anii 2016–2020. [on-line] http://www.gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr02_85.pdf (vizitat 13.12.2016).

al economiei în Cabinetul I. Ciubuc-2, este desemnat pentru funcția de prim-ministru al Republicii Moldova de către *Președintele Petru Lucinschi*. În situația de criză totală, inclusiv cea guvernamentală cu mai multe repercusiuni (în virtutea unor disensiuni interne în cadrul *ADR*), după îndelungate negocieri și compromisuri, la 12 martie 1999 Parlamentul a acordat vot de încredere Programului de activitate al noului Guvern în frunte cu *I. Sturza*. Premierul desemnat a acceptat, în fond, cu unele schimbări neesențiale, componența Guvernului precedent. În fața noului Guvern stăteau aceleași probleme nesoluționate de Executivul demisionat și era foarte greu ca într-un termen scurt să fie create condiții necesare pentru a realiza, în condițiile sistemului existent de guvernare, unele schimbări serioase în viața social-politică și economică a țării. Totodată, situația se complica și prin faptul că lipsea în mare măsură conlucrarea (coabitarea instituțională) între factorii decizionali.

Dat fiind faptul că spre sfârșitul anului 1999 apăruse câteva probleme serioase în cadrul funcționării *ADR*, menționate mai sus, la 9 noiembrie 1999 Guvernul I. Sturza a demisionat cu „sprijinul” fracțiunilor parlamentare a FPCD (9 mandate) și a PCRМ (39 de mandate), precum și a 8 deputați independenți care au votat împreună pentru demiterea Executivului. Noua coaliție PPCD–PCRМ¹ (neinstituționalizată, neformalizată oficial, ca și alianța agro-socălistă) și-a dat acordul ca noul Executiv să fie format din miniștri tehnocrați. Astfel, la 23 decembrie 1999 Parlamentul acordă vot de încredere celui de-*al treilea Executiv după alegerile parlamentare* din 1998 – Guvernului D. Braghîș – un candidat de compromis, care nu era membru de partid, ministrul adjunct al economiei și reformelor din Executivul precedent. Acesta a încercat *reformarea țării pe principiile „modelului social” de dezvoltare*. În pofida tuturor greutăților legate de privatizarea nereușită, de problemele din sectorul energetic și de datoriile la salarii și pensii, PIB-ul țării a crescut cu 2% și *au apărut primele semne ale restabilirii economiei*. Însă politica lui a fost supusă unei critici dure din partea opoziției parlamentare (datorită orientării pro-CSI-ste a Executivului), iar însuși Guvernul Braghîș era numit provizoriu, de tranziție și tehnic.

3. Integrarea Republicii Moldova în structurile politice și economice regionale și internaționale

Cooperarea regională devine o parte componentă a diplomației multilaterale a Republicii Moldova și se manifestă prin intensificarea relațiilor politice, de securitate și comercial-economice în cadrul organizațiilor și inițiativelor din *regiunea Europei Centrale și de Sud-Est, arealul Dunării și regiunea extinsă a Mării Negre*. În cadrul cooperării regionale, Republica Moldova menține dialogul cu statele membre și secretariatele organizațiilor și inițiativelor regionale, asigură participarea la reuniunile

¹ Gheorghiu V. Relațiile politice dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană. Chișinău: IPP, 2007. 72 p. [on-line] http://www.ipp.md/old/public/files/publicatii/2008/relatiile_politice_ue_rm.doc (vizitat 13.12.2008).

de nivel înalt sau ministeriale, la ședințele comitetelor coordonatorilor naționali sau înalților funcționari, la întrunirile grupurilor de lucru și ale experților în cadrul *Inițiativei Central Europene* (ICE), *Organizației Cooperării Economice a Mării Negre* (OCEMN)¹, *Organizației pentru Democrație și Dezvoltare Economică* (GUAM)², *Procesului de Cooperare în Europa de Sud-Est* (SEECp)³, *Consiliului de Cooperare Regională* (RCC) și altor structuri politice și economice.

Republica Moldova este membră a unor organizații regionale și internaționale: Consiliul Europei, Organizația Mondială a Comerțului, Parteneriatul pentru Pace, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială, Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare, Organizația Internațională a Francofoniei⁴, Adunarea interparlamentară Moldova, Georgia, Ucraina⁵ (*Asamblăea interparlamentară* va avea statut consultativ și va facilita colaborarea pentru politici comune de securitate, implementarea reformelor și apropierea de UE, iar printre prioritățile *Adunării interparlamentare* este promovarea activă a poziției celor trei state pe arena internațională și cooperarea împotriva dezinformării și propagandei) etc.

¹ Delegația Parlamentului participă la cea de-a 52-a Sesiune a Adunării Parlamentare a Cooperării Economice la Marea Neagră. [on-line] <http://parlament.md/Actualitate/Comunicatedepresa/tabid/90/ContentId/4847/language/en-US/Default.aspx> (vizitat 26.11.2018).

² GUAM sărbătorește 20 de ani de la crearea organizației. Reprezentanții Moldovei, prezenți la reuniunea statelor membre. [on-line] http://www.realitatea.md/guam-sarbatore-te-20-de-ani-de-la-crearea-organiza-iei-reprezentantul-moldovei-prezent-la-reuniunea-statelor-membre_76353.html (vizitat 27.04.2018); Parlamentul Republicii Moldova va găzdui cea de-a 11-a sesiune a Adunării Parlamentare GUAM. [on-line] https://www.realitatea.md/parlamentul-republicii-moldova-va-gazdui-cea-de-a-11-a-sesiune-a-adunarii-parlamentare-guam_82545.html (vizitat 21.08.2018); Șefii de guverne ai statelor GUAM s-au reunit în R. Moldova. Pavel Filip: Doar unindu-ne eforturile, vocea noastră va fi auzită la nivel internațional. [on-line] https://www.realitatea.md/efii-de-guverne-ai-statelor-guam-s-au-reunit-in-r-moldova-pavel-filip-doar-unindu-ne-eforturile-vocea-noastra-va-fi-auzita-la-nivel-interna-ional_84848.html (vizitat 05.10.2018).

³ Aspectele cooperării regionale ale statelor membre SEECp au fost discutate la reuniunea organizației din Bosnia și Herțegovina. [on-line] https://www.realitatea.md/aspectele-cooperarii-regionale-ale-statelor-membre-seecp-au-fost-discutate-la-reuniunea-organizatiei-din-bosnia-si-herțegovina_83274.html (vizitat 05.09.2018).

⁴ Legea Parlamentului Republicii Moldova nr. 595 din 24.09.1999 privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311696> (vizitat 06.10.2016); Organizații Regionale și Internaționale. [on-line] <http://www.pll.md/ro/international> (vizitat 02.10.2016); Neagu M., Musteață S. Integrarea Republicii Moldova în structurile internaționale. [on-line] http://www.iatp.md/istorie/romana/contemporana/integrarea_rm_europa.shtml (vizitat 07.06.2009).

⁵ Prima ședință a Adunării interparlamentare Moldova, Georgia, Ucraina. [on-line] https://www.realitatea.md/prima-edin-a-a-adunarii-interparlamentare-moldova-georgia-ucraina_84826.html (vizitat 05.10.2018); A fost semnat statutul Adunării interparlamentare Moldova, Ucraina, Georgia. [on-line] <https://noi.md/md/politica/a-fost-semnat-statutul-adunarii-interparlamentare-moldova-ucraina-georgia> (vizitat 06.10.2018).

Starea reală de lucruri privind integrarea Republicii Moldova în anumite structuri politice și economice regionale și internaționale poate fi dedusă din analiza documentelor definitorii pentru politica externă a Republicii Moldova. Anume în baza acestor luări de poziție la nivel de stat putem aprecia care este vectorul politic principal și care este „viteza” de realizare a procesului respectiv. În acest sens, un document central este *Concepția politicii externe a Republicii Moldova* adoptată prin *Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova* din 8 februarie 1995¹. Deși este depășită, *Concepția politicii externe* rămâne un document valabil pentru promovarea politicii externe a țării, dar nu atât prin conținutul său textual, cât *prin spiritul său confuz*. Este chiar dificil de a atribui statutul de „concepție” unui document care are tendința de a înșirui zone și domenii de activitate externă. Caracterul său confuz a fost preluat și perpetuat, cu mici excepții, în cadrul programelor de guvernare pe parcursul perioadei de referință, 1994–2000. Mult mai sugestivă se prezintă a fi analiza spațiului textual rezervat pentru un domeniu sau altul, precum și ordinea (ierarhia) priorităților politicii externe pentru a putea evalua ponderea reală atribuită unei zone, țări sau organism internațional. Astfel, nu putem menționa decât faptul că pentru UE este rezervat, ca spațiu și ca importanță, un loc foarte modest, conferindu-i un statut absolut secundar.

În capitolul I „**Republica Moldova în comunitatea internațională**” al documentului sus-numit se menționează că „integrarea în structurile europene oferă Republicii Moldova o reală posibilitate de consolidare a securității naționale și de asigurare a integrității teritoriale, contribuind astfel la instaurarea stabilității politice în zonă” și că „Republica Moldova menține și va dezvolta raportul de bună vecinătate și prietenie cu statele limitrofe România și Ucraina, este foarte importantă extinderea și aprofundarea relațiilor cu Federația Rusă, Republica Belarus, cu alte țări din C.S.I., cu cele șapte state puternic industrializate”.

În acest document de politică externă a Republicii Moldova, *integrarea în UE* figurează printre obiectivele de perspectivă ale politicii externe a țării. Ca spațiu, referința la UE este modestă, fiind plasată în cadrul punctului 2 („Dezvoltarea relațiilor multilaterale interstatale”) al capitolului IV („Direcțiile principale ale politicii externe”): „Un obiectiv major și de perspectivă al politicii externe a Republicii Moldova este integrarea treptată în Uniunea Europeană. Primul pas în această cale îl constituie semnarea Acordului de Parteneriat și Cooperare”. Putem constata că a fost făcut primul pas, însă nu putem afirma că *semnarea APC* reprezintă și un pas în procesul de „integrare treptată” a Republicii Moldova în UE, așa cum prevede *Concepția politicii externe*.

Cooperarea regională este o dimensiune complementară agendei de integrare europeană a Republicii Moldova și reprezintă o sinergie a relațiilor și interacțiunilor în

¹ Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 368 din 08.02.1995 pentru aprobarea Concepției politicii externe a Republicii Moldova. [on-line] <http://lex.justice.md/md/306955/> (vizitat 10.05.2017).

cadrul organizațiilor și inițiativelor regionale. Dialogul politic dintre Republica Moldova și UE a fost inițiat odată cu stabilirea relațiilor directe între cele două părți, după destrămarea fostei URSS. *Republica Moldova a început relațiile cu UE* după 27 august 1991, *în calitate de succesor al URSS*, ca și alte foste republici sovietice. Perioada anilor 1991–1994 poate fi considerată drept *primă fază – de inițiere – a dialogului politic între Republica Moldova și UE*.

Destrămarea URSS a pus Uniunea Europeană (Comunitatea Europeană pe atunci) în fața necesității de a adopta o poziție față de noile state independente, foste republici sovietice. În consecință, **Consiliul European** de la Maastricht, din 9-10 decembrie 1991, a adoptat „Declarația privind evoluțiile din Uniunea Sovietică”, momentele principale ale căreia au fost formulate mai detaliat la 16 decembrie 1991, în documentul „Principiile directorii stabilite de Comunitatea Europeană pentru recunoașterea noilor state în Europa de Est și Uniunea Europeană”. În conformitate cu prevederile documentului, la 1 ianuarie 1992, *Comisia Europeană* a prezentat *Consiliului* o analiză amplă a relațiilor *Comunității* cu noile state din CSI. Pentru a aduce la zi cadrul legislativ al relațiilor, *Comisia Europeană* a propus ca **Acordul de Cooperare și Comerț dintre Comunitatea Europeană și fosta URSS** să fie înlocuit cu acorduri separate de parteneriat și cooperare cu statele ex-sovietice. *Comisia* a menționat, de asemenea, că **printre succesoarele URSS** se numără atât țări cu trăsături comune statelor asiatice în dezvoltare, cât și state europene care și-au exprimat clar dorința de asociere la *Comunitatea Europeană*. Acest moment reprezintă, de fapt, **prima recunoaștere de către Comunitatea Europeană a opțiunii europene a Moldovei**, chiar dacă această recunoaștere este indirectă și ulterior uitată pentru un deceniu de factorii de decizie europeni. Însă, deși negocierile noilor acorduri de cooperare au început cu mai multe țări ale CSI, ele n-au fost lansate și cu Moldova. La 1 noiembrie 1993 și, repetat, la 28 ianuarie 1994, *Președintele Mircea Snegur* a adresat președinților *Consiliului* și *Comisiei Europene* scrisori, în care constată cu regret că Moldova este unica țară din spațiul Europei Centrale și de Est, cu care UE încă nu și-a definit relațiile¹.

Promovarea **politicii externe** a statului Republica Moldova în perioada de referință, 1994–2000, a fost una **contradictorie**. Spre exemplu, **politica externă a ADR** a fost marcată de o dualitate de apartenență către CSI și pași spre o apropiere de Europa de Vest. **Calea Republicii Moldova spre UE era percepută** atât de autoritățile (instituțiile) publice, cât și în general în societate, **ca un proces unilateral**, în care, de fapt, obligațiile erau numai de partea UE. Astfel, toate documentele de program, inclusiv *Concepția politicii externe*, programele de guvernare etc., care au fost adoptate de la declararea independenței conțineau fie apeluri adresate UE de a accepta Moldova ca viitor stat-membru, fie declarații care nu aveau nici un suport intern, nici unul extern, mai ales din partea UE. Noțiunea de integrare europeană a apărut relativ recent în

¹ Gheorghiu V. Relațiile politice dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană...

vocabularul politicianilor autohtoni, mulți dintre care nu prea făceau *diferență între integrarea europeană ca un proces de aderare a Moldovei la structurile europene în general, sau numai la UE*. Situația, în acest sens, deși se caracteriza printr-un grad avansat de confuzie, totuși evolua. Dacă guvernările anilor '90 nu prea cunoșteau sau neglijau aceste probleme, la începutul primului deceniu al sec. XXI confuzia parțial se datorează faptului că nu se mai putea neglija necesitatea integrării țării noastre în UE¹. Totodată, un moment aparte în adoptarea orientării țării spre UE este **balansarea permanentă**, cel puțin la nivel de declarații, **între UE și CSI**. Acest fapt denotă nu atât *convingerea guvernanților* că este posibilă *integrarea concomitentă și colaborarea în cadrul celor două structuri*, ci mai ales faptul că în realitate CSI, așa cum funcționează și acum, nu deschide nicio perspectivă pentru viitor. Dacă colaborarea în CSI ar promite măcar ceva similar cu UE în sensul creșterii bunăstării populației, guvernele ce s-au perindat pâna acum demult ar fi optat definitiv pentru CSI, măcar în virtutea faptului că integrarea în UE este un proces de mult mai lungă durată. În plus, toate guvernările vedeau procesul de integrare a Moldovei în UE doar pe plan extern, aceasta fiind sarcina exclusivă a Ministerului Afacerilor Externe².

Doar **Guvernul ADR** (Guvernul I. Sturza), considerat *cel mai pro-european guvern*, în programul său „Supremația legii, revitalizare economică, integrare europeană” avea stipulat că „... integrarea țării în Uniunea Europeană este obiectivul strategic principal al politicii externe a Republicii Moldova”. Astfel, Guvernul ADR era concentrat într-o singură direcție – integrarea europeană. Iar subcapitolul dedicat acestei probleme, chiar în titlul său, menționează în mod expres acest lucru: *Prioritățile principale ale Guvernului în domeniul politicii externe în perioada 1999–2002 sunt următoarele: consolidarea independenței țării, integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană, cooperarea bilaterală* (referința la relațiile cu Federația Rusă este făcută în contextul „reglementării situației conflictuale din raioanele de Est ale republicii” și în contextul conformității serviciilor de mediere din partea țărilor

¹ Gheorghiu V. Cadrul instituțional al aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană. [on-line] <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&id=102&idc=169> (vizitat 27.03.2003).

² Cojocaru Gh.E. Politică externă a Republicii Moldova: Studii. Chișinău: Civitas, 2001; Cebotari Sv., Sacă V., Coropcean I. Politică externă a Republicii Moldova în contextul proceselor integraționiste. *Monografie*. Chișinău, 2008; Juc V., Cojocaru Gh. Politică externă. În: Republica Moldova pe calea modernizării. Studiu enciclopedic..., p. 228-256; Juc V., Cojocaru Gh. Politică externă. În: Republica Moldova. Enciclopedie / Ediție consacrată aniversării a 25-a de la proclamarea independenței Republicii Moldova. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” (Institut), 2016 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), p. 761-788. [on-line] <https://shop.eastview.com/results/item?sku=5137490B> (vizitat 09.05.2017); Solomon C. Cadrul normativ-legislativ de realizare a politicii externe a Republicii Moldova. În: Studii internaționale. Viziuni din Moldova. 2008, nr. 2-3, p. 95-101; Căldare Gh., Gorincioi R. Politică externă: aspecte teoretice și practice. În: Politologie / Coord. Mosneaga V., Rusnac G., Sacovici V. Chișinău: CEP USM, 2007, p. 346-357; Burian Al., Talpă V. Evoluția istorică a politicii externe. În: Legea și Viața, 2004, mai, p. 4-6; Sacă V., Cebotari Sv. Identificări conceptuale în cadrul sintagmei „proces integraționist – interes național – politică externă”. În: Revista de Filosofie și Drept, 2006, nr. 3, p. 57-66.

mediatoare, inclusiv a Rusiei, cu normele internaționale) și *cooperarea multilaterală*. Toate aceste elemente – coerența discursului politic, consistența acțiunilor politice combinată cu un mod inteligibil în uzanța noțiunilor în mesajele politice – au favorizat ameliorarea imaginii țării și au contribuit la animarea relațiilor cu UE. În mod simbolic, *destituirea Guvernului ADR* s-a produs în ajunul reuniunii *Comitetului Guvernamental* – moment care părea a fi favorabil pentru acceptarea Moldovei cu drepturi depline în *Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est*¹.

Odată cu *demiterea Guvernului ADR* și apariția, prin votarea Guvernului Braghiș, a unei *coalitii guvernamentale și parlamentare* noi (neformalizate) – PPCD–PCRM se schimbă și prioritățile politice. Spre deosebire de *Guvernul ADR*, *Guvernul PPCD–PCRM*, prin programul său de activitatea „Legalitate, Consolidare și Reforme – întru Bunăstarea Națiunii”², a reorientat activitatea pe un *tărâm mai vechi* „al pragmaticului și profesionismului”, distanțându-se astfel de formulele „politizate” și, prin consecință, de prioritatea integrării europene. *Textul programului de politică externă devine oarecum misterizat*: „În același timp, prioritățile politicii externe vor fi nuanțate și adoptate în funcție de evoluțiile internaționale, cu impact direct sau indirect asupra Republicii Moldova și în concordanță cu interesele țării în vederea edificării unui stat prosper și democratic”. Titlul subparagrafului *readuce problema integrării europene în albia chestiunilor generale* – „integrarea europeană”, spre deosebire de programul precedent. Prin consecință, UE nu mai prezintă un cadru de stabilitate și securitate, pierzând caracterul său strategic. Acest rol este transferat din nou în CSI: „Pentru asigurarea intereselor economice ale țării, Guvernul va sprijini eforturile orientate spre aprofundarea și diversificarea relațiilor derulate în cadrul CSI în domeniul economico-comercial, în special, pe plan bilateral”³.

Dacă în anii 1994–1998 politica externă a statului era orientată exclusiv spre lărgirea și consolidarea relațiilor de *colaborare / cooperare cu Rusia și deci spre CSI* (odată cu semnarea acordurilor repective), în anii 1998–2000 ea obține noi valențe de dezvoltare cu partenerii externi, având în vedere mai întâi de toate intrarea în vigoare a *APC* (1998). Începutul anului 1994 este marcat de o activizare a relațiilor Republicii Moldova cu UE, care culminează cu semnarea la 28 noiembrie 1994 a *Acordului de Parteneriat și Cooperare dintre Comunitățile Europene și Statele lor membre, pe de*

¹ Klipii I. Evoluția cadrului politic al integrării europene. [on-line] www.ipp.md/public/files/Publicatii/2001/integrarea_europeana/Klipii.doc (vizitat 10.07.2017).

² Hotărâre nr. 20 din 11.01.2000 cu privire la aprobarea Programului de activitate al Guvernului Republicii Moldova „Legalitate, Consolidare și Reforme – întru Bunăstarea Națiunii”. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=300061> (vizitat 13.03.2000).

³ Klipii I. Op. cit.

*o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte*¹. APC reprezenta baza juridică a relațiilor dintre Republica Moldova și UE. Acordul, semnat la 28 noiembrie 1994, a intrat în vigoare la 1 iulie 1998 pentru o durată inițială de 10 ani cu posibilitatea prelungirii tacite. Acest aranjament asigură baza colaborării cu UE în domeniul politic, comercial, economic, juridic, cultural-științific. Totodată, dialogul politic între Moldova și UE era asigurat prin intermediul reuniunilor în formatul Dialogului Politic UE-Moldova (COEST, COPS, Directorii Politice), în cadrul cărora se discuta parcursul reformelor în Moldova, relațiile Republica Moldova – UE și subiecte de interes comun în domeniul politicii externe și de securitate. Pe parcursul anilor sunt organizate vizite reciproce, întâlniri și consultări la toate nivelele. Documentul stabilea cadrul juridic al relațiilor între Moldova și UE în câteva domenii-cheie și avea ca obiective majore susținerea țării noastre pentru: consolidarea democrației și statului de drept cu respectarea drepturilor omului și a minorităților prin asigurarea cadrului corespunzător al dialogului politic; dezvoltarea durabilă a economiei și finalizarea procesului de tranziție spre economia de piață prin promovarea schimburilor comerciale, investițiilor și relațiilor economice armonioase.

Până la intrarea în vigoare a APC-ului, relațiile dintre Republica Moldova și UE (pe atunci *Comunitățile Europene*) au fost promovate în baza **Acordului interimar privind comerțul între Republica Moldova și Uniunea Europeană**, semnat la 2 octombrie 1995 și intrat în vigoare la 1 mai 1996. Dat fiind faptul că acest Acord a avut ca efect intrarea imediată în vigoare a unor dispoziții ale APC, printre care art. 2 al titlului I „Principii generale”, putem considera că Acordul interimar a avut o incidență și asupra dialogului politic. Conform articolului menționat, **politicile părților trebuie să respecte trei principii**: principiul democratic, principiul dreptului internațional și principiul drepturilor omului, așa cum sunt ele definite în *Actul final de la Helsinki* și *Carta de la Paris pentru o nouă Europă*, precum și *principiile economiei de piață*, așa cum au fost ele enunțate în documentele *Conferinței CSCE de la Bonn*².

După intrarea în vigoare a APC, are loc o activizare vădită a autorităților politice pe vectorul european, în special, în vederea aderării țării noastre la unele organisme regionale și internaționale, relațiile Republicii Moldova cu UE fiind plasate într-un cadru legislativ oficial, care a pus și baza juridică a aplicării **programului TACIS** de asistență (*Technical Assistance for the Commonwealth of the Independent States*) în Republica Moldova. **Cadrul instituțional pentru implementarea APC** a inclus *Consiliul de Cooperare*, *Comitetul de Cooperare* și *Comitetul Parlamentar de Cooperare*.

¹ Acord de Parteneriat și Cooperare între comunitățile europene și statele lor membre, de o parte, și Republica Moldova, de altă parte Regatul Belgiei, Regatul Danemarcei, Republica Federală Germania, Republica Elenă, Regatul Spaniei, Republica Franceză, Irlanda, Republica Italiană, Marele Ducat al Luxemburgului, Regatul Țărilor de Jos, Republica Portugheză, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord. [on-line] www.mfa.gov.md/img/docs/Acordul-de-Asociere-RM-UE.pdf (vizitat 02.05.2017).

² Gheorghiu V. Relațiile politice dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană. ...

Tocmai la începutul anilor 2000 procesul de integrare europeană a prins contur real, atunci când autoritățile politice ale statului încep crearea cadrului instituțional intern privind integrarea europeană a țării. De altfel, în anul 2001, când Republica Moldova a devenit membră a OMC și a *Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est*, țara noastră a fost invitată să participe la activitățile *Conferinței Europene*, care este un for consultativ la nivel de miniștri ai afacerilor externe ai țărilor candidate la aderare în UE.

Totuși, în perioada 1998–2001 *relațiile Moldovei cu UE* au evoluat foarte lent. APC a fost similar cu acordurile încheiate între UE și celelalte state din spațiul postsovietic (de altfel, UE a încheiat zece APC-uri cu Rusia, cu țările din Europa de Est, din Caucazul de Sud și din Asia Centrală, acorduri având ca obiectiv consolidarea democrațiilor și dezvoltarea economiilor acestor țări, printr-o cooperare într-o gamă largă de domenii, precum și prin dialog politic). El a fost semnat la sfârșitul anului 1994, iar, pentru ca acest *Acord* să intre în vigoare, au fost necesari aproape 4 ani (1994–1998). Chiar și după intrarea în vigoare a APC-ului, 1 iulie 1998, evoluții serioase în implementarea acestuia n-au fost înregistrate. Cu toate acestea, *Acordul* a constituit puțin mai târziu un cadru important pentru punerea în aplicare a *Politicii Europene de Vecinătate*, la care Republica Moldova este parte începând cu anul 2004.

Per ansamblu, perioada de referință caracterizată, 1994–2000, este etapa când guvernării considerau că Republica Moldova poate reuși să dezvolte relații simetrice cu ambele centre integraționiste (cu CSI și cu UE), iar factorii istoric, politic, economic și geografic fundamentau și sprijineau această opinie. Însă situația a suferit schimbări calitative tocmai în anii 2002–2003, când partidul de guvernământ (PCRM) în pofida poziționării sale politice de stânga, a început să creeze cadrul instituțional intern în direcția apropierii de structurile spațiului comunitar, iar în anii 2004–2005 PCRM se pronunță tot mai deschis în favoarea integrării europene a Republicii Moldova.

COMPARTIMENTUL III.
REFORMAREA SISTEMULUI POLITIC ȘI INSTITUȚIONAL
ÎN ANII 2001–2009 ÎN CONTEXTUL FORMULEI POLITICE NOI
DE GUVERNARE A PCRM

TEMA VII. ALEGERILE PARLAMENTARE DIN PERIOADA
25 FEBRUARIE 2001 – 5 APRILIE 2009 ȘI NOUA POLITICĂ DE STAT

1. Rezultatele scrutinelor parlamentare din 2001 și din 2005
și semnificația „parteneriatului politic” din 24 martie 2005

Alegerile parlamentare anticipate din 25 februarie 2001¹ au fost organizate ca *urmare a incapacității Parlamentului de a alege șeful statului* în decembrie 2000. *Parlamentul a obținut dreptul de a alege șeful statului* la 5 iulie 2000, după amendarea articolului din Constituție cu referire la procedura de alegere a șefului statului, anterior ales prin vot direct. Scrutinul din 25 februarie 2001 pentru alegerea Parlamentului a fost cel de-al doilea scrutin parlamentar anticipat din scurta istorie electorală a Republicii Moldova și cea de-a treia competiție electorală pentru Parlament de la declararea independenței țării. Aceste alegeri s-au desfășurat în baza *sistemului electoral proporțional absolut*, întreg teritoriul țării constituind o circumscripție electorală, în care au fost aleși cei 101 de deputați.

Campania electorală a fost redusă în timp, alegerile fiind considerate anticipate, iar către alegerile în cauză au fost operate unele *modificări ale legislației electorale*: în Codul Electoral a fost introdusă *noțiunea „alegeri anticipate”*. În cazul încetării înainte de termen sau a dizolvării Parlamentului (altui organ electiv), alegerile anticipate urmează să aibă loc în termen de cel mult 45 de zile de la data intrării în vigoare a decretului de dizolvare a Parlamentului. *Pragul electoral* pentru partide și blocuri electorale a fost majorat de la 4% la 6%, iar pentru candidații independenți – a fost redus de la 4% la 3% din voturile valabil exprimate în ansamblu pe țară. A fost stabilită posibilitatea acreditării observatorilor pentru monitorizarea alegerilor în secțiile de votare constituite în afara Republicii Moldova etc.

La scrutin au participat 12 partide, 5 blocuri electorale și 10 candidați independenți. Rata participării la alegeri a cetățenilor cu drept de vot a fost de 67,52%. În urma alegerilor, PCRM, Blocul Electoral „Alianța Braghiș” și PPCD au reușit să depășească pragul electoral de 6%. Din cei 10 candidați independenți niciunul nu a

¹ Rezultatele tuturor scrutinelor parlamentare pot fi consultate pe următoarele două *link-uri*: Alegeri parlamentare în Republica Moldova (1994–2019). [on-line] <https://cec.md/ro/alegeri-si-referendumuri-2830.html> ; <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/#info> (vizitat 01.03.2019).

întrunit 3% din sufragiile valabil exprimate pentru a putea accede în Parlament. PCRМ a acumulat 794 808 voturi (50,07%), Blocul Electoral „Alianța Braghiș” – 212 071 voturi (13,36%), iar PPCD – 130 810 voturi (8,24%). Respectiv, conform *formulei d'Hondt*, cele 101 mandate de deputat au fost distribuite după cum urmează: PCRМ – 71 mandate; Blocul Electoral „Alianța Braghiș” – 19 mandate și PPCD – 11 mandate.

Comparând *maratonul electoral* din 1998 și alegerile parlamentare ulterioare, vom specifica doar faptul că în urma *scrutinului legislativ* din 25 februarie 2001, PCRМ, care a câștigat necondiționat aceste alegeri, posedând o majoritate nu numai confortantă, dar și absolută pentru a guverna țara de sine stătător, nu mai avea nevoie de a formaliza vreo alianță de guvernământ cu alte partide, așa cum s-a procedat după alegerile parlamentare din 6 martie 2005, alegeri câștigate, de asemenea, de partidul puterii, PCRМ.

Alegerile parlamentare din 6 martie 2005 au fost cea de a IV-a competiție electorală de acest fel după proclamarea independenței Republicii Moldova. La aceste alegeri au participat 23 de concurenți electorali, inclusiv 2 blocuri electorale, 9 partide sau mișcări social-politice și 12 candidați independenți. În urma modificării Codului Electoral în 2002, la alegerile parlamentare din 2005, pentru prima dată în istoria electorală a Republicii Moldova, a fost aplicat pragul electoral succesiv de 6% pentru o formațiune politică, de 9% pentru un bloc electoral format din două formațiuni și de 12% pentru o alianță electorală din trei și mai multe formațiuni. Pentru candidații independenți a fost menținut același prag electoral de 3%, utilizat și la alegerile parlamentare din 2001. La scrutinul parlamentar au participat 64,84% din alegătorii incluși în listele electorale. Cea mai mare rată de participare la alegeri a fost înregistrată în raionul Basarabeasca, iar cea mai mică rată de participare – în municipiul Chișinău. În urma alegerilor, doar PCRМ, Blocul Electoral „Moldova Democrată” (BMD) – compus din AMN, PDM, PSL – și PPCD au reușit să acumuleze suficiente voturi pentru depășirea pragului de reprezentare în Parlament. Astfel, PCRМ a întrunit 45,98% din voturile valabil exprimate, BMD – 28,53%, iar PPCD – 9,07%. Drept urmare, după distribuirea proporțională a celor 16,42% din sufragiile exprimate pentru ceilalți 20 de concurenți electorali, PCRМ a intrat în posesia a 56 mandate de parlamentar, BMD – 34 mandate (AMN – 23, PDM – 8 și PSL – 3), iar PPCD – 11 mandate.

Portretul sociologic al noii componente a Parlamentului are câteva particularități demne de menționat. În primul rând, formațiunile politice care au depășit pragul electoral au promovat pe listele lor de candidați 18 deputați care nu erau membri de partid. Este un semnal pozitiv pentru susținerea intereselor așa-zisilor candidați independenți. În al doilea rând, numărul de femei reprezentate în noul Parlament a atins cifra de 21. În al treilea rând, recente alegeri au confirmat unele tendințe observate și în alegerile precedente: a) 1/3 din componența Parlamentului a rămas

aceleași și b) 2/3 din deputați erau din municipiul Chișinău, regiunile țării rămânând foarte slab reprezentate în Legislativ¹.

Semnificația coaliției de guvernământ „Parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene” din 24 martie 2005. Formarea coaliției de guvernare în cauză a fost invocată, în opinia unor cercetători occidentali, de opoziția politică parlamentară prin diverse motive (evitarea unei „revoluții” pe care o puneau la cale unele forțe din exterior², nevoia menținerii stabilității politico-sociale în țară, a continuării reformelor democratice și, nu în ultimul rând, a cursului de integrare europeană).

Este de menționat faptul că așa-zisul „consens național” a fost atins prin adoptarea unanimă de către deputați a **Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene** din 24 martie 2005, care stipula consensul tuturor fracțiunilor parlamentare în ceea ce privește promovarea treptată și ireversibilă a cursului strategic de integrare europeană a țării noastre³. Acest parteneriat a fost respectat în cadrul unui alt vot de semnificație – adoptarea la 22 iulie 2005 a **Legii cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)**, având drept scop stabilirea unor prevederi-cadru privind statutul juridic special al localităților din stânga Nistrului și trasând astfel principiile și modalitățile de soluționare a conflictului transnistrean în baza reglementărilor constituționale respective⁴.

Legea cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria) se referă la: „reglementarea politică a problemei transnistrene în baza unei soluții pașnice, precum și a principiilor democratizării și demilitarizării Transnistriei”. „După îndeplinirea condițiilor privind demilitarizarea, în special a celor referitoare la onorarea de către Federația Rusă a obligațiilor asumate la Summit-ul OSCE de la Istanbul (1999) privind evacuarea integrală, urgentă și transparentă a trupelor și armamentului de pe teritoriul Republicii Moldova, și după

¹ Boțan I. Constatări postelectorale. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200503141/> (vizitat 11.05.2017).

² Fenger M. The Diffusion of Revolution: Comparing Recent Regime Turnovers in Five Post-Communist Countries. În: Democratizatsiya, Washington, 2007, Vol. 15, No. 1, p. 16-22. [on-line] https://www2.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/gwashu_demo_151/d1j20j5wq234r625/d1j20j5wq234r625.pdf (vizitat 24.03.2013).

³ Declarația Parlamentului Republicii Moldova cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene. [on-line] <http://old.parlament.md/news/25.03.2005/> (vizitat 24.03.2013).

⁴ Lege nr. 173 din 22.07.2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria). [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313004> (vizitat 24.03.2013); Spătaru D. Una dintre cele mai importante legi ale Republicii Moldova – uitată și ignorată de toți. [on-line] <http://curentul.md/politica/una-dintre-cele-mai-importante-legi-ale-republicii-moldova-uitata-si-ignorata-de-toti.html> (vizitat 27.07.2014).

formarea, în Transnistria, a unui sistem al puterii alese în mod democratic, procesul de negocieri se desfășoară pentru elaborarea în comun și adoptarea Legii organice a Republicii Moldova cu privire la statutul juridic special al Transnistriei. În componența Republicii Moldova se va constitui unitatea teritorială autonomă cu statut juridic special Transnistria”, se spune în document. Desigur, legea se referă și la alte aspecte importante. Întru executarea legii nominalizate, care stabilește necesitatea acordării de asistență umanitară, politică, social-economică și juridică populației Transnistriei și în vederea depășirii consecințelor conflictului, Guvernul a adoptat *Hotărârea nr. 184 din 02.08.2005 privind confirmarea garanțiilor principale pentru populația Transnistriei*¹.

Așadar, clauzele „Declarației cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene”, votată unanim de toți deputații noului Parlament în prima ședință la 24 martie 2005 prevedea: implementarea *Planului de Acțiuni Moldova-UE* în vederea asigurării integrării europene a Republicii Moldova, semnat la 22 februarie 2005; îmbunătățirea situației social-economice în baza *Strategiei de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei* care a fost votată în calitate de lege a Republicii Moldova la 12 decembrie 2004; democratizarea societății în conformitate cu *primul criteriu de la Copenhaga* privind integrarea în UE – stabilitatea instituțiilor care garantează democrația, statul de drept, drepturile omului și respectul pentru protecția minorităților (principalul domeniu de neînțelegeri cu opoziția în care a fost nevoie de consens); soluționarea conflictului transnistrean cu sprijinul SUA, UE, României, Ucrainei și „realizarea potențialului relațiilor bilaterale dintre Moldova și Federația Rusă” etc.

La data de 4 aprilie 2001, *Vladimir Voronin* a fost ales Președinte al Republicii Moldova. Acesta promitea, în același an, că va preface țara în „Cuba Europei de Est”². Realegerea președintelui Republicii Moldova din 4 aprilie 2005 a constituit cea de-a doua competiție electorală în cadrul căreia Parlamentul a ales șeful statului, ca urmare a modificării Constituției Republicii Moldova din 5 iulie 2000. *V. Voronin* a fost reales în funcția de șef al statului de deputații comuniști, cu sprijinul celor din partea PPCD, PDM și PSL. Însă în acest proces de realegere unii analiști politici nu au exclus și influența factorului extern, care s-a manifestat prin contribuirea la medierea unui consens între *Președintele V. Voronin* și o parte a opoziției politice de atunci. Acest lucru a fost recunoscut și de *I. Roșca*, liderul PPCD, care a explicat suportul acordat candidaturii lui *V. Voronin*³. A vorbi despre un larg consens nu ar fi tocmai corect, dat

¹ Hotărâre nr. 184 din 02.08.2005 privind confirmarea garanțiilor principale pentru populația Transnistriei. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=304892> (vizitat 24.03.2013).

² The Economist: Moldova e o republică prezidențială tipic birocratică și autoritară. [on-line] <http://www.interlic.md/2007-05-17/739-739.html> (vizitat 17.05.2007).

³ Boțan I. Realegerea lui Vladimir Voronin în funcția de șef al statului. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200504071/> (vizitat 11.05.2017).

fiind faptul că AMN, cea mai importantă formațiune a fostului bloc centrist BMD, a boicotat alegerile prezidențiale.

Condițiile negociate de Președintele Voronin și liderii opoziției care l-au votat. În discursul său adresat deputaților înainte de procedura de vot, *V. Voronin* a recunoscut că în ultimii 4 ani de guvernare a comis un șir de greșeli generate de așteptări exagerate. Oferta pentru obținerea unui nou mandat prezidențial s-a rezumat la „realizarea intereselor naționale în baza principiilor suveranității și integrității teritoriale”. În acest sens, el a propus ca în cadrul noului său mandat să realizeze clauzele „Declarației cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene”. Totodată, în linii mari, propunerile care ar fi fost acceptate integral de către *V. Voronin* se refereau la: asigurarea independenței mass-media; asigurarea independenței justiției prin adoptarea unei noi legi; asigurarea autonomiei locale; modificarea Codului Electoral; perfecționarea legislației privind serviciile secrete; formarea unei comisii speciale pentru modificarea și completarea Constituției.

Relațiile putere-opoziție au fost etichetate fie ca așa-zisa „opozitie constructivă” (PPCD, numit și „veșnică opoziție” sau „partidul celor 9%”), fie ca așa-zisa „opozitie obstructionistă” (AMN, iar liderului ei, *S. Urechean*, i s-au imputat înaintarea către Președintele *V. Voronin* a așa-ziselor „22 de condiții” printre care și denunțarea *Acordului dintre Republica Moldova și Federația Rusa* din 1992 privind soluționarea problemei nistrene), așa încât conflictul dintre „scopul strategic” și „alegera istorică”, amplificat de conflictul personal dintre *S. Urechean* și Președintele *V. Voronin*, au făcut ca BMD să se destrame imediat după alegeri, având drept efect apariția opozițiilor „constructivă” și „obstructionistă”.

Prin urmare, în alegerile anticipate din 25 februarie 2001 și în alegerile parlamentare ordinare din 6 martie 2005, PCRM în frunte cu liderul *V. Voronin* a obținut două victorii marcante (una „zdrobitoare” – inițial cu o majoritate constituțională în 2001, devenind astfel primul și unicul partid din istoria politică a Republicii Moldova care a obținut majoritatea constituțională, iar cea de-a doua – confortabilă – cu o majoritate simplă în 2005). În cazul scrutinului din 2001 partidul puterii, PCRM, nu a avut nevoie de a crea vreo alianță cu oponenții politici pentru a guverna țara pentru un mandat de 4 ani și pentru a alege președintele de către Parlament (majoritatea parlamentară – fracțiunea PCRM, fiind cea mai numeroasă în cadrul Legislativului ales, număra 71 de deputați), iar în cazul alegerilor din 2005 situația puțin s-a schimbat, în sensul că, în pofida victoriei PCRM (a intrat în posesia a 56 mandate de parlamentar), acesta era constrâns să formeze o coaliție cu alte fracțiuni parlamentare pentru a guverna și *pentru a alege șeful statului cu 61 de voturi*. Negocierile politice purtate între liderii partidelor politice câștigătoare la ultimul scrutin parlamentar au și condus la constituirea coaliției de guvernământ „Parteneriatul Politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene” din 24 martie 2005.

2. Alegerile parlamentare din 5 aprilie 2009 și „Dosarul 7 aprilie 2009” sau „Revoluția Twitter”

Alegerile parlamentare din 5 aprilie 2009¹ au fost cea de-a cincea competiție electorală de acest fel după proclamarea independenței Republicii Moldova. Pentru desfășurarea alegerilor au fost constituite 1 977 secții de votare, 33 dintre care au fost deschise pe lângă misiunile diplomatice și oficiile consulare ale Republicii Moldova peste hotare. Pentru participare la scrutin au fost înregistrați inițial 21 de concurenți electorali (15 partide politice și 6 candidați independenți), iar mai târziu 4 dintre aceștia (3 partide și un candidat independent) s-au retras din campanie, decalându-și sprijinul pentru alți concurenți.

Legalitatea alegerilor din 5 aprilie a fost contestată de mai mulți subiecți electorali, iar rezultatele alegerilor au generat proteste de masă, soldate pe data de 7 aprilie 2009 cu altercații între protestatari și forțele de ordine, iar ulterior – cu ocuparea de către manifestanți a sediilor Parlamentului și Președinției, distrugerea interioară a acestora și incendierea unor birouri din sediul Parlamentului.

Conform rezultatelor finale ale alegerilor din 5 aprilie 2009, pragul electoral de 6% a fost trecut de 4 partide, care au obținut și un număr corespunzător de mandate de deputat: PCRM a acumulat 49,48% (60 mandate, era necesar doar „votul de aur” pentru re alegerea lui *V. Voronin* în funcția de Președinte al țării); PL – 13,13% (15 mandate); PLDM – 12,43% (15 mandate) și AMN – 9,77% (11 mandate). În funcția de președinte al Parlamentului a fost ales *V. Voronin* (PCRM), care a cumulat funcția respectivă cu cea de președinte al Republicii Moldova, iar în funcțiile de vicepreședinți au fost aleși alți doi exponenți ai PCRM, deputații *Vladimir Țurcan* și *Grigori Petrenco*. O funcție de vicepreședinte al Parlamentului a rămas vacantă, fracțiunile de opoziție refuzând să înainteze candidaturi. La 11 septembrie 2009, conform prevederilor constituționale, *V. Voronin* a depus mandatul de Președinte al Republicii Moldova. După alegerile parlamentare anticipate din 29 iulie 2009, partidul pe care îl conduce trece în opoziție.

Acest Parlament s-a întrunit doar într-o singură sesiune, în cadrul căreia au fost adoptate un număr restrâns de legi și hotărâri. Deputații au modificat o serie de prevederi ale Codului Electoral. Astfel, a fost micșorat pragul electoral de la 6 la 5%, s-a stipulat că alegerile parlamentare sunt valabile, dacă la ele au participat mai mult de o treime din alegători, iar pentru votarea repetată orișice prag a fost exclus.

Două dispute (crize instituționale) constituționale (de ne alegere a șefului statului):

1) *Parlamentul alege șeful statului* din anul 2000, după ce în vara aceluși an, 5 iulie, a fost modificată Constituția și primele trei tentative de alegere a președintelui, în

¹ Rezultatele tuturor scrutinelor parlamentare pot fi consultate pe următoarele două *link-uri*: Alegeri parlamentare în Republica Moldova (1994–2019). [on-line] <https://cec.md/ro/alegeri-si-referendumuri-2830.html> ; <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/#info> (vizitat 01.03.2019).

decembrie 2000, au eşuat, fiind declanşate alegeri parlamentare anticipate la 25 februarie 2001. Pe 4 aprilie 2001 în calitate de preşedinte al republicii a fost ales, cu 71 de voturi ale PCRМ, liderul acestei formaţiuni, *V. Voronin*. Exact 4 ani mai târziu, pe 4 aprilie 2005, *V. Voronin* este reales în aceeaşi funcţie cu 75 de voturi ale comuniştilor, creştin-democraţilor, democraţilor şi social-liberalilor. 2) La data de 9 aprilie 2009 *mandatul de preşedinte i-a expirat*. La 12 mai 2009 *V. Voronin a fost ales Preşedinte al Parlamentului Republicii Moldova*, cu votul a celor 60 de deputaţi PCRМ. În acelaşi timp, *V. Voronin cumulează şi postul de preşedinte în exerciţiu al Republicii Moldova* până la 7 iunie (deţine funcţia de preşedinte: 4 aprilie 2001 – 11 septembrie 2009). Dacă până la această dată nu se reuşea alegerea preşedintelui, fiind necesare 61 de voturi, urma să fie anunţate alegeri anticipate pentru toamnă. Opoziţia democratică deţinea 41 de mandate (PL – 15, PLDM – 15, AMN – 11), iar liderii acestora, *M. Ghimpu*, *V. Filat* şi, respectiv, *S. Urechean*, au declarat de numeroase ori că nu vor vota un preşedinte propus de comunişti nici chiar dacă acesta „ar avea accent dâmboviţean” (declaraţia îi aparţine lui *V. Filat* şi face aluzie la *M. Lupu*, fostul Preşedinte al Parlamentului între 2005 şi 2009).

În circumstanţele create, ***procedura alegerii de către Parlament a noului preşedinte al ţării*** s-a desfăşurat în cadrul a trei şedinţe şi după două încercări nereuşite (20 mai şi 3 iunie 2009)¹ niciunul dintre candidaţii PCRМ nu a reuşit să acumuleze majoritatea necesară – 61 de voturi. Şedinţele de alegere au fost declarate nevalabile din lipsa cvorumului (deputaţii din opoziţie nu au participat la alegeri). În consecinţă, la 12 iunie 2009, Curtea Constituţională a constatat că *nealegerea Preşedintelui Republicii Moldova constituie circumstanţă ce justifică dizolvarea Parlamentului Republicii Moldova de legislatura a XVII-a*. La 10 iunie 2009 deputaţii PCRМ au acordat vot de încredere Cabinetului de Miniştri Greceanăi-2, iar la 15 iunie Preşedintele în exerciţiu al ţării a emis *Decretul privind dizolvarea Parlamentului şi stabilirea datei alegerilor parlamentare anticipate în ziua de 29 iulie 2009*.

Ulterior, spre sfârşitul anului 2009, s-au desfăşurat şi alte proceduri de alegere a şefului statului (10 noiembrie şi 7 decembrie 2009). Singurul candidat propus din partea unui grup de deputaţi ai *AIE – M. Lupu*, liderul PDM, nu a acumulat 61 de voturi, ceea ce însemna că Preşedintele Republicii Moldova nu a fost ales. Ca urmare, s-au creat circumstanţe pentru dizolvarea Parlamentului de legislatura a XVIII-a şi organizarea alegerilor parlamentare anticipate².

¹ Alegerile Preşedintelui Republicii Moldova din 20 mai şi 3 iunie 2009. [on-line] <http://www.e-democracy.md/elections/presidential/2009/> (vizitat 11.05.2017); Boţan I. Alegerile prezidenţiale 2009. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20090519/> (vizitat 12.05.2017).

² Alegerile Preşedintelui Republicii Moldova din 10 noiembrie şi 7 decembrie 2009. [on-line] <http://www.e-democracy.md/elections/presidential/20092/> (vizitat 12.05.2017); Boţan I. Deznodământul: normalitate vs. boicot şi revanşă. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/outcome-normality-vs-boycott-revanche/> (vizitat 12.05.2017).

Fenomenul „7 aprilie 2009” sau **„Revoluția Twitter”**. În seara de 6 aprilie 2009 mii de tineri s-au adunat în centrul Chișinăului, nemulțumiți de rezultatele alegerilor parlamentare din 5 aprilie. Ei s-au mobilizat *prin intermediul rețelelor de socializare*, iar protestul lor a fost numit „Revoluția Twitter” și a fost scânteia lui 7 aprilie (peste 5 mii de tineri erau în *PMAN* – cereau repetarea alegerilor). Peste 30 de mii de oameni scandau lozinci anticomuniste în centrul capitalei și, în scurt timp, *protestele pașnice au degenerat în violențe*. Clădirea Parlamentului și cea a Președinției au fost distruse. Polițiștii au intervenit în forță. În noaptea de 7 spre 8 aprilie au folosit arme cu gloanțe oarbe și au arestat sute de studenți. Unica victimă oficială a revoltelor din aprilie 2009 este *Valeriu Boboc* (o expertiză internațională a confirmat că tânărul a murit din cauza loviturilor aplicate de polițiști în apropierea *Arcului de Triumf*; alți 4 tineri au fost găsiți morți în condiții suspecte, iar câteva sute au fost maltratați de polițiști în comisariate). Multe victime își caută și acum dreptatea la *CEDO*.

Proteste izbucnesc la Bălți și Ungheni, iar la Chișinău politicienii cad de acord să fie renumărate voturile. Reprezentanții opoziției fac apel către tineri să iasă din sediile devastate ale Parlamentului și Președinției. În data de 8 aprilie, premierul *Zinaida Greceanâi* face un apel către mame să-și țină soții și copiii acasă, iar *Președintele V. Voronin* s-a adresat cu un mesaj către cetățeni la postul de televiziune publică „Moldova 1” și a calificat protestele din centrul capitalei drept o tentativă de lovitură de stat și i-a acuzat de organizare pe liderii *PLDM, PL* și *AMN*. La 8 aprilie 2009, la ședința Guvernului, la care participă și *Președintele V. Voronin*, se ia decizia că cetățenii României vor putea călători în Moldova doar cu vize. În hotărâre se spunea că regimul de vize se instituie ca urmare a evenimentelor care au avut loc în țară, prin care se pune în pericol ordinea constituțională a Republicii Moldova. Guvernarea formulează acuzații privind presupuse implicări ale României în afacerile interne ale Moldovei. Ambasadorul român la Chișinău, *Filip Teodorescu*, și ministrul-consilier al Ambasadei, *Ioan Gaborean*, sunt declarați *personae non gratae* și urmează să părăsească teritoriul Republicii Moldova în decurs de 24 de ore. Manifestațiile au continuat până în data de 10 aprilie, de data aceasta însă, fără violențe și vandalizări.

Primele rezultate ale investigațiilor independente au fost realizate imediat după evenimentele tragice din aprilie 2009¹. Inițial, în „Dosarul 7 aprilie 2009” a fost găsit vinovat doar fostul ministru de interne, *Gheorghe Papuc* (condamnat la 4 ani de închisoare) și polițistul *Ion Perju* (i-a aplicat lovitura fatală lui *Valeriu Boboc*, fiind condamnat la 10 ani de detenție), însă niciunul nu este după gratii – *amândoi au dispărut înainte de pronunțarea sentinței*. În 2015, scriitorul și bloggerul rus *Eduard*

¹ Sub acoperirea impunității: Raport despre reacția autorităților moldovenești la violența poliției în timpul protestelor post-electorale din aprilie 2009 / Întocmit de Cl. Bencomo / Fundația Soros-Moldova. Chișinău: Ed. Cartier, 2009. 170 p. [on-line] https://www.soros.md/files/publications/documents/Publication_1_en_ro.pdf (vizitat 13.05.2017).

Baghirov a fost condamnat la 5 ani de închisoare cu executare pentru organizarea tulburărilor în masă la 7 aprilie 2009¹. *Per ansamblu*, au fost constituite câteva **comisii speciale** (de anchetă) ale autorităților publice (comisii parlamentare, comisia guvernamentală etc.), iar procurorii au pornit mai multe *cauze penale* (în 2017 pe rol se aflau 102 cauze penale) în privința persoanelor care au participat activ la dezordinile, însoțite de devastarea sediilor edificiilor puterii centrale ale Republicii Moldova – Președinția și Parlamentul, la comiterea actelor de huliganism și la sustrageri deschise a bunurilor din aceste edificii².

În 2012, organizația neguvernamentală internațională *Amnesty International* într-un raport „O problemă nerezolvată: combaterea torturii și a relelor tratamente în Republica Moldova” lansat la Chișinău cu prilejul împlinirii a 3 ani de la evenimentele din 7 aprilie 2009 subliniază: „Eșecul continuu al autorităților de a face dreptate în cazul încălcărilor flagrante din aprilie 2009 prezintă o dovadă clară că problema fundamentală a impunității pentru tortură și alte rele tratamente nu a fost rezolvată”, reiterind problemele de sistem evidențiate de evenimentele din 7 aprilie 2009³.

Analistul politic occidental *Wim van Meurs* notează că „...așa numitele *revoluții de culoare* din fostele republici sovietice au pregătit calea pentru *Revoluția Twitter* din Moldova: *Revoluția Trandafirilor* de la Tbilisi din noiembrie 2003 și *Revoluția Portocalie* de la Kiev de la sfârșitul anului 2004 și începutul anului 2005 (încurajată și asistată de revoluția sârbă împotriva lui Miloșevici). Aceste trei revoluții au stabilit un model și o strategie pe termen lung a campaniei politice de masă și au construit o coaliție între partidele eterogene aflate în opoziție”⁴.

În aprilie 2009, în Republica Moldova *s-a derulat doar episodul întâi. Serialul revoluțiilor Twitter continuă: revoluția din Iran împotriva regimului ayatollahului Khamenei* din iunie 2009, iar mai nou, cele din Tunisia, Egipt și Iordania. În opinia analistului politic *Petru Bogatu*, *metafora* „*Revoluția Twitter*”, care a fost atribuită revoltelor din aprilie 2009, ar explica modul în care s-au desfășurat protestele: „Primul – sunt proteste sincere. Protestatarii s-au mobilizat datorită noilor tehnologii ale

¹ Procuratura Generală: Eduard Baghirov este autorul „Revoluției Twitter”. [on-line] <http://www.inprofunzime.md/stiri/politic/pg-eduard-baghirov-este-autorul-revolutiei-twitter-din-7-aprilie.html> (vizitat 12.10.2011).

² Evenimentele de pe 7 aprilie 2009. Ce a fost și ce a urmat! Noi date privind gestionarea dosarelor oferă Procuratura. [on-line] http://www.realitatea.md/evenimentele-de-pe-7-aprilie-2009--ce-a-fost-si-ce-a-urmat--noi-date-privind-gestionarea-dosarelor-ofera-procuratura_55358.html (vizitat 07.05.2017).

³ Rotaru A. Ce trebuie să facă autoritățile pentru a rezolva cazul 7 aprilie, 2009. Recomandări Amnesty International. [on-line] http://www.arena.md/?go=news&n=11745&t=Ce_trebuie_să_facă_autoritățile_pentru_a_rezolva_cazul_7_aprilie_2009_Recomandări_Amnesty_International (vizitat 03.04.2012).

⁴ *Revoluția Twitter. Episodul Întâi: Republica Moldova / Coord. A. Ciubotaru. Chișinău: Știința, 2010. 132 p.* [on-line] <https://www.bestseller.md/revolu-ia-twitter-episodul-intai-republica-moldova-coord-adrian-ciubotaru.html> (vizitat 13.05.2017).

comunicării, mă refer la Twitter și alte rețele de socializare – asta este a doua certitudine. A treia este reacția disproporționată și ciudată a autorităților comuniste. O altă certitudine este faptul că vandalizarea sediilor Parlamentului și Președinției a fost provocată¹ (nu vom uita și de „arderea” *originalului cu semnăturile Declarației de Independență a Republicii Moldova*, document ulterior restabilit, în 2010). Așadar, evenimentele din 7 aprilie 2009, numite și „Revoluția Twitter”, au dus la căderea Partidului Comuniștilor de la guvernare, dar care s-au soldat cu pagube morale, materiale și o viață pierdută (*Valeriu Boboc*).

TEMA VIII. POLITICA INTERNĂ ȘI EXTERNĂ A STATULUI REPUBLICA MOLDOVA ÎN ANII 2001–2009: CSI VS. UE

1. Formula politică nouă de guvernare a PCR și delurarea unor reforme modernizatoare

Formula politică nouă de guvernare a PCR presupunea schimbarea verticalei puterii de stat. Verticala puterii a fost schimbată pentru a doua oară (în 2001) în istoria politică recentă a statului Republica Moldova (prima – în 1990–1991, a treia – în 2009–2012, iar ultima schimbare – în anii 2014–2016), în sensul *accederii la putere a noilor elite politice, demontării vechii puteri de stat și instalării noilor elemente ale verticalei puterii în baza alegerilor libere și democratice.*

La începutul anilor '90 ai secolului trecut a avut loc *preluarea puterii politice de către forțele democratice*, avându-se în vedere crearea instituțiilor democratice, începutul tranziției democratice pe trei direcții – politică, economică și de integrare regională, o acumulare de experiență, dar și un set de experimente în mai multe domenii sociale mai mult sau mai puțin reușite; la începutul anului 2001 *reforme au fost continuate de către guvernarea comunistă și din a doua jumătate a anului 2009 – de către așa-numitele alianțe de guvernare democratică*, care, în ultima instanță, au provocat transformări democratice și modernizatoare radicale în toate instituțiile puterii de stat. Cu alte cuvinte, *principiul alternanței democratice la guvernare*, ca unul din principiile statului de drept, care își exercită puterea în conformitate cu legea și care *vizează toate organismele puterii de stat*, prevede schimbarea componenței Parlamentului, Guvernului și a Șefului de stat². Aplicarea acestui principiu în viața politică a societății democratice este impusă de mai multe considerente, principalul

¹ Restabilirea Declarației de Independență: mai mult decât un gest simbolic, o reparație morală. [on-line] <https://www.europalibera.org/a/2025140.html> (vizitat 26.04.2010); PCR responsabil de distrugerea Declarației de Independență. [on-line] <http://www.moldova.org/pcmr-responsabil-de-distrugerea-declaratiei-de-independenta-208466-rom/> (vizitat 26.04.2010).

² Nicolaev I. Stabilitatea și alternanța guvernamentală în Republica Moldova prin prisma activității partidelor politice. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2011, nr. 4 (LV), p. 137-149. [on-line] http://uspee.md/wp-content/uploads/2016/10/moldoscopia_probleme_de_analiza_politica_partea-55.pdf (vizitat 15.05.2017).

constând în necesitatea maturizării democratice a elitei politice guvernante și a celei de opoziție.

Noua formulă politică de guvernare presupunea **nu numai schimbarea verticalei puterii de stat**, dar și **o nouă paradigmă de acțiuni politice**, în sensul că noile structuri ale puterii de stat modifică și procesul de activitate politică al actorilor politici, stimulează actul guvernării sau chiar remodelează comportamentul actorilor politici în funcție de circumstanțele create.

Cercetătorul *A. Roșca* specifică faptul că după alegerile parlamentare anticipate din 25 februarie 2001 a avut loc reaşezarea relațiilor și normelor nu numai din cadrul fiecărei ramuri ale puterii de stat, dar și între aceste ramuri¹. Altfel spus, au fost **schimbate / resetate toate componentele sistemului politic** (*prin sistem politic se înțelege*, de regulă, acel sistem parțial al societății – ca parte, subsistem, a sistemului social global – ce cuprinde ansamblul relațiilor, instituțiilor, concepțiilor, comunicațiilor de natură politică, prin care se asigură organizarea, funcționarea și conducerea / guvernarea societății, iar sub *aspectul dimensiunii structurale a sistemului politic*, cele mai multe păreri converg spre acceptarea *următoarelor componente*: relațiile politice, instituțiile politice, concepțiile politice, conștiința și cultura politică, precum normele și comportamentul politic, comunicația politică, acțiunea politică²).

Ca element constitutiv al sistemului politic, *noua elită politică guvernantă*, care s-a instalat la putere după alegerile parlamentare anticipate din 25 februarie 2001, se pare a *conștientizat necesitatea elaborării și promovării unui model nou (vector) de dezvoltare a societății*, avându-se în vedere reorientarea vectorului politicii interne și a politicii externe a Republicii Moldova de la Est spre Vest (începând cu anii 2002–2003), curs mai mult confirmat în discursuri retorice ale liderilor PCRM decât în acțiuni practice pentru aplicarea modelului vestic, liberal, de dezvoltare a societății. Cât privește forțele politice care au format *noua componentă a elitei parlamentare după scrutinul parlamentar* din 6 martie 2005, acestea, de asemenea, și-au stabilit prioritățile prooccidentale de dezvoltare a țării, renunțând la dublele standarde referitoare la opțiunea europeană a societății.

Însă **formarea coaliției parlamentare cu ocazia alegerilor prezidențiale** la 4 aprilie 2005 a fost doar primul pas important în determinarea formulei productive de guvernare în perioada 2005–2007 (perioada activității așa-numitului „parteneriat politic pentru interesele țării”). Acum **retorica prooccidentală a guvernării comuniste** nu a

¹ Roșca A. Algoritmi ai tranziției: aspecte social-filozofice. Chișinău: Tipografia A.Ș.M., 2007, p. 9.

² Sistemul politic. [on-line] <http://cis01.central.ucv.ro/csv/curs/isp/c2.html> (vizitat 15.05.2017); Conținutul, structura și funcționalitatea sistemului politic. [on-line] <http://www.rasfoiesc.com/legal/administratie/stiinte-politice/continutul-structura-si-functi39.php> (vizitat 02.06.2017).

fost legiferată în acte politico-juridice reformatoare. Fosta guvernare în frunte cu PCRМ nu a fructificat pe deplin susținerea societății pe calea democrației și integrării europene a țării, excelând doar pe discursul politic al vectorului european, al retoricii europene. În plus, lipsa voinței politice reale, imixtiunile nejustificate ale statului în economie și neîncrederea populației față de autoritățile publice în ceea ce privește derularea reformelor democratice au alimentat cel puțin nostalgii politice ale electoratului său.

În perioada activității Parlamentului ales în 2001 (Președinte al Parlamentului *Eugenia Ostapciuc*) a continuat elaborarea cadrului legal pentru realizarea obiectivelor economice și sociale, consolidarea instituțiilor statului. Parlamentul a adoptat și *o serie de coduri*: Codul Civil și Codul de Procedură Civilă, Codul Penal și Codul de Procedură Penală, Codul Muncii ș.a. Parlamentul ș-a exercitat atribuțiile pe întreaga durată a mandatului de 4 ani.

Pe durata activității Parlamentului ales în 2005 (Președinte al Parlamentului *Marian Lupu*) s-a continuat crearea cadrului legal respectiv pentru realizarea unor reforme economice și sociale, în administrația publică locală, în sistemul judecătoresc, medicină, știință ș.a. A fost schițat cursul spre integrarea europeană prin semnarea și realizarea **Planului de Acțiuni UE – Republica Moldova** (PAUERM). Și această componentă a Parlamentului și-a desfășurat activitatea pe durata întregului termen stabilit de legislație.

Pe plan intern, au fost adoptate și realizate, mai mult sau mai puțin reușit, anumite **reforme modernizatoare ale societății** din Republica Moldova. În continuare, vom nominaliza și caracteriza succint unele dintre acestea.

Reforma administrativ-teritorială. În procesul de instituționalizare și evoluție a statului în Republica Moldova au avut loc *trei organizări administrative ale teritoriului*¹, excluzând preconizata reformă a administrației publice pentru anii 2016–2020.

¹ Varzari P. Unele considerente privind reorganizarea sistemului administrativ-teritorial național. În: Conferința națională cu participare internațională „Știința în nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective”, Bălți, 25-26 septembrie 2015. Bălți, 2015, p. 171-174. [on-line] <http://tinread.usarb.md:8888/tinread/fulltext/capcelea/stiinta.pdf> (vizitat 15.05.2017); Sâmboteanu A. Administrația publică: prin reformare spre modernizare. *Culegere de studii*. Chișinău: CEP USM, 2013. 327 p.; Sâmboteanu A. Probleme ale organizării teritoriului în procesul de instituționalizare și evoluție statală a Moldovei. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2008, nr. 4 (XLIII), p. 5-22. [on-line] http://uspee.md/wp-content/uploads/2016/10/moldoscopia_probleme_de_analiza_politica_partea-43.pdf (vizitat 15.05.2017); Cornea S. Organizarea teritorială a puterii locale în Republica Moldova: abordare politologică și oportunități de reformare / Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe politice. Chișinău, 2019, p. 28-29. [on-line] <http://www.cnaa.md/thesis/54281/> (vizitat 31.01.2019).

Prima s-a produs prin implementarea Legii privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova din 7 decembrie 1994, prin care, de fapt, a fost reconfirmat sistemul precedent de organizare administrativă a teritoriului, *format din 40 de raioane*, și care era raportat la condițiile unei economii de planificare centralizată și a mecanismului de repartizare, caracteristic pentru această economie. *A doua organizare administrativ-teritorială* a avut loc prin adoptarea *Legii privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova* din 12 noiembrie 1998, în conformitate cu care, *în locul celor 40 de raioane, au fost create 12 unități administrativ-teritoriale de nivelul al doilea, inclusiv 10 județe* (Bălți; Cahul; Chișinău; Edineț; Lăpușna – centru de reședință Hâncești; Orhei; Soroca; Taraclia; Tighina – centru de reședință Căușeni; Ungheni). Numărul unităților administrativ-teritoriale de primul nivel (cu excepția celor din stânga Nistrului) s-a micșorat de la 826 până la 644 unități, din ele: 12 municipii, 43 orașe și 589 de sate (comune) care înglobau 1 533 de localități. În noile dimensiuni teritoriale, comensurabile cu cele europene, au început să se implementeze și noi mecanisme de administrare. Aceasta a fost o încercare de ajustare a organizării administrative a teritoriului la rigorile europene și de creare a condițiilor favorabile de eficientizare a sistemului administrativ din Republica Moldova. *A treia organizare administrativ-teritorială* a avut loc în conformitate cu *Legea nr. 764-XV* din 27 decembrie 2001, implementată în anul 2003, prin care, mai mult din considerente politice, *au fost lichidate județele și s-au format 34 unități administrativ-teritoriale de nivelul al doilea, inclusiv 32 de raioane, municipiul Chișinău și UTA Găgăuzia*. S-a mărit și numărul unităților administrativ-teritoriale de nivelul întâi, de la 644 până la 915 unități. Conform prevederilor *Legii* nominalizate, cu modificările ulterioare, divizarea teritoriului în unități administrativ-teritoriale era chemată să asigure realizarea principiilor autonomiei locale, descentralizării serviciilor publice, eligibilității autorităților administrației publice, asigurării accesului cetățenilor la organele puterii și consultării lor în problemele locale de interes deosebit.

Noile politici economice lansate de către Guvern și adoptate de către Parlamentul Republicii Moldova în anii 2001–2009. Dat fiind că reformele economico-sociale din societate trebuiau racordate la cerințele economiei europene, apare inerent următoarea întrebare: *Cum de folosit principiile eficiente ale economiei de piață liberă?* Răspunsul rezidă în remodelarea economiei naționale, a cărei modernizare s-ar baza pe un sistem complex de reformare radicală a acestei sfere a vieții sociale.

Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului (ODM) în Republica Moldova (2000–2015). Republica Moldova a adoptat *Declarația Mileniului* la Summit-ul Milenar, care a avut loc în 2000 la New York și a întrunit 189 de țări. Astfel, *Moldova s-a angajat să atingă opt obiective de dezvoltare* – de la reducerea în jumătate a sărăciei extreme la stoparea răspândirii *HIV/SIDA* și asigurarea accesului universal la educație primară, până în anul 2015. Aceste obiective, care trebuiau realizate până în 2015, erau următoarele: *Eradicarea sărăciei și foamei; Asigurarea accesului universal la învățământul general obligatoriu; Promovarea egalității genurilor și abilitarea*

femeilor; Reducerea mortalității infantile; Îmbunătățirea sănătății materne; Combaterea HIV/SIDA și a tuberculozei; Asigurarea unui mediu durabil și Crearea parteneriatului global pentru dezvoltare¹. La nivel național, obiectivele ODM-ului au fost reflectate în *Strategia de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei* (SCERS), aceasta reprezentând o aspirație comună de reducere a sărăciei prin crearea condițiilor adecvate pentru dezvoltarea economică și prin oferirea asistenței persoanelor afectate acut de sărăcie, asigurând, în acest fel, dezvoltarea durabilă în conformitate cu *Agenda ODM*.

Strategia de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei (SCERS). Ea a fost aprobată de Guvern la 19 mai 2004², iar la 2 decembrie 2004 de către Parlament³, în care se menționează că „SCERS reprezintă cadrul politic suprem pentru dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova pe termen mediu”, iar acest document va servi drept bază pentru elaborarea și implementarea noilor strategii de asistență tehnică ale organizațiilor financiare internaționale și ale țărilor donatoare, precum și pentru elaborarea bugetelor anuale ale țării pe perioada anilor 2005–2006. Deci, SCERS este un document de politici economice și acțiuni ce urma să fie implementate în anii 2004–2006 pentru a realiza o creștere economică durabilă și o reducere de peste două ori a nivelului sărăciei. Totodată, SCERS prevedea în mod expres că „integrarea europeană este stabilită în calitate de obiectiv fundamental al dezvoltării țării, fapt ce impune implementarea consecventă a valorilor democratice, a modelului de dezvoltare economică și a standardelor de viață europene”. Este, de fapt, singura lege a țării care afirmă acest lucru în mod explicit.

Strategia Națională de Dezvoltare (SND) era un document de planificare strategică pentru ani 2008–2011⁴ și stabilea o listă restrânsă de priorități cu impact maxim asupra dezvoltării economice și sociale, fixând, totodată, costurile pentru fiecare acțiune și identificând sursele de finanțare, iar *Planul de Acțiuni al SND*, fiind o parte componentă a SND, reprezenta instrumentul tehnic de realizare a priorităților și obiectivelor acestuia, un instrument de planificare continuă, iar mai multe clauze repeta scopurile și punctele de referință ale SCERS și ale PAUERM.

¹ Rolul PNUD în realizarea ODM în Moldova. [on-line] <http://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/post-2015/mdgovoverview.html> (vizitat 15.05.2017); Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului (*Support de curs pentru profesori pentru abordarea problematicii ajutorului internațional pentru dezvoltare la nivelul învățământului preuniversitar și universitar*) / Asociația Pro-democrație, martie 2009. [on-line] [http://www.apd.ro/files/proiecte/Support de curs-Lumea mea creste.pdf](http://www.apd.ro/files/proiecte/Support%20de%20curs-Lumea%20mea%20creste.pdf) (vizitat 15.05.2017).

² *Strategia de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei* (2004–2006) / Guvernul Republicii Moldova, mai 2004. [on-line] <http://siteresources.worldbank.org/INTMOLDOVA/Resources/EGPRSPRO.pdf> (vizitat 15.05.2017).

³ Lege nr. 398 din 02.12.2004 privind aprobarea Strategiei de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei (2004–2006). [on-line] <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=313156&lang=1> (vizitat 15.05.2017).

⁴ Lege nr. 295 din 21.12.2007 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare pe anii 2008–2011. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=326734> (vizitat 16.05.2017); Hotărâre nr. 191 din 25.02.2008 pentru aprobarea Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de dezvoltare pe anii 2008–2011. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=327071> (vizitat 16.05.2017).

Planul Național de Dezvoltare (PND)¹, fiind prima experiență comună de lucru a puterii, a businessului și a societății civile (cuprindea toate cele trei sectoare ale societății), reprezenta un document de planificare strategică care stabilea obiectivele fundamentale de dezvoltare a țării pentru 4 ani (2008–2011). El prevedea o listă restrânsă de priorități (consolidarea unui stat democratic modern, bazat pe principiul supremației legii și pe respectarea drepturilor omului; reglementarea conflictului transnistrian și reintegrarea țării; sporirea competitivității economiei naționale; dezvoltarea resurselor umane, încadrarea în câmpul muncii și promovarea incluziunii sociale; dezvoltarea regională) cu impact maxim asupra dezvoltării economice și sociale a țării, precum și costurile pentru fiecare acțiune și identifica cursele de finanțare pentru acestea. Este important și faptul că toate direcțiile prioritare de dezvoltare ale PND, document elaborat într-un mod „european”, erau orientate spre armonizarea celor mai importante politici naționale cu cele europene. De aceea principiul fundamental al documentului în cauză ținea cont de obiectivul strategic al apropierii țării noastre de standardele europene și al integrării europene.

Programul Național „Satul Moldovenesc” (2005–2015) este un alt document de politică economică, lansat la inițiativa Președintelui V. Voronin în martie 2005, care reprezenta cadrul politic suprem pentru dezvoltarea rurală durabilă a țării². Acest document a fost elaborat întru implementarea SCERS, servind drept bază pentru realizarea obiectivelor prioritare ale acesteia în mediul rural. El conținea o fundamentare a necesității elaborării și adoptării unui program aparte (cu obiective și priorități pentru 10 ani de zile), principiile elaborării și implementării acestuia, caracteristica teritoriului național, politici de dezvoltare economică și a infrastructurii rurale, planul de acțiuni pentru implementarea lui etc. Costul estimativ al implementării acestui program național pentru anii 2005–2006 a fost de 7 miliarde lei³. Ca și în cazul altor strategii și programe elaborate, *Programul Național „Satul Moldovenesc”* s-a confruntat cu mai multe dificultăți de implementare, inclusiv financiare și de altă natură. În Moldova sunt implementate sute de proiecte de dezvoltare rurală în domeniul turismului, aprovizionării cu apă potabilă, infrastructura drumurilor, în susținerea business-ului, dar și pentru modernizarea agriculturii. Administrația publică locală duce povara acestei modernizări a satului moldovenesc⁴. Din cauza multitudinii de probleme apărute în realizarea *Programului Național*, ministrul Oc. Calmăc din Guvernul P. Filip menționa la începutul anului 2017 că Guvernul sprijină orice inițiative ale autorităților publice locale de dezvoltare a mediului rural. Totodată, el considera că autoritățile nu trebuie să revină la *Programul*

¹ Planul Național de Dezvoltare – împreună spre o viață mai bună. [on-line] <http://web.archive.org/web/20080913231141/http://scers.md:80/> (vizitat 18.02.2008).

² Programul Național „Satul Moldovenesc” (2005–2015). [on-line] [file:///D:/IIESP/Downloads/704271_md_3_md%20\(1\).pdf](file:///D:/IIESP/Downloads/704271_md_3_md%20(1).pdf) (vizitat 16.05.2017).

³ 100 cele mai presante probleme ale Republicii Moldova în 2007 / IDIS „Viitorul”. [on-line] <http://www.lhr.md/rapoarte/general/100.probleme.idis.2007.pdf> (vizitat 27.07.2013).

⁴ Ursu V. Povara modernizării satului moldovenesc. [on-line] <https://www.europalibera.org/a/25058252.html> (vizitat 27.07.2013).

Național „Satul Moldovenesc”, care „a fost doar o euforie în multe privințe”, ci trebuie să se concentreze pe soluții concrete¹.

Realizarea ideii de reformă politică, economică și politico-administrativă nu poate fi proiectată în afara **contextului societății informaționale**, care astăzi cuprinde toate sferile activității umane, așa încât sintagma „banii înseamnă putere” e dublată, sau chiar înlocuită, din ce în ce mai des de „informația înseamnă putere” (*J. Naisbitt*). *Societatea informațională* încearcă să devină un concept despre noua lume care se prefigurează, în care am început deja să trăim. Ceea ce la un moment dat părea un proiect utopic, astăzi *societatea informațională*, scria *A. Toffler*, a devenit o realitate, o practică și o suprasolicitare informațională².

În condițiile reformelor modernizatoare inițiate, a informatizării societății și a unei societăți bazate pe cunoaștere, decidenții politici în perioada de referință au adoptat acte normative ce au impulsivat viața social-economică a societății. În **Hotărârea Guvernului nr. 255 din 09.03.2005 privind Strategia Națională de edificare a societății informaționale – „Moldova electronică”** și în **„Planul de acțiuni pentru realizarea Strategiei Naționale de edificare a societății informaționale – „Moldova electronică”**³ se menționa că societatea informațională este o formă nouă a civilizației umane, mult mai perfectă, în care accesul egal și universal la informație, în corelație cu o infrastructură informațională și de comunicații dezvoltată, contribuie la o dezvoltare social-economică durabilă, reducerea gradului de sărăcie, îmbunătățirea calității vieții, la integrarea în UE. Ulterior, în 2013, **Hotărârea de Guvern din 2005** este abrogată și se adoptă o altă **Hotărâre de Guvern nr. 857 din 31.10.2013 cu privire la Strategia națională de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020”**⁴.

În contextul inițierii noilor reforme economice, este de subliniat și inițiativa *Președintelui V. Voronin* din 2006 și din 2007 referitoare la **„accelerarea dezvoltării economice”** prin liberalizarea ei și declarată drept „etapă esențială în stabilirea relațiilor dintre business și putere”. Este de menționat că elaborarea și adoptarea în 2007 a **Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Legea liberalizării economice și amnistiei fiscale)**, care includea pachetul de acțiuni cu

¹ Calmâc: Nu trebuie să revenim la Programul „Satul moldovenesc”. [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/204706 (vizitat 20.01.2017).

² Toffler A. Al treilea val. București: Ed. Politică, 1983, p. 484-486; Toffler A. Șocul viitorului. București: Ed. Z, 1995, p. 243-247.

³ Hotărârea Guvernului nr. 255 din 09.03.2005 privind Strategia Națională de edificare a societății informaționale – „Moldova electronică”. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=294638> (vizitat 17.05.2017); Planul de acțiuni pentru realizarea Strategiei Naționale de edificare a societății informaționale – „Moldova electronică”. [on-line] [file:///D:/IIESP/Downloads/706271_md_7_md%20\(2\).pdf](file:///D:/IIESP/Downloads/706271_md_7_md%20(2).pdf) (vizitat 17.05.2017).

⁴ Hotărâre nr. 857 din 31.10.2013 cu privire la Strategia națională de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020”. [on-line] <http://lex.justice.md/md/350246/> (vizitat 17.05.2017).

privire la liberalizarea economiei, *viza trei compartimente esențiale* menite să se completeze una pe alta – *legalizarea capitalului, amnistierea fiscală și reformarea sistemului de impunere a veniturilor persoanelor juridice* (instituirea cotei „zero” la impozitul pe beneficiu)¹.

În mediul experților, această inițiativă a *Președintelui V. Voronin* a provocat inițial „un șoc”. Dacă unii au început să vorbească despre transformarea țării noastre într-o zonă *off-shore*, după modelul Ciprului, Gibraltarului sau Monaco, alții considerau că liberalizarea economiei în formula propusă constituia o adevărată revoluție în economia națională și, aplicată corect, va spori fluxul de investiții străine, va reduce nivelul inflației și, cel mai important, va scoate din umbră și va atrage în circuitul economic mijloace care, la momentul respectiv, se aflau într-un câmp ilegal. Mulți politicieni, economiști și antreprenori erau sceptici în ceea ce privește modul și mecanismele de realizare a propunerilor lansate și materializate prin actele legislative respective².

Potrivit evaluării experților economici, una dintre cele mai presante probleme economice în perioada respectivă era ***amestecul nechibzuit al statului în economie***. Prin intervențiile sale nejustificate (reglementări, subsidii, licențe, taxe etc.) statul distorsiona piața³. Susținerea anumitor industrii sau anumitor ramuri leza dreptul agenților economici la o concurență sănătoasă pe piață, atrăgea irosirea banilor publici. *Reglementarea nejustificată a statului încălca principiile de bază ale unei economii de piață libere*, ceea ce afecta agenții economici care suportau pierderi de profit sau cheltuieli suplimentare. Suprareglementarea mediului de afaceri considerată una din primele zece probleme cu cea mai mare intensitate în anul 2007, potrivit studiului analitic „100 cele mai presante probleme ale Republicii Moldova în 2007”, realizat de către experții Institutului pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul”⁴, a devenit un subiect sensibil și critic ce a dominat agenda publică în acești ani.

Intervenția statului în economie era determinată de motive obiective și subiective (compensarea unor eșecuri ale economiei de piață, realizarea unor interese de către unii actori politici și agenți economici etc.). Practica modificării legislației ca urmare a unor abuzuri izolate împiedica orice încercări de modernizare a economiei, inclusiv inițiativele Șefului statului privind liberalizarea economiei naționale. În sfârșit, au rămas neschimbați factorii de risc: vulnerabilitatea externă,

¹ Legalizarea capitalului, reformarea impozitării și amnistierea fiscală. [on-line] <http://www.ambasadamoldova.cz/docs/buletin2008-1.pdf> (vizitat 15.02.2008).

² Varzari P. Elita politică din Republica Moldova: realități și perspective. Chișinău: CEP USM, 2008, p. 81-82.

³ Inflația mare și intervenția excesivă a statului în economie – cele mai presante probleme economice în 2007. [on-line] <http://www.europa.mdd> (vizitat 19.01.2008); Statul intervine excesiv și nemotivat în economia Republicii Moldova. [on-line] <http://www.azi.mdd> (vizitat 17.01.2008).

⁴ Salt semnificativ al investițiilor străine în Moldova. [on-line] <http://www.europa.mm> (vizitat 18.02.2008).

dependența energetică, baza de export îngustă, divizarea țării, sărăcia și noile inegalități sociale.

Reforma economică, ca și *cea politică*, este un proces continuu, dar devine imperativ ca statul să-și definească adecvat prioritățile, să-și identifice poliile de competitivitate a sectoarelor economiei și să-și determine o succesiune logică a etapelor de parcurs a formulei funcționale de activitate politică a sa.

2. Instituționalizarea procesului de integrare europeană în perioada guvernării comuniste

Dilema CSI-UE pentru Republica Moldova. Indiscutabil, alegerea viitorului nu este un lucru ușor, însă, pe lângă lipsa tradițiilor de organizare statală și lipsa, în acest context, a unei elite politice funcționale, țara noastră a mai moștenit și un set de probleme particulare. Modul pașnic în care s-a produs dezintegrarea URSS a indus în eroare nu numai elitele politice din fostele republici sovietice, dar și elitele occidentale, care au salutat cu multă speranță „parada suveranităților”. Foarte curând însă a devenit clar că optimismul noilor state independente de a avea suportul necondiționat al Occidentului nu se adevărește, deoarece Occidentul, la rândul său, sperase să obțină parteneri noi și nicidecum o povară nouă. Această situație a scos pe prim-plan o problemă importantă pentru societate: compatibilitatea aflării concomitente (în „două luntre”) a Republicii Moldova în UE și în CSI.

Examinând poziția guvernării comuniste referitoare la integrarea economică regională (CSI vs. UE) în anii 2001–2009, trebuie să menționăm ***un moment pozitiv în abordarea problemei integrării în UE.*** Astfel, ***toate guvernările precedente*** vedeau procesul de integrare a Republicii Moldova în UE ***doar pe plan extern***, aceasta fiind sarcina exclusivă a MAE. Însă ***guvernarea comunistă***, vorbind despre procesul integraționist european, punea ***accentul principal pe activitatea pe plan intern*** – adaptarea legislației naționale la cea comunitară, crearea cadrului instituțional necesar, promovarea comerțului cu țările UE și a Europei de Sud-Est în baza reglementărilor UE și ale OMC, ridicarea nivelului dezvoltării economice etc. De fapt, aceasta însemna promovarea coerentă a reformelor, pe care aceeași guvernare le stopa în unele domenii, asupra intensificării cărora stăruiau UE, BERD, FMI, Banca Mondială și alte structuri internaționale și regionale.

Până la începutul anilor 2000, *Republica Moldova continua să se afle la aceeași frontieră între doi poli de atracție opuși*, între deschidere și închistare, între tradiția istorică și modernitate, între Est și Vest, între CSI și UE. Începând cu anii 2000 și, în special, cu 2003, *Președintele V. Voronin* a afirmat în repetate rânduri că ***prioritatea esențială a politicii externe a Moldovei este procesul de integrare europeană***, scopul esențial care trebuie atins fiind aderarea la UE. Mai mult chiar, Guvernul desemnat în frunte cu *Z. Greceanăi*, 2008–2009 (după demisia Guvernului condus de *V. Tarlev*, 2001–2008) avea și un *cuvânt-cheie* în *Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova pentru anii 2008–2009* și anume – „integrare”

(europeană, bineînțeles), subliniindu-se că „suntem patrioți ai țării, ne identificăm cu Europa și sperăm ca rolul nostru în structurile europene să fie bine conturat și să obțină o finalitate clară. Credem că asigurarea supremației legii, consolidarea instituțiilor democratice și respectarea regulilor economiei de piață ne vor plasa în spațiul valorilor europene, caz în care integrarea europeană se va reduce la un act firesc de recunoaștere. Astfel, vom transpune în viață spre binele țării principiile *acquis*-ului comunitar”¹.

Despre necesitatea integrării Republicii Moldova la blocul comunitar nu o dată a menționat și *Președintele V. Voronin*. La cea de-a XV-a aniversare de la independența Republicii Moldova, el a declarat următoarele: nu există îndoieli că „integrarea europeană este ideea noastră națională”². Totuși și *alți șefii de stat*, prin interviuri, discursuri și alte luări de poziții, au abordat în aceeași manieră *integrarea europeană ca idee națională*. Astfel, cel de-al doilea Președinte al țării, *Petru Lucinschi*, menționa la începutul anului 2000 că integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană trebuie să devină „o idee națională, de consolidare a societății”³, iar cel de-al patrulea Președinte al țării, *Nicolae Timofti*, insistând pe obiectivul de integrare europeană ca unică alternativă de viitor a Republicii Moldova, subliniază că „trebuie să avem o idee națională, care astăzi este integrarea europeană”⁴. Dimpotrivă, liderul Partidului Socialiștilor din Republica Moldova, *Igor Dodon*, declara la mijlocul anului 2016 că „pentru Republica Moldova integrarea europeană și aderarea la UE nu poate fi o idee națională”⁵.

Vom aminti, de asemenea, *inițiativa Președintelui țării referitoare la reformarea CSI în baza unui cadru legal ajustat la cel al UE*. Ideea creării unei structuri speciale pentru integrarea în UE, lansată de autoritățile politice în ajunul *Summit*-ului *CSI* desfășurat la Chișinău în perioada 6-7 octombrie 2002, nu prea a avut sorți de izbândă. Din acestea și alte motive, *puterea oficială de la Chișinău declară schimbarea vectorului dezvoltării Republicii Moldova de la Est spre Vest*. Această reorientare a vectorului dezvoltării societății noastre prevede un proces de durată al integrării europene, precum și de apropiere graduală a Republicii Moldova de instituțiile NATO din perspectiva cooperării mai intense a țării noastre cu această structură Nord-Atlantică în ceea ce privește securitatea națională. În acest sens, vom sublinia faptul că Parlamentul țării a adoptat la 16 mai 2008 *Concepția Securității Naționale a*

¹ Progres și Integrare. Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova pentru anii 2008–2009. [on-line] <http://www.e-democracy.md/files/parties/program-activitate-guvern-moldova-2008-2009-ro.pdf> (vizitat 17.05.2017).

² Voronin V. Ideea noastră națională este integrarea europeană. În: *Administrarea Publică. Revistă Metodico-Științifică Trimestrială*, 2006, nr. 3 (51), p. 7-13. [on-line] <http://aap.gov.md/files/publicatii/revista/6/3.pdf> (vizitat 13.05.2013).

³ Lucinschi P. Integrarea în UE trebuie să devină o idee națională a Moldovei. În: *Moldova Suverană*, 8 februarie 2000.

⁴ Timofti N. Nu suntem uniți de o idee clară. În: *Timpul*, 21 martie 2012.

⁵ Dodon despre Brexit: ideea de integrare europeană pentru Moldova va fi schimbată. [on-line] <https://sputnik.md/moldova/20160624/7549944.html> (vizitat 24.06.2016).

Republicii Moldova, ce stabilește statutul de neutralitate constituțională a țării, de neaderare la blocurile militare, *precum și cursul european al țării*.

Cadrul instituțional al aderării Republicii Moldova la UE a început, practic, cu semnarea, la 13 noiembrie 2002, de către Șeful statului a **Decretului privind constituirea Comisiei Naționale pentru Integrare Europeană** (CNIE)¹, menit să elaboreze și să prezinte Parlamentului spre aprobare *Strategia de Integrare Europeană a Republicii Moldova*, precum și să elaboreze și să aprobe *Planul de Acțiuni* pentru realizarea acestei strategii. La una din ședințele sale, la 28 februarie 2003, Parlamentul Republicii Moldova adoptă *Hotărârea nr. 84-XV privind constituirea Comisiei Parlamentului Republicii Moldova pentru integrare europeană*. Documentul stabilește componența și atribuțiile *Comisiei*. Ulterior însă Președintele țării decretează, pe 16 mai 2008, constituirea altei **Comisii Naționale pentru Integrare Europeană** (CNIE-2), abrogând decretul anterior. Formarea acesteia era argumentată prin necesitatea dezvoltării „relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în conformitate cu prioritățile și obiectivele țării noastre privind aprofundarea procesului de integrare europeană”². *Comisia Națională* era menită să asigure coordonarea realizării angajamentelor care derivă din documentele și înțelegerile moldo-comunitare.

În pofida faptului că **instituționalizarea procesului de integrare europeană a început să se extindă** prin transformarea Ministerului Afacerilor Externe în Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Eurpene, iar în cadrul tuturor organelor puterii de stat se înființează structuri specializate preocupate de procesul în cauză, **Decretul prezidențial privind constituirea CNIE** a provocat mai multe suspiciuni în cadrul societății civile, precum și unele reacții din partea unor ONG-uri, obișnuită deja cu crearea comisiilor, a grupurilor de lucru, cu elaborarea diverselor concepții, strategii, planuri, programe etc. Aceasta atitudine era îndreptățită cu atât mai mult, cu cât *Comisia* de referință, în componența căreia erau practic toți miniștrii, viceprim-miniștrii, vice-președintele Parlamentului, alți funcționari de rang înalt, avea drept obiective de activitate elaborarea **Strategiei de Integrare Europeană** și a **Planului de Acțiuni** pentru realizarea ei. Conform celor declarate de Președintele țării în fața corpului diplomatic (31 ianuarie 2003), *Comisia* trebuia să elaboreze **Concepția Republicii Moldova privind aderarea la UE** (în ultima instanță, **Concepția de Integrare Europeană a Republicii Moldova** a fost prezentată *Comisiei Europene* în septembrie 2003³). În continuare, *Comisia* avea drept sarcină să coordoneze

¹ Decret cu privire la crearea Comisiei Naționale pentru Integrare Europeană. [on-line] <http://www.ue-moldova.info/istoricrelatii.shtml> (vizitat 22.08.2008).

² Președintele Republicii Moldova, Vladimir Voronin, a semnat decretul privind constituirea Comisiei Naționale pentru Integrare Europeană. [on-line] <http://www.president.md/press.php?p=1&s=6077&lang=rom> (vizitat 22.08.2008).

³ Cadrul politico-juridic al relațiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană. [on-line] <https://biblioteca.regielive.ro/seminarii/stiinte-politice/cadrul-politico-juridic-al-relatiilor-republicii-moldova-cu-uniunea-europeana-221490.pdf> (vizitat 18.05.2017).

îndeplinirea *Planului de Acțiuni* menționat, iar realizarea concretă a politicii de integrare europeană era sarcina unui organ al administrației publice, care urma să fie instituit¹. În același timp, o echipă de autori a propus propria structură a *Strategiei de Integrare Europeană a Republicii Moldova*, fiind vorba despre *Strategia Europeană a Republicii Moldova* (SERM), proiect de document elaborat în 2005 în urma studiilor efectuate de experții din structurile de stat și ONG-uri, coordonate de Ministerul Afacerilor Externe al țării și de Institutul de Politici Publice (IPP)².

Prezențe instituționale ale UE în Republica Moldova. Pe 6 octombrie 2005 a fost instiuită *Delegația UE* în țara noastră, pentru a facilita mai mult relațiile moldo-comunitare. *Delegația* are statut de misiune diplomatică și este *reprezentanța oficială a Comisiei Europene în Republica Moldova*. Astfel de delegații ca cea din Republica Moldova există în toată lumea, iar în total numărul lor este de peste 120. Mandatul *Delegației* presupune dezvoltarea relațiilor și parteneriatului dintre UE și Republica Moldova³.

APC reprezenta **baza juridică a relațiilor dintre Republica Moldova și UE**, fiind semnat la 28 noiembrie 1994 și intrând în vigoare la 1 iulie 1998 pentru o durată inițială de 10 ani. În conformitate cu prevederile *APC*, dialogul instituțional dintre părți se realiza inițial prin intermediul anumitor **structuri de cooperare**: 1) **Nivelul politic**: *Consiliul de Cooperare Moldova-UE*; *Comitetul de Cooperare Moldova-UE*; *Comitetul de Cooperare Parlamentară Moldova-UE*; 2) **Nivelul de lucru**: subcomitetele *Moldova-UE* – reuniuni sectoriale la nivel de experți ce se organiza o dată pe an (*Subcomitetul în domeniul Comerțului și Investiții*; *Subcomitetul în domeniul Finanțelor, Economiei și Statisticii*; *Subcomitetul în domeniul Vămii, Cooperării Transfrontaliere, Justiției și Afacerilor Interne*; *Subcomitetul în domeniul Energiei, Mediului, Transportului, Telecomunicațiilor, Științei, Tehnologiilor, Instruirii și Educației*); 3) **Dialogul Politic UE-Moldova** (*COEST*, *COPS*, *Directori Politici*), precum și apariția noilor formate de cooperare multilaterală, cum ar fi *Politica Europeană de Vecinătate* (PEV) și *Parteneriatul Estic* (PEs)⁴.

În afară de *APC*, un alt aranjament dintre UE și Republica Moldova a fost **Planul de Acțiuni UE – Republica Moldova** (PAUERM), semnat la 22 februarie 2005 la Bruxelles. Planul prevedea, în linii mari, realizarea condițiilor înaintate de către opoziția parlamentară, fapt subliniat anterior în legătură cu „parteneriatul politic” încheiat dintre PCRM și partidele de opoziție la 24 martie 2005. Cadrul temporar de

¹ Cadrul instituțional al aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană / IPP. [on-line] <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=493> (vizitat 27.03.2003).

² Strategia Europeană a Republicii Moldova (proiect) / IPP. [on-line] http://www.ipp.md/publications/strategia_europeana_a_rm (vizitat 28.03.2008).

³ Prezențe instituționale. [on-line] <http://infoeuropa.md/prezente-institutionale/> (vizitat 17.05.2017).

⁴ Cadrul instituțional al Republicii Moldova. [on-line] <http://infoeuropa.md/cadru-institu-ional-al-rm/> (vizitat 17.05.2017).

implementare a *Planului de Acțiuni* era de 3 ani și stabilea programul, obiectivele strategice și prioritățile relațiilor dintre UE și Republica Moldova pentru anii 2005–2007¹. Necesitatea semnării unui nou acord de cooperare cu UE consta în deteriorarea relațiilor politice cu Federația Rusă din ultimii ani, observată în special în perioada campaniei electorale din martie 2005, ceea ce a dus iminent la creșterea vulnerabilității economice a țării noastre, care era cvasidependentă de piața de desfacere rusă și de agenții energetici ruși.

Stabilind programul, obiectivele și prioritățile relațiilor dintre UE și Republica Moldova, *PAUERM* nu înlocuiește *APC*, ci îl completează și prevede intensificarea relațiilor politice, de securitate, economice și culturale cu structurile europene, atribuind mai multă importanță și urgență procesului de reforme economice și politice stipulate în *APC*. Astfel, *PAUERM* nu este doar o hartă de parcurs pentru apropierea Moldovei de UE și realizarea obiectivului strategic de integrare europeană, ci și un program de reforme politice și economice interne pe care autoritățile publice s-au angajat să le realizeze.

Dacă *APC* reprezenta *baza juridică a relațiilor dintre Republica Moldova și UE și asigură baza colaborării cu UE în domeniul politic, comercial, economic, juridic, cultural-științific*, atunci *PAUERM* era un *document politic* care stabilea obiectivele strategice ale cooperării dintre Moldova și UE. Implementarea *PAUERM* a avut *ca scop să contribuie la îndeplinirea prevederilor APC*, să avanseze semnificativ ajustarea legislației, normelor și standardelor Republicii Moldova la cele ale UE, să încurajeze și să susțină obiectivul țării noastre vizând integrarea de mai departe în structurile economice și sociale europene.

PAUERM stipula că nivelul relațiilor dintre UE și Republica Moldova va depinde de atașamentul țării noastre la valorile comune și de capacitatea acesteia de a implementa prioritățile stabilite. Fiind un document politic de mare anvergură, el intermedia realizarea *PEV*-ului și *prevedea implementarea a 80 de obiective și 294 acțiuni* ce cuprindeau multiple domenii de activitate. *PAUERM* prevedea, în calitate de acțiuni principale, consolidarea instituțiilor democratice, asigurarea independenței justiției, cooperarea și soluționarea dosarului transnistrian, dezvoltarea economică și socială, consolidarea capacității administrative, controlul frontierei și combaterea crimei organizate etc., iar rezolvarea acestora ar însemna deschiderea unei „ferestre de oportunități” pentru realizarea aspirațiilor europene ale societății și ancorarea fermă a statului nostru în sistemul valoric, politic, economic și cultural european². La fel, el proiecta intensificarea relațiilor politice, de securitate, economice și culturale și „impărtășirea responsabilității pentru prevenirea conflictelor și reglementarea

¹ Planul de Acțiuni UE – Moldova. [on-line] http://www.gov.md/file/materiale_utile/md/4-md.pdf (vizitat 11.02.2008).

² Planul de Acțiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova. *Ghid / ADEPT, EXPERT-GRUP*. Chișinău: Ed. GUNIVAS, 2006. [on-line] <http://www.e-democracy.md/files/ghid-ue-rom-ro.pdf> (vizitat 18.05.2017).

acestora”, unul din obiectivele principale ale căruia fiind sprijinirea de către UE a eforturilor de soluționare a conflictului transnistrean. În *PAUERM* sunt recunoscute aspirațiile europene ale Moldovei și se face referință la *Concepția de Integrare Europeană a Republicii Moldova* pe care decidenții politici au prezentat-o *Comisiei Europene* în septembrie 2003. *PAUERM* prevedea și o serie de perspective noi pentru dezvoltarea relațiilor de parteneriat dintre UE și Republica Moldova. Deci *PAUERM* ajusta cadrul de relații dintre părți la cerințele și conjunctura internă și externă a acestor relații pe diverse planuri, fiind incluse noi perspective de parteneriat.

În contextul semnării *PAUERM*, *PEV*, care împreună cu *PEs* considerate *noi formate de cooperare multilaterală dintre Republica Moldova și UE*, a servit drept fundament solid în dezvoltarea țării. *PEV*, inițiată din 2003, a apărut ca urmare a aderării la UE a 10 noi state membre în mai 2004. Obiectivul principal al *PEV* este de a împărtăși beneficiile acestei extinderi cu statele din vecinătatea apropiată, pentru care, pe termen mediu, nu există perspectiva de aderare la UE. *PEV* a fost concepută în așa fel încât să evite apariția unor linii de diviziune dintre Europa extinsă și vecinii acesteia, oferindu-le statelor vecine posibilitatea de a participa la activitățile UE prin intermediul unei colaborări politice și economice mai strânse. În mai 2004, Republica Moldova a fost inclusă în *PEV*. Împreună cu *țările partenere mediteraneene, țările din Europa de Est și din Caucazul de Sud* (Armenia, Azerbaidjan, Georgia, Moldova și Ucraina) constituie baza țărilor partenere la *PEV*. În acest context, *APC* constituia cadrul pentru punerea în aplicare a *PEV*-ului *cu fiecare țară parteneră din Europa de Est și din Caucazul de Sud*. Precum se observă, *PEV* are anumite dimensiuni regionale, obiective bine determinate în domeniul politic și economic, precum și instrumente eficiente de realizare¹.

În concluzie, vom menționa că spre finalul mandatului său, guvernarea comunistă, prin măsurile și acțiunile pe care le-a promovat, a compromis relațiile (politice, economice – de cooperare, umanitare etc.) Republicii Moldova cu UE, cu România ca țară membră a UE, dar și cu Federația Rusă. *Per ansamblu*, anul 2001 a fost *începutul guvernării comuniste*, iar anul 2009 este *sfârșitul președinției lui V. Voronin*².

¹ Mai detaliat vezi : Planul de Acțiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova. *Ghid...*; Duța P. Politica Europeană de Vecinătate – o alternativă la integrarea în UE. În: Sfera Politicii, 2005, nr. 116-117, p. 33-40. [on-line] <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/116-117/art5-duta.html> (vizitat 10.05.2017); Cenușa D. Revizuirea Politicii Europene de Vecinătate, implicații pentru Moldova și locul Rusiei. [on-line] <http://ipn.md/ro/integrare-europeana/73117> (vizitat 10.05.2017); Politica Europeană de Vecinătate. [on-line] http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.4.html (vizitat 10.05.2017); Parteneriatul de Mobilitate. [on-line] <http://www.mfa.gov.md/parteneriatul-de-mobilitate/> (vizitat 21.05.2017).

² Alt detalii vezi: Boțan I. Anul politic 2009. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/political-year-2009/> (vizitat 19.05.2017).

COMPARTIMENTUL IV.
PROIECTUL PARADIGMEI NOI DE GUVERNARE DEMOCRATICĂ
DIN A DOUA JUMĂTATE A ANULUI 2009
PÂNĂ LA ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 2019

TEMA IX. SCRUTINELE PARLAMENTARE DIN 29 IULIE 2009 ȘI DIN
28 NOIEMBRIE 2010: TEST PRIVIND ASCENSIUNEA DEMOCRATICĂ

1. Rezultatele alegerilor parlamentare din 29 iulie 2009 și din 28 noiembrie 2010
și „instalarea ordinii economice noi”

Contextul scrutinului parlamentar anticipat din 29 iulie 2009¹. După câteva tentative nereușite de alegere de către Parlament a noului președinte al țării (20 mai și 3 iunie 2009), Curtea Constituțională, la 12 iunie 2009, a constatat că *nealegerea Președintelui Republicii Moldova constituie circumstanță ce justifică dizolvarea Parlamentului Republicii Moldova* de legislatura a XVII-a, iar la 15 iunie Președintele statului în exercițiu a emis decretul privind dizolvarea Parlamentului și stabilirea datei alegerilor parlamentare anticipate pentru data de 29 iulie 2009.

Alegerile din iulie 2009, în cadrul cărora a fost aleasă noua componentă a Parlamentului de legislatura a XVIII-a, au fost cea de-a șasea competiție electorală de acest fel după proclamarea independenței Republicii Moldova, la scrutin participând 8 concurenți electorali (partide politice). Ca și anterior, alegerile parlamentare s-au desfășurat *în baza sistemului electoral proporțional absolut, întregul teritoriu al țării constituind o singură circumscripție electorală națională în care au fost aleși 101 deputați*. Inovațiile legislative cele mai importante pentru acest scrutin au fost: alegerile anticipate au avut loc miercuri, în mijlocul săptămânii de lucru (ziua alegerilor a fost declarată zi de odihnă); toate procedurile electorale s-au desfășurat într-un termen mai restrâns, de 44 de zile (conform unei formule stabilite printr-o lege specială); pragul electoral pentru partide a fost redus de la 6% la 5%; pragul de participare la alegerile anticipate a fost redus de la 1/2 la 1/3 din numărul alegătorilor înscriși în listele electorale (prezența la urne a fost peste așteptări, depășind chiar și rata participării din 5 aprilie 2009).

Conform datelor finale, rata de participare a constituit 58,77%, iar rezultatele voturilor acumulate de partidele care au trecut pragul electoral se prezintă astfel²:

¹ Rezultatele tuturor scrutinelor parlamentare pot fi consultate pe următoarele două *link-uri*: Alegeri parlamentare în Republica Moldova (1994–2019). [on-line] <https://cec.md/ro/alegeri-si-referendumuri-2830.html> ; <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/#info> (vizitat 01.03.2019).

² Informații generale despre alegerile parlamentare anticipate 2009 în Moldova. [on-line] <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/20092/info/> (vizitat 19.05.2017).

PCRM – 44,69% sau 48 mandate (la alegerile din 5 aprilie – 49,48%); PLDM – 16,57% sau 18 mandate (1,43%); PL – 14,68% sau 15 mandate (13,13%); PDM – 12,54% sau 13 mandate (la 5 aprilie formațiunea nu trecuse pragul electoral, acumulând doar 2,97%) și AMN – 7,35% sau 7 mandate de deputat (9,77%).

Pe 8 august 2009, patru din cele cinci partide care au trecut pragul electoral – PLDM, PL, PDM și AMN (aceste partide *cumulează 53 de mandate parlamentare din cele 101*) – au constituit *Coaliția de guvernare „Alianța pentru Integrare Europeană”*. Pe 14 august Curtea Constituțională a confirmat legalitatea alegerii Parlamentului și a validat mandatele deputaților aleși în Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XVIII-a. Președinte al Parlamentului a fost ales *M. Ghimpu*, care a devenit și președinte-interimar al țării, după expirarea mandatului lui *V. Voronin*, iar *V. Filat* – prim-ministru, echipa căruia elaborează și prezintă Legislativului ***Programul de guvernare al AIE „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare”*** pe anii 2009–2013¹, declarându-se ca guvern reformator pe plan intern și asumându-și responsabilitatea ***„instalării unei noi ordini economice în țară”***. Guvernul desemnat a demarat și *dialoguri cu UE pe trei probleme*. În contextul elaborării ***Acordului de Asociere cu UE***, a fost inițiată lansarea a *trei procese de dialog* – cu privire la liberalizarea regimului de vize, crearea *Zonei de Comerț Liber și Aprofundat*, precum și dialogul structurat privind drepturile omului. În același timp, liderul PCRM, *V. Voronin*, declara într-un interviu acordat pentru agenția rusă *ITAR-TASS* că „Moldova trebuie să-și îndrepte cursul spre integrarea în Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan”².

Corpul de deputați a completat cadrul legal prin adoptarea unor acte legislative, care urmau să reglementeze relațiile din domeniul economic, social, politic, juridic, din cultură și mass-media ș.a. Au fost activizate relațiile bilaterale și multilaterale cu statele din regiune, cu organisme internaționale la care Republica Moldova este parte. A fost consemnată o nouă calitate a relațiilor cu UE, orientată spre lansarea negocierilor privind elaborarea și semnarea *Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și UE* (AARMUE), liberalizarea regimului de vize etc. De asemenea, legislatorii au operat o serie de modificări la Codul Electoral etc.

Fără a detalia, vom aminti doar faptul că după scrutinul din 29 iulie 2009 au avut loc alte *două tentative nereușite de alegere a Președintelui Republicii Moldova* (10 noiembrie 2009 și cele repetate la 7 decembrie 2009³). Cu alte cuvinte, *criza*

¹ Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare” 2009–2013. [on-line] <http://www.moldpres.md/banner/filat/ro.html> (vizitat 25.09.2009).

² Voronin nu mai vrea în UE, ci în Uniunea vamală Rusia-Belarus. [on-line] <http://www.timpul.md/articol/voronin-nu-mai-vrea-in-ue-ci-in-uniunea-vamala-rusia-belarus-16035.html> (vizitat 29.09.2010).

³ Alegerile Președintelui Republicii Moldova din 10 noiembrie și 7 decembrie 2009. [on-line] <http://www.e-democracy.md/elections/presidential/20092/> (vizitat 19.05.2017).

politică (de guvernare) a intrat în altă fază, mai profundă, mai periculoasă, din cauza păstrării situației politice tensionate și a perpetuării blocajului instituțional¹, fiind vorba și de *o criză constituțională* – de nealgere a șefului statului.

În perioada ce a urmat (decembrie 2009 – iulie 2010) au fost întreprinse diverse *tentative de soluționare a situației politice create*, inclusiv modificări și interpretări de legi; adresări la Curtea Constituțională pentru solicitarea unor interpretări și clarificări; formarea unei *Comisii Constituționale* care trebuia să elaboreze modificări în Constituție; *elaborarea unui nou text al Constituției* (proiectul a fost publicat la 24 martie 2010); elaborarea și înregistrarea unor proiecte de legi privind modificarea Constituției la capitolul modalității de alegere a șefului statului (direct sau indirect, cu scăderea succesivă a numărului minim de voturi necesar); implicarea structurilor internaționale pentru mediere în conflict (Consiliul Europei, Comisia de la Veneția, UE)².

Referendumul republican constituțional din 5 septembrie 2010. Dat fiind *prelungirea crizei constituționale* (de nealgere a șefului statului), ultima soluție la care a ajuns Legislativul a fost organizarea unui referendum republican constituțional, la care a fost propusă revizuirea art. 78 din Constituție și promovarea ideii alegerii directe a șefului statului. Pentru *prima dată în Republica Moldova a avut loc referendumul constituțional*, în cadrul căruia alegătorii s-au expus în problema alegerii directe a șefului statului. Alegătorilor li s-a propus să răspundă la întrebarea „Sunteți pentru modificarea Constituției care să permită alegerea Președintelui Republicii Moldova de către întreg poporul?”, votând pentru una din opțiunile: „Pentru” sau „Contra”. *Referendumul nu a fost validat* din cauza prezenței joase a alegătorilor. S-au prezentat la urne doar 30,29% de cetățeni cu drept de vot din minimul necesar de 1/3 de persoane înscrise în listele electorale³. Ca urmare a eșuării referendumului constituțional⁴, se poate constata că efectele pozitive le echilibrează pe cele negative⁵.

În realitate, *motivațiile principalelor formațiuni politice pentru implicarea în referendum au fost diferite*. Două din cele patru componente ale AIE (PLDM și PDM) au mizat pe modificarea prin referendum a art. 78 din Constituție pentru a grăbi trecerea la alegerea directă a șefului statului, întrucât erau încrezătoare că liderii

¹ Boțan I. Patimi post-electorale. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/post-electoral-fervor/> (vizitat 31.08.2009).

² Alegerile parlamentare anticipate în Moldova din 28 noiembrie 2010. [on-line] <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2010/info/> (vizitat 19.05.2017).

³ Referendum republican constituțional din 5 septembrie 2010. [on-line] <http://www.e-democracy.md/elections/referendum/2010/> (vizitat 13.12.2013).

⁴ Boțan I. Cauzele eșecului referendumului. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/reasons-referendum-failure/> (vizitat 19.05.2017).

⁵ Consecințele referendumului eșuat. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/consequences-failed-referendum/> (vizitat 19.05.2017).

acestora – *Vlad Filat*, pe de o parte, și *Marian Lupu*, pe de altă parte, pot câștiga competiția prezidențială în lipsa unui candidat pe potrivă din partea celei mai puternice formațiuni de opoziție – PCRM. Alte două formațiuni din *AIE* – PL și AMN – s-au implicat în desfășurarea referendumului spre sfârșitul campaniei, mai degrabă, de dragul publicității. PCRM a participat la referendum pentru a promova „neparticiparea”, adică boicotarea. Boicotul PCRM a vizat mai mult compromiterea legitimității referendumului, adică asigurarea unei participări sub pragul de 50%. În consecință, absenteismul generat de varii motive a depășit cu mult efectele boicotului PCRM. Nevalabilitatea referendumului a făcut ca PCRM să devină, de fapt, principalul beneficiar al efortului *AIE* de organizare a votului popular. Beneficiul propagandistic al PCRM de pe urma prăbușirii neașteptate a referendumului era enorm¹.

Alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010. Ca urmare a eșuării încercărilor de alegere în Parlament a președintelui țării și după adresarea oficială a președintelui în exercițiu, Curtea Constituțională, la 21 septembrie 2010, a emis *Avizul privind constatarea circumstanțelor care justifică dizolvarea Parlamentului*. La 28 septembrie, președintele interimar al țării semnează decretul privind dizolvarea lui și stabilește data de 28 noiembrie 2010 pentru desfășurarea alegerilor în noul Parlament.

La scrutin au participat 40 de concurenți electorali (la finele campaniei au rămas 39 de subiecți electorali). Rata de participare a constituit 63,37%, iar mandatele de deputat au fost distribuite în felul următor: PCRM – 42 mandate, PLDM – 32, PDM – 15 și PL – 12. Președinte al Parlamentului a fost ales *Marian Lupu*, care asigura și *interimatul funcției de Președinte al Republicii Moldova*, până la alegerea noului șef al statului (martie 2012), Legislativul desemnând și Guvernul Filat-2.

În ansamblu, în 2010 pe teritoriul Republicii Moldova s-au desfășurat ***patru campanii electorale – două naționale*** (un referendum republican și *alegeri parlamentare anticipate*) și ***două regionale*** (în Găgăuzia și Transnistria), rezultatele cărora nu au permis soluționarea crizei instituționale, dar care, în principiu, au creat premisele pentru înlăturarea în 2011 a obstacolelor în vederea alegerii șefului statului, evitând dizolvarea Parlamentului și organizarea în 2012 a alegerilor parlamentare anticipate. La modul general, *instabilitatea politică* cauzată de guvernarea provizorie a caracterizat anul 2010. Eforturile îndreptate spre înlăturarea cauzelor care au generat incertitudine nu au avut succes. Însă, pornind de la contextul politic și economic regional, *anul 2010 a fost unul relativ bun pentru Republica Moldova*. Guvernul, chiar și în condiții de provizorat, a reușit să stopeze declinul și să relanseze economia țării. Cel mai important succes în 2010 ține de redimensionarea relațiilor cu UE. În ianuarie 2010 a demarat procesul de negocieri privind semnarea *Acordului de Asociere cu UE*, iar

¹ Boțan I. Referendum nevalabil și inutil. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/invalid-useless-referendum/> (vizitat 19.05.2017); Panfil N. Lecțiile referendumului constituțional din 5 septembrie 2010. Analiză post-referendum. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/post-referendum-analysis/> (vizitat 19.05.2017).

în martie a fost adoptat documentul strategic „Relansăm Moldova / Rethink Moldova”¹, care stabilea prioritățile de dezvoltare ale Republicii Moldova pentru perioada 2011–2013, priorități ce urmau să aibă un suport financiar solid din partea UE. În cadrul reuniunilor *Consiliului de Cooperare Moldova-UE* au fost lansate oficial dialogul privind crearea *zonei de comerț liber dintre Republica Moldova și UE* și *liberalizarea regimului de vize*. În sfârșit, raporturile speciale cu UE au deschis perspective noi în vederea reglementării transnistrene².

Noua paradigmă de guvernare a forțelor democratice, care au câștigat alegerile parlamentare anticipate din 29 iulie 2009 și din 28 noiembrie 2010, era expusă atât în *acordurile alianțelor de guvernare* (la care vom reveni), cât și în *programele de activitate ale guvernelor* respective³, rezumându-se la ideea că *prioritatea fundamentală a statului Republica Moldova* consta în *aplicarea vectorului integraționist european* cu integrarea ulterioară a țării în blocul comunitar. *Programul de guvernare al AIE* – „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare”, era pe cât de ambițios, pe atât de dificil și de realizat.

Instalarea forțelor politice de orientare liberal-democratică și proeuropene, a coaliției de guvernare a *AIE*, în urma alegerilor parlamentare anticipate din 29 iulie 2009, a avut menirea să ofere alegătorilor misiunea de a soluționa problemele generate de clasa politică precedentă. Din partea elitei puterii (parlamentare și guvernamentale) se cereau mai multe acțiuni concrete legate de stabilizarea situației politice și economico-sociale. Aceasta în contextul în care se produc: *reînnoirea verticalei puterii*, *restructurarea sociotehnologiei acesteia* după schimbarea de abordare în formularea „interesului național”. Apoi au urmat mai multe acțiuni întru susținerea politicii de consolidare a vectorului dezvoltării țării noastre spre structurile europene (deschiderea, la 12 ianuarie 2010, a *negocierilor privind semnarea AARMUE*; semnarea, la 1 octombrie 2010, a *Protocolului adițional la Acordul de Parteneriat și Cooperare* pentru participarea Republicii Moldova la programele comunitare⁴; intensificarea cooperării țării cu *Organizația Tratatului Atlanticului de Nord* (NATO). De altfel, Guvernul Republicii Moldova a aprobat, la mijlocul lunii august 2010, *Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO*,

¹ (DOC) Vezi aici documentul Rethink Moldova – un program în valoare de peste 3 miliarde euro! [on-line] <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://unimedia.info/stiri/-17757.html&num=1&strip=1&vwsr=0> (vizitat 19.07.2017).

² Boțan I. Anul politic 2010. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/political-year-2010/> (vizitat 19.05.2017).

³ Programul de activitate a Guvernului „Integrare Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare, 2009–2013”. [on-line] file:///D:/IIESP/Downloads/693271_md_programde_guve.pdf (vizitat 19.05.2017).

⁴ 30 septembrie 2010 – eveniment simbolic în procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. [on-line] <http://politicom.moldova.org/news/30-septembrieeveniment-simbolic-in-procesul-de-integrare-europeana-a-republicii-moldova-212783-rom.html> (vizitat 01.10.2010).

document actualizat conform necesităților și priorităților statului Republica Moldova, urmare a finalizării primului ciclu de implementare a *Planului*¹.

La 20 martie 2012 încep negocierile asupra *Acordului privind Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător* (DCFTA), parte componentă a *Acordului de Asociere cu UE*. Urmează negocierile dintre părți pe marginea altor documente relaționale (*Legea privind egalitatea de șanse*, considerată un simbol al procesului de modernizare; inițierea *reforme sectorului justiției*, precum și alte acțiuni în procesul de implementare a agendei de reforme, implicit cele prevăzute de *Planul de Acțiuni privind Liberalizarea Vizelor* și cele care urmau din procesul de negocieri ale *Acordului de Asociere*). Se țin discuții în cadrul *dialogului politic Moldova-UE* asupra unor probleme de maximă importanță (măsurile anticorupție, respectarea drepturilor omului, soluționarea conflictului transnistrean ș.a.). Toate acestea denotă nu numai anumite progrese, dar, totodată, și unele aprecieri moderate din partea populației în ceea ce privește procesul de realizare a planurilor de acțiuni și a strategiilor care aveau ca scop europeanizarea societății din perspectiva de integrare europeană a țării.

Odată cu *permanentizarea diferitor crize* (politice, constituționale, economice etc.) și cu marile așteptări din partea populației s-au diminuat și acțiunile reformatoare generate de elita guvernantă. Aceasta a condus la *scăderea cererii sociale referitoare la atașamentul populației vizavi de potențialul integrării europene* (conform datelor sociologice, începând cu anul 2009, adică odată cu preluarea puterii politice de către așa-zisele alianțe pro-democratice și pro-europene, se observă un *euroscpticism* din partea populației față de anii precedenți). „Fantoma” *euroscpticismului* față de bunele intenții ale coaliției de guvernare liberal-democratice *AIE* (2009–2013) *pare a fi un paradox*, dacă se are în vedere descreșterea numărului de adepți ai integrării europene și mai multe acțiuni de vigoare în consolidarea vectorului strategic de dezvoltare a țării pe *calea integrării europene considerată idee națională*. Analizând datele sociologice obținute de mai mulți autori în ultimii ani, putem ajunge la concluzia că *paradoxul în cauză are mai multe motive serioase de îngrijorare* pentru destinul actual și viitorul previzibil al Republicii Moldova. *Unul dintre motivele euroscpticismului* rămâne a fi *prezența continuă a clivajelor* (sociale, economice și politice) și *polarizarea valorilor politice* care domină și astăzi viața țării noastre de mai multe decenii la rând, dar și lipsa comunicării eficiente dintre putere și societate, incoerența și inconsistența în promovarea reformelor democratice profunde de către elitele puterii. Însă *cel mai mare impediment* în afirmarea și dezvoltarea statului pe calea democrației rămâne *lipsa consensului național*, a viziunii acceptate de majoritatea cetățenilor asupra viitorului țării, fapt sesizat și de unii oficiali europeni. Și aceasta pentru că, deocamdată, *lipsește o concepție strategică de dezvoltare a societății și de modernizare a țării* în toate aspectele vieții ei – sociale, politice, economice etc.,

¹ Hotărâre nr. 746 din 18.08.2010 cu privire la aprobarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO actualizat. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=335977> (vizitat 01.10.2010).

care ar fi susținută, spre exemplu, în cadrul unui plebiscit de către majoritatea populației¹.

2. Alianțele de guvernare din anii 2009–2014 și mitul despre „povestea de succes”

În perioada de referință, la guvernarea țării au participat *trei coaliții de guvernare* – *AIE-1*, *AIE-2* și *Coaliția Pro-Europeană de Guvernare (CPEG)*, fiecare bazându-se pe anumite „principii și valori”². După formă și conținut, diferitele coaliții, alianțe, pacte, acorduri și alte instrumente de conlucrare întru respectarea jocului politic *pot fi caracterizate drept aranjamente instituționale*, reflectând, în esență, *dificultățile și deficiențele actului de guvernare* în țara noastră.

Perioada de activitate a tuturor *coalițiilor / alianțelor de guvernare*, care s-au perindat în țara noastră din 1994 până în 2019 la guvernarea țării, a durat nu mai mult de 2 ani (cu excepția ultimei *coaliții de guvernare PDM – Partidul Popular European din Moldova*, 2016–2019): 1) *Coaliția PDAM și a fracțiunii parlamentare „Unitatea Socialistă” / Blocul Electoral „Partidul Socialist și Mișcarea Unitate-Edinstvo”*, 1994–1996; 2) *Alianța pentru Democrație și Reforme*, 1998–1999; 3) *Coaliția de guvernare PPCD–PCRM*, 1999–2001; 4) *Parteneriat Politic pentru Interesele Țării*, 2005–2007; 5) *Alianța pentru Integrare Europeană*, 2009–2010; 6) *Alianța pentru Integrare Europeană-2*, 2011–2013; 7) *Coaliția Pro-Europeană de Guvernare*, 2013–2014; 8) *Alianța Politică pentru Moldova Europeană*, 2015; 9) *Alianța pentru Integrare Europeană-3*, 2015, și 10) *Coaliția majoritară de guvernare*, 2016–2019 (*V. Plahotniuc*, președintele PDM, a fost desemnat *coordonatorul executiv al coaliției*), neformalizată oficial (vizavi de cele menționate anterior, în afară de *coaliția agrosocialistă* din anii 1994–1996 și *coaliția PPCD–PCRM* din anii 1999–2001).

În continuare, vom caracteriza succint cele *trei alianțe de guvernare* din perioada de referință.

1. *Alianța pentru Integrare Europeană*, 8 august 2009 – 28 septembrie 2010. Pe 8 august 2009, *patru din cele cinci partide care au depășit pragul electoral la alegerile parlamentare anticipate* din 29 iulie 2009 – PLDM, PL, PDM și AMN (PCRM a rămas în opoziție) au semnat ***Declarația de constituire a Coaliției de Guvernare „Alianța pentru Integrare Europeană” (AIE)***³. Documentul de constituire conținea *cinci obiective majore* pe care și le propunea să le realizeze coaliția de

¹ Alte detalii vezi: Varzari P. *Elita politică și birocrăția în contextul realizării reformelor democratice...*, p. 206-210.

² Varzari P. *Puterea elitistă și modernizarea politică a Republicii Moldova: repere conceptuale și de conținut*. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, 2015, nr. 1 (167), p. 41-52. [on-line] http://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/revista_nr_1_167.pdf (vizitat 13.05.2015).

³ *Declarație privind constituirea Coaliției de guvernare „Alianța pentru Integrare Europeană”*. [on-line] <http://www.e-democracy.md/parties/docs/joint/200908081/> (vizitat 08.08.2009).

guvernare: 1) restabilirea statului de drept; 2) depășirea crizei social-economice și asigurarea creșterii economice; 3) descentralizarea puterii și asigurarea autonomiei locale; 4) reintegrarea teritorială a Republicii Moldova și 5) integrarea europeană a Republicii Moldova și promovarea unei politici externe echilibrate, consecvente și responsabile. Semnarea *Declarației de constituire a AIE* marchează *prima etapă a negocierilor* dintre PLDM, PL, PDM și AMN în vederea formării unei majorități de guvernare. În cea de-a doua etapă, partidele urmau să negocieze viitoarele candidaturi la funcțiile de șef al statului, președinte al Parlamentului și prim-ministru. Ulterior, *AIE a invitat PCRM la un dialog privind alegerea unui nou șef al statului*¹. Însă demersul constructiv al *AIE* a fost respins de PCRM. *AIE* considera că, prin atitudinea sa care sfidează rezultatele alegerilor (PLDM, PL, PDM și AMN cumula 53 de mandate, ceea ce le permitea să aleagă conducerea Parlamentului și prim-ministrul țării, dar nu și șeful statului, pentru care era nevoie de 61 de voturi în Parlament), *PCRM nu dorea să realizeze transferul legal, democratic și civilizat al puterii către AIE*.

În istoria politică recentă a țării, a mai existat *o alianță a forțelor democratice (ADR)*, structură ce s-a destrămat spre sfârșitul anului 1999, fiind „*asasinată*”, potrivit experților, de președintele de atunci, *Petru Lucinschi*, de comuniști și de *Iurie Roșca*, precum și din cauza altor disensiuni din cadrul *Alianței*², despre care s-a vorbit mai sus. **În cazul AIE**, s-a repetat, aproximativ, ***același scenariu de destrămare***, avându-se în vedere problemele care au apărut în actul guvernării, dar și implicări din afara alianței – din partea unor actori politici naționali și din străinătate. Iată principalele ***șase probleme*** (disensiuni, divergențe, discordanțe) care au apărut în cadrul coaliției de guvernare *AIE*: 1) Raportul despre fenomenul „7 aprilie 2009”; 2) Participarea țării la Parada militară de 9 mai la Moscova; 3) Raportul „Comisiei Cojocar” privind aprecierea crimelor comunismului; 4) Decretul Președintelui interimar al țării *M. Ghimpu* despre ocuparea Basarabiei de către oștirile sovietice după 28 iunie 1940; 5) Decretul privind desființarea judecătoriilor economice și 6) Majorarea pensiilor de către Guvernul V. Filat. În plus, *guvernarea AIE* era constituită *pe baza unui așa-zis algoritm* – o regulă de calcul matematic potrivit căreia, atunci când ea este aplicată la formarea guvernului, numărul de funcții ce-i revin unui partid în executiv depinde de numărul de mandate pe care acesta le-a acumulat în alegeri. Este o practică blamată de mulți, alta mai bună însă, deocamdată, nu a fost inventată. La 28 septembrie 2010, odată cu *Decretul Președintelui interimar al Republicii Moldova M. Ghimpu* privind dizolvarea Parlamentului și fixarea datei pentru alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010, dar și „lovitura de grație” a Prim-

¹ Invitația la dialog adresată de Alianța pentru Integrare Europeană lui Vladimir Voronin. [on-line] <http://www.e-democracy.md/parties/docs/joint/200908211/> (vizitat 21.08.2009).

² De la Alianța pentru Democrație și Reforme la Alianța pentru Integrarea Europeană. [on-line] <http://www.politik.md/articles/politic/de-la-alianța-pentru-democrație-si-reforme-la-alianța-pentru-integrarea-europeană/1445/> (vizitat 10.08.2009).

ministrului V. Filat, care a început „campania electorală prin modificarea bugetului pentru 2010...”, a determinat faptul că *AIE* devine nefuncțională, inoperantă¹.

2. ***Alianța pentru Integrare Europeană-2***, 30 decembrie 2010 – 13 februarie 2013. În urma alegerilor anticipate din 28 noiembrie 2010, a fost constituită *AIE-2* (din **trei componente** – PLDM, PDM și PL), *Acordul privind constituirea și funcționarea Alianței pentru Integrare Europeană* fiind semnat la 30 decembrie 2010. El prevedea în mod expres *modalitatea formării organelor de conducere a statului, organelor de conducere a Legislativului și Guvernului*, precum și *partajarea altor responsabilități*.

În *Acord* au fost specificate și **șapte priorități de guvernare**: 1) integrarea europeană, 2) reintegrarea țării; 3) politică externă eficientă și echilibrată; 4) supremația legii; 5) creștere economică sustenabilă; 6) combaterea sărăciei și servicii publice de calitate și 7) descentralizarea puterii. Au fost indicate *valorile alianței*: integrarea europeană ca vector de bază ce va ghida acțiunile de politică internă și externă ale instituțiilor statului; consolidarea societății în vederea obținerii unității naționale; respectul pentru partenerii de coaliție; încrederea reciprocă și colegialitate în toate acțiunile, inițiativele și declarațiile acestora, cu respectarea principiului transparenței, consensului și spiritului consultativ în luarea deciziilor; solidaritatea acțiunilor în vederea asumării colective a actului de guvernare. Au fost consemnate *principiile de activitate ale AIE*, inclusiv continuitatea acțiunilor și reformelor inițiate de *Alianță* în perioada 2009–2010; responsabilitatea colectivă și individuală pentru performanța Guvernului, Parlamentului și Președinției; consensualitate, transparență și spirit consultativ în luarea deciziilor; asigurarea unei comunicări eficiente în procesul de realizare a actului de guvernare între componentele *AIE*, în raport cu societatea și partenerii externi; corelarea acțiunilor și mesajelor în politica externă și internă; asigurarea echilibrului în realizarea actului de guvernare². Creându-se *Consiliul AIE-2* cu atribuțiile sale, componentele ei se angajau să contribuie în mod egal, asumat și solidar la alegerea președintelui Republicii Moldova, dând curs inițiativelor rezonabile și consensual acceptate, menite să contribuie la atingerea acestui obiectiv³.

„**Anexele secrete**” la *Acordul de constituire AIE-2* și „**începutul sfârșitului**”. Destrămarea alianței în cea de-a doua formulă (*AIE-2*) a început cu discuțiile *privind lipsa anexelor la documentul de constituire a coaliției*, care se refereau la partajarea funcțiilor pe responsabilități și domenii între cele trei componente ale *AIE-2*⁴. Modul în

¹ Boțan I. Trei „C” pentru refacerea AIE. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/3-conditions-restoring-aei/> (vizitat 17.12.2010).

² Acord privind constituirea și funcționarea Alianței pentru Integrare Europeană. [on-line] <http://www.e-democracy.md/files/parties/acord-constituire-aie-2010.pdf> (vizitat 13.01.2011).

³ Boțan I. Alegerea șefului statului: hazard *versus* consecință. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/election-president-hazard-vs-consistency/> (vizitat 13.01.2011).

⁴ Boțan I. „Anexele secrete” și transparența decizională. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/secret-annexes-decision-making-transparency/> (vizitat 01.10.2011); Boțan I. Pasărea Phoenix și Harbuzul. [on-line] <http://www.e->

care componentele *AIE* au împărțit funcțiile la nivel de demnități și funcții publice, dar și competiția lor pentru influența și controlul asupra sectoarelor economice, precum și asupra agențiilor de reglementare în domeniile respective, denotă foarte clar *cartelizarea formațiunilor membre ale AIE*. Ca și în cazul *AIE-1*, conflictele din interiorul *AIE-2* nu au avut la bază incompatibilitatea *principiilor și valorilor*. Este vorba *despre interese*, care reconfirmă un lucru banal – în Republica Moldova, la fel ca și în alte țări aflate în proces de tranziție, cel mai profitabil business este politica. În aceste circumstanțe, PCRМ își juca perfect rolul de opoziție, îndreptat inclusiv spre subminarea relațiilor din cadrul *AIE*¹.

Totuși **governarea *AIE-2*** avea și ***unele merite*** și aici ar fi de menționat, în special, *depășirea precedentei crize economice și înregistrarea unei creșteri economice considerabile, progresele pe calea integrării europene* (avansarea în negocierile pe marginea *Acordului de Asociere, Acordului de Comerț Liber, Aprofundat și Cuprinzător* (DCFTA), *Acordului privind liberalizarea regimului de vize*), deblocarea activității instituțiilor democratice, asigurarea unei libertăți a presei mult mai mari etc. Dar toate aceste realizări sunt de „macronivel” și nu sunt de natură să dea un rezultat imediat, în sensul îmbunătățirii calității vieții oamenilor.

Pe lângă toate acestea, din cauza unor probleme de principiu și a punctelor de vedere diferite asupra proceselor ce țineau de actul guvernării, reformarea *AIE-2* era imposibilă, iar politologii, analiștii și comentatorii politici și atunci, și astăzi susțin, pe bună dreptate, că *tragedia Moldovei este că avem o societate profund polarizată și o clasă politică dezbinată, că reformele au devenit marea provocare a tuturor alianțelor / coalițiilor de guvernare*, care au determinat marile probleme ale guvernării. Majoritatea cetățenilor, conform unor sondaje naționale, consideră că *vectorul evoluției economice din țară are o direcție greșită*, iar majoritatea tinerilor sunt gata să părăsească țara imediat. Interesul pentru integrarea țării în UE scade din cauza *lipsei unei comunicări eficiente*. Cele două comisii parlamentare create pentru *elucidarea Dosarului „7 aprilie 2009”* n-au clarificat situația reală asupra evenimentelor desfășurate (*prima comisie*, condusă de fostul deputat comunist *V. Țurcan*, a avut o singură ședință și nu a adoptat nicio decizie, iar cea de-a doua comisie, sub conducerea fostului liberal-democrat *V. Nagacevski*, și-a început activitatea în octombrie 2009, angajându-se ca, în 60 de zile, să prezinte un raport, care a fost, însă, făcut public, jumătate de an mai târziu, pe 7 mai 2010 (potrivit documentului prezentat, în aprilie 2009 *nu a avut loc o lovitură de stat*, iar fostul Președinte al țării, *V. Voronin*, și-a

democracy.md/monitoring/politics/comments/phoenix-harbusul/ (vizitat 17.10.2011); Boțan I. *AIE în zeitnot*. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/aie-zeitnot/> (vizitat 01.11.2011).

¹ Boțan I. *Alianță debusolată*. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/embarrassed-alliance/> (vizitat 28.02.2011).

depășit atribuțiile, atunci când a dat ordine directe polițiștilor¹). Lipseau transparența în actul guvernării (tragedia din rezervația *Pădurea Domnească* din decembrie 2012) și consensul politic (plecarea lui *Al. Tănăsă* la Curtea Constituțională, *M. Godea* și *V. Nagacevschi* și-au dat demisia din PLDM etc.). Mai pot fi amintite și alte cauze ale disensiunilor din cadrul *Alianței* (deemnarea viceministrilor, neînțelegeri și acuzații reciproce asupra unor chestiuni de procedură etc.)².

Ca și în cazul *AIE-1*, Prim-ministrul *V. Filat*, liderul PLDM, vine cu o altă „lovitură de grație” (una „de palat”), cea de-a doua, care în *Declarația* sa din 13 februarie 2013 anunța despre „... ieșirea formațiunii sale din Acordul de constituire al AIE”³, dorindu-și, probabil, realizarea cunoscutului principiu: „Pentru ca să ne (re)unim, trebuie să ne despărțim”. Denunțarea de către *V. Filat* a *Acordului constitutiv al AIE-2* a însemnat *de facto* sfârșitul coaliției de guvernământ, iar după 5 martie 2013 (cu votul PCR, PDM și o parte din deputații neafiliați, Guvernul *Filat-2* este demis prin *moțiune de cenzură pentru suspiciuni de corupție*) *AIE-2* și-a încetat existența (destrămarea ei *de jure*). Astfel, criza politică a devenit atotcuprinzătoare și a generat riscuri sporite de alegeri parlamentare anticipate, mai ales după *revocarea din funcție* a Președintelui Parlamentului, *M. Lupu*, din 25 aprilie 2013.

După demisia Guvernului *Vlad Filat-2*, la 5 martie 2013, Guvernul *Iurie Leancă* a guvernat Republica Moldova din 31 mai 2013 până în 10 decembrie 2014, însă, conform legii, a rămas în exercițiu (guvern tehnic) până la investirea noului Guvern al țării (după validarea alegerilor noului Parlament ales la 30 noiembrie 2014), din 18 februarie 2015.

Mitul despre „povestea de succes” a Republicii Moldova în cadrul PEs. Destruerea *AIE-2* a risipit cu totul „istoria de succes” a Parteneriatului Estic. UE prin *PEs* a dorit să facă din Moldova o „poveste de succes”, oferind și suporturi financiare care, cu timpul, au dispărut „ca apa în nisip”⁴.

¹ Comisiile, create de Parlament pentru a scoate la iveală adevărul, însă au fost compromise. [on-line] <http://www.publika.md/comisiile--create-de-parlament-pentru-a-scoate-la-iveala-adevarul--insa-au-fost-compromise1222891.html> (vizitat 22.01.2013).

² Află cauza disensiunilor din AIE. [on-line] http://www.publika.md/afla-cauza-disensiunilor-din-aie_249741.html (vizitat 09.03.2011).

³ Declarația Prim-ministrului *Vlad Filat*, președintele PLDM. [on-line] http://pldm.md/index.php?option=com_content&view=article&id=5904:declaraia-prim-ministrului-vlad-filat-peedintele-pldm&catid=4:dep-stiri&Itemid=61 (vizitat 15.02.2013).

⁴ Boțan I. Mitul despre poveste... [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/myth-about-story/> (vizitat 15.03.2011); Boțan I. Sfârșitul jalnic al „poveștii de succes”. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/miserable-end-success-story/> (vizitat 06.08.2011); Boțan I., Prohnițchi E. Republica Moldova – „o poveste de succes” pentru Uniunea Europeană? În: Guvernare și Democrație. Revistă de Analiză și Sinteză / Asociația pentru Democrație Participativă „ADEPT”, 2011, nr. 1 (7), p. 5-11; Rotaru V. Republica Moldova – povestea de succes a Parteneriatului Estic. În: Sfera Politicii. Revistă de Științe Politice, București, 2012, nr. 1 (167), p. 70-74. [on-line] http://www.sferapoliticii.ro/sfera/pdf/Sfera_167-Rev1.pdf (vizitat 13.12.2012); Trei ani de guvernare democratică la Chișinău: „Poveste de succes” pe banii străinilor. [on-line] <http://www.adevarul.ro/moldova/>

Alegerea Președintelui Republica Moldova din 16 martie 2012 a fost precedată de mai multe dialoguri și discuții în cadrul *AIE-2*, liderii căreia au ajuns la o înțelegere pentru semnarea unei anexe (document suplimentar) la *Acordul de constituire a AIE-2*. Inițial, *anexa elaborată de liberal-democrați prevedea* ca Guvernul să nu fie demis în următorii 3 ani. De asemenea, se propunea ca mandatul președintelui să expire odată cu cel al Legislativului. PLDM mai cerea ca partidele din *Alianță* să nu negocieze separat și să nu coitalizeze cu PCRM, depolitizarea instituțiilor, dar și prevederi referitoare la mandatul președintelui. *Documentul conținea șase puncte* și a fost semnat la inițiativa PLDM, pe 16 decembrie 2011 (în ziua alegerilor șefului statului). Semnarea acestui supliment a fost condiția PLDM pentru a-l vota pe *Marian Lupu* la funcția de președinte, pe 16 decembrie 2011. *Primul tur al alegerilor prezidențiale a eșuat*, pentru că *M. Lupu*, candidatul *AIE-2*, a acumulat doar 58 de voturi din 61 necesare¹.

Pentru ieșirea din impasul politic, în sensul soluționării crizei constituționale în care se afla Republica Moldova mai bine de 2 ani și jumătate, a fost luată **decizia de a vota un candidat aparținic la funcția de șef al statului**. Această idee a luat viață atunci când trei membri ai PCRM în frunte cu *Igor Dodon* au părăsit PCRM și au creat propriul partid – PSRM. Așa cum *AIE-2* totaliza doar 58 de mandate, iar pentru alegerea președintelui era nevoie de 61 voturi, noul partid, PSRM, cu cei trei deputați puteau juca un rol decisiv în „soarta” țării. Președintele PSRM, *I. Dodon*, a acceptat să participe la alegerea șefului statului cu condiția că candidatul trebuie să nu reprezinte interesele niciunui partid din Parlament. Din multitudinea de candidați propuși, care uneori nu găseau nici măcar susținerea întregii *Alianțe*, judecătorul *Nicolae Timofti* (fost președinte al Consiliului Suprem al Magistraturii) a fost cea soluție de compromis care a împăcat toate părțile. Pe data de 16 martie 2012, *N. Timofti* a fost

[economie/Poveste de succes-pe banii strainilor 0780521980.html](http://www.economie.gov.md/Poveste_de_succes-pe_banii_strainilor_0780521980.html) (vizitat 25.09.2012); Jatras J.G. Destrămarea AIE risipește „istoria de succes” a Parteneriatului Estic. [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/19608 (vizitat 07.03.2013); Chirilă V. 9 mai 2013 – Povestea de Succes a fost petrecută pe ultimul său drum / OPINIE. [on-line] <http://www.moldova.org/9-mai-2013-povestea-de-succes-a-fost-petrecuta-pe-ultimul-sau-drum-opinie-236865-rom/> (vizitat 16 mai 2013); Călugăreanu V. De la „povestea de succes a UE”, la stat capturat, fără bani, ajuns pe marginea prăpastiei. [on-line] <http://www.dw.com/ro/de-la-povestea-de-succes-a-ue-la-stat-capturat-f%C4%83r%C4%83-bani-ajuns-pe-marginea-pr%C4%83pastiei/a-18741438> (vizitat 25.09.2015).

¹ Anexa Acordului AIE a fost publicată. Vezi ce prevederi conține (DOC). [on-line] http://www.publika.md/anexa-acordului-aie-a-fost-publicata-vezi-ce-prevederi-contine-doc_618811.html (vizitat 17.12.2011); Suplimentul la Acordul de constituire a AIE a fost făcut public. [on-line] <http://www.moldpres.md/News.aspx?NewsCod=11164&NewsDate=17.12.2011> (vizitat 17.12.2011); Boțan I. Incidența incapacității alegerii șefului statului asupra procesului integrării europene (Partea I) (Partea II). [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/presidential-elections-vs-constitutionality/>; <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/presidential-elections-vs-constitutionality-2/> (vizitat 03.02.2012).

ales în funcția de președinte cu toate cele 62 voturi disponibile (încă un vot de la deputatul neafiliat *Mihai Godea*, fost membru al PLDM). PCRМ a refuzat să participe la vot. Potrivit art. 80 din Constituție, „Mandatul Președintelui Republicii Moldova durează 4 ani și se exercită de la data depunerii jurământului”. În funcția de președinte al țării, *N. Timofti*, s-a angajat să respecte 10 angajamente înaintate de PSRM, pentru a fi susținut la alegerile din 16 martie 2012. *I. Dodon* a făcut publice condițiile din „testul statalității” pe care, în opinia sa, șeful statului trebuia să-l treacă pe durata mandatului. Altfel spus, cea de-a doua criză constituțională – nealegerea șefului statului (*prima criză* – 1999–2000) – declanșată în aprilie 2009 este soluționată tocmai în martie 2012.

3. **Constituirea și funcționarea „Coalitiei Pro-Europene de Guvernare”**, 30 mai 2013 – 30 noiembrie 2014. Coalitia în cauză a fost formată din *trei componente*: PLDM (lider *V. Filat*), PDM (lider *M. Lupu*) și Partidul Liberal Reformator din Moldova (lider *Ion Hadârcă*; noua formațiune, PLRM, reprezenta reformatorii liberali care s-au desprins de PL condus de *M. Ghimpu*, iar PL trece în opoziție politică; reformatorii au decis, la 1 august 2013, formarea noului partid în cadrul primei ședințe cu reprezentare națională a *Consiliului de Constituire*¹). *C. Ashton* și *W. Martens*, importanți emisari europeni care au sosit la Chișinău pentru a da încă o șansă visului european al Moldovei, sunt considerați „nași de botez” ai CPEG-ului².

Prioritățile incluse în programul de guvernare al CPEG și deci al Guvernului I. Leancă erau următoarele: *integrarea europeană* („rămâne nu doar un deziderat fundamental al politicii interne și externe a Republicii Moldova și al Guvernului, ci și forța majoră de coeziune politică și socială”); *creșterea economică durabilă și incluzivă* („va fi obținută de Guvern prin accelerarea reformelor structurale necesare tranziției spre o economie modernă bazată pe investiții, inovații și competitivitate”); *reformarea sistemului judecătoresc și a organelor de drept* („element central al edificării statului de drept și garantării libertăților fundamentale ale omului”); *combaterea sărăciei* („va rămâne un obiectiv primordial”); *administrație publică eficientă* („va sta la baza implementării cu succes a prezentului Program de activitate al Guvernului”); *dezvoltarea agriculturii și zonelor rurale* („sectorul agro-industrial este de o importanță strategică pentru economia națională, având o contribuție majoră asupra dezvoltării altor sub-sectoare și servicii”) și ultimul obiectiv major din *Programul de Guvernare* era considerat *reintegrarea țării* (potrivit documentului, acesta „a fost, este și va rămâne o prioritate în activitatea Guvernului”)³. În opinia

¹ Reformatorii au decis! Formațiunea se va numi Partidul Liberal Reformator din Moldova. [on-line] <http://www.politik.md/?view=articlefull&viewarticle=19797> (vizitat 02.08.2013).

² Spătaru D. (Comentariu) Moldova europeană – a doua și ultima șansă. [on-line] <http://tribuna.md/2013/07/13/comentariu-moldova-europeana-%e2%80%93-a-doua-si-ultima-sansa/> (vizitat 13.07.2013).

³ Spătaru D. (Comentariu) Nota Guvernului Leancă după un an de activitate. [on-line] <http://tribuna.md/2014/05/31/comentariu-nota-guvernului-leanca-dupa-un-an-de-activitate/> (vizitat 31.05.2014).

analizilor și comentatorilor politici, *Coaliția Pro-Europeană* a obținut pe parcursul unui an și jumătate de aflare la guvernare multe realizări (spre exemplu, PIB-ul țării a crescut cu 5%), dar a comis și unele greșeli, care i-au știrbit imaginea¹.

Ca și în cazul altor coaliții de guvernare, *CPEG s-a confruntat nu atât cu probleme externe* (imaginea țării pe plan extern era favorabilă – Guvernul se pregătea intens pentru parafarea *AARMUE*, prima rundă de negocieri a avut loc la 12 ianuarie 2012, iar ultima – la 14 martie 2013, parafare preconizată pentru *Summit-ul Parteneriatului Estic* de la Vilnius din 28–29 noiembrie 2013), *ci cu cele intene* (în coaliție au apărut probleme de comunicare, iar mărul discordiei era *reaprobarea concesiunii aeroportului Chișinău* de către Guvern; au devenit publice probleme noi apărute – atacuri *raider*, acte de corupție, delapidări de fonduri, crime tainuite, contrabandă de tot soiul și multe alte, inclusiv „megafurtul secolului” și spălările de bani). În plus, Comisia Europeană sugera autorităților țării pentru anul 2013 să continue cât mai insistent reformele în domeniile combaterii corupției, justiției și a sistemului de aplicare a legislației.

3. Prevederile Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană

Integrarea europeană este considerată nu doar un deziderat fundamental al politicii interne și externe a Republicii Moldova, ci și o forță majoră de coeziune politică și socială. Începând din septembrie 2009, au fost obținute rezultate importante în realizarea acestui obiectiv, Republica Moldova fiind calificată drept unul dintre liderii indiscutabili în întreaga regiune. Odată cu semnarea și intrarea în vigoare a *Acordului de Asociere, liberalizarea regimului de vize și integrarea treptată a țării în piața internă a UE*, are loc integrarea *de facto* a Republicii Moldova în spațiul politic și economic european.

Etaple evoluției relațiilor Republicii Moldova – UE²: 1) Relațiile Republicii Moldova cu UE au fost formal consacrate prin semnarea, la 28 noiembrie 1994, a *APC*, care a intrat în vigoare la 1 iulie 1998 pentru o perioadă inițială de 10 ani cu posibilitatea prelungirii tacite. 2) Următorul pas în apropierea țării noastre de UE a fost reprezentat de *Planul de Acțiuni UE – Republica Moldova* (PAUERM), elaborat în cadrul *Politicii Europene de Vecinătate* și adoptat la *Consiliul de Cooperare* din februarie 2005. *PAUERM* stabilea obiectivele strategice de cooperare inițial pentru o *perioadă de 3 ani care mai apoi a fost extinsă repetat*. Acest *Plan* a fost înlocuit în

¹ Analizii despre plusurile și minusurile coaliției de la guvernare. [on-line] <http://www.ipn.md/ro/special/62213> (vizitat 31.05.2014); Eșecuri și progrese! Rezultatele Coaliției Pro-Europene discutate la Fabrica. [on-line] http://www.publika.md/esecuri-si-progrese-rezultatele-coalitie-pro-europene-discutate-la-fabrika_1951091.html (vizitat 30.05.2014).

² Evoluții în relațiile RM – UE. [on-line] <http://www.mfa.gov.md/din-istoria-rm-ue/> (vizitat 13.12.2014); Din istoria relațiilor RM-UE. [on-line] <http://library.usmf.md/ciesite/index.php/republica-moldova-si-oms> (vizitat 13.12.2011).

2014 de *Agenda de Asociere*, agreată în baza *AARMUE*. În contextul *PAUERM*, dialogul politic între părți era asigurat prin intermediul *reuniunilor în formatul Dialogului Politic UE-Moldova (COEST, COPS, Directori Politici)*, în cadrul cărora se discuta parcursul reformelor în Republica Moldova, relațiile Moldova – UE și alte subiecte de interes comun în domeniul politicii externe și de securitate. 3) În fine, la 27 iunie 2014, la Bruxelles, Belgia, are loc semnarea *Acordului de Asociere*.

*Dacă în perioada guvernării comuniste, 2001–2009, PCR*M devenise mai mult sau mai puțin un susținător al procesului de aderare a Republicii Moldova la UE (s-a creat *CNIE*, s-a semnat *PAUERM* etc., analizate mai sus), *în timp ce după semnarea AARMUE*, PCR M a pus la îndoială chiar necesitatea acestuia¹. Astfel, după două săptămâni de la semnarea *AARMUE*, la 14 iulie 2014, fracțiunea parlamentară a PCR M a depus o sesizare la Curtea Constituțională a țării, autorii sesizării pretinzând, în special, că prevederile *Acordului de Asociere* cu UE afectează suveranitatea, independența, neutralitatea, interesele economice și financiare ale Republicii Moldova, fiind contrare art. 1, 7, 8, 9, alin. (3), 11 și art. 126 din Constituție. La 9 octombrie 2014 Curtea Constituțională a pronunțat *Hotărârea privind controlul constituționalității Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte și a Legii nr. 112 din 2 iulie 2014 de ratificare a acestuia (Sesizarea nr. 44a/2014)*. Înalta Curte a constatat că „orientarea spre spațiul valoric democratic european este un element definitoriu al identității constituționale a Republicii Moldova”. Astfel, „procesul de integrare europeană a Republicii Moldova nu numai corespunde identității constituționale a Republicii Moldova, ci orice altă orientare contrară este *a priori* neconstituțională”².

*Negocierile unui nou acord dintre Republica Moldova și UE*³. *Dialogul cu UE privind viitorul cadrul juridic*, care urma să substituie *APC* semnat în 1994, au fost inițiate în anul 2008. În concluziile sale din 13 octombrie 2008, *Consiliul pentru Afaceri Externe al UE* menționa că UE este pregătită „să negocieze în curând un nou acord ambițios cu Moldova. Acest acord va depăși actualul Acord de Parteneriat și Cooperare și va cuprinde obiectivul unei zone de liber schimb aprofundate și comprehensive, care va fi stabilită din momentul în care Republica Moldova va fi

¹ Vezi mai detaliat: Voronin despre Acordul de Asociere cu UE. [on-line] https://noi.md/md/news_id/241059 (vizitat 24.08.2017); Voronin: Acordul de Asociere va distruge Moldova. [on-line] <https://stiri.md/article/httpdeschidemd/voronin58-acordul-de-asociere-va-distruge-moldova> (vizitat 13.06.2014).

² Asocierea Republicii Moldova cu Uniunea Europeană este constituțională. [on-line] <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=583&t=/Media/Noutati/Asocierea-Republicii-Moldova-cu-Uniunea-Europeana-este-constititionala#> (vizitat 09.10.2014).

³ Negocierile privind Acordul de Asociere RM – UE. [on-line] <http://infoeuropa.md/negocieri-privind-acordul-de-asociere-republica-moldova-uniunea-europeana/> (vizitat 13.12.2014).

pregătită să suporte efectele liberalizării complete a schimburilor comerciale cu UE. Scopul acestui acord este apropierea graduală a Republicii Moldova de UE”.

Republica Moldova și UE au inițiat procedurile interne corespunzătoare pentru negocierea viitorului Acord. La rândul său, **Consiliul pentru Afaceri Externe al UE** a adoptat la 15 iunie 2009 directivele UE de negociere a noului acord cuprinzător dintre Republica Moldova și UE, care să depășească prevederile APC. În același timp, **Consiliul** și-a exprimat dorința de a lansa negocierile îndată ce circumstanțele vor permite acest fapt. **Mandatul Republicii Moldova pentru negocierea cu UE a viitorului Acord de Asociere** a fost aprobat prin **Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 680** din 13 noiembrie 2009. În baza respectării tuturor procedurilor prevăzute de legislația în vigoare, inclusiv consultarea Comisiei pentru politică externă a Parlamentului Republicii Moldova, prin **Decretul Președintelui interimar al țării nr. 67** din 17.11.2009 au fost inițiate negocierile asupra proiectului **Acordului dintre Moldova și Comunitățile Europene**.

Negocierile privind **AARMUE** au fost lansate la 12 ianuarie 2010, fiind încheiate provizoriu după 15 runde plenare de negocieri în iunie 2013, iar cele privind **Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător** între Moldova și UE, ca parte a **AARMUE**, au fost inițiate în ianuarie 2012 și finalizate provizoriu după 7 runde de negocieri, în iulie 2013.

Parafarea AARMUE în cadrul **Summit-ului de la Vilnius a Parteneriatului Estic**, desfășurat în perioada 28–29 noiembrie 2013, a marcat formal faptul încheierii negocierilor asupra textului **Acordului**. Parafarea a fost urmată de procedura tehnică de verificare a conformității juridice și traducerea **Acordului** în toate limbile părților, și mai apoi de **aprobarea pentru semnare de către Consiliul UE**, care a avut loc pe data de 27 iunie 2014, la Bruxelles.

Prevederile referitoare la crearea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător între Republica Moldova și UE constituie o parte importantă a **AARMUE** și presupun nu doar deschiderea reciprocă a piețelor pentru comerțul cu bunuri și servicii, dar și preluarea treptată a standardelor și normelor europene care reglementează calitatea produselor și serviciilor respective¹.

Acordul de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte², fiind semnat la 27 iunie 2014 la Bruxelles, Belgia, a fost ratificat de

¹ Negocierea unui nou acord. [on-line] <http://www.mfa.gov.md/nou-acord/> (vizitat 13.12.2014).

² Acord de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte. [on-line] <http://www.mfa.gov.md/img/docs/Acordul-de-Asociere-RM-UE.pdf> (vizitat 13.12.2014).

Parlamentul Republicii Moldova pe 2 iulie 2014, iar de Parlamentul European pe 13 noiembrie 2014.

El conține prevederi cu caracter obligatoriu, norme regulatorii și aranjamente de cooperare mai extinse, în toate sectoarele de interes. O atenție sporită se conferă implementării și aplicării prevederilor *Acordului*, inclusiv prin stipularea termenelor clare și stabilirea unui cadru instituțional și administrativ adecvat, creând astfel premisele necesare pentru o implementare eficientă¹.

Documentul conține 7 capitole, câteva anexe, dar și protocoale. În *Preambul* se reprezintă o declarație introductivă a *Acordului*, ce stabilește scopul și filosofia acestuia. Prin *Acordul de Asociere cu UE*, Republica Moldova și-a asumat un număr mare de angajamente – 1 784. Acest document conține 395 de directive și regulamente, care, odată puse în aplicare în legislația națională, va face Moldova o țară cu un *acquis* comunitar integrat în UE. Totuși, acordurile negociate cu țările *PEs* nu oferă ca atare perspectiva de aderare. În timp ce documentele de asociere devin mai cuprinzătoare și mai mari, perspectiva europeană pentru membrii de Est se bazează numai pe art. 49 din *Tratatul privind Uniunea Europeană*, care se referă la aderare.

Principiul punct de divergență l-a constituit textul *Preambulului Acordului de Asociere*. Republica Moldova dorea ca în preambul să fie stipulat că finalitatea procesului de apropiere a ei de UE să fie integrarea europeană, însă UE a respins o asemenea mențiune.

În conformitate cu notificarea **Secretariatului General al Consiliului Uniunii Europene**, în calitate de depozitar al *AARMUE*, se comunică faptul că *Acordul* în cauză intră în vigoare la 1 iulie 2016. Conform prevederilor art. 456 din *Acordul de Asociere*, începând cu 1 iulie 2016, **acesta abrogă și înlocuiește în totalitate Acordul de Parteneriat și Cooperare dintre Comunitățile Europene și statele lor membre, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte**, semnat la Bruxelles la 28 noiembrie 1994, intrat în vigoare la 1 iulie 1998. La fel, începând cu 1 iulie 2016, *AARMUE* înlocuiește *Acordul dintre UE și Republica Moldova cu privire la protecția indicațiilor geografice ale produselor agricole și alimentare*, semnat la 26 iunie 2012 la Bruxelles, intrat în vigoare la 1 aprilie 2013.

Cu referire la aplicarea teritorială a AARMUE, se informează că urmare a *Deciziei nr. 1/2015* din 18 decembrie 2015 a *Consiliului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană*, Titlul V (Comerț și aspecte legate de comerț) din *AARMUE*, se aplică întregului teritoriu al Republicii Moldova. Conform aceleiași *Decizii*, Titlul VII (Dispoziții instituționale, generale și finale) se aplică întregului teritoriu al Moldovei în măsura în care este aplicat în legătură cu titlul V (Comerț și aspecte legate de comerț) din *Acord*.

Ratificarea, intrarea în vigoare și aplicarea provizorie a AARMUE. Pentru intrarea în vigoare a *Acordului* era necesar ca acesta să fie ratificat de către toate

¹ Conținutul *Acordului de Asociere dintre RM și UE*. [on-line] <http://dcfta.md/continutul-acordului-de-asociere-dintre-rm-si-ue> (vizitat 13.09.2015).

părțile semnatare (Republica Moldova, Parlamentul European și cele 28 de state membre ale UE), conform procedurilor interne ale fiecărei entități în parte, astfel *AARMUE* intrând în vigoare în prima zi a celei de-a doua luni de la data depunerii ultimului instrument de ratificare la *Secretariatul General al Consiliului Uniunii Europene*. Parlamentul Republicii Moldova a ratificat acest *Acord* prin *Legea nr. 112* din 2 iulie 2014, promulgată prin *Decretul Președintelui nr. 1237* din 8 iulie 2014, astfel încheindu-se procedura internă de ratificare a *AARMUE*. Parlamentul European a ratificat *Acordul de Asociere* pe 13 noiembrie 2014. Având în vedere că ratificarea este un proces îndelungat, s-a hotărât aplicarea cu **titlu provizoriu**, din 1 septembrie 2014, a unor părți din *Acord*, conform *Deciziei Consiliului UE 2014/492/EU*¹.

Implicarea societății civile în relațiile UE – Republica Moldova a fost extrem de importantă pe parcursul întregii perioade de negocieri, iar *Acordul* prevede explicit necesitatea de a spori participarea societății civile în procesul decizional public, prin stabilirea unui dialog deschis, transparent și permanent între instituțiile publice și asociațiile reprezentative și societatea civilă.

Acordul de Asociere urmărește să contribuie la dezvoltarea politică și social-economică a Republicii Moldova, prin cooperarea cât mai amplă într-un șir vast de domenii de interes comun, inclusiv în domeniile de bună guvernare, justiție, libertate și securitate, integrare comercială și cooperare economică sporită, politica de încadrare în câmpul muncii și socială, management financiar, administrare publică și reforma serviciului public, participarea societății civile, dezvoltarea instituțională, reducerea sărăciei și dezvoltarea durabilă. *Acordul* are scopul de a accelera aprofundarea relațiilor politice și economice, precum și integrarea graduală a Republicii Moldova pe piața comunitară.

Acordul stipulează clar că *dialogul politic între părți în toate domeniile de interes reciproc*, inclusiv în chestiunile externe și de securitate, precum și cele legate de reforma internă va fi în continuare dezvoltat și consolidat. Aceasta va spori eficacitatea cooperării politice și va promova convergența pe probleme externe și de securitate.

În cooperarea lor în domeniul libertății, securității și justiției, în conformitate cu Cap. III al *Acordului*, UE și Moldova vor acorda o importanță deosebită promovării supremației legii, inclusiv independenței sistemului judiciar, accesului la justiție și dreptului la un proces echitabil. Acelasi capitol se referă și la protecția datelor cu caracter personal, cooperarea cu privire la migrație, azil și gestionarea frontierelor, circulația persoanelor, prevenirea crimei organizate și combaterea drogurilor, spălarea banilor etc.

Cooperarea în sectorul economic și alte sectoare (Cap. IV) ale *Acordului*, pe lângă reforma administrației publice, vizează o serie de subiecte cum ar fi: dialogul în

¹ Ratificare, intrarea în vigoare și aplicarea provizorie. [on-line] <http://www.mfa.gov.md/ratificare-provizorie/> (vizitat 13.12.2014).

domeniul economic, dreptul societăților comerciale, contabilitate și audit, forța de muncă și politica socială, protecția consumatorilor, statistica, finanțele publice, impozitarea, politica cu privire la industrie și întreprinderi, agricultura și dezvoltare rurală, cooperarea în domeniul energetic, transportul, mediu, societatea informațională, turism, cultura, educație, sănătate publică etc. Un rol aparte îi este atribuit societății civile și mass-media.

Cum funcționează asocierea Moldova – UE? În esență, *AARMUE* însumează o serie de angajamente pe care Republica Moldova și UE și statele membre și le-au asumat cu scopul de a aprofunda și consolida legăturile existente. Astfel, pentru a asigura îndeplinirea acestor angajamente, prin *Acord* părțile au consemnat să stabilească un mecanism instituțional de monitorizare a implementării lui, dar și luare a deciziilor asupra aspectelor ce cad sub incidența prevederilor *Acordului*¹.

Asistența UE pentru implementarea AARMUE: A) *Programul de Consolidare a Capacităților Instituționale (CIB)*; B) *Proiectele Twinning*; C) *Programe și agenții ale UE (ORIZONT 2020; Europa creativă; Erasmus+ etc.)*; D) *Parteneriatul Estic* (oferă patru platforme: *Democrație, bună guvernare și stabilitate; Integrare economică și armonizarea cu politicile UE; Securitatea energetică; Contacte interumane*); E) *Politica Europeană de Apărare și Securitate Comună*; F) *Liberalizarea regimului de vize*; G) *Parteneriatul de Mobilitate*; H) *Cooperare sectorială (Justiție și Afaceri Interne; Energie; Transport)*².

Implementarea Acordului de Asociere. Instrumentul principal de implementare a *AARMUE* îl constituie *Agenda de Asociere*, negociată cu *Comisia Europeană*. *Agenda de Asociere* înlocuiește *PAUERM* în cadrul *PEV* a UE. Ea

¹ Cum va funcționa asocierea RM – UE? [on-line] <http://www.mfa.gov.md/functionarea-asocierea/> (vizitat 13.12.2014); Acordul de Asociere UE-Moldova „Ghidul Acordului de Asociere”. [on-line] http://www.mec.gov.md/sites/default/files/eu_moldova_aa_quick_guide_ro_updated_march_2014.pdf (vizitat 13.10.2015); Boțan I. Prevederile Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană. Ghid. Chișinău: Ed. Arc, 2014. 96 p. [on-line] <http://www.e-democracy.md/files/ghid-acord-asociere-igor-botan.pdf> (vizitat 13.09.2015); Cenușa D. Acordul de Asociere dintre R. Moldova și UE, explicat într-un manual. [on-line] <http://www.hotnews.md/articles/view.hot?id=38322> (vizitat 29.11.2016).

² Puncte de reper. [on-line] <http://infoeuropa.md/uniunea-europeana-si-moldova/> (vizitat 13.12.2014); Cadrul instituțional al RM. [on-line] <http://infoeuropa.md/cadru-institu-ional-al-rm/> (vizitat 13.12.2014); Negocierile privind Acordul de Asociere RM – UE. [on-line] <http://infoeuropa.md/negocieri-privind-acordul-de-asociere-republica-moldova-uniunea-europeana/> (vizitat 13.12.2014); Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător. [on-line] <http://infoeuropa.md/zona-de-liber-schimb-aprofundat-si-cuprinzator/> (vizitat 13.12.2014); Liberalizarea Regimului de Vize. [on-line] <http://infoeuropa.md/liberalizarea-regimului-de-vize/> (vizitat 13.12.2014); UE în Moldova. [on-line] <http://infoeuropa.md/ue-in-moldova/> (vizitat 13.12.2014); Moldova în UE / Reprezentarea în instituții europene. [on-line] <http://infoeuropa.md/reprezentarea-in-instituti-europene/> (vizitat 13.12.2014).

identifică domeniile prioritare de implementare a prevederilor *Acordului de Asociere* în primii 3 ani de la intrarea în vigoare a acestuia¹.

Planul Național de implementare a AARMUE include prioritățile-cheie de cooperare în vederea *asigurării asocierii politice și integrării economice cu UE* și reprezintă *instrumentul de bază pentru monitorizarea la nivel intern a procesului de integrare europeană în perioada 2014–2016*. În acest context, *Planul Național* include acțiunile necesare de a fi realizate de către instituțiile responsabile conform fiecărui articol/prevedere, precum și *Anexe* ale AARMUE, inclusiv a părții privind *Zona de Comerț Liber Aprofundat și Cuprinzător* în termenii indicați și cu specificarea resurselor financiare necesare în acest sens. *Planul* a fost elaborat în baza propunerilor autorităților publice vizate și a consultărilor publice organizate de către MAEIE (în parteneriat cu *Fundația Est-Europeană*) în perioada 16-19 iunie 2014 pentru fiecare titlu/domeniu separat. *Planul Național de Acțiuni* a fost aprobat în cadrul reuniunii Guvernului din 25 iunie 2014 (în 2015, *Planul Național a fost revizuit*²), iar în cadrul ședinței Guvernului din 28 decembrie 2016 a fost aprobat *Planul Național de Acțiuni* privind implementarea AARMUE pentru anii 2017-2019³, fiind ulterior revizuit în prima jumătate al anului 2018 ca urmare a reformei Guvernului.

Rapoarte de Progres privind implementarea AARMUE⁴. În conformitate cu *Hotărârea de Guvern nr. 808* din 7 octombrie 2014, modificată prin *Hotărârea nr. 713* din 12 octombrie 2015, informația detaliată privind realizarea fiecărei măsuri poate fi accesată pe *platforma on-line de raportare PlanPro*⁵. În plus, gradul de realizare a *Programului legislativ pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană* poate fi urmărit pe platforma de monitorizare a implementării DCFTA⁶.

¹ Agenda de asociere. [on-line] <http://www.mfa.gov.md/agenda-de-asociere/> (vizitat 13.12.2014).

² Hotărâre nr. 713 din 12.10.2015 cu privire la modificarea și completarea Hotărârii Guvernului nr. 808 din 7 octombrie 2014. [on-line] <http://lex.justice.md/md/361471/> (vizitat 13.12.2015).

³ Implementarea Acordului de Asociere. [on-line] <http://www.mfa.gov.md/implementarea-aa/> (vizitat 13.12.2018); Guvernul a aprobat Planul Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere RM-UE, în 2017–2019. [on-line] <http://tribuna.md/2016/12/28/guvernul-a-aprobat-planul-national-de-actiuni-pentru-implementarea-acordului-de-asociere-rm-ue-in-2017-2019/> (vizitat 28.12.2016); Planul național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2017–2019. [on-line] <https://dcfta.md/planul-national-de-actiuni-pentru-implementarea-acordului-de-asociere-republica-moldova-uniunea-europeana-in-perioada-2017-2019> (vizitat 13.03.2017).

⁴ Rapoarte AA. [on-line] <http://www.mfa.gov.md/rapoarte-aa/> (vizitat 13.12.2014).

⁵ Vezi pagina web a MAEIE: <https://monitorizare.gov.md/reports/Raport%20PNAAA.html> (vizitat 13.04.2017).

⁶ Publicul larg va putea accesa *on-line* informații actualizate despre progresele în implementarea Acordului de Asociere cu UE. [on-line] http://www.realitatea.md/publicul-larg-va-putea-accesa-on-line-informa-ii-actualizate-despre-progresele-in-implementarea-acordului-se-asociere-cu-ue_58586.html (vizitat 01.02.2017).

Portalul electornic AGORA, lansând la 23 iulie 2015 modulul *Acordul de Asociere: guvernarea la raport*, trece în revistă principalele acțiuni pe care Republica Moldova și le-a luat ca angajament în cadrul *Acordului de Asociere cu UE*¹.

Prin urmare, odată cu semnarea *Acordului de Asociere* și ratificarea lui de către Parlamentul Republicii Moldova și de către Parlamentul European, *dialogul politic capătă valențe profunde pe toate dimensiunile de cooperare dintre părți* (politică, economică, comercială, umanitară etc.). Pe de altă parte, cele *trei țări semnatare ale Acordului de Asociere cu UE* (Republica Moldova, Ucraina și Georgia din cadrul *PEs*) au decis să constituie o *platformă comună de comunicare cu UE*², iar apropierea de spațiul comunitar se asociază cu modernizarea țărilor semnatare și aprofundarea reformelor democratice.

TEMA X. ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 30 NOIEMBRIE 2014, DIN 24 FEBRUARIE 2019 ȘI PREZIDENȚIALELE-2016: REACTUALIZAREA CLIVAJELOR SOCIOPOLITICE

1. Rezultatele scrutinului parlamentar din 30 noiembrie 2014, din 24 februarie 2019 și ale prezidențialelor din octombrie-noiembrie 2016

Contextul alegerilor parlamentare din 30 noiembrie 2014³. *Scrutinul parlamentar* din 30 noiembrie 2014 a fost cea de-a opta competiție electorală de acest fel după proclamarea independenței Republicii Moldova, fiind ales Parlamentul de legislatura a XX-a. La 28 mai 2014, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat *Hotărârea nr. 81 privind stabilirea datei pentru alegerile parlamentare ordinare*, data acestora fiind fixată pentru 30 noiembrie 2014. *Potrivit normei constituționale*, alegerile ordinare pot fi desfășurate în termen de trei luni din ziua expirării mandatului Parlamentului, care începe în ziua alegerilor și expiră în aceeași zi, peste patru ani. Anunțarea alegerilor poate avea loc cel târziu cu două luni de zile până în ziua preconizată pentru desfășurarea acestora. Alegerile parlamentare s-au desfășurat *în baza sistemului electoral proporțional absolut, după formula: o țară – o singură circumscripție electorală*.

La scrutinul parlamentar din 30 noiembrie 2014 *s-au înregistrat inițial 26 concurenți electorali, inclusiv 21 partide politice, 1 bloc electoral și 4 candidați independenți*.

¹ Ciorici D. AGORA lansează modulul Acordul de Asociere: Guvernarea la Raport. [on-line] <http://agora.md/stiri/11125/agora-lanseaza-modulul-acordul-de-asociere-guvernarea-la-raport> (vizitat 23.07.2015).

² Moldova, Ucraina și Georgia constituie o platformă comună de comunicare cu UE. [on-line] <http://www.ipn.md/ro/politica/84021> (vizitat 24.05.2017).

³ Rezultatele tuturor scrutinelor parlamentare pot fi consultate pe următoarele două *link-uri*: Alegeri parlamentare în Republica Moldova (1994–2019). [on-line] <https://cec.md/ro/alegeri-si-referendumuri-2830.html> ; <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/#info> (vizitat 01.03.2019).

Mai târziu însă, un partid politic s-a retras din competiția electorală, iar unui alt partid politic *i-a fost anulată înregistrarea în alegeri* pentru abateri de la normele legale, fiind vorba despre *Partidul Politic „Patria”* (PPP), redenumit, ulterior, *Partidul Nostru* (PN). *Curtea de Apel Chișinău* a acceptat cererea CEC de a anula înregistrarea PPP în calitate de concurent electoral și a respins contestația formațiunii. Cererea CEC avea la bază sesizarea *Inspectoratului General al Poliției*, care informa despre faptul că PPP a utilizat în campania electorală fonduri electorale din străinătate în valoare de 8 milioane de lei. *Curtea de Apel* a decis și confiscarea celor 8 milioane. Totodată, *R. Usatâi*, capul de listă al PPP, a catalogat această decizie drept un „circ” și „o comandă politică” și a anunțat că va contesta decizia *Curții de Apel* la *Curtea Supremă de Justiție*. Totodată, el a declarat că se așteaptă ca *Curtea* să respingă contestația partidului din care face parte¹.

La scrutin au participat 57,28% din alegătorii incluși în listele electorale. **Potrivit rezultatelor oficiale** ale alegerilor din 30 noiembrie 2014, *pragul electoral a fost trecut de 5 partide*, care au obținut și un număr corespunzător de mandate de deputat: PSRM a acumulat 20,51% dintre voturi (25 mandate); PLDM – 20,16% (23 mandate); PCRM – 17,48% (21 mandate) PDM – 15,80% (19 mandate) și PL – 9,67% (13 mandate de deputat). Rata de participare la vot a fost de 57,28%. Ulterior, PDM avea o fracțiune compusă oficial din 42 de deputați (+23, față de rezultatele alegerilor din 30 noiembrie 2014), PSRM a rămas cu 24 de mandate (-1), PL – 10 deputați (-3), PCRM – 7 (-14) și PLDM – 5 (-18). În plus, în Parlament a apărut *Grupul parlamentar Popular European*, compus din 9 deputați, aleși pe lista PLDM, precum și câțiva deputați neafiliați.

În legislatura precedentă **Parlamentul a adoptat un șir de modificări esențiale** la Codul Electoral, care au fost aplicate în campania electorală din 2014. Aceste alegeri au fost marcate de mai multe **evenimente memorabile**, inclusiv implicarea mașinii fostului premier și lider al PLDM, *V. Filat*, într-un accident minor în ajunul zilei alegerilor, eliminarea din cursa electorală a PPP, lider al căruia era la acea vreme politicianul *R. Usatâi*, admiterea în cursa electorală a unui partid (*Partidul Comunist Reformator* din Moldova, lider *R. Popa*) care avea logo-ul și numele similar cu cel al unui alt concurent (PCRM, lider *V. Voronin*), precum și, după cum s-a aflat mai târziu, câteva decizii importante ale Guvernului condus atunci de *I. Leancă* care au dus la așa-numitul „furt al miliardului” sau „jaf al secolului”, deciziile fiind luate în ultima săptămână dinainte de scrutin. Aceste *două cazuri controversate* înregistrate în campania electorală (legate de PPP, formațiunea fiind cotate, conform sondajelor, cu șanse reale de a accede în Parlament, și de *Partidul Comunist Reformator*, dar cu foarte

¹ Informații generale despre alegerile parlamentare 2014 în Moldova. [on-line] <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2014/info/> (vizitat 13.01.2015); Solomon C., Rusnac Gh. Alegerile parlamentare din 2014 în Republica Moldova. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2015, nr. 4 (LXXI), p. 77-92. [on-line] <http://uspee.md/wp-content/uploads/2016/08/M71.pdf> (vizitat 13.12.2015).

puține șanse de a trece pragul electoral) au ridicat *semne de întrebare despre aplicarea selectivă a justiției*¹.

Declarația comună a misiunii internaționale de monitorizare a alegerilor, semnată de reprezentanții OSCE/BIDD, Adunării Parlamentare a OSCE (AP OSCE), Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (APCE) și Parlamentului European (PE), a constatat: campania pentru alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014 a fost influențată de aspirațiile geopolitice. În acest sens, se manifesta o îngrijorare față de „anularea întârziată a înregistrării unui concurent electoral, fapt ce a ridicat întrebări referitoare la timp și circumstanțe”. Într-adevăr, în cele șapte campanii electorale precedente, desfășurate după declararea independenței Republicii Moldova și care nu aveau vreo extra-semnificație, cum este cazul alegerilor din 2014, nu s-a recurs vreodată la eliminarea vreunui concurent electoral, mai cu seamă a unui concurent creditat de sondajele de opinie cu șanse reale de trecere a pragului electoral.

De-a lungul întregului an 2014, forțele politice de opoziție cu viziuni pro-eurasiatice au pledat în favoarea desfășurării unui referendum privind proiectul integraționist al Republicii Moldova – european sau eurasiatic. În acest sens, forțele politice pro-eurasiatice au susținut referendumul din Găgăuzia. Forțele politice pro-europene, aflate la guvernare², au respins în mod constant ideea organizării unui referendum, invocând drept argument faptul că alegerile parlamentare ordinare, stabilite pentru 30 noiembrie 2014, vor servi, deopotrivă cu alegerea deputaților, și drept referendum privind stabilirea vectorului integraționist (est sau vest).

Revenind la dimensiunea plebiscitară, concurenții electorali ce au pledat pentru integrarea europeană au obținut în total 50,24%, iar cele care au pledat integrarea eurasiatică – 46,62%. Este o diferență nesemnificativă pentru a vorbi despre un suport popular larg în favoare vectorului european, mai ales pe fundalul excluderii din campania electorală a unui concurent, promotor al integrării eurasiatice. Mai degrabă, scorul invocat arată ruptura / clivajul din societate. De fapt, motivele de îngrijorare sunt mai profunde decât par a fi la prima vedere. Comentatorii politici au realizat și un clasament convențional al unor situații stranii, anormale, nefirești pentru un stat democratic înregistrate în legislatura aleasă la 30 noiembrie 2014³. Portalul

¹ Acum trei ani în Moldova aveau loc alegeri parlamentare. Astăzi Parlamentul este de nerecunoscut, iar Moldova intră în ultimul an înainte de un nou scrutin. [on-line] http://independent.md/acum-trei-ani-moldova-aveau-loc-alegeri-parlamentare-astazi-parlamentul-este-de-nerecunoscut-iar-moldova-intra-ultimul-inainte-de-un-nou-scrutin/#.Wh_J5LaRcs (vizitat 30.11.2017).

² Diferențele între cele trei partide proeuropene din Moldova. [on-line] <http://infomoldova.net/diferentele-intre-cele-trei-partide-proeuropene-din-moldova/> (vizitat 02.12.2014).

³ Pendea Cr. Lucrurile stranii din Parlamentul Republicii Moldova. [on-line] <http://tribuna.md/2017/04/24/lucrurile-stranii-din-parlamentul-republicii-moldova/> (vizitat 24.04.2017).

electronic „Tribuna” a publicat „Top-10 anomalii politice în actualul Parlament”¹, un clasament al „anomaliilor” politice.

Astfel, se constată, pe de o parte, că *nu putem afirma nici că alegerile parlamentare au fost libere și nici că au fost corecte*². Pe de altă parte, spun alții, *Republica Moldova are o nouă politică de stat*, pentru că „Moldova a stabilit clar vectorul politicii externe și nu mai acceptă să i se facă „sugestii” când și cum să procedeze; Moldova a declanșat un amplu proces îndreptat spre soluționarea problemei transnistrene, care ia în calcul toate aspectele ce țin de aceasta; Moldova a demarat o adevărată luptă cu corupția și un veritabil proces de reforme interne. Și toate acestea au loc în paralel. Cu alte cuvinte, putem vorbi în premieră despre o nouă politică de stat, o politică bazată pe o abordare hotărâtă a tuturor problemelor și a provocărilor cu care ne confruntăm”³.

Parlamentul de legislatura a XX-a a supraviețuit doi președinți, trei cabinete de miniștri și a stabilit un șir de „recorduri”: a avut loc o migrare internă a deputaților – 38 de deputați-transfugi, sau 40% din numărul total al deputaților. După alegerile din 30 noiembrie 2014, în Legislativ cea mai numeroasă era fracțiunea PSRM – 25 mandate. Ceva mai puțin aveau liberal-democrații – 23 mandate. PCRM a luat atunci 21 mandate, PDM – 19, PL – 13. În urma mai multor perturbări, spre finele mandatului (2018) repartizarea locurilor în Parlamentul arăta în felul următor: fracțiunea PDM a devenit cea mai mare fracțiune, de la 19 a ajuns la 42 de parlamentari. Cel mai puțin a avut de suferit în urma migrației aleșilor poporului PSRM, care a pierdut doar un singur deputat. În fracțiunea PLDM, din 23 de deputați au rămas doar 5. Fracțiunea PCRM a „slăbit” de la 21 la 6 deputați. În fracțiunea PL, care altă dată avea 13 membri, au rămas 9. Cei 9 deputați plecați din PLDM au format *Grupul parlamentar al Partidului Popular European*, alți 6 membri ai parlamentului pretindeau să fie numiți deputați independenți⁴.

Contextul parlamentarelor-2019. Potrivit *Codului Electoral al Republicii Moldova*, alegerile parlamentare ordinare se desfășoară o dată la 4 ani. Hotărârea privind stabilirea datei alegerii noului Parlament a fost aprobată de Legislativul țării în ședința din 27 iulie 2018, data fiind fixată pentru 24 februarie 2019⁵. După

¹ Top-10 anomalii politice în actualul Parlament. [on-line] <http://tribuna.md/2017/04/23/top-10-anomalii-politice-in-actualul-parlament/> (vizitat 23.04.2017).

² A se vedea mai detaliat: Boțan I. Alegeri geopolitice – scopul scuză mijloacele? [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/alegeri-geopolitice-2014/> (vizitat 08.12.2014).

³ Pendea Cr. Oficial: Republica Moldova are o nouă politică de stat. [on-line] <http://tribuna.md/2017/04/12/oficial-republica-moldova-are-o-noua-politica-de-stat/> (vizitat 12.04.2017).

⁴ Florea X. Un parlament cu termenul de valabilitate expirat. [on-line] <https://noi.md/md/analitica/un-parlament-cu-termenul-de-valabilitate-expirat> (vizitat 03.12.2018).

⁵ Legislativul a stabilit data alegerilor parlamentare. [on-line] <http://www.parlament.md/Actualitate/Comunicate-depresa/tabid/90/ContentId/4478/Page/44/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat 27.07.2018).

30 noiembrie 2018, când a expirat mandatul Legislativului ales la 30 noiembrie 2014, Parlamentul a intrat în perioada de interimat, iar deputații sunt convocați doar în ședințe extraordinare. Conform prevederilor Constituției, mandatul Parlamentului se prelungește până la întrunirea legală a noii componente. Începând cu data de 30 noiembrie 2018, împuternicirile lui s-au redus considerabil: acum deputații pot adopta doar legi și decizii obișnuite, dar amendarea Constituției sau adoptarea unor legi organice (adoptate în conformitate cu stipulările Constituției) în perioada rămasă până la alegeri este strict interzisă.

Alegerile parlamentare din 24 februarie 2019 se desfășoară într-un *context politic tensionat*, marcat de relații antagoniste dintre putere și o parte a opoziției politice, o încredere scăzută a cetățenilor în instituțiile statului, o continuă degradare a standardelor democratice și ca urmare, o răcire a relațiilor cu partenerii de dezvoltare, în special UE. Invalidarea alegerilor locale din municipiul Chișinău în iunie 2018 pe motive neconcludente, suprimarea independenței sistemului judiciar, dar și neregulile admise la constituirea circumscripțiilor uninominale au generat un înalt grad de neîncredere în rândul opoziției și a populației cu privire la corectitudinea alegerilor parlamentare.

Actualul context preelectoral a fost marcat substanțial și de consecințele devalizării sistemului bancar din 2014 și a crizei social-economice și politice care au urmat¹. Frauda bancară din 2014 a exacerbât disensiunile existente dintre fostele componente ale alianței de guvernare și a generat o stare de instabilitate politică, care s-a încheiat în ianuarie 2016 cu preluarea guvernării de către PDM. Eforturile guvernării PDM de redresare a situației social-economice au fost însoțite de un proces continuu de consolidare a puterii politice la nivel central și local și de subminare a instituțiilor statului intereselor politice. Stagnarea principalelor reforme și derapajele antidemocratice care s-au produs în perioada 2016–2018 au determinat UE să sisteze în 2017 finanțarea reformelor din sectorul justiției, iar în 2018 să înghețe acordarea asistenței macrofinanciare.

Inovații legislative pentru alegerile parlamentare din 24 februarie 2019²: Modificările recent introduse în legislația electorală fac ca alegerile parlamentare din 24 februarie 2019 să se desfășoare în alte condiții decât alegerile precedente. **Principalele deosebiri față de alegerile din 2014 sunt următoarele:** sistem electoral mixt în locul celui proporțional; referendum consultativ în ziua alegerilor; votarea cu 4 buletine de vot; independenții doar în circumscripțiile uninominale; lipsa pragului de validare a alegerilor; agitație electorală permisă în ziua alegerilor; certificat de

¹ Alegerile parlamentare din 2019 în Republica Moldova. [on-line] http://alegeri.md/w/Alegerile_parlamentare_din_2019_%C3%AEn_Republica_Moldova (vizitat 03.03.2019).

² Diferențe esențiale dintre alegerile parlamentare 2019 și 2014. [on-line] http://alegeri.md/w/Diferențe_esențiale_dintre_alegerile_parlamentare_2019_și_2014 (vizitat 15.03.2019).

integritate obligatoriu; interzicerea votării cu acte de identitate expirate; minimum 40% femei pe listele partidelor; prezența personală a candidaților la înregistrare.

În aceeași ordine de idei, vom remarca și *alte inovații ce aparțin CEC-ului*, pentru scrutinul parlamentar și referendumul republican consultativ din 24 februarie 2019. Astfel, CEC a aprobat, în cadrul ședinței din 8 februarie 2019, *Regulamentul privind funcționarea Sistemului de înregistrare video în secțiile de votare*¹. La fel, Comisia a anunțat și despre lansarea campaniei de informare și educație electorală prin intermediul echipelor mobile „Votează. Alegerea ta contează”², inclusiv două instrumente noi de informare a cetățenilor cu privire la organizarea și desfășurarea alegerilor parlamentare și a referendumului republican consultativ din 24 februarie 2019, fiind vorba despre aplicația *web – Diaspora.Votează.md*, ce va permite fiecărui cetățean, aflat în ziua alegerii în afara țării, să vadă care sunt cele mai apropiate secții de votare de el, precum și noua interfață care va reflecta prezența la vot în ziua alegerilor și rezultatele preliminare ale acestora³. În același timp, peste 52 de mii de tineri, care au împlinit sau vor împlini în ziua alegerilor parlamentare din 24 februarie 2019 vârsta de 18 ani, au primit o scrisoare din partea CEC care conține o carte poștală cu un mesaj de încurajare pentru a-și exercita democratic dreptul la vot⁴.

Configurația Parlamentului Republicii Moldova de legislatura a X-a⁵. Alegerile parlamentare ordinare din 24 februarie 2019 reprezintă cel de-al nouălea

¹ Cum vor fi amplasate camerele de supraveghere în secțiile de votare. [on-line] https://www.realitatea.md/cum-vor-fi-amplasate-camerele-de-supraveghere-in-sec-iile-de-votare_90640.html (vizitat 09.02.2019).

² În țară a fost lansată campania de educație electorală. [on-line] <https://noi.md/md/societate/in-tara-a-fost-lansata-campania-de-educatie-electorala> (vizitat 03.02.2019).

³ Electorală 2019: Două instrumente noi de informare pentru cetățeni vor fi prezentate de CEC. [on-line] https://www.realitatea.md/electorala-2019--doua-instrumente-noi-de-informare-pentru-cetateni-vor-fi-prezentate-de-cec_90620.html (vizitat 11.02.2019); CEC a lansat aplicația care va ușura accesul la exercitarea dreptului de vot. [on-line] <https://noi.md/md/hidden-news/cec-a-lansat-aplicatia-care-va-usura-accesul-la-exercitarea-dreptului-de-vot> (vizitat 13.02.2019).

⁴ Tinerii, care vor vota prima dată la alegerile parlamentare din februarie, vor primi o scrisoare din partea CEC. [on-line] https://www.realitatea.md/tineri-care-vor-vota-prima-data-la-alegerile-parlamentare-din-februarie-vor-primi-o-scrisoare-din-p_88986.html (vizitat 31.12.2018).

⁵ Noul sistem de numerotare a legislaturilor Parlamentului Republicii Moldova a fost instituit prin hotărârea Curții Constituționale din 9 martie 2019 și va fi aplicat începând cu actuala legislatură a Parlamentului. Astfel, Parlamentul ales în urma alegerilor din 24 februarie 2019 va fi de legislatura a X-a. Menționăm că numărătoarea anterioară data din perioada sovietică, fiind racordată la legislaturile Sovietului Suprem al RSSM. Vezi: Numerotarea legislaturilor Parlamentului Republicii Moldova va începe de la independența țării. [on-line] <http://www.parlament.md/Actualitate/Comunicatedepresa/tabid/90/ContentId/5035/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat 11.03.2019); Inițiativă liberală respinsă de Parlament în 2012, astăzi înaintată de PD și acceptată de Curtea Constituțională. [on-line] <https://www.moldova.org/initiativa-liberala-respinsa-de-parlament-2012-astazi-inaintata-de-pd-si-acceptata-de-curtea-constitucionala/> (vizitat 10.03.2019).

scrutin parlamentar organizat de la declararea independenței Republicii Moldova în 1991, în urma căruia a fost ales Parlamentul de legislatura a X-a¹. În aceeași zi cu alegerile parlamentare a avut loc și un referendum republican consultativ referitor la micșorarea numărului deputaților în Parlament și caracterul mandatului acestora.

CEC a dispus deschiderea a 2 141 de secții de votare, dintre care 2018 pe teritoriul țării și 123 peste hotare. În listele electorale de bază au fost înscrși 2 802 148 cetățeni cu drept de vot. În circumscripția națională au fost înregistrați 15 concurenți electorali (partide politice² și blocuri electorale), iar în circumscripțiile uninominale (51 la număr) – 325 de candidați din partea a 10 formațiuni politice (în calitate de candidați independenți – 56 sau desemnați de partide – 269). Pentru aceste alegeri au fost acreditați 3 389 de observatori naționali și 776 – internaționali.

Validarea alegerilor parlamentare din 24 februarie 2019 n-a fost condiționată de vreun prag minim de participare a cetățenilor înscrși în lista alegătorilor. Rata de participare la votare a cetățenilor a fost de 49,22% (la alegerile parlamentare din 2014 – 57,28%), fiind cea mai joasă de la declararea independenței Republicii Moldova. Potrivit rezultatelor oficiale ale alegerilor parlamentare, pragul electoral a fost trecut de patru concurenți electorali. Curtea Constituțională a confirmat, la 9 martie 2019, rezultatele alegerilor parlamentare din 24 februarie 2019 atât pe circumscripția națională, cât și pe circumscripțiile uninominale, ceea ce înseamnă că au fost validate mandatele deputaților aleși. PSRM a obținut 35 de mandate de deputat, 17 dintre care în circumscripții uninominale. PDM a obținut 30 de mandate, 17 dintre care în circumscripții uninominale. Blocul electoral „ACUM Platforma DA și PAS”³ a câștigat 26 de mandate, 12 dintre care în circumscripții uninominale, iar Partidul „Șor” – 7, 2 dintre care în circumscripții uninominale. Trei fotolii au fost ocupate de candidații independenți⁴.

¹ Alegeri parlamentare în Republica Moldova (1994–2019). [on-line]

<https://cec.md/ro/alegeri-si-referendumuri-2830.html>; <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/#info>; http://alegeri.md/w/Pagina_principal%C4%83; http://alegeri.md/w/Alegeri_parlamentare%C3%AEn_Republica_Moldova#Sistemul_electoral_propor.C8.9Bional (vizitat 13.03.2019).

² Lista partidelor politice din Republica Moldova. [on-line] http://alegeri.md/w/Lista_partidelor_politice_din_Republica_Moldova (vizitat 13.03.2019).

³ Blocul pro-european e un brand politic în care s-a investit foarte mult, fiind alcătuit din trei formațiuni – PAS, PPDA și PLDM, iar în cazul unei divizări a blocului, PPDA (președinte – Andrei Năstase) ar avea 7 mandate, PAS (lider – Maia Sandu) – 12 mandate, iar PLDM și candidații independenți – 7 mandate.

⁴ Confirmarea rezultatelor alegerilor parlamentare din 24 februarie 2019 și validarea mandatelor de deputat de către Curtea Constituțională pentru Parlamentul de legislatura a X-a. [on-line] <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=1417&t=/Media/Noutati/Confirmarea-rezultatelor-alegerilor-parlamentare-din-24-februarie-2019-si-validarea-mandatelor-de-deputat-de-catre-Curtea-Constitutionala-pentru-Parlamentul-de-legislatura-a-X-a> (vizitat 09.03.2019); Scrutinul din 24 februarie 2019 a fost validat de Curtea Constituțională. [on-line]

PCRM și PL, ca, de altfel, PDAM și PPCD la vermea lor (în urma alegerilor parlamentare din 22 martie 1998 și, respectiv, din 5 aprilie 2009), n-au trecut pragul electoral stabilit pentru alegerile parlamentare din 24 februarie 2019, pierzând astfel suportul alegătorilor de altădată.

Candidații independenți sunt concurenți electorali neafiliați partidelor politice. În cadrul sistemului electoral proporțional, utilizat în perioada 1994–2014, candidații independenți participau la alegerile parlamentare alături de partidele politice, fiind introduși în același buletin de vot. Pentru a deveni concurenți electorali, candidații independenți trebuia să colecteze, cel puțin, 2 000 semnături pe întreg teritoriul țării. După trecerea la sistemul electoral mixt, candidații independenți pot concura doar în circumscripțiile electorale uninominale. Aceeași persoană poate deveni candidat doar într-o singură circumscripție uninominală. Pentru a fi înregistrați, candidații independenți bărbați trebuie să colecteze 500–1000 semnături, iar candidații independenți femei 250–500 semnături ale alegătorilor din circumscripția respectivă. Aceleași reguli sunt valabile și pentru candidații înaintați de partidele politice în circumscripțiile uninominale. Candidații din cele două circumscripții din Transnistria și cele trei circumscripții de peste hotare pot colecta numărul necesar de semnături pe întreg teritoriul țării.

Portretul sociologic al noii componente a Parlamentului are câteva particularități necesare de semnalat. În primul rând, în Parlamentul de legislatură a X-a sunt 26 de femei deputate, ceea ce înseamnă că ponderea acestora în Parlament este de 25,7%, în timp ce, în conformitate cu *Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați*, partidele politice sunt obligate să respecte o cotă minimă de reprezentare de 40%. În al doilea rând, cea mai slabă prezență la vot au avut-o tinerii cu vârste cuprinse între 18 și 25 de ani, iar cei mai mulți au votat vârsnicii. În al treilea rând, vârsta medie a deputaților din noul parlament este de 48 de ani; decanul de vârstă al deputaților, la fel ca în legislatură anterioară, este *Eduard Smirnov*, care, în 2019, va împlini 80 de ani, iar cel mai tânăr deputat are 24 de ani și este *Dinu Plângău*. În al patrulea rând, fiecare al treilea deputat din Parlamentul nou-ales este jurist, iar fiecare al patrulea – economist. Printre deputații sunt pedagogi, ingineri, istorici, medici, jurnaliști, agronomi, manageri. În Legislativ vor mai activa un arhitect, un diplomat, un militar, precum și un specialist în arte dramatice. Toți deputații din Parlamentul nou ales au studii superioare, 43,5% dintre ei au studii de masterat, iar 14 deputați au titlul științific de doctor. Un deputat deține chiar și titlul de academician (parlamentarul *Ivan Zabunov* este academician al Academiei de Științe din Bulgaria). În al cincilea rând, peste jumătate dintre deputați (57 din 101) sunt la primul mandat de parlamentar.

Referendumul republican consultativ din 24 februarie 2019¹. În aceeași zi cu alegerile parlamentare a avut loc și un referendum consultativ privind micșorarea numărului de deputați în Parlament de la 101 la 61 și dreptul cetățenilor de a rechema

https://www.realitatea.md/curtea-constitu-ionala-a-validat-alegerile-parlamentare-din-24-februarie_91823.html (vizitat 09.03.2019).

¹ Referendumul republican consultativ din 2019. [on-line] <http://alegeri.md/w/Referendumul-republican-consultativ-din-2019> (vizitat 13.03.2019).

deputații aleși dacă aceștia nu-și îndeplinesc obligațiunile (înlocuirea mandatului reprezentativ al acestora cu cel imperativ). În ajunul alegerilor parlamentare din 24 februarie 2019, legislația electorală a fost modificată pentru a permite organizarea în aceeași zi cu alegerile parlamentare și a unui referendum republican consultativ. Autorii inițiativei (PDM) privind desfășurarea referendumului și-au motivat intențiile prin necesitatea consultării opiniei publice în vederea responsabilizării clasei politice, în particular a deputaților. Potrivit *Hotărârii nr. 332 din 30.11.2018 a Parlamentului Republicii Moldova privind desfășurarea referendumului republican*, scopul desfășurării referendumului este necesitatea reformării și responsabilizării întregii clase politice din Republica Moldova, problemă de importanță majoră care urmează a fi consultată cu cetățenii țării¹.

Referendumul republican consultativ din 24 februarie 2019 a fost al patrulea la număr de la declararea independenței Republicii Moldova, al treilea de ordin consultativ, al doilea desfășurat în aceeași zi cu un alt scrutin și primul desfășurat în aceeași zi cu alegerile parlamentare. Însă contextul și cadrul juridic al acestui referendum a fost diferit față de cele anterioare, în sensul că ultimul plebiscit a avut loc ca urmare a schimbării sistemului electoral proporțional cu cel mixt și constituirea circumscripțiilor electorale uninominale fără a ține cont de organizarea teritorial-administrativă a țării.

*Cetățenii care n-au dorit să participe la referendumul din 24 februarie 2019 au avut dreptul să refuze buletinele de vot. Referendumul privind reducerea numărului de deputați și posibila lor revocare a fost declarat valabil. Pe 14 martie 2019, Curtea Constituțională a confirmat rezultatele acestui referendum², constatând că: a) din totalul de 2 803 608 de persoane înscrise în listele electorale de bază, la vot au participat 1 144 261 de alegători (39,78%), dintre care 744 529 au votat *pentru* la întrebarea „Sunteți pentru reducerea numărului deputaților din Parlament de la 101 la 61?”, iar 266 188 au votat *contra*, și b) din totalul de 2 804 079 de persoane înscrise în listele electorale de bază, la vot au participat 1 143 397 de alegători (39,74%), dintre care 808 266 au votat *pentru* la întrebarea „Sunteți pentru ca poporul să poată revoca (demite) deputații din funcție dacă nu își îndeplinesc corespunzător obligațiile lor?”, iar 202 497 au votat *contra*. Pentru ca referendumul să fie declarat valabil era necesară participarea a cel puțin 1/3 din alegătorii înscriși în listele electorale.*

Referendumul consultativ nu are putere juridică. De aceea, opinia alegătorilor este doar o sugestie, nefiind obligatorie pentru factorii decidenți. Revocarea deputaților

¹ Hotărârii nr. 332 din 30.11.2018 a Parlamentului Republicii Moldova privind desfășurarea referendumului republican. [on-line] <http://www.legis.md/cautare/rezultate/109978> (vizitat 13.12.2018).

² Curtea a confirmat rezultatele referendumului republican consultativ din 24 februarie 2019. [on-line] <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=1427&t=/Media/Noutati/Curtea-a-confirmat-rezultatele-referendumului-republican-consultativ-din-24-februarie-2019> (vizitat 14.03.2019).

de către cetățeni poate avea loc doar dacă aleșii poporului au mandat imperativ, adică un mandat pentru îndeplinirea unor sarcini prescrise strict în baza promisiunilor electorale. În contrast cu mandatul imperativ, mandatul reprezentativ, pe care îl exercită deputații în conformitate cu prevederile constituționale, este limitat în timp, pentru o perioadă de 4 ani, și de prevederile cadrului legal al țării.

Ulterior, *proiectul de lege propus de PDM va trebui supus votului în Parlament*, iar dacă va fi votat de către 2/3 din deputați atunci va fi modificată Constituția și la următoarele alegeri numărului deputaților în Parlament va fi redus de la 101 la 61, totodată va exista posibilitatea legală ca aceștia să poată fi demși.

Alegerile prezidențiale din 30 octombrie și 13 noiembrie 2016 sunt *primele alegeri directe din ultimii 20 de ani*. Ele s-au desfășurat după ce, prin decizia Curții Constituționale din 4 martie 2016 *s-a revenit la alegerea președintelui prin vot direct de către cetățeni*. **Primul tur de scrutin** din 30 octombrie 2016, cu o rată de participare de 50,95%, a fost validat, fiind depășit baremul de validare al alegerilor de 1/3 din numărul alegătorilor înscrși în listele electorale. Deoarece niciunul dintre cei 9 candidați la funcția de președinte al Republicii Moldova nu a întrunit 50% din voturile valabil exprimate, un **al doilea tur de scrutin a fost organizat** pe 13 noiembrie 2016. Lupta s-a dat dintre primii candidați doi care au obținut cel mai mare număr de voturi pe 30 octombrie – *Igor Dodon și Maia Sandu*. Prezența la vot a fost de 53,45%, iar *Igor Dodon* a fost ales în funcția de președinte al Republicii Moldova¹.

Contextul preelectoral al prezidențialelor-2016 și miza alegerilor prezidențiale. *Alegerile prezidențiale* pentru 30 octombrie 2016 s-au desfășurat într-un context social-politic și economic foarte complicat. *Criza politică* a izbucnit din nou după alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014, atunci când *autoritățile publice au anunțat că din sistemul bancar a fost sustras ilegal aproximativ un miliard de dolari* (numit și „megafurtul secolului”). Anunțul a fost făcut la scurt timp după ce Guvernul s-a văzut nevoit să adopte o hotărâre secretă prin care a oferit garanții de rambursare Băncii Naționale a Moldovei (BNM) pentru creditarea din rezervele sale a trei bănci comerciale devalizate. Dar este de remarcat că *anunțul respectiv a fost făcut imediat după alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014, însemnând că guvernanții au ținut informația în taină de cetățeni pentru a putea câștiga alegerile*. Creditarea de către BNM a celor *trei bănci comerciale devalizate* (Banca de Economii a Moldovei, Banca Socială și UniBank) a provocat prăbușirea valutei naționale cu aproximativ 30%. Estimarea este sugestivă – un miliard de dolari echivala în 2014 cu aproximativ 1/3 din rezervele valutare ale BNM, care determină decisiv cursul monetei naționale în raport cu valutele internaționale. A urmat *o reacție de protest masiv al cetățenilor*, care a durat aproximativ un an – 2015–2016 (două „orășele”, fiind instalate în Piața Marii Adunări Naționale și în preagma Parlamentului, conduse de Platforma Civică

¹ Alegerile Președintelui Republicii Moldova din 30 octombrie și 13 noiembrie 2016. [on-line] <http://www.e-democracy.md/elections/presidential/2016/> (vizitat 13.12.2016).

„Demnitate și Adevăr” – „Orășel al Demnității”, avându-i ca lideri pe *A. Năstase* și *M. Sandu*, precum și de coaliția de stânga – „Orășelul Victoriei”, în frunte cu liderii *I. Dodon* și *R. Usatâi*).

După câteva crize guvernamentale, marcate de schimbarea a cinci prim-miniștri (doi plenipotențieri și trei interimari) de-a lungul anului 2015, **guvernauții au reușit totuși să formeze o majoritate parlamentară** pentru a investi Guvernul *P. Filip* (la 20 ianuarie 2016). Acest lucru s-a întâmplat din cauza sciziunii induse a două fracțiuni parlamentare, a PCRМ și a PLDM. În consecință, 2/3 din deputații fracțiunii PCRМ și aproximativ 1/2 din fracțiunea PLDM au coalizat cu cele două partide ale guvernării din 2009 – PDM și PL. Sarcina „guvernului nocturn” al lui *P. Filip*, în condițiile unor proteste masive de contestare a legitimității acestuia, a fost să stabilizeze situația politică, să recâștige încrederea cetățenilor, dar și a partenerilor de dezvoltare, fără suportul financiar al cărora supraviețuirea economică a Republicii Moldova era extrem de dificilă¹.

Miza alegerilor prezidențiale a fost foarte mare, chiar dacă împuternicirile șefului statului ales prin vot direct rămân neschimbate. Era evident că pentru candidații guvernării o victorie în alegeri ar însemna recucerirea legitimității depline, și invers, pierderea legitimității, în cazul victoriei unui candidat al opoziției. *Candidații guvernării insistau că miza e de fapt una geopolitică, o alegere de dezvoltare pro-europeană vs. pro-eurasiatică*. Candidații opoziției nu neagă miza geopolitică, dar accentuau faptul că o guvernare pe care ei o consideră ca fiind coruptă nu poate, în principiu, promova o politică în interesul cetățenilor, nici vorbă de una autentic pro-europeană. Aceste mize arată cât de important era calificativul pentru aceste alegeri – libere și corecte sau nu, în special când candidații guvernării aveau avantaje mediatice, administrative și financiare disproporționat de uriașe față de cei ai opoziției.

Revenirea la procedura alegerii directe a șefului statului (revenirea la *status quo ante*) s-a făcut de o manieră inedită: fără modificarea Constituției de către Parlament sau prin referendum constituțional, ci printr-o hotărâre a Curții Constituționale, care a decis anularea amendamentelor constituționale din 5 iulie 2000. Și nu pe toate, ci doar o parte (s-a declarat neconstituționale doar prevederile art. 78 al Constituției, modificat prin *Legea nr. 1115-XIV* din 5 iulie 2000, referitoare la mecanismul alegerii președintelui, pe motiv că „a fost încălcată procedura de adoptare a unui proiect de lege constituțională ce a fost amendat substanțial și conceptual de către deputați în lectura a doua fără avizarea repetată de către Curtea Constituțională”). Hotărârea respectivă a *Curții* a fost, deopotrivă, salutată și criticată. Pe de o parte, sondajele de opinie arătau în mod constant că 80–90% din cetățeni doresc să aleagă șeful statului prin vot direct. Deci s-a acționat în interesul majorității covârșitoare a cetățenilor. Pe de altă parte, modalitatea în care a avut loc trecerea la alegerea directă a șefului statului a stârnit controverse între partidele puterii, dar și cele din opoziție, așa încât *Hotărârea*

¹ Boțan I. Contextul preelectoral. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/contextul-preelectoral/> (vizitat 02.09.2016).

Curții a fost contestată nu numai de PCRM, dar și de alte formațiuni politice cu cea mai mare pondere – PSRM și PN. Au fost formulate un șir de obiecții pertinente. În pofida contestărilor, ambele formațiuni – PSRM și PN, au decis să participe cu proprii candidați la prezidențialele din 30 octombrie¹.

Principalele curente ale prezidențialelor-2016. În perioada 31 august – 9 septembrie 2016, CEC a înregistrat 24 de grupuri de inițiativă pentru susținerea potențialilor candidați la funcția de președinte al Republicii Moldova. Un competitor a părăsit chiar din start (*O. Brega*) cursa preelectorală, declarându-se „înving de sistem” și invocând un șir de ilegalități comise de candidatul puterii în procesul de colectare a semnăturilor necesare pentru înregistrare. O bună parte dintre cei 23 de potențiali candidați, în special cei independenți, fără suport din partea unor formațiuni politice, de asemenea, n-au avut capacitatea să colecteze numărul necesar de cel puțin 15 mii de semnături pentru a fi înregistrați în calitate de candidați.

Indiferent de numărul candidaților ce urma a fi înregistrat, **mesajele acestora pentru cetățeni pot fi grupate în cinci curente majore:** 1) pro-românesc, unionist (candidatul PL *M. Ghimpu*, precum și *Ana Guțu*, liderul Partidului Politic „Dreapta”); 2) pro-european guvernamental; 3) pro-european de alternativă; 4) pro-eurasiatic (candidatul PSRM *I. Dodon*) și 5) proiectul decretului unic (pretendentul din partea PN *D. Ciubașenco*, care promova ideea că șeful statului ales în urma alegerilor directe din 30 octombrie 2016 trebuie să fie președintele unui singur decret, iar campania electorală urmează a fi desfășurată astfel, încât președintele ales să aibă mandat popular pentru dizolvarea Parlamentului și convocarea unor alegeri parlamentare anticipate²). Toate aceste cinci curente aveau în vedere depășirea crizei în care s-a pomenit Republica Moldova în ultimii ani. Diferența constă în modalitățile prin care se dorea depășirea crizei³. Postul de televiziune *Euronews*, într-un comentariu în preajma alegerilor prezidențiale, intitulat „Moldovenii vor alege între Vest și Est”, menționa că pentru prima dată din 1996, moldovenii vor merge la urne pentru a alege un nou președinte. Aceasta după ce Curtea Constituțională a declarat neconstituțională decizia votată în 2000 potrivit căreia Parlamentul alegea președintele⁴, alegerile prezidențiale fiind catalogate drept alegeri geopolitice.

¹ Boțan I. Boicotarea alegerilor prezidențiale. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/boicotarea-alegerilor-prezidentiale/> (vizitat 12.09.2016).

² Fundamentarea ideii decretului prezidențial unic. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/fundamentarea-ideii-decretului-prezidential-unic/> (vizitat 10.10.2016).

³ Boțan I. Principalele curente ale prezidențialelor 2016. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/principalele-curente-prezidentialelor-2016/> (vizitat 16.09.2016).

⁴ Euronews: Duminică, moldovenii vor alege între Vest și Est. [on-line] <http://agora.md/stiri/23972/euronews-duminica-moldovenii-vor-alege-intre-vest-si-est> (vizitat 29.10.2016).

2. Alianțele de guvernare din anii 2015–2019 și trendul lor politic

Trend, conform *DEX*, poate fi înțeles ca direcție / orientare principală de dezvoltare a unui fenomen, a unei evoluții / proces pe termen lung; mișcare socioeconomică de lungă durată, iar în contextul subiectului examinat este vorba despre *vectorul dezvoltării politicii interne și externe a statului Republica Moldova* – spre est, proiectul Uniunea Economică Eurasiatică, sau, totuși, spre vest – Uniunea Europeană, cu care Republica Moldova a încheiat în 2014 *Acordul de Asociere*.

În perioada de referință, 2015–2019, au funcționat **trei alianțe de guvernare**¹:

1. **Alianța Politică pentru Moldova Europeană** (APME), 23 ianuarie – 12 iunie 2015. A fost formată de PLDM și PDM (PL a fost scos în afara actului guvernării, pentru că „de la bun început, spunea *M. Ghimpu*, nu s-a dorit o alianță cu PL”), deținea atunci 42 de mandate de deputat. După tentativa eșuată de investire a Guvernului Leancă-2 în ședința Parlamentului din 12 februarie 2015, când candidatura lui *I. Leancă* la funcția de premier nu a acumulat voturile necesare pentru a fi investit – doar 42 de voturi „pro” pentru Guvernul Leancă-2 în loc de necesarul de 51 voturi, Guvernul Ch. Gaburici minoritar a fost investit la 18 februarie 2015 (cu 60 de voturi, iar *L. Palihovici* – s-a abținut pentru *S. Palihovici*, iar *I. Leancă* a votat contra) cu susținerea politică a PCRM („pentru a debloca situația politică din Republica Moldova”, *V. Voronin* afirmând anterior, la mijlocul lui decembrie 2014, că PCRM va colabora cu viitoarea colaiție de guvernare, dar cere conducerea a trei „C” – CCA, Curtea de Conturi și CEC). Unii comentatori și analiști politici numeau alianța formată „coaliția 2+”, sau „guvernare hibridă”, alții – *majoritate parlamentară*, care a investit Guvernul Ch. Gaburici și i-a dat vot de încredere, iar faptul că PCRM a susținut Guvernul, dar nu și-a asumat și actul guvernării, fiind în opoziție, este o declarație politică². *Reacțiile europenilor la coaliția PLDM-PDM* nu întârzie să apară. La scurt timp după ce PDM și PLDM au anunțat că își asumă guvernarea, *un oficial european a venit cu o declarație* precum că PL și *I. Leancă* au fost dați la o parte de „interese de afaceri mari”³ (anterior, *trei oficiali europeni* s-au întâlnit la Aeroportul din Chișinău

¹ Analistul politic Xenia Florea propune o altă interpretare a acestor trei coaliții / alianțe de guvernare în perioada anilor 2015–2018. Vezi: Florea X. Un parlament cu termenul de valabilitate expirat...

² (AVA) Власть в Молдове: 2+. [on-line] http://www.asm.md/?go=noutatidetalii&n=6567&new_language=0 (vizitat 29.01.2015); Igor Boțan, către guvernarea „hibridă” și „opoziția comunistă”: Cei care au dezamăgit societatea trebuie înlăturați. [on-line] <http://www.realitatea.md/igor-bo-an-catre-guvernarea-hibrida-i-opozi-ia-comunista-cei-care-au-dezamagit-societatea-trebuie-inlatura-i-17004.html> (vizitat 04.03.2015); Președintele Curții Constituționale: Cei care au investit Guvernul formează o majoritate parlamentară. [on-line] http://www.realitatea.md/pre-edintele-cur-ii-constitu-ionale-cei-care-au-investit-guvernul-formeaza-o-majoritate-parlamentara_17431.html (vizitat 12.03.2015). O altă interpretare a coalițiilor de guvernare vezi: Цырдя Б. Как разрушался правящий альянс. [on-line] <http://aif.md/kak-razrushalsja-pravjashhij-aljans/> (vizitat 22.08.018).

³ Oficial european, despre coaliția PD-PLDM: „O veste foarte proastă”. [on-line] <http://www.noi.md/md/newsid/55042> (vizitat 24.01.2015).

cu liderii PLDM, PDM și PL, care le-ar fi recomandat politicienilor moldoveni să creeze o coaliție proeuropeană în formula PLDM, PDM și PL¹).

Noua construcție politică a alianței politice (PLDM și PDM) a semnat, la 23 ianuarie 2015, un „**Acord politic privind constituirea și funcționarea Alianței Politice pentru Moldova Europeană (APME)**”² (negocierile au durat circa două luni), în care erau specificate cinci principii de formare a alianței, organizarea *Alianței*, priorități pentru programul de guvernare, conducerea Parlamentului și a Guvernului, modificări structurale și instituționale în cadrul Guvernului, echilibre și garanții în cadrul *Alianței*, precum și dispoziții finale și tranzitorii, *însușind în total 49 de puncte*, iar **trendul politic al Alianței consta în vectorul integraționist european**. Este importantă și modalitatea de împărțire a funcțiilor între cele două formațiuni politice – PLDM și PDM. În acest sens, s-a mers pe calea continuității „moștenite” din Guvernul precedent, formațiunile păstrând controlul asupra ministerelor și împărțind egal ministerele ce revenise anterior PL. *Cât privește votarea proiectelor opoziției*, „membrii Alianței vor decide dacă susțin aceste inițiative doar în cazurile în care acestea aduc o valoare importantă pentru societate și *Consiliul Alianței* decide susținerea lor”.

Guvernul Ch. Gaburici³ a fost unul minoritar (după *I. Boțan*, „această guvernare este oarecum una pro-europeană”), constituit la 18 februarie 2015 cu susținerea politică a PCRM, amintind că în istoria politică a Republicii Moldova a mai existat un guvern minoritar (Guvernul D. Braghiș, 1999–2001), amândouă având perioade de activitate limitate în timp din motive bine cunoscute. Premierul *Ch. Gaburici* și-a dat demisia la 12 iunie 2015, refuzând să asigure și interimatul funcției de premier – „nu am avut acces la destule instrumente pentru a realiza planul de acțiuni”; în plus, el s-a aflat în centrul unui scandal mediatic, după ce *în presă s-a descoperit că a fost exmatriculat de mai multe ori, din diverse instituții de învățământ*, fapt recunoscut și de către acesta.

În acest fel, Republica Moldova a intrat într-o nouă criză guvernamentală ce reflecta criza profundă politică (de guvernare), constituțională (de nealgere a șefului statului),

¹ Filat, Lupu și Ghimpu, la întrevedere cu oficialii europeni sosiți la Chișinău. [on-line] <http://www.realitatea.md/filat--lupu-si-ghimpu--la-intrevedere-cu-oficialii-europeni-sositi-la-chisinau--galerie-foto-14873.html> (vizitat 20.01.2015); Iată propunerile europenilor pentru PL, PLDM și PD. [on-line] <http://politik.md/articles/politic/iata-propunerile-europenilor-pentru-negocierile-dintre-pl-pldm-si-pd/30028/> (vizitat 22.01.2015).

² Acord politic privind constituirea și funcționarea Alianței Politice pentru Moldova Europeană (APME). [on-line] <http://www.e-democracy.md/files/parties/acord-politic-apme-2015.pdf> (vizitat 13.05.2015).

³ Premierii Republicii Moldova. De la Mircea Druc la Chiril Gaburici. [on-line] <http://www.timpul.md/articol/premierii-republicii-moldova--de-la-mircea-druc-la-chiril-gaburici-75704.html> (vizitat 12.06.2015); Incursiune în istorie. Câți prim-miniștri a avut Republica Moldova de la obținerea independenței. [on-line] <http://www.publika.md/incursiune-in-istorie-cati-prim-ministri-a-avut-republica-moldova-de-la-obtinerea-independentei-2367381.html> (vizitat 30.07.2015)

economico-financiară (*megafurtul* din cele trei bănci)¹. În această situație de criză sistemică și multiaspectuală a țării, la începutul lunii martie 2015, *partenerii de dezvoltare ai Moldovei* au transmis Guvernului un *document de informare cu recomandări de politici și reforme* care va ajuta autoritățile să răspundă provocărilor de dezvoltare ale Republicii Moldova. Oficialii au remarcat că acest document indică dorința partenerilor de dezvoltare de a ajuta Executivul să facă față celor mai mari provocări pentru țară. *Cele 30 de capitole* includ acțiuni concrete menite să consolideze sectorul bancar, să îmbunătățească mediul economic, să pună eficient în aplicare prevederile *Zonei de Liber Schimb* cu UE, să reformeze justiția și să combată corupția².

Printr-un decret al *Președintelui N. Timofti*, la 22 iunie 2015, *N. Gherman* a fost desemnată în calitate de prim-ministru interimar. Cabinetul de miniștri a activat până la învestirea Guvernului *V. Streleț*, la 30 iulie 2015, fiind în funcție până la 30 octombrie 2015, după care interimatul este deținut de *Gh. Brega*, 30 octombrie 2015 – 20 ianuarie 2016, ziua învestirii Guvernului *P. Filip*.

Astfel, între anii 2009–2015 Republica Moldova a avut *patru guverne* PLDM-iste, inclusiv *două guverne demise pentru corupție* (Guvernul *Filat-2* la 5 martie 2013 și Guvernul *Streleț* la 29 octombrie 2015).

2. ***Alianța pentru Integrare Europeană-3*** (AIE-3), 23 iulie – 29 octombrie 2015. Documentul de constituire a coaliției de guvernare a fost parafat la 21 iulie 2015 și semnat la 23 iulie 2015 de către liderii *Alianței*. Coaliția a fost alcătuită din *trei componente* (PLDM, PDM și PL), iar una dintre prioritățile majore, „consfințite” în „Acordul politic privind constituirea și funcționarea Alianței pentru Integrare Europeană (AIE-3)” consta în elucidarea *cazului BEM*³. Actul semnat conținea 12 pagini, la care se adaugă anexele, în conținutul cărora se împart principalele funcții în stat, membrii Guvernului, precum și șefii agențiilor de stat. În document se menționa că „constituirea unei guvernări proeuropene este vital necesară pentru interesele naționale ale Republicii Moldova”, stabilindu-se organizarea, mecanismele, prioritățile și garanțiile ei de funcționare. La fel, *documentul stabilește mai multe interdicții* pentru cele trei formațiuni semnatare ale *Acordului*⁴. Astfel, după aproximativ două

¹ TOP-5 greșeli ale actualei guvernări. [on-line] <http://tribuna.md/2015/04/05/top-5-greseli-ale-actualei-guvernari/> (vizitat 05.04.2015); A cincea! ISTORIA asumării răspunderii Guvernului pe proiecte de legi, considerată măsură „extremă” de Curtea Constituțională. [on-line] http://www.realitatea.md/a-cincea--istoria-asumarii-raspunderii-guvernului-pe-proiecte-de-legi-considerata-masura-extrema-de-curtea-constitucionala_18912.html (vizitat 08.04.2015).

² Documentul integral cu recomandările partenerilor externi transmise Guvernului. [on-line] <http://www.realitatea.md/documentul-integral-cu-recomandarile-partenerilor-externi-transmise-guvernului18363.html> (vizitat 30.03.2015).

³ Conținutul Acordului de constituire a Alianței pentru Integrare Europeană III. Vezi documentul. [on-line] http://www.realitatea.md/doc-acesta-este-con-inutul-acordului-de-constituire-a-alian-ei-pentru-integrare-europeana-3_24375.html (vizitat 24.07.2015).

⁴ Ce interzice Acordul de constituire AIE-3! [on-line] <http://www.moldova.org/ce-interzice-acordul-de-constituire-aie-3/> (vizitat 26.07.2015).

luni de la constituirea AIE-3, PLDM, PDM și PL constata că Republica Moldova are nevoie de stabilitate politică, de solidaritate socială și de *înțelegere populară*. Cele trei formațiuni politice resping tentativele de destrămarea a majorității parlamentare, condamnă traseismul politic, scenariile și solicitările distructive, care ar putea provoca tensiuni de stradă și o criză politică și instituțională. În acest sens, într-o *Declarație comună*, liderii AIE-3 își reconfirmă angajamentele în fața cetățenilor țării¹, I. Leancă, liderul PPEM, numindu-i „afaceriștii din politică”² în cadrul congresului de constituire al formațiunii.

În același timp, liderii celor trei formațiuni anunțau despre *identificarea unei formule privind repartizarea echilibrată a responsabilităților*, astfel încât fiecărui partid să-i revină în gestiune instituții din domeniul economic, cel social și cel care vizează instituțiile de drept. Deși *Acordul politic* semnat era inspirat din precedentele acte politice, conținea totuși *prevederi diferite, în special în privința partajării anumitor funcții*. De asemenea, în *Acord* se conținea și o prevedere, prin care „Președintele Republicii Moldova va fi ales prin consens”. Componentele *Alianței* se angajau să organizeze un referendum pentru modificarea Constituției Republicii Moldova, în sensul modificării art. 78 („Alegerea Președintelui”), pentru diminuarea numărului de voturi necesare alegerii Președintelui Republicii Moldova, de la 61 la 51 de voturi, adică acesta, în ultimă instanță, să poată fi ales cu majoritatea simplă de voturi în cadrul Parlamentului sau, cu alte cuvinte, deputații vroiau să modifice procedura alegerii Președintelui Republicii Moldova în partea ce ține de numărul necesar de voturi. *Însă atât opoziția parlamentară, cât și liderii de opinie ai câtorva ONG-uri* au cerut Parlamentului, ca în cadrul referendumului care urma să aibă loc, Constituția să fie modificată astfel ca șeful statului să fie ales de către popor³.

Guvernul V. Streleț a fost constituit de AIE-3. PLDM, ca una din părțile semnatare ale AIE-3, deși inițial a propus candidatul la funcția de premier pe M. Sandu, ministrul în exercițiu al educației de atunci (aceasta a înaintat mai multe condiții pentru a accepta funcția, printre care numirea unui guvernator american la Banca Națională a Moldovei și a unui procuror general european, iar, ca urmare, celelalte două componente ale alianței, PDM și PL, au lăsat să se înțeleagă că nu o vor susține), în

¹ AIE3 își reconfirmă angajamentele în fața cetățenilor țării. Vezi declarația integrală. [on-line] http://www.publika.md/aie3-isi-reconfirma-angajamentele-in-fata-cetatenilor-tarii-vezi-declaratia-integrala_2412381.html (vizitat 01.10.2015).

² Răspunsul lui Iurie Leancă pentru „afaceriștii din politică”: Da, suntem diplomați, nu hoți, asta e diferența dintre noi. [on-line] http://www.realitatea.md/raspunsul-lui-iurie-leanca-pentru-afaceri-tii-din-politica-da-suntem-diploma-i-nu-ho-i-asta-e-diferen-a-dintre-noi_24403.html (vizitat 26.07.2015).

³ Curtea Constituțională a avizat inițiativa AIE-3 de modificare a art. 78 din Constituție, privind alegerea șefului statului (DOC). [on-line] <http://www.realitatea.md/curtea-constitu-ionala-a-avizat-ini-iativa-aie-3-de-modificare-a-art-78-din-constitutie-privind-alegerea-efului-statului-doc24341.html> (vizitat 24.07.2015); Cer organizarea unui referendum de modificare a Constituției pentru ca președintele Moldovei să fie ales de către popor (VIDEO). [on-line] <http://www.realitatea.md/cer-organizarea-unui-referendum-de-modificare-a-constitutiei-pentru-ca-presedintele-moldovei-sa-fie-ales-de-catre-popor--video-24860.html> (vizitat 05.08.2015).

cele din urmă a fost numit liberal-democratul *V. Streleț*, iar în data de 30 iulie 2015 coaliția majoritară parlamentară *AIE-3* a votat noul cabinet de miniștri condus de *V. Streleț*, cu votul a 52 de deputați pentru și 41 de deputați împotriva. La 29 octombrie 2015, după două săptămâni de la reținerea lui *V. Filat*, *Guvernul Streleț a fost demis prin moțiune de cenzură* inițiată de PCRM și PSRM (temeiul ei fiind „suspiciuni de corupție” și „detașarea premierului de la funcția sa, prin expunere în favoarea lui *V. Filat*, care a fost pus în arest preventiv”), și votată de 65 de deputați ai fracțiunilor de PDM, PCRM și PSRM. Astfel, toți miniștrii au intrat în interimatul funcției (*Gh. Brega* fiind desemnat prim-ministru interimar), îndeplinind numai funcțiile de administrare a treburilor publice, până la învestirea unui nou cabinet de miniștri – 20 ianuarie 2016, ziua învestirii Guvernului P. Filip.

La prima ședință de toamnă-iarnă a Parlamentului Republicii Moldova, din 15 octombrie 2015, după ce ***deputații au votat pentru retragerea imunității parlamentare a lui V. Filat***¹, Procuratura avea undă verde pentru reținerea, percheziționarea, arestarea și cercetarea penală a acestuia în dosarul fraudelor din sistemul financiar-bancar. Fostul premier și fostul președinte al PLDM, *V. Filat*, la 27 iunie și 9 decembrie 2016, a fost condamnat la 9 ani de închisoare în penitenciar de tip închis pentru abuz de putere în proporții deosebit de mari, trafic de influență în cadrul dosarului fraudelor bancare și corupere pasivă, cu confiscarea bunurilor primite „personal sau prin intermediari” în valoare de aproape 39,6 de milioane de dolari (peste 795 de milioane de lei), condamnat și la o amendă de 60 mii lei, privarea de dreptul de a ocupa funcții de răspundere pe un termen de 5 ani și retragerea „Ordinului Republicii”, conferit de *Președintele Nicolae Timofti* în anul 2013². Vom aminti că totul a pornit de la autodenunțul omului de afaceri *Ilan Shor* (ales primar de Orhei, 2015–2019), care l-a pârât pe *V. Filat* că ar fi extorcat de la el bani, bunuri și servicii în sumă de sute de milioane de dolari³. Pentru prima dată în istoria politică a țării asistăm la punerea sub învinuire a celor aflați la putere.

La alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014 țara noastră a fost marcată de peste 1 an de zile de instabilitate (criză) politică (***legislativul a schimbat cinci***

¹ Filat, cu lacrimi în ochi la Parlament: „Toate deciziile se iau pe strada Cantemir sau la Nobil; Poate a venit timpul să zboare totul naibii în aer în țara asta!”. [on-line] <http://www.jurnal.md/ro/politic/2015/10/15/filat-cu-lacrimi-in-ochi-la-parlament-toate-deciziile-se-iau-pe-strada-cantemir-sau-la-nobil-poate-a-venit-timpul-sa-zboare-totul-naibii-in-aer-in-tara-asta-video/> (vizitat 15.10.2015).

² Sentința integrală în dosarul lui Vlad Filat, pe 265 de pagini a fost făcută publică - Vezi documentul. [on-line] http://www.realitatea.md/sentinta-integrala-in-dosarul-lui-vlad-filat-pe-265-a-fost-facuta-publica-vezi-documentul_53045.html (vizitat 24.02.2017).

³ R. Moldova: Autodenunțul lui Ilan Shor, în baza căruia a fost reținut Vlad Filat, a fost publicat pe internet. [on-line] <http://www.hotnews.ro/stiri-international-20509727-moldova-autodenunțul-lui-ilan-shor-baza-caruia-fost-retinut-vlad-filat-fost-publicat-internet.htm> (vizitat 16.10.2015).

premierii, dintre care trei interimari și doi investitori¹), iar spre sfârșitul anului 2015 – începutul anului 2016 *se căuta cel de-al șaselea Guvern*). Atunci, lupta s-a dus strâns între partidele de orientare pro-europeană și cele pro-ruse. Au învins pro-europenii, iar după lungi negocieri, partidele PDM, PLDM și PL nu s-au putut înțelege în privința unei alianțe politice noi de guvernare. *Subiectul unei coaliții politice de guvernare între așa-numitele partide pro-democratice și pro-europene*, în opinia unor lideri politici, era depășit din cauza comportamentului PLDM, avându-se în vedere, probabil, denunțarea de către *V. Filat* (declarația sa din 13 februarie 2013) a *Acordului* constitutiv al *AIE-2* care a însemnat *de facto* sfârșitul coaliției de guvernământ, fapt despre care am subliniat anterior. În această situație, se impunea *soluția unei majorități parlamentare* pentru investirea noului Guvernul, eventual, *fără oficializarea unei coaliții majoritare²*. Ulterior, Președintele Parlamentului *A. Candu* s-a exprimat destul de prompt, menționând că „în prezent, în Republica Moldova nu există nicio coaliție de guvernare în sensul adevărat al cuvântului. Dar există o majoritate parlamentară, obsedată de obiective comune – de a pune în aplicare reformele pentru a recâștiga încrederea cetățenilor și a partenerilor de dezvoltare, pentru a obține rezultate în procesul de implementare a Acordului de Asociere cu UE”³.

3. *Coaliția de guvernare majoritară* (20 ianuarie 2016 – 9 martie 2019) a investit Guvernul *P. Filip* la 20 ianuarie 2016. *Coaliția majorității parlamentare și guvernamentale* aflată la putere (coordonatorul executiv al *Consiliului coaliției de guvernare* a fost desemnat *V. Plahotniuc*, președintele PDM), neformalizată oficial (a activat fără a încheia vreun pact de coabitare instituțională), a fost constituită inițial din *patru componente*: PDM, PL, 7 deputați PLDM și 14 deputați retrași din fracțiunea parlamentară a PCRМ la sfârșitul lunii decembrie 2015, formând cu PDM *Platforma Social-Democrată „Pentru Moldova”* (34 deputați), care la începutul sesiunii parlamentare de primăvară-vară 2017 au aderat la fracțiunea PDM, partidul de guvernământ. Odată cu retragerea oficială a PL de la guvernare și trecerea lui în opoziție față de coaliția majoritară (2 iunie 2017)⁴, majoritatea parlamentară spre sfârșitul mandatului (Guvernul condus de premierul *P. Filip* și-a încetat mandatul pe data de 9 martie 2019, când Curtea Constituțională în această zi, 9 martie, a confirmat legalitatea alegerii Parlamentului de legislatura a X-a și a validat mandatele deputaților

¹ Guvernul Filip la doi ani de mandate. [on-line] <https://www.mold-street.com/?go=news&n=6991> (vizitat 21.01.2018).

² Marian Lupu: Cred că subiectul coaliției între partidele pro-europene este depășit. [on-line] <http://www.ipn.md/ro/politica/73287> (vizitat 01.12.2015).

³ Канду: В настоящее время в Молдове нет правящей коалиции. [on-line] <https://news.mail.ru/politics/27410556/?frommail=1> (vizitat 11.10.2016).

⁴ Partidul Liberal s-a retras oficial din Coaliția de guvernare! Andrian Candu regretă pasul liberalilor. [on-line] http://www.realitatea.md/video-paridul-liberal-s-a-retras-oficial-din-coalitia-de-guvernare-andrian-candu-regreta-pasul-liberalilor_58667.html (vizitat 02.06.2017).

aleși în cadrul alegerilor parlamentare desfășurate la 24 februarie 2019) era formată deja din *două componente* (PDM și PPEM).

În opinia unor experți în drept constituțional, **majoritatea parlamentară constituită în Parlamentul Republicii Moldova era una ilegală**. Fostul judecător la Curtea Constituțională N. Osmochescu a declarat în cadrul emisiunii „În PROFunzime” că este rezervat în privința legalității majorității parlamentare. „În primul rând, majoritatea parlamentară se formează imediat după alegerile parlamentare. În al doilea rând, majoritatea parlamentară se formează în cadrul ședinței plenare a Parlamentului. În cel de-al treilea rând, decizia de formare a majorității parlamentare se statuează în procese verbale și se păstrează în arhivă. N-a fost respectată niciuna din aceste condiții”¹. În opinia altor autori, **formatul guvernării majoritare** arată o evoluție pe domeniul social și economic, precum și în ceea ce ține de menținerea cursului european, combaterea corupției, protejarea mediului înconjurător etc. Oricum, PDM devenea pe deplin responsabil în crearea majorității parlamentare, asumându-și astfel responsabilitatea guvernării pe calea vectorului integraționist european. *Coaliția de guvernare* și-a creat, în luna mai 2016, un *Consiliu* (politic) care discuta prioritățile de pe agenda parlamentară și evoluția situației politice din țară. „Este Consiliul majorității parlamentare – eu, Lupu, reprezentantul celor 14 și un reprezentant al celor șapte (foști deputați din fracțiunea parlamentară a PLDM) – acesta este Consiliul politic. Mai este și Consiliul executiv, ca secretariatul la Parlament. Șeful consiliului coordonator al acestei structuri este prezent la Consiliul politic unde luăm decizii și le pregătesc, venim cu propuneri. Dar puterea este a Consiliului politic”, afirma atunci M. Ghimpu².

Vom sublinia că la 29 iulie 2016 reprezentanții *Coaliției de guvernare* și membrii PPEM, lider I. Leancă, au semnat un **Acord de parteneriat**. Totodată, s-a decis ca I. Leancă să conducă *Consiliul parlamentar de integrare europeană*³, dar, în final, la 2 iunie 2017, a fost ales vice-președinte al Parlamentului⁴. În același timp, PL anunța peste 2 luni de zile, 5 septembrie 2016, că-și *retrage semnatura de pe Acordul*

¹ Experți în drept constituțional: Majoritatea parlamentară este ilegală. [on-line] <http://jurnal.md/ro/politic/2016/1/19/experti-in-drept-constitucional-majoritatea-parlamentara-este-ilegala/> (vizitat 19.01.2016); Fostul judecător al Curții Constituționale Nicolae Osmochescu a vorbit în cadrul unei emisiuni de la Unimedia despre comiterea unor încălcări de ordin procedural în cazul creării noii majorități parlamentare. [on-line] <http://jurnal.md/ro/politic/2016/1/19/nicolae-osmochescu-am-rezerve-foarte-serioase-privind-legalitatea-actualei-majoritati-parlamentare/> (vizitat 19.01.2016).

² Ghimpu oferă detalii despre funcția lui Plahotniuc. [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/84459 (vizitat 20.05.2016).

³ Coaliția de guvernare a semnat cu PPEM un Acord de Parteneriat național pentru integrare europeană! Leancă va conduce Comisia de profil. [on-line] <http://www.realitatea.md/coalitia-de-guvernare-a-semnat-cu-ppem-un-acord-de-parteneriat-national-pentru-integrare-europeana--leanca-va-conduce-comisia-de-profil--video-43039.html> (vizitat 29.07.2016).

⁴ Cheptine A. Iurie Leancă – noul vicepreședinte al Parlamentului. [on-line] <http://tribuna.md/2017/06/02/iurie-leanca-noul-vicepresedinte-al-parlamentului/> (vizitat 02.06.2017).

de colaborare încheiat între majoritatea parlamentară și PPEM¹. Ulterior, PL părăsește, la 26 mai 2017, *Coaliția de guvernare / majoritatea parlamentară și trece în opoziție*, așa cum s-a mai întâmplat și în anul 2013 cu același partid, iar *miniștri liberali depunând cereri de demisie din funcțiile lor* (C. Fusu, V. Munteanu și Gh. Brega), având drept motiv reținerea de către ofițerii CNA și procurorii anticorupție a ministrului transporturilor I. Chirinciuc și a Primarului General al mun. Chișinău, prim-vicepreședinte al PL, D. Chirtoacă, ultimul fiind bănuit de trafic de influență în dosarul parcărilor cu plată².

Așadar, *Coaliția majorității parlamentare și guvernamentale* aflată la putere între anii 2016–2019 a fost pe deplin funcțională până la alegerile parlamentare ordinare din 24 februarie 2019, iar Guvernul P. Filip a avut toată susținerea politică (din partea Parlamentului Republicii Moldova) pentru a continua implementarea reformelor și a programului de guvernare asumat³.

3. Dualitatea puterii de stat și reactualizarea clivajelor sociopolitice

În legătură cu subiectul examinat, vom face câteva *delimitări terminologice*:

1) **Dualitatea puterii**, conform *DEX*-ului, reprezintă o situație politică instabilă și temporară, care se manifestă prin existența concomitentă a două puteri politice în stat, exprimând interese de clasă opuse sau interesele a două grupări politice rivale din cadrul aceleiași clase (cazul Republicii Moldova); 2) **Puterea statală nu se confundă cu puterea politică**. Puterea de stat este o putere politică, de comandă, poartă un caracter coercitiv și organizat, are vocația generalității și este suverană, iar această ultimă trăsătură desemnând caracterul puterii de stat de a fi supremă în teritoriul statului, adică de a nu cunoaște nici o putere deasupra sa (suveranitatea internă) și de a fi independentă în exterior, în raport cu alte state (suveranitatea externă)⁴. Puterea statală are capacitatea de a organiza și conduce societatea (întrucât dispune de pârghiile de constrângere necesare pentru ca voința, legile și normele stabilite să fie respectate) în interesul comunității umane respective și de a o reprezenta în raporturile cu alte comunități. Prin intermediul principalelor sale structuri (legislativă, executivă,

¹ PL își retrace semnătura de pe Acordul de colaborare încheiat între majoritatea parlamentară și PPEM. [on-line] <http://www.realitatea.md/ultima-ora--pl-isi-retrage-semnatura-de-pe-acordul-de-colaborare-incheiat-intre-majoritatea-parlamentara-si-ppem-44680.html> (vizitat 05.09.2016).

² Ultimă oră: Partidul Liberal părăsește coaliția de guvernare. [on-line] <http://www.eurotv.md/stire-ultima-ora-partidul-liberal-paraseste-coalitia-de-guvernare> (vizitat 27.05.2017).

³ Andrian Candu a făcut bilanțul activității Parlamentului pentru perioada 2015–2018. [on-line] <https://www.realitatea.md/video-andrian-candu-a-facut-bilantul-activitatii-parlamentului-pentru-perioada-2015-2018-88870.html> (vizitat 27.12.2018).

⁴ Puterea de stat. [on-line] <https://politicall.wordpress.com/dictionar-politic/statul/puterea-de-stat/> (vizitat 27.05.2017); Dreptul și statul. [on-line] <http://biblioteca-digitala-online.blogspot.md/2012/12/dreptul-si-statul.html> (vizitat 27.12.2012).

judecătorească), statul reprezintă pivotul puterii politice¹; 3) *Clivajele sunt definite*, în mod tradițional, ca *principii de diviziune durabile ale comportamentelor politice și ale competiției electorale*, bazate pe structuri și sisteme de interese sau de valori concurente, specifice unor grupuri de referință, definite pe baza unor criterii socioeconomice, politice sau culturale. Aceste elemente diferite sunt, cel mai adesea, reunite în două clase de determinanți. De o parte, sunt factorii legați de pozițiile socioeconomice și de identitățile culturale, care pot fi considerați ca „exteriori” domeniului politic propriu-zis. De cealaltă, dinamicele de poziționare și de organizare ale competiției electorale structurează linii „interioare” de clivaj ale spațiului politic². În ce privește conceptul de clivaj politic, acesta definește polaritatea societală din perspectiva modelelor simplificate de tipul binoamelor și se referă la o separare socială pentru a identifica anumite grupuri sociale în procesul politic, în funcție de caracteristicile lor fundamentale (status social, profesie, locul de trai, religie, etnie etc.)³.

Puterea de stat poate fi abordată la mai multe nivele: la un nivel general abstract; la nivelul unui anume tip de putere și la nivelul unei anume puteri concrete⁴, iar drept exemplu, putem vorbi de puterea de stat existentă azi în Republica Moldova.

De ce puterea de stat existentă azi în Republica Moldova poartă un caracter de dualitate, formându-se astfel doi poli de putere? Desigur, în contextul realităților existente create în câmpul politic autohton după alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014, din 24 februarie 2019 și cele prezidențiale din noiembrie 2016 (PDM declarat pro-european și un președinte orientat pro-urasiatic⁵), în cadrul puterii de stat *nu poate exista vreo coabitare (colaborare) instituțională funcțională*, iar modul cum acționează Președintele ales I. Dodon demonstrează o lipsă de comunicare eficientă dintre Președinție, Parlament și Guvern. Însuși Președintele I. Dodon susținea la începutul anului 2017 că *nu va avea o colaborare cu Guvernul și majoritatea parlamentară*, declarându-se în opoziție cu acestea⁶.

Absența în cadrul puterii de stat a unei coabitări instituționale a condiționat în 2016–2019, într-un fel, și apariția dualității puterii de stat, în care puterea, după cum scria M. Foucault, nu este un „privilegiu al clasei dominante, ci ansamblul pozițiilor

¹ Bordeiu P.D. Fundamentele puterii politice (*Curs*). Constanța: Ed. „Andrei Șaguna”, 2006. 215 p. [on-line] <https://ro.scribd.com/doc/32044222/Curs-Fundamente> (vizitat 29.10.2007).

² Surel Y. Clivaje. În: Dicționar de probleme politice: 60 de mize ale Franței contemporane / Red. coord. N. Haudegand, P. Lefebure. Chișinău: Muzeum, 2002, p. 47-51.

³ Varzari P., Sosna B. Reactualizarea clivajelor social-politice în Republica Moldova...

⁴ Noțiune de putere de stat și putere politică. [on-line] <http://www.km.ru/referats/DE73CAD64EFA4B55A38A5DB46165C493> (vizitat 27.05.2017); Bordeiu P.D. Op. cit.

⁵ Iulian CHIFU // Problema triunghiului de putere în jocul politic intern din Republica Moldova. [on-line] <https://deschide.md/ro/stiri/editorial/18282/> (vizitat 19.09.2017).

⁶ Șeful statului se declară în opoziție față de Guvern și majoritatea parlamentară. [on-line] <http://www.politics.md/?view=articles&id=15731> (vizitat 27.01.2017).

strategice pe care aceasta le ocupă” (conform cercetătorului român *Daniel Sidor*)¹. În prezența dualității puterii de stat, a unei puteri hibride², în societatea din Republica Moldova avem un „război” nedeclarat între autoritățile publice, un conflict instituțional fără vreo coabitare instituțională între ramurile puterii de stat. Despre unele blocaje instituționale survenite în actul guvernării cu efect deturnător asupra vieții sociale a țării vorbește faptul că pe parcursul anului 2017 șeful statului nu a promulgat 23 de acte legislative votate de majoritatea parlamentară controlată de PDM; din ele, 15 au fost reexamine de Legislativ³. La fel, vom aminti aici și faptul că *Președintele I. Dodon* a fost suspendat temporar din funcție de cinci ori de către Curtea Constituțională a țării, din motiv că nu și-a exercitat competențele pe care le are în procedura remanierilor guvernamentale și în promulgarea legilor adoptate de către Legislativ⁴.

De altfel, *dualitatea puterii* a început deja să *perturbeze dialogul ei cu societatea*, creându-se *două organe / platforme consultative separate pentru acest dialog*: dacă pe lângă premierul P. Filip în februarie 2017 a fost constituită noua componență a *Consiliului Național pentru Participare*, aceasta fiind creată prima dată pe lângă Guvernul Z. Greceanî – în toamna anului 2008, după modelul țărilor Europei de Est – țări membre ale UE, în timp ce pe lângă *Președintele I. Dodon* în aprilie 2017 a fost creat *Consiliul Societății Civile* care este mai aproape de modelul rusesc și activează nu în baza unei legi ca în Rusia, ci în baza unui act normativ, regulament. Experții consideră că și *Consiliul Național pentru Participare*, și *Consiliul Societății Civile* vor fi un fel de „cluburi private”, după principiul „străinii nu au acces”, și că o comunicare reală cu societatea civilă, precum și implicarea acesteia în procesul decizional, cum nu a fost, așa și nu va fi⁵. Iar înlăturarea dualității și paralelismului între structurile puterii prezidențiale și executive în sistemul guvernării statului poate avea loc, probabil, odată cu realizarea principiului alternanței democratice la guvernare, ca unul din principiile statului de drept, care își exercită puterea în conformitate cu legea și care ar viza toate organismele puterii de stat, adică odată cu viitoarele alegeri parlamentare și prezidențiale.

Mișcarea făcută de *Președintele I. Dodon* și de PSRM (lansarea inițiativei privind *trecerea la sistemul electoral mixt*, amintind că la 5 mai 2017 deputații au votat *în prima lectură pentru două proiecte de lege: proiectul PDM*, care stipulează trecerea la

¹ Sidor D. Cum percepem puterea politică? București: Ed. Virtuală, 2013. 260 p.

² Puterea hibridă / IDIS „Viitorul”. [on-line] <http://viitorul.org/ro/content/puterea-hibrid%C4%83> (vizitat 13.12.2015).

³ Parlamentul face bilanțul pentru anul 2017. Câte legi și hotărâri au fost adoptate și câte a refuzat Dodon să promulge. [on-line] <http://www.realitatea.md/parlamentul-face-bilan-ul-puterii-2017-cate-legi-i-hotarari-au-fost-adoptate-i-cate-a-refuzat-dodon-sa-le-promulge-69967.html> (vizitat 09.01.2018).

⁴ Președintele Igor Dodon a fost suspendat pentru a cincea oară pentru încălcarea Constituției. [on-line] https://www.realitatea.md/dodon-suspendat_88019.html (vizitat 10.12.2018).

⁵ Florea X. Dualitatea puterii: platforme separate pentru dialogul cu societatea. [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/216125 (vizitat 06.04.2017).

un sistem uninominal și *proiectul înregistrat de PSRM*, care prevede instituirea unui sistem electoral mixt¹, Comisia juridică, numiri și imunități a Legislativului propunând ca cele două proiecte să fie comasate pentru lectura a doua după *Avizul Comisiei de la Veneția* din iunie 2017², iar de bază să fie luat proiectul privind trecerea la un sistem electoral mixt³) a pus *începutul unei noi lupte pe arena politică*, miza căreia este uriașă – *schimbarea polilor câmpului politic autohton și reîmpărțirea sferelor de influență*. Având sau nu înțelegeri, democrații și socialiștii au constituit *o lume politică bipolară*, la un pol plasându-se PDM, iar la celălalt – PSRM și *Președintele I. Dodon*, care promovează o politică externă îndreptată spre integrarea eurasiatică a Republicii Moldova.

Întrebarea dacă avem în Republica Moldova doi poli de putere după victoria lui *I. Dodon* în alegerile prezidențiale din 13 noiembrie 2016, nu este deloc lipsită de sens cum poate părea la prima vedere, or, funcția de președinte, cu excepția mandatului lui *N. Timofti*, tot timpul a reprezentat în Republica Moldova un pol de putere extrem de puternic, care a influențat decisiv starea de lucruri în țară⁴.

Câteva secvențe ale bipolarității lumii politice din istoria politică recentă a Republicii Moldova:

1) Pe timpul ***Președinției lui M. Snegur*** (mandat prezidențial: 3 septembrie 1990 – 15 ianuarie 1997), președinția era un pol de putere, iar cel de-al doilea era reprezentat de Parlamentul dominat de o majoritate agrariană și care-l avea în fruntea sa pe *P. Lucinschi*. Apoi, când ***P. Lucinschi a devenit președinte*** (1 decembrie 1996 – 4 aprilie 2001) și a constituit un pol de putere în jurul său și al funcției deținute, cel de-al doilea l-a reprezentat Parlamentul, mai bine zis majoritatea parlamentară constituită din CDM, MpMDP (actualul PDM) și PFD;

2) Lumea politică din Republica Moldova a devenit monopolară după 10 ani de independență a țării, ***odată cu accederea la putere a comuniștilor*** – inițial cu majoritate constituțională (în 2001), iar ulterior cu majoritate simplă (2005). Din 2001 până în 2009 toată puterea a fost concentrată *de facto* în mâinile unui singur om – liderul PCR, *V. Voronin*;

3) Lucrurile au început din nou să se schimbe în perioada 2009–2010, când Republica Moldova a fost condusă de o coaliție de partide (PLDM, PL, PDM și AMN), iar din

¹ Proiectul de lege privind votul mixt a fost făcut public (DOC). [on-line] http://www.realitatea.md/proiectul-de-lege-privind-votul-mixt-a-fost-facut-public-doc_57691.html (vizitat 16.05.2017).

² (DOC) Recomandările Comisiei de la Veneția în privința sistemului electoral mixt: Schimbarea este prerogativa suverană a republicii. [on-line] http://www.realitatea.md/doc-recomandarile-comisiei-de-la-vene-ia-in-privin-a-sistemului-electoral-mixt-schimbarea-este-prerogativa-suverana-a-republicii_59565.html (vizitat 19.06.2017).

³ Modificarea sistemului electoral. [on-line] <http://www.parlament.md/Actualitate/%20Modificarea%20sistemului%20electoral/tabid/254/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat 20.07.2017).

⁴ Volnițchi I. Va apărea în Moldova al doilea pol de putere? [on-line] <http://tribuna.md/2016/11/22/va-aparea-in-moldova-al-doilea-pol-de-putere/> (vizitat 22.11.2016).

2010 *lumea politică a devenit iarăși bipolară* – la un pol era *V. Filat*, iar la celălalt – *V. Plahotniuc*. Începând cu jumătatea anului 2013, balanța începe să încline tot mai mult spre *V. Plahotniuc*, care, la finele anului 2015 – începutul anului 2016, reușește din nou să transforme lumea politică în una monopolară, chiar dacă la putere se află o majoritate parlamentară;

4) Acum, când avem un *președinte ales direct de cetățeni* (13 noiembrie 2016), putem presupune că un asemenea pol deja a apărut față de cel al PDM-ului în frunte cu *V. Plahotniuc*. *I. Dodon*, chiar dacă oficial nu mai este lider al PSRM, totuși are în spatele său cel mai puternic partid – PSRM, care reprezintă peste 52% din alegătorii ce au participat la scrutinul prezidențial, are promisiuni făcute oamenilor ce ar trebui onorate etc. Precum se știe, *Președintele I. Dodon* nu a ales conlucrarea cu coaliția de guvernare majoritară, 2016–2019, și de aceea putem vorbi că *lumea politică din Republica Moldova nu a rămas monopolară, ci a devenit deja din nou bipolară*.

Această situație se datorează faptului că *prioritățile asumate de instituțiile publice ale statului sunt duble* în conformitate cu liniile de divizare a societății, cu anumite clivaje politice existente (vectorul european – proiectul eurasiatic, unionism – moldovenism, unitarism – federalism etc.), fapt ce *nu poate asigura un echilibru (rezonabil) al puterilor în stat*, iar, în cele din urmă, cetățenii vor avea de suferit.

Care sunt clivajele soiopolitice profunde reactualizate după scrutinul parlamentar din 30 noiembrie 2014 și cel din 24 februarie 2019 și prezidențialele-2016? În primul rând, anumite *clivaje politice* (vectorul european – proiectul eurasiatic, unitarism – federalism¹, unionism – moldovenism²) *definesc polaritatea societală* din perspectiva modelelor simplificate de tipul binoamelor. În al doilea rând, aceste clivaje sociopolitice marcate *au fost prezente totdeauna în istoria politică recentă a Republicii Moldova* cu o intensitate mai mică sau mai mare în funcție de actorii politici implicați în lupta pentru putere, pentru deținerea și exercitarea ei, clivaje care au reapărut pe un

¹ Despre acest clivaj, unitarism – federalism, vezi: Grama D. Consecințele federalizării asupra suveranității de stat a Republicii Moldova. În: Revista de Filosofie și Drept, 2004, nr. 1-3, p. 88-97; Доклад: Реинтеграция Приднестровья – Поощрение и принуждение. [on-line] <https://ava.md/2017/06/05/doklad-reintegraciya-pridnestrov-ya/> (vizitat 05.02.2017); Проект Приднестровье закрывается? О докладе Института эффективной политики. [on-line] <https://ava.md/2017/06/05/proekt-pridnestrov-e-zakryvaetsya-o-doklade/> (vizitat 06.06.2017).

² Despre acest clivaj, unionism – moldovenism, vezi: Duncaci D. Despre unionism, cu calm. [on-line] <http://www.moldova.org/despre-unionism-cu-calm-203619-rom/> (vizitat 18.09.2009); Țăcu Oc. Despre „moldovenism” și diverse idei privind „Moldova Mare”. [on-line] <http://www.timpul.md/articol/despre-moldovenism-si-diverse-idei-privind-moldova-mare-35809.html> (vizitat 30.07.2012); Bărbieru L. Tot ce trebuie să știi despre moldovenism, teoria că moldovenii nu se trag din daci. [on-line] <https://www.vice.com/ro/article/teoria-ca-moldovenii-nu-se-trag-din-daci> (vizitat 17.05.2017); Dodon amintește că o parte din România intra în componența Principatului Moldovei. [on-line] http://www.noi.md/news_id/228218 (vizitat 15.06.2017); PSRM declară că va proteja suveranitatea și integritatea teritorială a R. Moldova. [on-line] <https://noi.md/md/politica/psrm-declara-ca-va-proteja-suveranitatea-si-integritatea-teritoriala-a-r-moldova> (vizitat 01.02.2019).

funadal nou în perioada și după prezidențialele-2016, amintind aici despre *curențele principale ale prezidențialelor-2016*¹, despre care s-a vorbit mai sus (*curentul unionist, pro-românesc*²; *curentul pro-european guvernamental*; *curentul pro-european de alternativă și curentul pro-eurasiatic*³).

De ce clivajele sociopolitice identificate pot fi numite reactualizate?* Acestea s-au exprimat încă de la începutul independenței Republicii Moldova din 1991. **Clivajul dreapta-stânga** totuși nu s-a exprimat ca atare nici în *perioada restructurării gorbacioviste* din anii 1985–1991, desfășurată sub sloganurile „democrație”, „transparență”, „accelerare”, „mentalitate nouă” etc., și nici în *perioada mișcării democratice de eliberare națională*, din anii 1988–1991 decât în planul sloganului „Limbă – tricolor – alfabet latin”, manifestându-se doar în „zorii” democrației, amintind aici de cele *trei grupări politice* mai reprezentative (parlamentare și extraparlamentare), divizate în funcție de vectorul dezvoltării țării noastre la mijlocul anilor '90 ai sec. XX, fapt menționat mai sus.

În urma anumitor procese contradictorii de ordin politic, economic, social și cultural, în Republica Moldova, încă la etapa de afirmare a independenței țării, s-a accentuat **separatismul** (național și politic), formându-se astfel două unități anticonstituționale la sudul (Găgăuzia) și în raioanele de Est ale țării (Transnistria). **Problema separatismului, fenomenul iredentismului** (lupta între adepții diferitelor căi de dezvoltare a unei țări, în cazul nostru, între „independiști”, adepții consolidării statalității, unioniștii de dreapta și cei de stânga, este cunoscută în literatura de specialitate prin *termenul de iredentism*, denumind orice mișcare politică ce urmărește anexarea unor teritorii sub lozinci național-șoviniste), **criza identitară** (considerate naționalisme regionale), **criza valorică** (ciocnirea a două sisteme de valori opuse – tradiționale și moderne) și alte probleme greu de rezolvat (numite de noi „dificultăți aporetice”) pot fi considerate clivaje sociopolitice profunde⁴ care continuă să rămână niște obstacole majore în calea consolidării statului Republica Moldova pe plan intern și extern.

¹ Boțan I. Principalele curențe ale prezidențialelor 2016...

² Mesajele și ofertele curentului unionist. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/mesajele-ofertele-curentului-unionist/> (vizitat 20.10.2016); Cimpoșu D. Moldovenism versus Româniism (I). [on-line] <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=3334> (vizitat 01.03.2017).

³ Mesajele și prioritățile curentului eurasiatic. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/mesajele-prioritatile-curentului-eurasiatic/> (vizitat 04.10.2017).

* Subiectul este elaborat și actualizat în baza articolului publicat de către autorul *Notelor de curs*. A se vedea: Varzari P., Sosna B. Reactualizarea clivajelor social-politice în Republica Moldova...

⁴ Unele clivaje existente în Europa Centrală și de Est sunt reliefate și examinate de către politologul belgian *Jean-Michel de Waelle*. Vezi: De Waelle J.-M. Consolidare democratică, partide și clivaje în Europa Centrală și de Est. În: Partide politice și democrație în Europa Centrală și de Est / Coord. J.-M. de Waelle. București: Ed. Humanitas, 2003, p. 173-193.

În același timp, *criza pluridimensională* din Republica Moldova catalizează apariția unor tensiuni și conflicte sociale, care, pe fundalul descreșterii economice, *pot alimenta puternic clivajele social-politice existente*, generând presiuni sociale susținute. Aceste presiuni se bazează pe factori ca: diferențele în venituri, diviziunile lingvistice și politico-ideologice, diferențierile urban / rural ori de factură locală / regională, clivajele de generații, diferențele de clasă / grup social etc. Totodată, diviziunile critice în cadrul unui sistem social pot conduce și la un conflict politic, cum ar fi cel din raioanele de Est ale țării. O criză politică marcată de mai mulți ani, alături de altele (economică, financiară, a educației, identitară, valorică, a sănătății sau socială), contribuie la scindarea profundă a societății în grupuri sociale cu interese opuse și nu înlesnește promovarea reformelor modernizatoare în contextul procesului integraționist european.

Coeziunea socială în țara noastră este extrem de grav afectată și are un potențial nesemnificativ de reparație imediată pe fundalul apariției unor *noi „linii” de conflict*, mai ales după alegerile parlamentare din noiembrie 2014 și februarie 2019 și prezidențialele de la sfârșitul anului 2016. Cu alte cuvinte, se observă *o tendință în perpetuarea unor clivaje sociopolitice mai vechi* (vectorul european – proiectul estic, unionism – moldovenism, unitarism – federalism etc.), care pot fi numite și provocări la adresa securității statului Republica Moldova.

Subiectul este sensibil tocmai prin etichetarea diferită, prin prisma intereselor politice partizane, a unor momente critice și, în primul rând, a *vectorului dezvoltării Republicii Moldova* – proiectul estic, *Uniunea Economică Eurasiatică*, sau, totuși, paradigma vestică, liberală, democratică. Lupta politico-ideologică între aderenții acestor *două proiecte regionale de integrare* (integrarea eurasiatică *versus* integrarea europeană) constituie acea „linie” de conflict pe eșichierul politic al țării și reflectă principalul clivaj politic la momentul actual, având tangențe cu alte clivaje mai vechi (unionism – moldovenism, unitarism – federalism) din perspectiva grupurilor sociale implicate în competiția pentru putere și a retoricii politice construite în urma mai multor evenimente sociale și politice controversate din istoria politică recentă a Republicii Moldova.

Clivajul unionism – moldovenism reflectă o altă „linie” de conflict între aderenții unirii Republicii Moldova cu România (care s-a amplificat simțitor odată cu marcarea la 27 martie 2018 a *centenarului unirii Basarabiei cu România*, menționând doar faptul că de la începutul anului 2018 circa 170 de localități din Republica Moldova, precum și mai multe instituții, consilieri, primari, cercetători, angajați ai spitalelor și reprezentanți ai bisericilor au semnat *Declarații de Unire simbolică cu România*¹, iar unele localități și județe din România la fel au semnat declarația în semn

¹ Lista actualizată a localităților din Moldova care au semnat pentru Unirea cu România – 141. [on-line] <https://1md.online/ro/stiri/moldova/lista-localitatilor-moldova-semnat-pentru-unire-141> (vizitat 25.03.2018); DOC // Încă o localitate din R. Moldova a semnat Declarația de Unire

de solidaritate, devenind un subiect de discuții aprinse în mediul social și politic al societății din Republica Moldova – președinție, partide politice, societate civilă și alte segmente sociale și politice) și adepții „statalității și identității moldovenești” (optează pentru *două state, două popoare, două națiuni, două limbi diferite* etc.). În literatura științifică autohtonă există *divergențe de opinii privind termenii „stat” și „statalitate”*, unii autori menționând că problema statalității Republicii Moldova este o temă mult discutată de istorici și de specialiști de drept constituțional, inclusiv *ideea precum termenul de stat este o noțiune mai îngustă ca cel de statalitate*¹.

În același timp, *clivajul unitarism – federalism* reflectă următoarea „linie” de conflict între adepții unui stat unitar și indivizibil (astfel, Constituția țării noastre stipulează, la art. 1 „Statul Republica Moldova”, că „Republica Moldova este un stat suveran și independent, unitar și indivizibil”) și partizanii federalizării Republicii Moldova sub pretextul soluționării conflictului transnistrean. *Statul unitar* este o formă în care există o singură putere constituțională competentă să stabilească reguli aplicabile pe întregul teritoriu, activitatea de guvernare difuzându-se de la centru pe cale ierarhică, o singură putere politică la nivel central și local, un singur rând de organe centrale (parlament, guvern, președinte etc.), o singură ordine juridică întemeiată pe o constituție unică, iar populația are o singură cetățenie. *Conceptul de stat unitar* se delimitează de *cel de stat federal*, unde coexistă mai multe centre de putere, statul fiind divizat la nivelul organizării politice și la nivelul ordinii juridice. Marea majoritate a țărilor din lume sunt state unitare.

Pentru Republica Moldova s-a propus soluționarea conflictului politic legat de separatismul transnistrean prin *federalizarea țării*, avându-se în vedere *următoarele proiecte*: 1) proiectul de soluționare a conflictului transnistrean prin federalizarea Republicii Moldova, elaborat de către OSCE, lansat la Kiev, 3 iulie 2002; 2) *Președintele V. Voronin* a lansat la vremea sa inițiativa de elaborare a noii Constituții federative la care să participe și reprezentanții Transnistriei, februarie 2003; 3) documentul denumit informal *Memorandumul Kozak*, propus de Federația Rusă la 16 noiembrie 2003, și respins de către PCR; 4) „Planul reglementării problemei transnistrene” (numit și *Planul Iușcenko*), bazat pe cei „șapte pași” enunțați de noul președinte ucrainean la 22 aprilie 2005², și 5) proiectul de federalizare a Republicii Moldova, promovat de *I. Dodon*¹.

cu România. A 164-a la număr. [on-line] <https://deschide.md/ro/stiri/social/36009/DOC--%C3%8Enc%C4%83-o-localitate-din-RMoldova-a-semnat-Declara%C8%9Bia-de-Unire-cu-Rom%C3%A2nia-A-164-a-la-num%C4%83r.htm> (vizitat 30.08.2018); Câți cetățeni ai României își doresc Unirea cu R. Moldova. [on-line] <http://puterea.info/?p=36372> (vizitat 29.11.2018).

¹ Mischevca I. Mitul „statalității moldovenești”...; Octavian Țăcu: Statalitatea și independența sunt subminate timp de aproape trei decenii. [on-line] <http://www.ipn.md/ro/special/93239> (vizitat 28.08.2018).

² România și Republica Moldova – între Politica Europeană de Vecinătate și perspectiva extinderii Uniunii Europene / Coord. A. Pop. București: Ed. Institutul European din România,

În ultima vreme se discută pe marginea dilemei – care stat este mai viabil: cel unitar sau cel federal format din unități teritorial-statale care se bucură de un anumit grad de autonomie? Totuși, în prezent, se consideră că are loc o convergență a principiilor de constituire a statelor unitare și a celor federative. În consecință, rămâne de văzut care formulă, cea federalistă ori cea regionalistă, poate fi mai eficientă în combaterea tendințelor separatiste, contribuind la echilibrarea lor prin tendințe centripete. Vorba e că tendințe separatiste se observă nu numai în statele unitare sau în cele federative cu nivel mediu sau scăzut de dezvoltare, ci chiar și în state federative prospere, precum Canada și Australia². Deci, federalizarea nu poate fi considerată un panaceu împotriva separatismului, iar încercarea soluționării unui conflict legat de separatism prin federalizare ridică o mulțime de semne de întrebare. Problema de bază rezidă în a găsi balanța optimală de interese într-un stat.

Totuși, principalul clivaj constă în *dilema vectorul european – proiectul estic*³, iar societatea din Republica Moldova, fiind fracturată și segmentată, se află între *două opțiuni de dezvoltare*. Prima este orientarea europeană, prioritate amplificată în programele de guvernare ale alianțelor pro-europene, începând cu mijlocul anului 2009, în care integrarea europeană este declarată drept o prioritate fundamentală a politicii interne și externe a Republicii Moldova, iar în prezent dialogul moldo-comunitar este axat pe realizarea prevederilor *Acordului de Asociere cu UE*. A doua este orientarea eurasiatică, susținută de forțele politice de stânga în frunte cu PSRM. Această realitate, deloc entuziasmantă pentru Republica Moldova, este confirmată de toate sondajele de opinie, unde *clivajul integrarea europeană – integrarea eurasiatică* apare cel mai nuanțat față de alte clivaje sociopolitice. Așa cum relevă mai multe studii și sondaje sociologice din ultimii ani, se observă în continuare o diminuare a interesului societății pentru integrarea europeană și, concomitent, un interes mai sporit al unor grupuri sociale aparte (de unele segmente ale populației aderente mișcărilor sociale și forțelor politice de stânga, de vârsta „a treia”, de grupuri sociale defavorizate și marginale etc.) pentru aderarea la proiectul estic, la proiectul *Comunitatea Economică Eurasiatică* și *Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan*. Cel puțin așa reiese din datele *Barometrului de Opinie Publică* administrat de Institutul de Politici

2006. 310 p. [on-line] http://beta.ier.ro/documente/studiideimpactPaisIII_ro/Pais3_studiu_5_ro.pdf (vizitat 13.12.2006).

¹ (DOC) Cum arată proiectul de federalizare a Republicii Moldova, promovat de Igor Dodon. [on-line] <http://independent.md/doc-cum-arata-proiectul-de-federalizare-republicii-moldova-promovat-de-igor-dodon/#.WDaaKBqLTcs> (vizitat 24.11.2016).

² Avantajele și riscurile federalizării Republicii Moldova. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20021209/> (vizitat 09.12.2012).

³ Studiu: Europa de vest și cea de est, „rupte” între liberali și conservatori. [on-line] <https://deschide.md/ro/stiri/externe/38904/Studiu-Europa-de-vest-%C8%99i-cea-de-est-%E2%80%99Erupt%C4%83%E2%80%9D-%C3%AEntre-liberali-%C8%99i-conservatori.htm> (vizitat 01.11.2018).

Publice de la Chișinău și realizat în ultimii ani¹, precum și din rezultatele altor instituții specializate în sondajele de opinie.

Prin urmare, ***principala problemă care stă în fața societății*** – modul în care instituțiile publice ale statului și organizațiile societății civile vor folosi pe deplin oportunitățile opțiunii de integrare europeană a Republicii Moldova în interesul public și al țării – este una stringentă din mai multe motive, principalul fiind diminuarea efectelor nefaste ale clivajelor social-politice și provocărilor la adresa democrației și a statului Republica Moldova. Or, ezitarea în realizarea opțiunii europene în situația promovării de către elitele politice a unor reforme democratice coerente și de substanță este de ordin instituțional. Transformările sistemice impulsionate de aplicarea în practică a noii paradigme de dezvoltare a țării, schimbările dinamice ale necesităților societății într-o dezvoltare umană durabilă au nevoie de instituții politice și administrative eficiente, de capacitatea administrativă a statului competent să depășească acele provocări și riscuri cu care se confruntă democrația în Republica Moldova. De aceea calitatea guvernării ca problemă de eficacitate a puterii politice este una complexă și de o semnificație deosebită pentru destinul cetățenilor și al societății în ansamblu și necesită punerea în aplicare a elementelor principale ale unei guvernări de succes (participarea, incluziunea, transparența și responsabilitatea), așa încât promisiunile făcute de factorii decizionali (de pildă, despre un trai decent previzibil în spațiul comunitar) să nu fie percepute de populație ca aparținând unui viitor prea îndepărtat.

TEMA XI. ABORDĂRI ALE GENEZEI ȘI EVOLUȚIEI STATULUI REPUBLICA MOLDOVA ÎN ȘTIINȚA POLITICĂ AUTOHTONĂ

1. Evoluția statului Republica Moldova prin prisma constituirii și funcționării elitei politice*

Procesul constituirii și dezvoltării statului Republica Moldova și a elitei politice naționale își are începutul la intersecția anilor '80-'90 ai sec. XX. Liberalizarea statului sovietic inițiată de *perestroika* gorbaciovistă și de mișcarea de renaștere națională a trezit în societate un activism social-politic sporit al populației, tentative de a realiza dreptatea socială și istorică, mai întâi de toate, în sfera spiritual-culturală a societății (păstrarea și dezvoltarea limbii, culturii și tradițiilor naționale, consolidarea identității etnice și culturale etc.), dar și în sfera sociopolitică (detașarea treptată, dar consecventă, a republicii de sistemul politic totalitar de tip sovietic în eventuala

¹ Barometrul de Opinie Publică / Institutul de Politici Publice. Republica Moldova, 2000–2018. [on-line] <http://www.ipp.md/lib.php?l=ro&idc=156> (vizitat 13.02.2019).

* Subiectul este elaborat și actualizat în baza monografiilor publicate de către autorul *Notelor de curs*. A se vedea: Varzari P. Elita politică și birocrăția în contextul realizării reformelor democratice..., p. 124-157. Mai vezi: Varzari P. Elitele politice. În: Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu enciclopedic..., p. 148-172.

identificare a unei structuri statale). Altfel spus, apariția statului Republicii Moldova și a elitelor sale a fost condiționată de câteva procese semnificative, aflate într-o relație de interdependență, și anume – *perestroika* gorbaciovistă (1985–1991), mișcarea de renaștere națională (1988–1991) și adoptarea *Declarației de Independență a Republicii Moldova* (27 august 1991), aceasta din urmă fiind anticipată de *Declarația Suveranității Republicii Moldova* (23 iunie 1990). Însă cel mai important document politic a fost și rămâne a fi *Declarația de Independență a Republicii Moldova*, pentru că ea presupune reformarea întregului sistem politic depășit, inițierea și implementarea unui șir întreg de reforme democratice cardinale atât în sfera politică, cât și în sfera economico-socială.

În opinia noastră, *procesul constituirii și dezvoltării statului Republica Moldova* și a *elitei politice naționale*¹ poate fi desemnat schematic în *patru etape*, perioade care se regăsesc în ciclurile electorale și în orientarea elitelor puterii asupra vectorului dezvoltării strategice a țării noastre.

Etapa primară (numită și *etapa „romanticilor”* sau „*speranțelor*”), anii 1990–1994, a procesului nominalizat începe *de facto* de la primele alegeri parlamentare libere din 25 februarie 1990 (în bază de competiție politică și de pluralism politic) pentru Sovietul Suprem al RSSM, însă *de jure* – de la proclamarea independenței statului Republica Moldova, din 27 august 1991, și ia sfârșit odată cu primele alegeri parlamentare democratice (în baza sistemului pluripartidist) și libere, din 27 februarie 1994, și cu adoptarea Constituției țării, din 29 iulie 1994. Perioada dată, numită de mai mulți autori *etapa instituționalizării statului Republica Moldova*, se caracterizează prin formarea și consolidarea bazelor noii formațiuni statale, adoptându-se un șir de acte și norme legislative de mare anvergură. Are loc divizarea puterilor în stat, formarea și funcționarea Parlamentului țării în calitate de instituție real-lucrativă, profesionistă *versus* instituției sovietice decorative, formal supreme. În același timp, se formează și funcționează alte instituții indispensabile ale statului, precum ar fi armata națională, serviciul diplomatic, vama, cetățenia, valuta națională, sistemul electoral, pluripartidismul etc. De asemenea, autoritățile publice ale statului au reușit să pună în aplicare anumite reforme democratice și să stabilească relații internaționale caracteristice unui stat suveran și independent.

În Republica Moldova *apariția primei generații a elitei puterii*, a liderilor politici naționali, precum și începutul fenomenului pluripartidist s-au manifestat prin competiția diverselor grupări politice în cadrul mișcărilor sociale în a doua jumătate a anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului trecut. În același timp, „adevărurile istorice” promovate de diferite grupări politice erau antagoniste, care, excelând pe anumite mituri politice, au provocat tensiuni sociale și mișcări separatiste în sudul și

¹ Depre constituirea elitelor politice în Moldova Sovietică, vezi: Țăcu Oc. Reflecții despre clasa politică moldovenească. [on-line] <http://www.timpul.md/articol/reflectii-despre-clasa-politica-moldoveneasca-36437.html> (vizitat 20.08.2012).

estul țării. Or, pe scena politică a Republicii Moldova funcționează elita politică centrală și elitele regionale din Găgăuzia și din raioanele de Est (Transnistria), care mai continuă și astăzi să aibă un comportament necivilizat, neadecvat realităților social-politice create. De altfel, la Comrat are loc o resuscitare a separatismului găgăuz. Aici continuă să perpetueze tendințe de separatism și asemenea acțiuni vin doar să confirme acest lucru. Astfel, în martie 2019 Adunarea Populară a Găgăuziei propune introducerea în Constituția Republicii Moldova a unei clauze care să prevadă posibilitatea ieșirii Găgăuziei din componența țării¹.

Primele elite politice naționale promovează anumite politici publice ale tânărului stat nu numai pe plan intern, dar și pe plan extern. Articulând interesele țării noastre la suportul internațional, prima generație a elitelor politice nu întotdeauna a luat în considerare condiționarea din exterior a suportului politic și economic pentru Republica Moldova prin modernizarea instituțională internă și democratizarea ei pe plan politic și economico-social.

A doua etapă a procesului afirmării și dezvoltării statului și a elitei politice naționale cuprinde anii 1994–2000, adică *de facto* perioada de după alegerile parlamentare democratice din 27 februarie 1994, adoptarea *Constituției Republicii Moldova* (29 iulie 1994) și se finalizează cu modificarea regimului politic, din 5 iulie 2000, din republică semiprezidențială / semiparlamentară în republică parlamentară. Această perioadă din istoria politică recentă a țării noastre este numită **etapa stabilizării întregului sistem politic și a maturizării elitelor politice**, căci ea se definește prin extinderea și realizarea principiilor democratice, funcționarea instituțiilor statale, formarea cadrului legislativ și normativ al țării în conformitate cu voința politică a elitei guvernante. În concordanță cu Constituția țării, au fost create Curtea Constituțională și alte instituții judiciare, au fost adoptate *Concepția politicii externe* și *Concepția securității naționale*, a fost efectuată reforma administrativ-teritorială, transformarea masivă a proprietății publice în proprietate privată și alte reforme modernizatoare. În același timp, continuă dezvoltarea sistemului de partide care a fost influențată de sistemul electoral proporțional (utilizat în mod constant în toate ciclurile electorale, începând cu 1994), reformarea legislației naționale, stabilizarea instituțiilor politice ale statului și a vieții social-politice obținute în perioada precedentă.

Consolidarea elitelor politice s-a manifestat nu numai prin continuarea reformelor modernizatoare, dar și prin faptul că integrarea europeană, după victoria relativă a

¹ Despre acest subiect vezi mai detaliat: В НСГ предложили внести в Конституцию пункт о возможности выхода Гагаузии из состава Молдовы. [on-line] <http://gagauzinfo.md/index.php?newsid=45545> (vizitat 04.03.2019); AP propune fixarea în Constituție a posibilității ieșirii Găgăuziei din componența țării. [on-line] https://www.realitatea.md/ap-propune-fixarea-in-constitu-ie-a-possibilita-ii-ie-irii-gagauziei-din-componen-a-arii_91620.html (vizitat 05.03.2019); Găgăuzia analizează posibilitatea ieșirii din R. Moldova. [on-line] <https://noi.md/md/sudul-moldovei/gagauzia-analizeaza-possibilitatea-iesirii-din-r-moldova> (vizitat 05.03.2019).

forțelor pro-europene în alegerile parlamentare din 1998, începe să devină o temă dominantă a discursului politic autohton. Astfel, după criza financiară din Rusia (august 1998), *ADR*, votează o hotărâre care stipula că orientarea spre integrarea europeană devine un „obiectiv strategic major al țării”. În paralel, aderarea la UE este declarată obiectivul strategic al Republicii Moldova și în *Concepția politicii externe pentru anii 1998–2002* adoptată de noul Guvern al *ADR*. Odată cu demiterea Cabinetului Sturza (februarie – noiembrie 1999) de orientare pro-european și instalarea Guvernului Braghiș (decembrie 1999 – martie 2001) a fost schimbată și orientarea politicii externe a țării – de la modelul european la cel CSI-st.

Cea de-a treia perioadă a evoluției statului și a elitei politice, anii 2001 – prima jumătate a anului 2009, numită adesea și ***etapa pseudodemocratică*** (dominată de democrația imitativă, formală sau de vitrină), s-a manifestat prin unele încercări de reformare a structurii puterii de stat, dar și a întregului sistem politic, etapă care demarează după unele modificări ale Constituției țării (5 iulie 2000) și după alegerile parlamentare anticipate (25 februarie 2001). Dat fiind reorientarea vectorului dezvoltării Republicii Moldova de la modelul etatist, estic, la cel liberal, european, unii autori (*I. Boțan*) numesc această perioadă ***etapa „consensului național”*** (dintre partidul puterii, PCRM, și opoziția politică parlamentară), rediționând nejustificat limitele ei de manifestare pentru anii 2005–2009, iar, de fapt, ***„parteneriatul politic”*** încheiat între noii guvernanți (PCRM, partidul de guvernământ, pe de o parte, și PPCD, PDM și PSL, opoziția parlamentară, pe de alta) este, practic, consumat spre sfârșitul anului 2007, după alegerile locale generale din iunie 2007, când PCRM pierde acest scrutin electoral și se declară ieșit din cadrul ***„parteneriatului politic”***.

Vom reține faptul că ***accederea la putere a noilor elite politice, demontarea vechii puteri de stat și instalarea noilor elemente ale verticalei puterii*** în primele două-trei decenii de evoluție a statului Republica Moldova (la începutul anilor '90 ai secolului trecut – preluarea puterii politice de către forțele democratice, la începutul anului 2001 – de către guvernarea comunistă și după anul 2009 – de către alianțele de guvernare democratică) au dus atât la transformări radicale în toate instituțiile puterii de stat, cât și la schimbări de substanță în structura și activitatea noilor actori politici.

Drept rezultat al ***schimbării verticalei puterii*** are loc, iminent, procesul transformării elitelor și schimbărilor politice care apar în ***două filiere***. *Prima este circulația membrilor elitei* la posturile (funcțiile) de conducere care prezintă *trenduri* diferite. Un rol important îl joacă aici tehnologia de selecție a cadrelor, ale cărei reguli elaborate servesc drept norme care gestionează mobilitatea pe verticală și rutinează procesul de recrutare a elitei. *A doua filieră a schimbărilor politice* este ponderea de putere între instituții și organizații și/sau formarea instituțiilor noi, crearea de noi ministere (cazul Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, 2005; al Ministerului Administrației Publice Locale, 2007; al Ministerului Tineretului și Sportului, 25 septembrie 2009), precum și reformarea sistemului administrativ-teritorial prin constituirea județelor și crearea prefecturilor (1998), mai apoi desființarea lor și revenirea la vechiul sistem administrativ-

teritorial de raioane (2003) etc. Specificarea făcută cu referire la schimbarea verticalei puterii dă tot temeiul să constatăm că tranziția la democrație nu totdeauna garantează stabilitate politică, eficacitate economică, dezvoltare socială durabilă sau sistem de instituții sociale dinamice, fapt demonstrat de practica social-politică și a altor societăți tranzitorii.

Ultima etapă a procesului afirmării și dezvoltării statului și a elitei politice naționale, jumătatea a doua a anului 2009 – până în prezent, poate fi numită ***etapă pragmatică, perioada „realiștilor”***, dar și a ***„idealiștilor”*** în aplicarea reformelor modernizatoare profunde. Este *perioada „realiștilor”*, căci cele *șase alianțe / coaliții de guvernare democratică* numite și *pro-europene* au încercat să aducă la normalitate funcționalitatea instituțiilor de stat, să aprofundeze reformele democratice și să consolideze instituțiile puterii de stat trasate în programele de guvernare. Este *perioada „idealiștilor”*, pentru că *a eșuat „istoria de succes”*, așa cum și-a dorit UE să facă din Republica Moldova, iar, în final, insuccesele guvernanților afectează grav securitatea economică și securitatea politică a statului. Doar majoritatea parlamentară din anii 2016–2019 și Guvernul P. Filip, instalat la 20 ianuarie 2016, a încercat mai mult sau mai puțin reușit (dar nu vom uita aici și de existența dualității puterii de stat după prezidențialele-2016) să promoveze unele politici publice reformatoare în contextul vectorului integraționist european.

Funcționalitatea coalițiilor de guvernare între actorii politici implicați în actul guvernării (constituite în baza rațiunii politice și a consensului substanțial procedural, ultimul presupunând acordul în jurul unui set de proceduri cu privire la luarea deciziilor de interes comun) a fost specifică pentru perioada caracterizată, în sensul că toate guvernările, începând cu a doua jumătate a anului 2009, au activat în baza alianțelor de guvernare (**6 la număr**). ***Formarea unor alianțe și altor aranjamente politice de guvernare*** între actorii politici a fost specifică și pentru elitele politice guvernante încă la mijlocul anilor '90 ai secolului trecut cu excepția anilor 2001–2005 (**4 la număr**).

Statornicirea consensului procedural valoric între actorii politici aflați la guvernare poate fi atins prin diverse ***mecanisme democratice de conlucrare***, inclusiv prin ***tranzacția între elite*** (eveniment petrecut rar în istoria politică a statelor occidentale, dar și mai rar în țările ex-comuniste, iar drept exemplu poate servi doar Polonia la intersecția anilor '80-'90 ai sec. XX) și prin ***convergența lor*** (fenomen cel mai des întâlnit în practica politică a societăților democratice). Aceste două instrumente politice sau modalități de conlucrare a elitelor, numite de unii politologii și modele ale democratizării, conduc la transformarea elitelor de la un tip la altul și la consolidarea „noilor” regimuri democratice în spațiul postsovietic¹.

¹ Mai multe detalii vezi: Varzari P. Puterea elitistă și modernizarea politică a Republicii Moldova..., p. 41-52.

Tranzacția (înțelegerea, pactul, aranjamentul) între elite reprezintă, în linii mari, calea directă și rapidă de consolidare a democrației, iar ca manifestare contemporană a tranzacției este considerat *modelul de „mese rotunde”* între actorii politici implicați într-un anumit proces conflictual (cazul Republicii Moldova: activitatea *Mesei Rotunde cu Statut Permanent*, 4 aprilie 2002 – sfârșitul anului 2003, structură apărută la inițiativa fracțiunii parlamentare „Alianța Braghiș”, ce întrunea opoziția, autoritățile publice și unele ONG-uri bine cunoscute în societate privind susținerea dialogului social dintre putere și opoziție, cu scopul protejării și promovării democrației și a pluralismului politic).

Convergența elitelor (coaliția, alianța, parteneriatul și alte instrumente politice de conlucrare întru respectarea jocului politic), fiind cea de-a doua modalitate de colaborare a elitelor politice, presupune, de fapt, o transformare substanțială a democrației neconsolidate (în cazul Republicii Moldova – democrația electorală, pur procedurală) într-o democrație funcțională, consolidată. În cazul convergenței, elitele formează *coaliții electorale și/sau postelectorale (de guvernare)* în funcție de conjunctura politică creată la un moment dat, alianțe care se pot desființa nu numai odată cu înfrângerile electorale, dar și în perioada guvernării a unei sau altei *coaliții*. Fenomenul convergenței elitelor s-a înrădăcinat în multe țări din lume¹, inclusiv în spațiul postcomunist (Republica Moldova, Ucraina sau Georgia)². Drept exemplu pentru Republica Moldova poate servi cazul apropierii elitelor socialiste și neosocialiste în anii 1994–1996; a democraților și creștinilor democrați în anii 1998–1999; a creștinilor democrați și comuniștilor în anii 1999–2001; a comuniștilor, creștinilor democrații, democraților și liberalilor în anii 2005–2007; a grupurilor rivale ale elitelor de centru (democrații) și dreapta (liberalii) din a doua jumătate a anului 2009 (*AIE-1* – 2009–2010, *AIE-2* – 2011–2013, *CPEG* – 2013–2014, *APME* – 2015, *AIE-3* – 2015 și *platforma coaliției de guvernare* formată din PDM și PPEM – 2016–2019).

Vom reaminti că **perioada de activitate a tuturor alianțelor de guvernare**, care s-au perindat în țara noastră din 1994 până în 2019 la guvernarea țării, **a durat nu mai mult de 2 ani** (cu excepția ultimei *coaliții de guvernare* PDM–PPEM, 2016–2019).

Evoluția elitei politice naționale și a statului Republica Moldova au avut scenarii asemănătoare de dezvoltare, pentru că elitele politice care accedea la putere încercau să propună propria schemă (formulă politică) de dezvoltare a țării. Desigur, pot apărea mai multe întrebări retorice referitoare la faptul dacă elitele puterii și/sau *coalițiile de guvernare* au dat un răspuns adecvat la cererea socială, pentru că electoratul propriu-zis a mizat pe responsabilitatea guvernanților de a rezolva mai

¹ Cozer Al. (doc) Cum s-au format *coalițiile de guvernare* în alte țări. Vezi aici exemple. [on-line] <http://unimedia.md/?mod=news&id=27346> (vizitat 14.12.2010).

² Ioniță D.I. Tipuri de *coaliții* în Europa Centrală și de Est. În: Sfera Politicii, 2011, nr. 5 (159), p. 77-82. [on-line] <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/159/art10-Ionita.php> (vizitat 19.11.2017).

multe probleme și, mai întâi de toate, de a crea un trai decent pentru populația țării¹. Răspunsul ar fi unul negativ, pentru că autoritățile publice au încercat timp de circa trei decenii să ghideze prin diverse modalități activitatea structurilor puterii de stat conform anumitor viziuni, propriilor interese și chiar ambițiilor unor forțe politice (cazul PDAM în anii 1994–1998 sau cel al PCR în anii 2001–2009, atunci când partidul puterii a înlocuit semnificațiile unui partid de guvernământ democratic), fapt ce s-a răsfrânt negativ asupra realizării consecvente de reforme structurale și transformări modernizatoare democratice interne.

În sfârșit, vom evidenția câteva *trăsături relevante ale elitelor politice naționale*, caracteristici care s-au manifestat, de fapt, pe tot parcursul istoriei politice recente a statului Republica Moldova: componența redusă a structurii socioprofesionale a elitelor puterii (o serie de oameni politici chiar au făcut din politică o profesie); reformarea încetinită a clasei politice autohtone; existența neîndreptățită a doi poli de putere; nivelul redus al culturii politice democratice; prezența comportamentului politic și a celui electoral neadecvat al unor actori politici și subiecți electorali; persistența traseismului sau a migraționismului politic nejustificat al deputaților; reformatarea neîndreptățită a fracțiunilor politice; moțiuni nejustificate asupra activității Guvernului; ineficacitatea așa-numitei „zile a opoziției politice” în Parlament; absenteismul în cadrul ședințelor Legislativului; oligarhizarea puterii politice; privilegiile pentru aleșii poporului adesea nesupravegheate de contribuabili; creșterea raiderismului politic, economic, juridic, intelectual și mediatic în cadrul unor partide politice; transparența parlamentară și guvernamentală scăzută; lipsa comunicării / dialogului eficient dintre putere și societate, precum și alte „anomalii” politice în cadrul instituțiilor publice ale statului Republica Moldova².

2. Evoluția statului Republica Moldova prin prisma formării și dezvoltării sistemului pluripartidist

Partidele politice reprezintă coloana vertebrală a unui organism social de natură democratică, ce asigură legătura și coeziunea între putere și societate, între societatea politică și societatea civilă. Structurile asociative permit populației să participe la actul de guvernare, iar de modul în care această guvernare va fi asigurată, la capitolul potențial și voință, va depinde viitorul societății. Partidele sunt principalii actori politici de care depinde dezvoltarea unui stat democratic, funcționarea eficientă a mecanismelor puterii, revenindu-le un rol esențial în realizarea puterilor statului,

¹ Alexandru Oleinic: Elitele societății moldovenești și rolul lor în dezvoltarea Republicii Moldova. [on-line] <http://www.pprm.md/?view=articles&id=3311> (vizitat 28.06.2017).

² Top-10 anomalii politice în actualul Parlament...; Varzari P. Provocările regimului democratic, sau cine are nevoie de democrație? În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2017, nr. 1 (173), p. 50-61. [on-line] http://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/revista_filosofie_asm_nr_1_com_9371.pdf (vizitat 23.04.2017).

legislativă și executivă, aflându-se la baza constituirii ei și determinându-le funcționalitatea.

CEC a făcut publică lista celor 46 de partide și organizații social-politice ce au dreptul să participe la alegerile parlamentare din data de 24 februarie 2019, informația fiind prezentată *Comisiei* de către *Agenția Servicii Publice* (ASP). Potrivit datelor ASP, în Republica Moldova sunt înregistrate 61 de partide politice¹. Începând cu anul 1989, Republica Moldova a avut 96 de partide politice, multe din acestea au dispărut².

În literatura politologică autohtonă există mai multe *opinii relevante*, adesea opuse una alteia, *privind formarea și dezvoltarea sistemului pluripartidist autohton*.

Analistul politic *I. Boțan* subliniază că un fenomen remarcabil al politicii moldovenești este *pendularea între Est și Vest*. Problema identitară, structura etnică, conflictele separatiste, democrația imitativă, situația economică precară, cultura politică preponderent parohială stau la baza fenomenului pendulării. În aceste circumstanțe, *formațiunile politice de stânga*, de obicei, se identifică drept pro-Est, iar *cele de dreapta* – pro-Vest. Poziționate între partidele de dreapta și de stânga, *formațiunile centriste* au rolul de a contribui la înclinarea balanței puterii, fie spre Est, fie spre Vest. Acest rol a fost jucat inclusiv din interese înguste de grup, egoiste. Chiar dacă fenomenul pendulării între Est și Vest s-a manifestat constant, totuși protagoniste ale fenomenului pendulării au fost preponderent formațiunile centriste și de stânga. După declararea independenței Republicii Moldova anume ele au inițiat pendularea în direcția opusă, fie la început de mandat parlamentar, fie în procesul de exercitare a mandatului, după o anumită perioadă.

În baza celor expuse, autorul menționat examinează *evoluția sistemului partidist conform criteriului pendulării / orientării Est-Vest, evidențiind următoarele etape*³: 1) *perioada 1990–1994 – declararea suveranității și independenței, românism vs. CSI*. Deja la momentul declarării suveranității Republicii Moldova, la 23 iunie 1990, adică până la declararea independenței Republicii Moldova, deputații forului legislativ, ales în februarie-martie 1990 pe bază de alternativă, făceau parte din trei grupuri parlamentare cu o componență numerică comparabilă – câte circa 1/3 din numărul de deputați aleși în fiecare grup, având ca nuclee forțe politice deja constituite

¹ CEC a făcut publică lista partidelor și altor organizații social-politice ce au dreptul să participe la alegerile parlamentare. [on-line] https://www.realitatea.md/cec-a-facut-publica-lista-partidelor-i-altor-organiza-ii-social-politice-ce-au-dreptul-sa-participe-la-alegerile-parlamentare_88109.html (vizitat 11.12.2018).

² Volnițchi I. *Istoria partidelor din Republica Moldova (1991–2014)* / Ed-a a 2-a. Chișinău: LP „Estetini”, 2015. 220 p.; *Evoluția partidelor politice din Republica Moldova*. [on-line] http://alegeri.md/w/Evolu%C8%9Bia_partidelor_politicedin_Republica_Moldova (vizitat 07.03.2019).

³ Boțan I. *Partidele și pendularea geopolitică*. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/partide-pendularea-geopolitica/> (vizitat 15.11.2016); Boțan I. *Partidele și democratizarea Republicii Moldova*. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20081203/> (vizitat 08.12.2008).

și chiar instituționalizate: FPM, constituit la 20 mai 1989; „Interfrontul”, constituit la 8 iulie.1989; Grupul parlamentar „Viața satului”, constituit în aprilie 1990, care a devenit nucleul PDAM-ului, format la 19 octombrie 1991; 2) *perioada 1994–1998*. PDAM, precum și alte partide care câștigase parlamentarele din 1994 – Partidul Socialist și Mișcarea „Unitatea-Edinstvo” (*Interfrontul*) – formațiuni pro-estice, sau formațiunile emergente din mișcarea de renaștere națională: Blocul „Alianța Frontului Popular Creștin Democrat” și Blocul Țăranilor și Intelectualilor – formațiuni pro-vestice; 3) *perioada 1998–2001*. PCRM pentru prima dată participase la alegeri parlamentare, iar ADR cu componentele sale este cel care a împins pendulul geopolitic spre integrarea europeană; 4) *perioada 2001–2009*, în care PCRM – partidul de guvernământ dominat; 5) *perioada 2009–2016*, în care cele șase alianțe de guvernare, numite democratice și pro-europene, domină scena politică autohtonă; 6) *perioada 2017 – prezent*. Majoritatea parlamentară, controlată de PDM, pretinde că este pro-europeană, iar Președinția țării contestă integrarea europeană, creând premise pentru integrarea eurasiatică a țării. În acest context, alegerile parlamentare din 2019 încearcă să răspundă la întrebarea – în ce direcție se va mișca pendulul geopolitic. Există premise ca pendulul geopolitic să rămână nemișcat, între Est și Vest, iar Republica Moldova să rămână în *Zona Gri* pentru mulți ani înainte.

Politologul B. Țârdea subliniază că specificul sistemului de partide din Republica Moldova constă într-aceea că, astăzi, acesta nu este pe deplin instituționalizat, fiind în continuă evoluție. Este pluralist, instabil, versatil (în continuă schimbare), amorf și conflictual. Autorul propune ***următoarea etapizare a evoluției sistemului partidist***¹: 1) *în anii 1991–2000* sistemul de partide avea elementele *sistemului pluralismului extrem* din clasificarea lui G. Sartori, în care existau partide antisistem (PCRM, PPCD), partide centriste (PDAM, precum și MpMDP, adică PDM-ul de astăzi), de centru–stânga (PSRM) și centru-dreapta (PFD); 2) *în anii 2001–2008* se observă unele elemente ale *sistemului partidului dominant*, în frunte cu PCRM care acumula în jur de 46-50%; 3) *în anii 2009–2014* observăm revenirea la *sistemul pluralismului extrem* (PCRM și PNL se plasează pe poziții antisistemice față de alianța PLDM, PDM și PLRM). Riscul cel mare al sistemului de partide din Republica Moldova este transformarea lui într-*un sistem al partidului hegemon*, în care un partid mare va tolera existența unor partide sateliți, în măsură în care acestea se vor conforma anumitor reguli de joc. De fapt, sistemul de partide din Republica Moldova pendulează între sistemul pluralismului extrem și sistemul partidului dominant. În caz de modernizare politică eficientă, există șansa formării unui pluralism moderat, specific statelor UE, cu trei-cinci partide de bază prezente în Legislativ.

La fel, autorul menționat propune și ***o clasificare a partidelor din câmpul politic autohton în funcție de poziționarea pe eșichierul politic și metodele utilizate***.

¹ Țârdea B. Sistemul de partide în Republica Moldova. Evoluții și involuții. [on-line] <http://www.bogdantsirdea.eu/?p=1011> (vizitat 24.12.2014).

Diferențele dintre stânga-dreapta în Republica Moldova țin mai mult de vectorul geopolitic și factorul etnopolitic și mai puțin de cel social-economic, ca în Occident. De aceea neajunsul de bază al sistemului de partide este instabilitatea politică, condiționată de numărul excesiv al partidelor politice care, pentru a nimeri în structurile puterii, promovează o politică a „suprapromisiunilor”. Acestea, ținând cont de resursele limitate, sunt irealizabile, „supraîncarcă” sistemul politic și, ca efect, trezesc frustrări în masă și îngreunează procesul de construire a democrației funcționale.

Există și *alte opinii asupra periodizării evoluției sistemului pluripartidist în Republica Moldova*¹, având la bază alte criterii de periodizare a evoluției sistemului pluripartidist în țara noastră.

Precum se observă, *procesul de dezvoltare și consolidare a partidelor politice continuă* și este dificil de afirmat când el se va încheia în Republica Moldova. Politologul american S. Huntington afirmă că *evoluția unui partid se desfășoară de obicei în patru etape*: facțiunea, polarizarea, extinderea și instituționalizarea².

Per total, instituționalizarea partidelor politice reprezintă un proces de natură politică ce vizează succesiunea de stări, etape, stadii prin care trec organizațiile social-politice înregistrate, conform legislației în vigoare, pe parcursul procesului de transformare în veritabile instituții politice. În literatura științifică dedicată acestui subiect, *procesul de instituționalizare este analizat, în special, din două puncte de vedere*: politico-juridic și politico-sociologic³, fapt ce permite o elucidare mai fundamentală a subiectului pus în discuție. *Aspectele juridice* ale procesului pluripartidist vizează gradul de reglementare juridică a partidelor, accentul fiind plasat pe procedura de înregistrare, finanțare și participare la procesul electoral. *Viziunea sociologică* ține să elucideze în ce măsură partidul reușește să se cramponeze în

¹ Moșneaga V., Rusnac Gh., Bucătaru I. Sistemul de partide din Republica Moldova. În: Politologie. *Manual* (pentru specialitățile nonprofil). Chișinău: CEP USM, 2007, p. 127-137; Juc V. Constituirea statului Republica Moldova. Viața politică în anii 1989-1991. În: Revistă de Filosofie și Drept, 2001, nr. 2, p. 8-15; Juc V. Viața politică în Republica Moldova după proclamarea independenței. În: Revistă de Filosofie și Drept, 2001, nr. 3, p. 3-11; Solomon C. Op. cit.; Munteanu I. Partidele politice din Republica Moldova: legi, practici și reforme. Chișinău: Ed. Cartier, 2010. 170 p. [on-line] http://www.viitorul.org/files/library/Partide_politice_viitorul.pdf (vizitat 13.12.2010); Bucătaru I. Instituționalizarea partidelor politice: aspecte teoretico-metodologice. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2005, Partea XXVIII, p. 7-27. [on-line] http://uspee.md/wp-content/uploads/2016/10/moldoscopie_probleme_de_analiza_politica_partea_28.pdf (vizitat 13.12.2005); Cimpoșu D. Evoluția și trăsăturile regimului politic post-totalitar...

² Huntington S.P. Ordinea politică a societăților în schimbare. Iași: Ed. Polirom, 1999, p. 350-360.

³ Bucătaru I. Instituționalizarea partidelor politice din Republica Moldova: aspecte politico-sociale. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2013, nr. 2 (162), p. 55-65. [on-line] http://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/revista_filosofie_asm_nr_1_com_9371.pdf (vizitat 13.12.2013).

sistemul politic al societății. Aceste două modalități de tratare a calității partidelor politice nu trebuie să se privească în mod separat, căci utilizarea lor paralelă presupune realizarea unui studiu științific mai argumentat. Pe de altă parte, ambele abordări țin de una și aceeași finalitate – dezvoltarea și consolidarea partidelor politice.

3. Evoluția statului Republica Moldova din perspectiva apariției și consolidării societății civile*

Deși apariția societății civile din Republica Moldova a cunoscut anumite impedimente în afirmarea și dezvoltarea sa (absența tradițiilor democratice, lipsa unei culturi politice democratice, criza socioeconomică și politică profundă a țării etc.), iar prima generație a elitei politice autohtone s-a confruntat cu un amalgam întreg de probleme (slab profesionalizată, puțin numeroasă, atomizată și deci slab structurată, deficitul unui vector mobilizator în dezvoltarea strategică a țării, lipsa de încredere din partea unei părți a societății în structurile puterii de stat etc.), atât statul, cât și sectorul asociativ au fost în căutarea unor mecanisme și modalități de conlucrare întru reformarea democratică și modernizarea cuprinzătoare a societății.

Pentru că rădăcinile puterii și a societății se regăsesc în sociogeneza lor, adică puterea împreună cu societatea parcurg o evoluție complicată de schimbare și transformare a formelor lor proprii de exprimare, putem identifica *patru perioade în evoluția statului și a societății civile* în funcție de anumite criterii (ciclurile electorale și vectorul dezvoltării societății direcționat de elita puterii și puternic influențat de societatea civilă).

În prima etapă a procesului nominalizat (*etapa primară*, numită și *etapa „romanticilor”*, „*speranțelor*” sau *etapa instituționalizării*, anii 1990–1994) țara noastră devine martoră a unei creșteri cantitative, dar și calitative a ONG-urilor datorită instituționalizării și profesionalizării lor. Conform datelor statistice oficiale vehiculate, la mijlocul anilor '90 ai sec. XX *mediul social cuprindea doar un număr restrâns de organizații obștești*, care, din motive bine cunoscute, se aflau încă în stadiul de formare: *de la mai puțin de 50 în 1993, la circa 3000 în 2002 până la peste 8000 în prezent*. Numărul acestora din localitățile rurale rămâne în continuare foarte mic, cele mai importante fiind concentrate în capitala țării. În același timp, *doar 3% dintre tineri fac parte din organizații obștești*. Creșterea cantitativă, cu regret, n-a atras după sine și o evoluție calitativă în aceeași proporție. Totuși, în pofida acestei creșteri, sectorul

* Subiectul este elaborat și actualizat în baza articolelor publicate de către autorul *Notelor de curs*. A se vedea: Varzari P., Tăbârță I. Evoluția statului Republica Moldova prin prisma funcționalității elitei politice și a societății civile. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2011, nr. 1, p. 72-81. [on-line] http://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/revista_2011-1.pdf (vizitat 13.12.2011); Varzari P. Evoluția statului Republica Moldova prin prisma funcționalității societății civile. În: Teoria și practica administrării publice (Materiale ale conferinței internaționale științifico-practice, 24 mai 2011). Chișinău: AAP, 2011, p. 20-22. [on-line] <http://aap.gov.md/files/conferinte/24.5.11.pdf> (vizitat 13.12.2011).

ONG-ist se afla încă în stadiul de formare, nu au devenit autonome și economic independente. Majoritatea lor, care desfășurau activități cu un semnificativ impact social, au fost create și sprijinite numai de donatorii externi.

În aceeași perioadă (în prima jumătate a anilor '90 ai secolului trecut) își face apariția **noțiunea de societate civilă** în discursurile intelectuale ale cercetătorilor autohtoni, scopul cărora era perceperea și înțelegerea logică a evenimentelor de la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90. **Conceptul de societate civilă** rămâne și astăzi unul dintre cele mai uzitate în încercările de a explica succesele și insuccesele procesului de modernizare, democratizare și europeanizare a țării.

În a doua etapă a procesului afirmării și dezvoltării sectorului asociativ (**etapa maturizării elitelor politice și stabilizării întregului sistem politic**, anii 1994-2000) clasa politică și societatea civilă au avut de înșușit din propria experiență adevăruri bine cunoscute, și anume faptul că într-un sistem constituțional democratic puterea de stat poate fi contestată la modul serios doar de formațiuni politice puternice și de sectorul „trei” al societății.

Adoptarea **Legii cu privire la asociațiile obștești** în 1996 a înviorat activitatea și funcționalitatea organizațiilor societății civile (OSC). Anume în perioada respectivă are loc inițierea **primelor dialoguri sociale** dintre comunitatea asociațiilor obștești și autoritățile publice. Acest cadru este oferit de **forumurile ONG-urilor** care se desfășoară cu o periodicitate constantă încă din 1997, iar reprezentanții autorităților publice sunt invitați cu regularitate la aceste forumuri. O dată în 2 ani, reprezentanții ai peste 300 de ONG-uri, ai statului, businessului, organizațiilor finanțatoare și altor instituții din țară se întrunesc la forumuri pentru a discuta cele mai importante probleme ale sectorului ONG-ist din țară, coordonarea acțiunilor comune, impulsionarea relațiilor cu comunitatea de business și autoritățile publice etc. Toate **edițiile forumurilor** s-au axat pe problematica consolidării eforturilor societății civile în vederea sprijinirii procesului de edificare a democrației în țara noastră. Or, rolul sectorului asociativ în societate se observă în recunoașterea eforturilor depuse de ONG-uri pentru soluționarea problemelor cu care se confruntă societatea, iar eradicarea lor se face în măsura în care aceste eforturi consună cu inițiativele și acțiunile guvernării.

Tocmai în cea de-**a treia perioadă** a evoluției statului și societății civile (numită **etapa pseudodemocratică**, iar după unii autori, **etapa „consensului național”** / **„parteneriatului politic pentru interesele țării”**, anul 2001 – prima jumătate a anului 2009, au loc primele încercări de stabilire a unor raporturi firești dintre puterea de stat și societatea civilă. Acest mecanism de conlucrare a fost propus de către partidul puterii în 2002 și pus în aplicare de către **Președintele V. Voronin** prin **Apelul său către țară „Despre pactul social”** din 20 martie 2002, dialog care a trezit un răspuns neadecvat în mediul intelectualilor și a altor segmente ale societății civile. La mijlocul lunii aprilie al aceluiași an, deja la inițiativa fracțiunii parlamentare „Alianța Braghiș”, a demarat un alt dialog social decât cel declarat de oficialități – activitatea

Mesei Rotunde cu Statut Permanent (2002–2003), structură ce întrunea opoziția și autoritățile publice privind susținerea dialogului social dintre putere și opoziție cu scopul protejării și promovării democrației și a pluralismului politic în țara noastră.

În vederea realizării unui mecanism democratic eficient, care ar permite întreținerea unui dialog permanent cu societatea, la 29 decembrie 2005 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat **Concepția privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă**. Scopul acestui document consta în stabilirea unei cooperări permanente, deschise și eficiente între Legislativ și sectorul „trei” al societății, iar pentru atingerea acestui scop a fost propusă *realizarea următoarelor obiective*: a) evaluarea obiectivă a problemelor cu care se confruntă societatea; b) reprezentarea cât mai largă în Parlament a opiniilor diverselor grupuri de cetățeni; c) eficientizarea democrației participative și a procesului de luare a deciziilor; d) încurajarea inițiativelor civice; e) extinderea și perfecționarea cadrului legislativ prin participarea cât mai largă a cetățenilor la procesul decizional. În vederea realizării *Concepției*, a fost specificat și *meccanismul de cooperare dintre părți*, printre care consilii de experți, consultare permanentă, întruniri *ad-hoc*, audieri publice, conferințe anuale etc., iar peste 3 ani, la 11 decembrie 2008, Parlamentul a adoptat **Hotărârea pentru aprobarea Strategiei dezvoltării societății civile în anii 2009–2011**.

În ultima etapă, a patra, a procesului afirmării și dezvoltării statului și societății civile (numită *etapă pragmatică, perioada „realiștilor”*, dar și a *„idealiștilor”* în aplicarea reformelor democratice profunde, jumătatea a doua a anului 2009 – până în prezent) Parlamentul țării a adoptat, la 28 septembrie 2012, noua **Strategie de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012–2015**, iar la 28 martie 2018 – **Strategia de dezvoltare a societății civile pentru anii 2018–2020** care continuă eforturile demarate în cadrul strategiilor precedente de dezvoltare a societății civile în țara noastră.

Decidenții politici, la fel, propun societății civile *unele mecanisme și noi modalități de conlucrare* întru reformarea radicală a puterii politice și consolidarea democrației: **Consiliul Comun de Parteneriat**, 6 aprilie 2011 (instituit de Guvernul Filat-2), și **Consiliul Național pentru Participare**, 29 decembrie 2009 (instituit inițial de Guvernul Z. Greceanăi în toamna anului 2008, ulterior reinstituționalizate, inclusiv în luna februarie 2017 de Guvernul P. Filip), instrumente orientate spre consolidarea dialogului între stat și societate, rezolvarea problemelor stringente legate de tranziția democratică și deci de rezolvarea problemelor în contextul integrării europene a Republicii Moldova.

O platformă separată pentru dialogul cu societatea a fost creată pe lângă Președinție. Astfel, prin **Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 309 din 28.07.2017 cu privire la instituirea Consiliului societății civile pe lângă Președintele**

Republicii Moldova¹, **Consiliul Societății Civile**, activând în calitate de organ consultativ, asigură interacțiunea dintre șeful statului, instituția prezidențială și societate pe diverse subiecte de importanță pentru țară. Sarcina *Consiliului* constă în dezbateră inițiativelor venite din partea șefului statului în diferite domenii, dar și identificarea unor soluții la probleme de actualitate. Totodată, fiecare proiect de lege care vine la promulgare în Președinție este expedit pentru expertiză membrilor comisiilor de profil (14 la număr) pe fiecare domeniu separat. Unii analiști politici² menționează că, dacă premierul își creează **Consiliul Național pentru Participare** mai mult pentru partenerii europeni, atunci *Președintele I. Dodon* are nevoie de **Consiliul Societății Civile** din două motive. În primul rând, *Președintele țării* vrea să se poziționeze ca un lider puternic și un actor politic activ. O altă cauză este că el vine cu diferite inițiative care trebuie discutate și în cadrul *Consiliului*. Cooperarea între organele publice centrale și societatea civilă, fiind inițiată și instituționalizată, necesită, desigur, legiferarea și altor mecanisme eficiente de colaborare între actorii societății politice și ai societății civile, ceea ce ar contribui la identificarea și soluționarea numeroaselor probleme ce frământă și astăzi societatea din Republica Moldova.

Doi dintre cei mai notorii și cunoscuți activiști de *think-tank* ai ONG-urilor (structuri asociative de profil analitic), *Igor Boțan* și *Sergiu Ostaf*, propun o altă etapizare a evoluției societății civile în țara noastră (fără a invoca însă criteriile periodizării). Spre exemplu, *I. Boțan* face următoarea divizare: 1) *etapa romantică* (1987–1994) este specifică prin faptul că statul s-a retras din spațiul public, iar acesta a fost „umplut” de societatea civilă. Tot acum, se constituie partidele politice care au rolul de a menține societatea fragmentată; 2) *etapa pragmatică* (1995–1999), căreia îi este caracteristică transformarea proprietății publice în proprietăți private, etapă ce poate fi caracterizată ca fiind favorabilă ONG-urilor, care încep să se autoorganizeze pe anumite segmente (ecologie, drepturile omului, mass-media, domeniul social etc.), să se specializeze și să învețe lecții; 3) *etapa confruntării* (2000–2003), care se caracterizează prin venirea la conducere a PCR, dornică să reia spațiul public, dar acest lucru nu a fost posibil datorită suportului internațional oferit ONG-urilor; 4) *etapa consensului* (2004–2006), etapă în care organismele internaționale au impus cooperarea statului cu ONG-urile pentru a putea primi finanțarea, și 5) *etapa incertitudinii* (2007–2009), caracterizată prin revenirea PCR la vechile tactici și practici care au stopat parteneriatul cu ONG-urile, făcând presiuni asupra acestora.

S. Ostaf identifică etapele evoluției societății civile în felul următor: 1) *anii 1991–1993*, când etapă societatea civilă era practic inexistentă. În țară existau doar organizații mari republicane care erau subordonate autorităților publice, fiind, totodată,

¹ Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 309 din 28.07.2017 cu privire la instituirea Consiliului societății civile pe lângă Președintele Republicii Moldova. [online] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=373022> (vizitat 13.09.2017).

² Florea X. Dualitatea puterii...

controlate de ele; 2) *anii 1996–1998*. Odată cu adoptarea *Legii cu privire la organizațiile obștești* (1996) se produce o creștere cantitativă a ONG-urilor. În special, cresc organizațiile de nivel național, care ajung la câteva mii; 3) *anii 2001–2003*. Datorită asistenței tehnice din exterior și mai multor programe ale *Fondului de Investiții Sociale din Moldova*, care au stimulat activismul civic la nivel local și comunitar, s-a înregistrat o creștere a organizațiilor locale și comunitare; 4) *anii 2008 – prezent*. Țara noastră devine martoră a unei creșteri cantitative, dar și calitative, a maturizării ONG-urilor datorită instituționalizării și profesionalizării lor.

Politologul *Carolina Budurina-Goreacii* conturează o altă periodizare de dezvoltare a instituțiilor societății civile: 1) etapa renașterii naționale (1988–1990); 2) etapa constituirii (1991–1996); 3) etapa consolidării (1997–2008) și 4) etapa transformării (2009 – prezent)¹.

Potrivit datelor incluse în *Strategia de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012–2015*, actualmente, în Republica Moldova sunt înregistrate peste 8 200 de organizații ale societății civile (OSC). Majoritatea OSC înregistrate (aproximativ 65%) sunt localizate în mun. Chișinău. Conform unor estimări, în regiunea transnistreană a Republicii Moldova sunt înregistrate peste 1 000 de OSC, care contribuie, într-o anumită măsură, la reprezentarea intereselor cetățenilor din regiune, precum și la stabilirea de contacte între cele două maluri ale Nistrului. Republica Moldova are aproximativ 1,9 de OSC raportat la 1 000 de locuitori, ceea ce reprezintă un anumit progres comparativ cu Ucraina (1,2) și Federația Rusă (1,6). Însă acest număr este excesiv de mic în comparație cu alte țări din regiune, inclusiv România (2,9). Potrivit *Strategiei de dezvoltare a societății civile pentru anii 2018–2020*, în Republica Moldova sunt înregistrate circa 7 950 de asociații obștești naționale, excluzând fundațiile, instituțiile private și publice, precum și organizațiile religioase².

Totuși, putem afirma că *societatea civilă în Republica Moldova nu a apărut organic și nu s-a conturat în mod firesc*. Aceasta a avut loc din mai multe motive. 1) Un motiv îl reprezintă moștenirea de la regimul comunist. Acesta din urmă nu a permis existența și activitatea societății civile, care era percepută de regimul totalitar atât ca o sursă de disfuncționalități, cât și ca o expresie a „decadenței” capitaliste. De aceea, *partidul-stat* a instituit un permanent și minuțios control politic asupra oricărei organizații nepolitice, fie că era asociație (de locatari, sportivă etc.), fie că era sindicat, fundație sau uniune (a scriitorilor, a artiștilor plastici etc.). 2) Un alt impediment îl constituia percepția societății civile de către majoritatea populației ca ceva străin, venit din afara

¹ Budurina-Goreacii C. Rolul instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale. Cazul Republicii Moldova / Autoreferatul tezei de doctor în științe politice. Chișinău, 2019, p. 13. [on-line] <http://www.cnaa.md/thesis/54326/> (vizitat 13.02.2019).

² Lege nr. 51 din 23.03.2018 privind aprobarea Strategiei de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2018–2020 și a Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2018–2020. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=375430> (vizitat 13.04.2018).

țării. Prin urmare, acest „ceva”, pe undeva, a fost privit cu circumspecție și cu suspiciune. 3) Procesul formării societății civile a demarat și a continuat într-o modalitate opusă celei parcurse în țările cu tradiție democratică. În aceste țări mai întâi a apărut, s-a dezvoltat și s-a consolidat societatea civilă și apoi, din aceasta, s-au format partidele politice. În Republica Moldova formarea societății civile a avut un alt curs, diferit de cele din țările democratice. Intenția clasei politice a fost aceea de a „crea” foarte rapid o societate civilă, mulată și aservită intereselor guvernanților. Aceasta poate fi o posibilă explicație a lipsei de combativitate și de consistență a marii majorități a acțiunilor diferitelor fundații, federații, ligi etc. De asemenea, implicarea cetățenilor în activitatea civică este și astăzi relativ redusă cantitativ și calitativ. 4) Forțele politice aflate la guvernare au încercat să-și creeze „propria” societate civilă. Atât partidele aflate la putere, cât și cele din opoziție au dus o competiție aprigă pentru legitimarea *OSC* „proprii”. Frecvent, în campaniile electorale organizațiile obștești, prin atitudinea adoptată și acțiunile întreprinse, s-au situat fie pe poziția partidelor din opoziție, fie de partea celor aflate la guvernare. În acest mod, practic, ele și-au depășit rolul „natural”, care îi revine de fapt societății civile. Acest comportament a limitat acțiunile „civice” ale *OSC*, care, în multe cazuri, a fost un appendice al politicului.

În pofida mai multor dificultăți obiective și subiective, societatea civilă a jucat un rol important pentru a tempera unele interese exagerate și inadecvate exprimate de forțele politice în ultimele două decenii, atunci când guvernarea a încercat să dea o anumită direcție de dezvoltare a țării și a aprobat mai multe politici publice nepopulare. În toți acești ani, societatea civilă a încercat să tempereze și să explice lipsa de raționamente a unor sau altor politici publice adoptate pentru societate. Astfel, societatea civilă, constituindu-se într-un actor social, poate deveni o forță majoră în societatea din Republica Moldova cu care *puterea trebuie să dialogheze și să conlucreze* cât mai eficient.

În contextul celor relatate referitor la activitatea și funcționalitatea celui de-al „treilea” sector al societății (primul sector – statul, iar al doilea – economia națională), ne vom opri asupra a **trei aspecte relevante** ale subiectului examinat.

1. Cele mai semnificative modalități ale mecanismului de interacțiune dintre autoritățile publice și organizațiile societății civile în procesul decizional din Republica Moldova sunt următoarele: 1) *Masă Rotundă cu Statut Permanent* (binecunoscutul model polonez a prins rădăcini și în Republica Moldova doar pentru scurt timp, 2002–2003. Ea a fost fondată la inițiativa liderului fracțiunii parlamentare „Alianța Braghiș” cu susținerea *Consiliului European*, care întrunea reprezentanții a 12 formațiuni social-politice parlamentare și extraparlamentare, precum și unele ONG-uri, având drept scop principal trasarea unor principii eficiente de colaborare a tuturor forțelor politice și obștești în cele mai importante probleme ale statului și societății și elaborarea unor căi alternative de soluționare a lor, cât și a unui *Program de Salvare Națională*); 2) *Forumurile regionale ale ONG-urilor* care identifică cele mai active și performante structuri din regiuni și raioane (drept exemplu poate servi desfășurarea

celor două ediții ale forumurilor regionale ale ONG-urilor din raioanele de Est ale țării, care au avut loc în octombrie-noiembrie 2008 și în decembrie 2009, precum și a forumului societății civile și al autorităților publice locale din UTA Găgăuzia din 27 noiembrie 2012); 3) *Forumurile naționale ale ONG-urilor*, la a căror activitate participă reprezentanții celor trei sectoare ale societății (în anul 2013 acest cadru a ajuns la cea de-a șaptea ediție, primul forum al ONG-urilor din Republica Moldova, sub genericul „ONG-urile pentru o societate civilă”, având loc în anul 1997); 4) *Forumurile ONG-urilor la nivel internațional*, axate pe importanța implicării societății civile în relațiile bilaterale dintre Republica Moldova și alte state (în perioada 3-6 mai 2010, la Iași, România, și la Chișinău, a avut loc prima ediție a forumului ONG-urilor din România și Republica Moldova, iar cea de-a doua ediție a forumului „Împreună de 20 de ani” a avut loc la 27-28 mai 2011 la Chișinău), forumuri care au reunit reprezentanți guvernamentali, societatea civilă, mass-media și mediul academic din cele două țări. 5) Procesul de consolidare a capacităților entităților nonguvernamentale naționale se produce și în cadrul *PEs* prin participarea celor mai active și puternice ONG-uri din Republica Moldova la forumurile societății civile ale acestui mecanism de cooperare care se bazează pe realizările *PEV* (cea de-a cincea ediție a *Forumului Societății Civile a PEs* a fost organizată, la Chișinău, în perioada 4-5 octombrie 2013), precum și în cadrul *Platformei Societății Civile*, care a fost creată la sfârșitul anului 2014 conform art. 442 din *Acordul de Asociere cu UE (Acordul prevede că Platforma Societății Civile urmează să fie formată din reprezentanți ai societății civile din UE, inclusiv membri ai Comitetului Economic și Social European, și din reprezentanți ai societății civile din țara noastră)*¹, așa încât monitorizarea implementării *Acordului* este asigurată printr-un cadru instituțional consolidat constituit din *patru instituții (Consiliul de Asociere este cel mai înalt nivel care are dreptul de a lua decizii cu caracter obligatoriu, Comitetul de Asociere, Comitetul Parlamentar*, precum și *Platforma Societății Civile este un forum pentru întâlniri și schimb de opinii între reprezentanți ai societății civile din UE) care reprezintă un instrument de cooperare dintre UE și Republica Moldova*; 6) *Consiliul Național pentru Participare* pe lângă Guvern, având drept scop dezvoltarea și promovarea parteneriatului strategic între autoritățile publice, societatea civilă și sectorul privat la elaborarea, implementarea și evaluarea politicilor promovate de executiv. El se axează în activitatea sa pe două dimensiuni: participarea la toate etapele procesului de elaborare a politicilor de dezvoltare și crearea cadrului instituțional de consultare la nivelul autorităților publice centrale (în cadrul *Consiliului* a fost creat grupul tematic „Guvern Deschis” / *E-Guvernare*); 7) *Consiliul Comun de Parteneriat* pe lângă Guvernul Republicii Moldova este un alt forum de dialog la nivel înalt în domeniul coordonării asistenței externe și are drept scop dezvoltarea și promovarea parteneriatului strategic între autoritățile publice, partenerii externi de dezvoltare, societatea civilă și sectorul privat, prin facilitarea comunicării și participării părților interesate la procesul de consultare a agendei de dezvoltare, prin monitorizarea

¹ MAEIE lansează discuții pentru crearea Platformei Societății Civile Moldova-UE. [on-line] http://www.realitatea.md/maeie-lanseaza-discutii-pentru-crearea-platformei-societatii-civile-moldova-ue_13500.html (vizitat 20.12.2014).

implementării documentelor naționale de dezvoltare și a contribuției asistenței externe la acest proces.

2. Mai sus am arătat că *dualitatea puterii de stat* în Republica Moldova după prezidențialele-2016 a început deja să perturbeze dialogul statului cu societatea, *creându-se două organe / platforme consultative separate pentru acest dialog*: dacă pe lângă premierul P. Filip în februarie 2017 a fost constituită noua componentă a *Consiliului Național pentru Participare*, aceasta fiind creată prima dată pe lângă Guvernul Z. Greceanîi – în toamna anului 2008, după modelul țărilor Europei de Est – țări membre ale UE, atunci pe lângă *Președintele I. Dodon* în aprilie 2017 a fost creat *Consiliul Societății Civile* după modelul rusesc.

3. Răspunsul afirmativ la *întrebarea sacramentală dacă există societate civilă în raioanele de Est ale Republicii Moldova (Transnistria)* nu mai este pus la îndoială de comentatori și analiști politici. O bună parte din aceștia afirmă că nu putem vorbi că aici societatea civilă lipsește cu desăvârșire. În ultimii ani situația în regiune se schimbă, deși lent. Apar anumite ONG-uri care, pe lângă faptul că susțin reintregirea Republicii Moldova și calea europeană a statului integru, au și o activitate favorabilă democratizării regiunii. Desigur, în regiunea transnistreană, deși au apărut anumite ONG-uri (în anul 2000 a fost adoptată de către așa-numitul Soviet Suprem al nerecunoscutei *RMN Legea despre asociațiile obștești*, iar conform unor date, în anul 2010 erau înregistrate peste 600 de ONG-uri), totuși sunt puține la număr, la fel cum sunt puține și formațiunile politice de opoziție, care promovează ideea democratizării veritabile a Transnistriei. Societatea civilă din regiunea de Est a țării care dorește o schimbare democratică în regiune se confruntă cu multe probleme legate de regimul de la Tiraspol, cum ar fi, spre exemplu, agresiunile unor lideri de ONG, care nu susțin politica regimul instalat sau blocarea activității lor de către reprezentanți ai „societății civile” favorabilă puterii, de către securitatea și miliția locală.

În pofida mai multor impedimente în activitatea societății civile din această parte a țării noastre, în ultimii ani au apărut unele ONG-uri care colaborează strâns cu colegii lor din dreapta Nistrului, organizând proiecte comune. Aceste ONG-uri nu se supun administrației tiraspolene, deși au probleme suficiente cu acest regim anticonstituțional. De fapt, dezvoltarea sectorului asociativ pe segmentul transnistrean este asemănător cu cel de pe malul drept al Nistrului și se resimte necesitatea revizuirii ONG-urilor, începând cu nivelul de organizare, structură, dependența de personalități și de fonduri externe etc. Ceea ce diferențiază ONG-urile din Transnistria este că ele, din motive bine cunoscute, au un mediu de afirmare mult mai restrâns. Transnistria este un sistem autocratic și pentru a supraviețui, unui ONG îi vine mult mai greu și îi este mult mai dificil de a fi independent, pentru că autoritățile din regiune au mai multe căi de a-și impune voința.

Așadar, societatea civilă reprezintă un mijloc de supraveghere și control asupra statului, precum și un instrument prin care acesta este presat să realizeze reforme mai profunde și mai consistente. O societate civilă slabă implică o democrație superficială, cu o participare redusă a populației în viața politică, vocea societății fiind puțin auzită de către autoritățile publice. Or, pentru formarea unor instituții și organizații sociale și

civice dezvoltate este necesară prezența unor condiții politice (democrația participativă), juridice (statul de drept funcțional) și economice (economia de piață viabilă) adecvate.

4. Evoluția statului Republica Moldova în contextul vectorului integraționist european*

În conformitate cu periodizarea evoluției statului Republica Moldova și cu componentele sale structurale, subliniate mai sus, vom analiza în continuare modul în care statul, prin elitele sale politice guvernante, a pendulat de la o opțiune politică la alta, având în vedere vectorul dezvoltării strategice a țării – spre Est sau spre Vest.

În *etapa primară*, anii 1990–1994, spre deosebire de Țările Baltice (Estonia, Letonia și Lituania), orientate de la bun început spre integrarea în structurile euroatlantice și europene (respectiv, NATO și UE), clasa politică din Republica Moldova nu avea o opțiune clară asupra vectorului dezvoltării țării. Deși Republica Moldova este *de facto* stat membru al CSI din 21 decembrie 1991, când a fost semnat *Acordul cu privire la crearea CSI* (8 decembrie 1991), aderarea *de jure* la această structură a fost posibilă doar după ratificarea cu anumite rezerve a *Acordului cu privire la crearea CSI* și a *Declarației* de la Alma-Ata (21 decembrie 1991) de către Parlamentul țării noastre la 8 aprilie 1994. *Statutul CSI* (22 ianuarie 1993) a fost ratificat, la fel, cu unele rezerve, la 26 aprilie 1994, iar la 13 iulie 1995 Republica Moldova a devenit stat membru al Consiliului Europei, fiind prima țară din CSI primită în acest for pan-european. De la declararea independenței, statul nostru a devenit membru al mai multor organisme internaționale și regionale, fapt ce condiționează modernizarea profundă a societății din Republica Moldova.

În pofida faptului că autoritățile politice ale statului au manifestat interes pentru integrarea europeană a țării imediat după dezintegrarea URSS, acestea considerau relațiile cu UE în primii ani de independență drept o prioritate minoră și de aceea o politică (funcțională) comprehensivă de apropiere de *Comunitatea Europeană* (actualmente *Uniunea Europeană*) nu a fost dezvoltată pe un termen lung.

Dacă pentru țările CSI la începutul anilor '90 a fost propus *programul TACIS* al UE, având ca scop susținerea proceselor de tranziție la economia de piață și la o societate democratică, iar obiectivul principal consta în susținerea ONG-urilor, administrațiilor locale și regionale, precum și al organizațiilor patronale în procesele de participare și de luare a deciziilor în societățile din care fac parte, atunci *programul PHARE (Poland Hungary Aid for Reconstruction of the Economy)* de asistență multilaterală (lansat în 1989), fiind inițial destinat Poloniei și Ungariei, iar mai târziu extins asupra celorlalte

* Subiectul este elaborat și actualizat în baza articolului publicat de către autorul *Notelor de curs*. A se vedea: Varzari P. Evoluția statului Republica Moldova prin prisma vectorului integraționist european. În: Revista de Studii Interdisciplinare „C. Stere” (psihologie, sociologie, studii juridice, economie, religie, științe politice, relații internaționale). Iași, 2017, an. 4, nr. 1-2 (13-14), p. 37-56.

țări candidate la aderare în UE, inclusiv asupra Țărilor Baltice, a avut ca obiectiv major sprijinirea țărilor Europei Centrale și de Sud-Est în tranziția acestora spre economia de piață.

Activizarea relațiilor Republicii Moldova cu UE are loc numai după semnarea la 28 noiembrie 1994 și pus în aplicare din 1 iulie 1998 a *APC*, însă procesul de integrare europeană a prins contur doar în anii 2002–2007, acesta devenind o realitate tocmai din a doua jumătate a anului 2009, odată cu schimbarea paradigmei de guvernare de către coaliția de guvernământ – *AIE*.

În *a doua etapă* a procesului analizat, anii 1994–2000, pot fi identificate *trei grupări politice* mai reprezentative (parlamentare și extraparlamentare) *referitoare la vectorul dezvoltării țării noastre*: 1) dezvoltarea și consolidarea statului Republica Moldova; 2) unirea (imediată sau graduală) cu România și 3) restabilirea și/sau aderarea la Rusia / Uniunea Rusia–Belarus. Vehicularea acestor trei mesaje în perioada indicată, fortificarea independenței țării, aderarea ei la România sau revenirea Moldovei pe orbita rusească, reflecta, de fapt, atitudinea formațiunilor politice față de destinul societății noastre, numite ironic de unii autori „partide geopolitice” (*M. Cernencu și I. Boțan*). Conturarea pe scena politică a țării a acestor trei orientări politice asupra vectorului dezvoltării statului (ele, în fond, coincid cu divizarea eșichierului politic) reflectau polarizarea masivă a populației după criteriul politic și cel economic, absența liderilor politici și de opinie reprezentativi, astfel încât unii lideri de partid se vedeau atunci conducători de cel mai înalt nivel, „salvatori ai națiunii”, fenomen numit în literatura politologică *fenomenul „bonapartismului”*.

Consolidarea statului Republica Moldova s-a manifestat prin faptul că integrarea europeană, după victoria relativă a forțelor pro-europene în alegerile parlamentare din 1998, începe să devină o temă dominantă a discursului politic autohton și o politică de stat atât pe plan intern, cât și pe plan extern. Astfel, după criza financiară din Rusia (august 1998), *ADR* (constituită la 21 aprilie 1998), majoritară în Parlament, votează o hotărâre care stipula că orientarea spre integrarea europeană devine un „obiectiv strategic major al țării”. În paralel, aderarea la UE este declarată obiectivul strategic al Republicii Moldova și în *Concepția politicii externe pentru anii 1998–2002* adoptată de către Guvernul investit. Odată cu intrarea în vigoare a *APC*-ului (iulie 1998) are loc o activizare vădită a autorităților politice pe vectorul european, în special, în vederea aderării țării noastre la unele organisme regionale, cum ar fi, de exemplu, *Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est*, eforturi încheiate cu succes în iunie 2001, când țara noastră aderă la această inițiativă (participarea la *PSESE* era văzută de clasa politică la acea vreme drept o posibilitate de a include Republica Moldova în *Procesul de Stabilizare și Asociere al UE pentru Balcanii de Vest* și, ulterior, în procesul de aderare a țării la UE). De asemenea, programul guvernamental pentru anii 1999–2002 *Supremația legii, revitalizare economică și integrare europeană* a articular vădit dezvoltarea cursului european al țării. Însă demiterea Cabinetului Sturza (februarie – noiembrie 1999), care s-a dovedit a fi pro-european, și venirea

Guvernului Braghiș (decembrie 1999 – martie 2001) a schimbat orientarea politicii externe a statului. Acest nou guvern, spre deosebire de predecesorul său, reorientează spre CSI interesul național al Republicii Moldova. Precum se observă, această perioadă în evoluția statului s-a caracterizat prin anumite oscilații vizând vectorul politicii externe a țării.

Cea de-a **treia perioadă** a evoluției fenomenului studiat, anii 2001 – prima jumătate a anului 2009, s-a manifestat prin unele încercări de reformare a structurii puterii de stat în vederea *instituționalizării procesului integraționist*, proces inițiat de autoritățile politice ale statului. Pentru atingerea obiectivului strategic fundamental de integrare europeană a țării, elita guvernantă (PCRM) purcede, la sfârșitul anului 2002 și mai târziu, la crearea cadrului instituțional intern: *Comisia Națională pentru Integrarea Europeană* (CNIE), *Comisia Parlamentară pentru Integrare Europeană*, *Departamentul de Integrare Europeană* din componența Ministerului Afacerilor Externe, căruia i se atribuie rolul de coordonator principal. Prin decret prezidențial, *Ministerul Afacerilor Externe* este transformat în *Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene*, iar funcția ministrului de externe este promovată la rangul de viceprim-ministru. Crearea așa-numitului „concept strategic” referitor la promovarea procesului de integrare în UE conduce la realizarea altor măsuri de rigoare. Astfel, în septembrie 2003, când țara noastră fusese deja invitată să participe la *Politica Europeană de Vecinătate* (PEV), CNIE elaborează și transmite *Comisiei Europene o Concepție de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană*. Ulterior, către sfârșitul anului 2005, la Chișinău a fost inaugurat *Oficiul Delegației Comisiei Europene* în Republica Moldova, iar la Odesa are loc inaugurarea oficială a sediului central al *Misiunii Uniunii Europene de Asistență la Frontieră în Republica Moldova și Ucraina* (EUBAM).

Prioritățile politicii de integrare europeană a țării noastre se bazau pe **doi piloni** care se completeau reciproc. Primul era implementarea PAUERM, care a apărut în cadrul PEV. Cel de-al doilea pilon consta în implicarea activă a Republicii Moldova în diverse procese regionale din Europa Centrală și de Sud-Est, ceea ce avea o mare importanță pentru avansarea țării noastre pe calea integrării europene, în special, prin implementarea programelor UE de ajustare la standardele și valorile europene, prin îndeplinirea proiectelor și strategiilor politice și celor sectoriale.

Vom aminti, de asemenea, inițiativa *Președintelui V. Voronin* referitoare la reformarea CSI în baza unui cadru legal ajustat la cel al UE. Ideea creării unei structuri speciale pentru integrarea în UE, lansată de autoritățile Republicii Moldova în ajunul *Summit-ului CSI* desfășurat la Chișinău în perioada 6-7 octombrie 2002, nu prea a avut sorți de izbândă. Din acestea și alte motive, puterea oficială declară schimbarea vectorului dezvoltării Republicii Moldova de la Est spre Vest. Această reorientare a vectorului dezvoltării societății noastre prevede un proces de durată al integrării europene, precum și de apropiere graduală a Republicii Moldova de instituțiile NATO din

perspectiva cooperării mai intense a țării cu această structură Nord-Atlantică în ceea ce privește securitatea națională. Conștientizarea de către elita politică a adevăratei traiectorii atât a procesului de integrare comunitară, cât și a colaborării și cooperării Republicii Moldova cu NATO în contextul opțiunii europene a țării a condus la semnarea, la 19 mai 2006, la Bruxelles, a *Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova–NATO* (IPAP), iar la 5 iulie al aceluiași an Guvernul aprobă *Planul* în cauză. Vom sublinia și faptul că Parlamentul țării a adoptat la 22 mai 2008 *Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova*, ce stabilește statutul de neutralitate constituțională a țării, de neaderare la blocurile militare, precum și cursul european al Republicii Moldova.

Prioritățile naționale enunțate și susținute de elita politică în etapa de referință (integrarea europeană, democratizarea societății și reintegrarea țării) pot fi considerate drept direcții fundamentale în funcționalitatea acesteia care constituie, de fapt, baza formulei politice pentru legitimarea consensului actorilor din câmpul politic autohton, consens politic formalizat deja după a doua accedere la guvernare a PCRM în rezultatul alegerilor parlamentare din 6 martie 2005. Astfel, *Declarația Parlamentului Republicii Moldova cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene*, adoptată unanim de către legislativ la 24 martie, stipulează consensul tuturor fracțiunilor parlamentare în ceea ce privește promovarea treptată și ireversibilă a cursului strategic de integrare europeană a țării noastre. Dacă politicile guvernamentale aplicate pentru realizarea programului *Renașterea economiei – renașterea țării* pe anii 2001–2005 erau orientate spre redirecționarea vectorului dezvoltării Republicii Moldova, atunci *Programul de activitate a Guvernului pe anii 2005–2009 Modernizarea țării – bunăstarea poporului* proclama integrarea europeană și realizarea *PAUERM* drept sarcini prioritare ale activității Executivului, alături de dezvoltarea economică durabilă social orientată și reintegrarea țării, precum și de implementarea cu strictețe a prevederilor *APC*. Ca urmare a acestui program guvernamental, factorii decizionali au realizat mai multe activități necesare în vederea realizării opțiunii europene a țării, precum și unele măsuri legislative importante pentru dezvoltarea democrației și afirmarea statului de drept, acestea fiind elaborate cu participarea societății civile și a opoziției politice (parlamentare și extraparlamentare).

Ultima etapă a evoluției statului Republica Moldova prin prisma procesului integraționist european, jumătatea a doua a anului 2009 – până în prezent, se caracterizează prin faptul că cele trei coaliții de guvernare (numite democratice și pro-europene) au reușit să semneze în 2014 *Acordul de Asociere* a Republicii Moldova cu UE. În conformitate cu noile viziuni politice ale factorilor decizionali și anume cele de orientare spre spațiul european, PL la începutul anului 2018 a depus un proiect de lege în Parlament privind ieșirea Republicii Moldova din cadrul CSI, propunând denunțarea

*Acordului de constituire a CSI și abrogarea hotărârii Parlamentului privind ratificarea acestui Acord*¹.

Pe de o parte, există mai multe *probleme care au însoțit și vor continua să influențeze procesul de asociere a Republicii Moldova la spațiul comunitar*, probleme legate de actul guvernării în contextul modernizării țării prin democratizarea societății în conformitate cu standardele europene. În acest sens, cea mai presantă întrebare este dacă a fost justificată semnarea *AARMUE*, în condițiile în care principalele forțe politice din țară împărtășesc opinii opuse pe marginea acestui subiect, ducând astfel la aprofundarea polarizării societății. Actualmente, criteriul divizării societății este cel integraționist, segmente sociale aproximativ egale pledând pentru integrarea europeană sau pentru cea eurasiatică. Controversele publice ce țin de necesitatea desfășurării unui referendum privind vectorul politicii externe au fost estompate de asumarea responsabilității politice de către reprezentanții majorității guvernamentale (*CPEG*, 2013–2014), care au semnat *Acordul de Asociere* la 27 iunie 2014 și intrat în vigoare la 1 iulie 2016, *Acord* ce prevede asocierea politică și integrarea economică cu UE. În această situație, alegerile parlamentare ordinare din 30 noiembrie 2014 au avut și semnificația unui plebiscit pe marginea problemei în cauză. Așadar, forțele politice democratice, numite și proeuropene care au câștigat alegerile, au obținut și mandatul de implementare a unuia dintre proiectele integraționiste, întrucât principalul subiect al campaniei parlamentare a fost cel legat de vectorul integraționist european al țării.

Pe de altă parte, au apărut anumite *discordanțe în activitatea instituțiilor puterii de stat și a actorilor de pe arena politică a țării*, care, în opinia cercetătorului *V. Capcelea*, au condus la „paradoxul statului”, iar cele legate de activitatea elitelor politice sunt numite „paradoxul elitelor”, paradoxuri care au distorsionat relațiile instituționale de bună funcționalitate între instituțiile statului. Nu întâmplător, paradoxurile enunțate, dar și multe alte probleme greu de rezolvat, numite de noi „dificultăți aporetice”, cu care se confruntă statul Republica Moldova astăzi, mărturisesc despre *o scădere a opțiunii europene a populației în comparație cu cea eurasiatică*, având drept punct de analiză a doua jumătate a anului 2009 până în prezent, fapt semnalat de mai mulți politologi, sociologi și analiști politici.

Actualmente, *societatea din Republica Moldova este fracturată, polarizată pe diverse criterii* (geopolitice, valorice, identitare etc.) și se află între *două opțiuni de dezvoltare a țării* – cea europeană și cea estică – redenumite de unii autori *modele politice hegemonice*, datorită celor doi actori principali implicați, respectiv Federația Rusă și UE. Orientarea europeană, ca vector de dezvoltare strategică a Republicii

¹ Liberalii vor anularea Acordului de aderare la CSI. Au depus în Parlament în acest sens un proiect de lege (DOC). Reacția lui Dodon. [on-line] <http://www.realitatea.md/liberalii-vor-anularea-acordului-de-aderare-la-csi--au-depus-in-parlament-in-acest-sens-un-proiect-de-lege-70394.html> (vizitat 18.01.2018); Premierul Pavel Filip comentează ieșirea Republicii Moldova din CSI. [on-line] <http://www.realitatea.md/premierul-pavel-filip-comenteaza-ie-irea-republicii-moldova-din-csi-71242.html> (vizitat 02.02.2018).

Moldova, a fost susținută și în programul de guvernare al *majorității parlamentare* aflată la putere în anii 2016–2019, în care integrarea europeană este declarată drept o prioritate fundamentală a politicii interne și externe a țării, iar în vederea facilitării implementării *AARMUE* părțile au elaborat o *Agendă de Asociere*, un instrument care permite planificarea eficientă a realizării priorităților *Acordului de Asociere*, inclusiv prin indicarea termenelor de realizare și sursele de finanțare. Conform celui de-al patrulea *Raport alternativ*, prezentat la 12 martie 2019, de experții Institutului pentru Politici și Reforme Europene (*IPRE*), în parteneriat cu Platforma Națională a Forumului Societății Civile a PEs, Guvernul va trebui să realizeze în 2019 circa 2/3 din măsurile stabilite¹, pentru că se atestă în general un progres redus în implementarea angajamentelor prevăzute de *Acord*.

La inițiativa partidului de guvernământ, PDM, deputații au votat la 6 octombrie 2017 proiectul de hotărâre cu privire la crearea grupului de lucru pentru elaborarea proiectului de lege pentru modificarea și completarea Constituției, astfel încât *Legea Supremă să prevadă expres integrarea europeană drept orientare strategică a Republicii Moldova*². Însă Președintele Republicii Moldova, *I. Dodon*, consideră că trebuie să abandonăm lupta geopolitică și să instituiem un moratoriu asupra integrărilor externe spre Vest sau spre Est³.

La 11 decembrie 2017 Curtea Constituțională, pronunțând *Avizul asupra inițiativei de modificare și completare a Constituției Republicii Moldova*, a reținut că, „indiferent de rezultatul examinării acestor amendamente, orientarea spre spațiul valoric democratic european, constituie un principiu cu valoare constituțională”⁴.

Proiectul de modificare a Constituției prin introducerea sintagmei „integrare europeană” nu a fost susținut de Parlament în ședința din 18 octombrie 2018 (erau necesare 67 de voturi), după ce deputații PL, PLDM, PCRM și PSRM au refuzat să

¹ Acordul de Asociere UE-RM: Guvernul va trebui să realizeze anul acesta circa 2/3 din măsurile stabilite, potrivit IPRE. [on-line] <https://www.realitatea.md/acordul-de-asociere-ue-rm--guvernul-va-trebuie-sa-realizeze-anul-acesta-circa-2-3-din-masurile-stabilite--potrivit-ipre-91941.html> (vizitat 12.03.2019).

² Proiectul PD privind orientarea strategică a R. Moldova, votat de deputați. Candu: Urmează crearea textului pentru modificarea Constituției. [on-line] <http://www.realitatea.md/proiectul-pd-privind-orientarea-strategica-a-r--moldova--votat-de-deputati--candu--urmeaza-crearea-textului-pentru-modificarea-constitutiei--video-65146.html> (vizitat 06.10.2017).

³ Cheptine A. Președintele Dodon a lansat ideea instituirii unui moratoriu asupra integrărilor externe ale RM. Află detalii! [on-line] <http://tribuna.md/2018/04/03/presedintele-dodon-a-lansat-ideea-instituirii-unui-moratoriu-asupra-integrarilor-externe-ale-rm-afla-detalii/> (vizitat 03.04.2018); Volnițchi I. O analiză la rece a noii propuneri de modificare a Constituției. [on-line] <http://tribuna.md/2017/09/15/o-analiza-la-rece-a-noii-propuneri-de-modificare-a-constitutiei/> (vizitat 15.09.2017).

⁴ Curtea a avizat pozitiv inițiativa de revizuire a Constituției ce vizează integrarea europeană (*Sesizarea nr. 162c/2017*). [on-line] <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&id=7&id=1109&t=/Media/Noutati/Curtea-a-avizat-pozitiv-initiativa-de-revizuire-a-Constitutiei-ce-vizeaza-integrarea-europeana-Sesizarea-nr-162c2017> (vizitat 11.12.2017).

voteze. În total, proiectul a fost votat de 54 de deputați ai majorității parlamentare. Deputații PLDM și PL (13 la număr) au părăsit sala ședinței înainte votării (având drept motiv și necesitatea modificării art. 13 din Constituție despre limba de stat a țării)¹. Pentru țara noastră este important să fie introdusă sintagma de integrare europeană în Constituție în scopul de a securiza vectorul de dezvoltare externă, care va face posibilă în viitor și introducerea limbii române. Însă din cauza orgoliilor personale ale unor deputați, a fost compromis acest proiect privind vectorul european.

În concluzie, *integrarea europeană a devenit actualmente o politică de stat prioritară pentru Republica Moldova atât pe plan intern, cât și pe plan extern*². Extinderea procesului integraționist european este nu doar un deziderat fundamental al politicii interne și externe a statului, ci și o forță majoră de coeziune politică și socială. Acest proces a fost formalizat inițial prin semnarea, la 28 noiembrie 1994, a *APC*. Următorul pas în aprofundarea dialogului politic și apropierea dintre Republica Moldova și UE pe plan economic a fost reprezentat de *PAUERM*, adoptat la 22 februarie 2005. În fine, *AARMUE*, semnat la 27 iunie 2014 la Bruxelles și intrat în vigoare la 1 iulie 2016, stabilește un nou cadru juridic pentru avansarea relațiilor dintre părți spre o treaptă calitativ superioară – cea a asocierii politice și integrării economice cu UE³.

¹ Preașcă D. Proiectul de modificare a Constituției privind integrarea europeană nu a întrunit voturile necesare. [on-line] <http://www.moldova.org/proiectul-de-modificare-constitutiei-privind-integrarea-europeana-nu-intrunit-voturile-necesare/> (vizitat 18.10.2018); Alexandru Tănase: Integrarea europeană, credința constituțională și mintea cea de pe urmă... [on-line] <https://www.timpul.md/articol/alexandru-tanase-integrarea-europeana-credina-constitucionala-i-mintea-cea-de-pe-urma%E2%80%A6-135813.html> (vizitat 16.10.2018); Andrian Candu: Vom examina posibilitatea de organizare a unui referendum pentru integrare europeană. [on-line] <http://parlament.md/Actualitate/Comunicatedepresa/tabid/90/ContentId/4674/language/en-US/Default.aspx> (vizitat 18.10.2018); Cheptine A. Marian Lupu deschide parantezele și spune de ce s-a renunțat la referendumul privind integrarea europeană a RM. [on-line] <http://tribuna.md/2019/01/04/marian-lupu-deschide-parantezele-si-spune-de-ce-s-a-renunatat-la-referendumul-privind-integrarea-europeana-a-rm-2/> (vizitat 24.12.2018).

² Despre acest subiect mai vezi: Cebotari Sv., Căldare Gh. Politica externă a Republicii Moldova (*Note de curs*). Chișinău: CEP USM, 2018. 370 p.

³ Alte detalii vezi: Guceac I., Juc V., Moraru V. Moldova și Uniunea Europeană: dimensiunile cooperării. Chișinău: S.N. (Tipografia-Sirius), 2016. 116 p.; Morari Cr. Dimensiunile externe și interne în procesul de integrare europeană. *Cazul Republicii Moldova*. Autoreferatul tezei de doctor în științe politice. Chișinău, 2017. 29 p.; Juc V. Evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană de la parteneriat și cooperare la asociere și integrare. În: Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european / Red. șt. V. Juc. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2018 (ÎS FEP „Tipografia Centrală”, p. 5-43).

5. Abordarea tranzitologistă în studiile politologice contemporane: probleme și căutări*

În literatura politologică mai continuă dezbaterile științifice privind *studiile tranziției* care pun accent pe agenți politici și pe interacțiunile dintre elite. Astfel, politologul britanic, profesor de științe politice de la Universitatea din Sheffield, Marea Britanie, *Jean Grugel* consideră că, începând cu anii '60 ai secolului al XX-lea, în domeniul științelor politice se pot identifica *trei mari teme de cercetare* asupra fenomenului democrației și a procesului democratizării¹.

În primul rând, *teorii ale democrației*, inclusiv democrația participativă, feminismul, asociaționismul, teoriile cetățeniei și cosmopolitismul etc. (toate aceste teorii evocă în mod conștient ideea democrației ca proiect utopic și pleacă pe diferite căi de la tradițiile comunitarismului).

În al doilea rând, *teorii ale democratizării*, inclusiv teoria modernizării, teoria sociologiei istorice ș.a. (studiile democratizării sunt situate în cadrul teoriilor mai generale ale schimbării sociale, fiind astfel un domeniu vast și interdisciplinar, pentru că încercarea de a înțelege de ce apare democrația, de ce uneori are succes iar alteori eșuează i-a făcut pe specialiști să oscileze între și dincolo de granițele disciplinare ale științei politice, relațiilor internaționale, filosofiei politice, sociologiei istorice și economiei).

În al treilea rând, *studii ale tranziției (tranzitologia)*, numită de *J. Grugel* abordarea tranziției sau abordarea orientată către agenți și pe interacțiunile dintre elite. Aceste studii sau „abordarea tranzitologistă” reies din considerentul că democrația este creată de actori politici conștienți, de elite, implicați, cu condiția ca actorii să respecte regulile jocului politic – procedurile democratice, consensul politic / voință de compromis la un moment dat, încheierea alianțelor / pactelor în procesul guvernării etc.

Un lucru este cert, afirmă cercetătorul *V. Capcelea*, că în ultimele patru decenii a apărut o disciplină științifică separată care se ocupă de problema tranziției, și anume tranzitologia, care este destul de îngustă, deoarece este construită pe experiența occidentală.

* Subiectul este elaborat și actualizat în baza articolelor publicate de către autorul *Notelor de curs*. A se vedea: Varzari P. Abordarea tranzitologistă în studiile politologice contemporane: probleme și căutări. În: Știința politică și societatea în schimbare (Materialele Conferinței științifice internaționale dedicate celei de-a 20-a aniversări a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Chișinău, 13 noiembrie 2015). Chișinău: CEP USM, 2015, p. 245-248; Varzari P. Reflecții privind tranziția postcomunistă: repere conceptuale și hermeneutice. În: Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2018 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), p. 9-34; Varzari P. Paradigma tranziției postcomuniste: identificări conceptuale și hermeneutice. În: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter- și pluridisciplinare (Materialele Conferinței științifice internaționale, 16-17 noiembrie 2018) / Red. resp. V. Ojovanu [et al.]. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic „Medicina”, 2018, p. 184-191.

¹ Grugel J. Democratizarea. O introducere critică. Iași: Ed. Polirom, 2008, p. 35-41, 57-73.

În investigarea democrației ca fenomen social specific există *două mari tipuri de tradiții – tranzitologia și teoria modernizării*, care au dominat și au reformat studiile cu privire la ceea ce a însemnat *teoriile despre tranziția postcomunistă*. Altfel spus, *studiile democratizării*, inclusiv *tranzitologia și teoria modernizării*, sunt situate în cadrul teoriilor mai generale ale schimbării sociale și politice, fiind un domeniu vast și interdisciplinar. În primele studii ale democratizării, din perioada '70-'80 ai sec. XX, se presupunea că semnificația democratizării era evidentă de la sine: însemna, pur și simplu, transformarea sistemului politic, de la nondemocrație la o guvernare responsabilă și reprezentativă. Aceste studii au adoptat o abordare orientată către proces, concentrându-se asupra identificării mecanismelor sau căilor care duceau la democratizare. Se opera o distincție importantă între tranziție, sau începutul construcției unei democrații, în care politica este fluidă, iar democrația nu este asigurată, și consolidare, atunci când democrația devine „singurul joc din oraș” (*apud Juan J. Linz și Alfred Stepan*, 1996). Potrivit politologului român *Dana Jitcov*, în științele politice s-au conturat următoarele *două direcții de analiză ale democrației: clasa doctrinelor nihiliste și eticizante și doctrine pluraliste și poliarihice*.

În literatura de specialitate există câteva *puncte de vedere privind procesul tranziției*. Astfel, *S. Huntington* vorbea, în 1993, despre „trei valuri ale democratizării”, concept deja încetățenit în literatura de specialitate, teorie care, după *J. Grugel*, are și puncte slabe. La rândul său, *A. Toffler* menționa în alt context despre cele trei valuri ale civilizației: agrară, industrială și contemporană – cea informațională (prin analogie – *Ed. Radzinski*, vorbește despre diferite secole fulminante în istoria civilizației umane).

Vom preciza că *S. Huntington* scria de *primul val* „lung” de democratizare care a început în jurul anului 1820, odată cu extinderea dreptului de vot la nivelul unei mari părți a populației masculine din SUA, și a continuat aproape un secol, până în 1926, dând naștere la un număr de aproximativ 29 de democrații în lume. Triumful Alianților în cel de-Al Doilea Război Mondial a marcat începutul unui *val secund de democratizare*, care a atins apogeul în 1962, când 36 de țări aveau guverne democratice. A urmat un *al doilea val invers* (1960–1975), care a coborât numărul democrațiilor la 30. *Al treilea val al democrației* – anii '70-'80 ai sec. XX, inclusiv *în țările din spațiul postcomunist*.

Politologul *V. Saca* precizează că, din perspectiva abordării istorice, se delimitează: *tranziții istorice* – mijlocul sec. XVII, *parțiale* – anii '70 ai sec. XX, precum și *tranziții complexe, sistemice, totale* – după 1989 (căderea *Zidului Berlinei*, adică perioada postrăzboi rece). Democratizarea, sub semnul căreia se desfășoară tranzițiile actuale (cele istorice, din sec. XVII, sunt asociate cu precădere conceptului de modernizare), „apare, în acest context, ca o condiție a transformării sistemice, de ansamblu”, subliniază sociologul politic român *V. Măgureanu*. Alți autori, *N. Frigioiu*, înaintează și ideea precum că „noile” *democrații* (din spațiul postcomunist) sunt „regimuri hibride”, de un gen particular, majoritatea regimurilor politice fiind, cel puțin într-o anumită măsură, hibride.

În acest sens, Republica Moldova continuă să rămână în grupul țărilor cu un *regim hibrid / de tranziție* împreună cu Ucraina și Georgia, caracterizat de unii autori drept *tranziție „paralizantă”*. Pot fi invocate mai multe motive ale tergiversării procesului tranzițional în țara noastră (unel din acestea au fost expuse mai sus), dar am mai adăuga aici lipsa premiselor tranziției de la sistemul totalitar la unul democratic, de la sistemul politic închis la unul deschis, liberal. Dacă în state precum Polonia, Ungaria sau fosta Cehoslovacie au existat structuri civice de tipul *Solidarității, Forumului Democratic Ungar* sau *Forumului Civic*, care s-au opus regimului comunist, menținând activă dimensiunea pluralistă a societății și asigurând condițiile pentru tranziția negociată, în Republica Moldova toate aceste elemente care ar fi susținut procesul de tranziție și de configurare a sistemului politic de tip democratic au lipsit. Acest lucru și-a pus amprenta asupra genezei și evoluției statului, elitelor politice, societății civile, partidelor politice și, implicit, asupra calității formațiunilor partizane, cu implicații majore asupra structurării și funcționării sistemului politic în ansamblul său.

Dacă ținem cont de numeroasele probleme, dificultăți și dileme cu care se confruntă societatea din Republica Moldova pe calea tranziției democratice, pare să fie destul de confuză afirmația unor reprezentanți ai autorităților publice (*P. Filip*) despre faptul că țara noastră „cu siguranță a depășit faza tranziției și a incertitudinii generale”, iar „cea mai mare realizare a noastră a fost aceea că am putut menține această traiectorie de consolidare a democrației”¹.

Unii autori de referință utilizează *conceptul de „tranziție democratică”* cu mai multe semnificații. Astfel, *George Pridham* și *Tatu Vanhanen*, în studiul lor consacrat procesului de democratizare din Estul Europei, evidențiază *două abordări ale conceptului: orientarea funcționalistă și cea genetică*, cunoscută și sub denumirea de *orientarea micro și macro*. Prima acordă atenție realităților structurale și conjuncturale – în special, economice, sociale și politice. Dacă această orientare omologhează prea multe realități, cea de-a doua orientare delimitează și definește variabilele conjuncturale, în special parametrii schimbărilor de regim, importanța opțiunii și strategiei actorilor politici în procesul de tranziție. În aprecierea politologului belgian *Jean-Michel De Waelle*, diferențele dintre modelele clasice ale tranzitologiei, delimitate pe baza valului de democratizare din Europa de Sud (Spania, Portugalia și Grecia) sunt foarte mari, cea mai importantă având în vedere obiectul tranziției, și anume că în aproape toate țările din Europa Centrală și de Est, sub aspect tipologic, se realizează concomitent o tranziție politică și economică.

Cercetătorul *V. Capcelea*, într-un studiu fundamental al său, pledează pentru *trei faze* (despărțirea de vechiul sistem, intrarea în zona neutră și mișcarea înainte), *două cicluri* (tranziția interioară – tranziția postcomunistă, precum și tranziția exterioară – integrarea în UE) și *trei elemente structurale ale procesului tranzițional*

¹ Pavel Filip: La următoarele aniversări vom putea vorbi despre o țară mai demnă și mai dezvoltată. Interviu IPN. [on-line] <http://ipn.md/ro/special/93169> (vizitat 24.08.2018).

(democratizarea politică, marketizarea actului economic, schimbarea mentalității umane) în țara noastră. Alți autori, cum ar fi politologul *N. Enciu*, menționează că, spre deosebire de alte țări din Europa Centrală și de Est, țara noastră, după proclamarea independenței, s-a confruntat cu **patru tipuri fundamentale de tranziții**, fiecare din ele reprezentând o provocare de o complexitate deosebită: tranziția de stat, tranziția politică, tranziția de regim și tranziția socioeconomică. Cunoscutul sociolog român *C. Zamfir* pledează pentru termenul de strat în analiza tranziției diferitor țări. În opinia noastră, pot fi evidențiate **trei tipuri de tranziții** mai semnificative: **tranziția politică**, **tranziția economico-socială** și **tranziția de integrare europeană**, având drept criteriu de degajare elaborarea și promovarea de către elitele politice naționale a unei strategii de tranziție democratică și a aplicării compromisului rațional și a consensului valoric între actorii politici privind actul guvernării.

Întrebările esențiale pentru democratizare ce se verifică tot mai insistent în lumea postcomunistă sunt: De ce au avut loc tranzițiile? Ce tipuri de democrații iau formă? Cum putem explica traiectoriile postcomuniste diferite (unele țări – spre Est, spre *Uniunea Economică Euroasiatică* – Rusia, Belarus, Kazahstan, Armenia și Kârgâzstan, iar altele – spre Vest, spre *UE* – Republica Moldova, Ucraina și Georgia)? Unul din răspunsurile la întrebările ce apar în fața societăților postcomuniste poate fi găsit în conceptul de consolidare democratică care își are originile intelectuale în anii '90 ai secolului trecut, când paradigma democrației a necesitat o redefinire teoretică cauzată de mutațiile democrațiilor celui de-al „treilea val” din spațiul postcomunist și, implicit, cel postsovietic. Punctul de plecare a reconceptualizării democrației l-au constituit discuțiile despre rolul alegerilor în organizarea democratică, mai exact, dacă odată cu alegerile libere are loc instaurarea democrației. Demersul teoretic privind *democrația a dus la divizarea ei în democrații liberale*, numite și *democrații constituționale*, și *democrații electorale, pur procedurale*. Din aceste și alte motive, Republica Moldova, în viziunea unor autori occidentali și autohtoni, poate fi caracterizată drept *un model continuu („neîntrerupt”) al tranziției*, traversând astfel un nivel sporit al instabilității în politica internă și cea externă.

**LOCUL CETĂȚEANULUI ÎN CADRUL SISTEMULUI
POLITIC ȘI INSTITUȚIONAL***
(în loc de concluzii)

„Eu am dreptate, tu nu.
Dar pentru libertatea ta de a nu avea dreptate,
eu voi lupta până la moarte”;
„Îmi plac porcii. Câinii ne privesc de jos.
Pisicile ne privesc de sus. Porcii ne tratează ca pe egali”
Winston Churchill

Ce alcătuiește adevărul despre politică? *Unii oameni „iubesc” politica.* Savurează emoția evenimentelor politice, cum ar fi alegerile parlamentare sau cele prezidențiale, ca pe niște întreceri sportive palpitante (*World Series baseball* sau Campionatul mondial de fotbal). *Alții sunt fascinați de politică*, pentru că sunt interesați de unele teme și de consecințele lor asupra oamenilor din comunitățile lor și din întreaga lume. Mai sunt totuși *unii care urăsc politica*, fie pentru că ea invrajbește grupuri de oameni sau indivizi aparte, fie pentru că implică abuz de putere, duplicitate, manipulare și violență. În sfârșit, *altora politica le este indiferentă* (trei de „A”: politică alienată, apatică, anomică), pentru că are foarte puțin în comun cu lucrurile care îi interesează, iar în această situație ea nu mai reprezintă interesele societății sau ale grupului social care a mandatat-o, ci se exprimă exclusiv pe sine¹. *Toate aceste reacții launloc alcătuiesc adevărul despre politică.* Într-adevăr, majoritatea dintre noi avem o anumită reacție față de politică, reacție care conține un amestec al tuturor acestor sentimente. Or, *politica are mai multe fațete și poate fi o forță a binelui, dar și a raului* („политика это кровь”, se mai spune în rusește). Totuși nucleul politicii îl reprezintă ființele umane politizate care iau decizii importante pentru ele sau pentru cei din jurul lor, pentru o comunitate de oameni.

Din perspectiva științelor politice, se realizează o relaționare constantă între două noțiuni elementare care vizează *definirea calității de cetățean ca personalitate socială și ca potențial actor politic.* Unii autori pun în discuție ideea intercondiționării funcționale realizate prin asocierea a *trei identități / variabile:* acțiunile individului, gândirea socială a individului și instituțiile ori sistemul politic. În istoria gândirii politice, toate aceste analize comparative au fost realizate prin utilizarea mecanismului

* Concluziile sunt elaborate și actualizate de către autor în baza *Notelor de curs* la disciplina academică *Sociologie politică*. A se vedea: Varzari P. *Sociologie politică...*, p. 257-260.

¹ Crizele legitimității puterii politice. Puterea politică alienată. [on-line] <http://www.scribub.com/stiinta/stiinte-politice/crizele-legitimitatii-puterii-72471.php> (vizitat 13.01.2016).

determinismului social. Drept urmare, se conturează ideea legăturilor complexe, dublu implicative: individul gândește politic în funcție de modalitățile în care trăiește din punct de vedere social, dar și caracteristicile sociale determină (abordare neohegeliană) preferințele politice¹.

Alți politologi susțin faptul că *nu există nicio corespondență directă între caracteristicile sociale și preferințele politice* definite în funcție de interesele individuale, atrăgând atenția asupra circumstanțelor și contextelor sociale care sunt mult mai importante în ceea ce privește exprimarea preferințelor politice. În sinteză, sunt necesare cunoașterea contextului politic și social în care cetățeanul este inclus, doar contextele sociale au efecte asupra politicului, căci ele influențează probabilitatea interacțiunilor sociale între grupuri și în interiorul acestora, afectând astfel fluxul informației relevante politic. În consecință, contextele sociale sunt cel mai bine definite în termenii compoziției sociale și, în acest sens, un context poate fi înțeles drept compoziția socială a unui mediu.

Prin structuri sociale exemplificative compoziția socială poate fi relaționată cu noțiunea de context social, cu orice tip de mediu – de la o unitate statală până la o regiune, de la o provincie până la un tip de Biserică, de la un oraș determinat până la un club sau asociație ș.a. Din perspectiva științelor politice, s-a pus întrebarea dacă aceste medii, aceste contexte sociale determină autoagregarea și autoselecția individuală. Adică, dacă oamenii devin liberali, social-democrați, ortodocși, catolici, protestanți, educați sau needucați din cauza contextului social sau devin așa din motive independente de mediu și de context. Deși, în general, indivizii nu ajung să își aleagă statul, regiunea sau localitatea în care își stabilesc domiciliul și reședința în funcție de criterii care sunt semnificative din punct de vedere politic.

Un alt mecanism explicativ al influențelor contextuale asupra comportamentului individului îl constituie *ideea rețelelor sociale*, inclusiv rețeaua globală *Internet*. În mod sintetic, rețelele sociale sunt articulații artificiale construite de către indivizi ca efect al alegerilor pe care au ajuns să le materializeze.

Mediul social, în general, și *mediul politic*, în special, sunt greu de controlat de către indivizi. Însă contactele și rețelele sociale pe care fiecare om le realizează cu alții sunt ușor de perceput. Există și în acest caz o determinare care vizează faptul că rețelele sociale posibile sunt un efect al constrângerilor mediului social (susținută încă la vremea sa de filosoful și sociologul francez *Émile Durkheim*), care le condiționează dezvoltarea și manifestarea.

Sociologia politică weberiană a propus prin studiile sale și o analiză a *modalităților și modelelor de influențare ale structurii sociale și politice asupra*

¹ *Apud* Regis R. Elemente de sociologie politică (*Note de curs*). Cluj-Napoca, 2008. [on-line] <http://www.canonica.ro/ro/virtuemart/8.html> (vizitat 31.08.2013).

individului¹. Curentul individualismului metodologic este cel care pune în centrul cercetărilor sale individul într-un complex de situații, de oportunități sau constrângeri, în urma cărora se dezvoltă interacțiunile sociale și care au consecințe asupra modalităților de percepere a informațiilor și a realizării alegerilor politice. Fiindcă actorul individual este plasat în centrul analizelor, al acțiunilor și interacțiunilor sociale, științele socioumane utilizează argumente multiple care privesc teoria alegerilor raționale ori care reclamă apelul la psihologia comportamentală și cognitivă.

Incontestabil, *imaginea omului politic contemporan*, inclusiv cea a politicianului autohton, *in statu nascendi*, poate fi definită nu numai în termenii competenței (după *formula celor trei de „C”*: competența profesională, competența politică și competența morală), ci și în ai *limbajului politic*², care „este acel domeniu al limbii în care se mișcă actorul politic, utilizând cuvântul”, fiind astfel „o componentă importantă a vieții politice” (*Georg Klaus*, sociolog german)³. Rostirea și rostul cuvântului îl determină pe omul politic să exprime idei și sentimente, să le comunice, începând, în așa fel, să trăiască și să acționeze într-un univers de limbaj, de semnificație⁴. *Limbajul politic poate fi evaluat pe două dimensiuni*: numărul de cuvinte „stocate” în mintea vorbitorului și modul de utilizare a lor. În ceea ce privește prima dimensiune – *vocabularul politic* –, este de la sine înțeles că el constituie un factor esențial în sporirea capacității de emiterie și transmitere a unui mesaj. În acest sens, elocvent este exemplul lui *Charles de Gaulle* care cunoștea mai mult de 500 de cuvinte de bază (din cele peste 1000 de cuvinte-cheie utilizate în politică) – un lexicon cu care, de altminteri, stabilise un record mondial pentru politicienii sec. XX. Unii autori de la noi se întrebă: cine dintre politicienii noștri de astăzi stăpânește un asemenea vocabular? Sau cine dintre politicienii moldoveni care se respectă nu și-ar dori o asemenea performanță? *O eventuală judecată lingvistică a oamenilor politici*

¹ Unele detalii vezi: Weber M. Politică, o vocație și o profesie. [on-line] <https://ro.scribd.com/doc/79451150/Max-Weber-Politica-o-Vocatie-Si-Profesie> (vizitat 02.04.2017); Weber M. Omul de știință și omul politic. București: Ed. Humanitas, 2011. 14 p. [on-line] <https://static.cartepedia.ro/api/file/attach/3836> (vizitat 13.12.2003).

² *Apud* Cujbă V. Limbajul politic: realități și probleme. În: *Limba română. Revistă de știință și cultură*, 2009, nr. 11-12. [on-line] <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=803> (vizitat 13.09.2014).

³ Citat după: Resursele puterii politice. [on-line] <http://www.scribde.com/stiinta/stiinte-politice/resursele-puterii-politice94681.php> (vizitat 18.01.2014); Bordeiu P.D. Op. cit.

⁴ A se vedea: Măgureanu V. Măgureanu V. Studii de sociologie politică. București, 2007. [on-line] <http://www.scribd.com/doc/78323499/Magureanu-Virgil-Studii-de-Sociologie-Politica> (vizitat 17.09.2013); Bogatu E. „Limba de lemn” la nivelul discursului politic. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, 2005, nr. 2 (XXIX), p. 92-101. [on-line] http://uspee.md/wp-content/uploads/2016/10/MOLDOSCOPIE_probleme_de_analiza_politica_partea_29.pdf (vizitat 13.12.2016); Peru-Balan A. Managementul PR-ului politic. Chișinău, 2014, p. 58-83; Peru-Balan A. Limbajul ca element constitutiv al imaginii politice. În: *Comunicarea publică. Concepte și interpretări. Vol. II / Coord. C. Marin. Chișinău, 2013, p. 166-175.*

moldoveni ar putea fi următoarea: numai unii știu să utilizeze limbajul politic ireproșabil; alții știu să utilizeze limbajul politic irecuzabil; mulți utilizează limbajul politic iremisibil. Ceea ce putem afirma *clare et evidenter* este că învățarea și îmbogățirea vocabularului politic trebuie să constituie unul dintre obiectivele lor primare. *Vocabularul de referință al omului politic* ține explicit de geneza și evoluția fenomenului politic; caracterul și conținutul puterii politice; funcționarea și dezvoltarea procesului politic; sistemul relațiilor internaționale¹.

Apare însă întrebarea: în ce limbaj gândesc oamenii politici autohtoni? Și de ce unii politicieni, deși inteligenți și cu o gândire „sănătoasă”, eșuează în exprimare? Cuvintele le stau pe „vârful limbii”, dar... De ce le este atât de greu să-și „traducă” gândurile în limba română? Prin urmare, a fi competent în utilizarea limbajului politic înseamnă, mai întâi, cunoașterea vocabularului politic. A doua dimensiune vizează calitatea punerii în valoare a limbajului politic.

Filosoful englez cu un interes special în teoria politică și filosofia culturii *M. Oakeshott* observa că politica a fost întotdeauna o discuție pe trei sferturi și neputința de a utiliza vocabularul necesar este un handicap serios al celui care dorește să participe la această activitate, ca amator sau ca profesionist². *Comunicarea politică eficientă* presupune, în primul rând, cunoașterea valorilor pe care le pot căpăta cuvintele, înțelegerea jocului subtil de fluiditate a sensurilor, condiție fără de care nu se poate avansa suficient pe calea raționării: orală sau scrisă.

Limbajul politic este într-un mod sau altul o lume a omului politic. O lume în care el trebuie să fie un adevărat purtător de mesaj și neostenit lucrător. Întrucât în domeniul limbajului politic – parlamentarii, miniștrii, diplomații, liderii de partid ș.a. – mai au unele limite, care nu înseamnă decât „limitele propriei lumi” (*L. Wittgenstein*), nu le rămâne decât să le depășească, prestând în consecință un discurs politic elevat, omnipotent și adecvat realităților pe care le vizează.

¹ Vezi: Varzari E., Hanganu A., Cosmescu A. *Limba latină în discursul politic*. Chișinău, 2010; Шейгал Е. Власть как концепт и категория дискурса. [on-line] http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Article/scheigvlast.php (vizitat 13.01.2013); Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политологической филологии. [on-line] http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Article/Dem_PolDisk.php (vizitat 13.01.2013).

² A se vedea: Griffiths M. *Relații internaționale. Școli, curente, gânditori*. București, 2003. [on-line] <http://www.scribd.com/doc/36859334/M-Griffiths-Rel-Intern-Scoli-Curente-Ganditori> (vizitat 13.05.2011).

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. Acte și documente politico-juridice

Acord de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte. [on-line] <http://www.mfa.gov.md/img/docs/Acordul-de-Asociere-RM-UE.pdf> (vizitat 13.12.2014).

Alegerile parlamentare din 2019 în Republica Moldova. [on-line] http://alegeri.md/w/Pagina_principal%C4%83 (vizitat 13.03.2019).

Alegeri parlamentare în Republica Moldova (1994–2014). [on-line] <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/> ; <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/#info> (vizitat 29.04.2017).

Cadrul legislativ al partidelor din Republica Moldova. [on-line] <http://biblioteca-digitala-online.blogspot.md/2013/01/cadrul-legislativ-al-partidelor-din.html> (vizitat 22.01.2013).

Cadrul politico-juridic al relațiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană. [on-line] <https://biblioteca.regielive.ro/seminarii/stiinte-politice/cadrul-politico-juridic-al-relatiilor-republicii-moldova-cu-uniunea-europeana-221490.pdf> (vizitat 18.05.2017).

Cernencu M., Galben A., Rusnac Gh., Solomon C. Republica Moldova: istoria politică (1989–2000). Documente și materiale (vol. I, II). Chișinău: CE USM, 2000.

Constituția Republicii Moldova. Republicată. Modificată și completată prin legile Republicii Moldova. [on-line] <http://www.presedinte.md/rom/constitution> (vizitat 29.03.2016).

Conținutul Acordului de Asociere dintre RM și UE. [on-line] <http://dcfta.md/continutul-acordului-de-asociere-dintre-rm-si-ue> (vizitat 13.09.2015).

Declarația de Independență a Republicii Moldova. [on-line] <http://www.presedinte.md/rom/declaration> (vizitat 27.04.2017).

Declarația Suveranității Republicii Sovietice Socialiste Moldova nr. 148-XII din 23.06.1990. [on-line] <http://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&id=275&idc=11> (vizitat 13.04.2017).

Hotărâre nr. 746 din 18.08.2010 cu privire la aprobarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO actualizat. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=335977> (vizitat 13.05.2014).

Hotărâre nr.14 din 02.05.2017 privind interpretarea articolului 11 din Constituție (neutralitatea permanentă) (*Sesizarea nr. 37b/2014*). [on-line] <http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=613&l=ro> (vizitat 02.05.2017).

Hotărârea Curții Constituționale nr. 36 din 05.12.2013 privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova (*Sesizările nr. 8b/2013 și 41b/2013*). [on-line] <http://lex.justice.md/md/350850/> (vizitat 13.12.2013).

Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 368 din 08.02.1995 pentru aprobarea Concepției politicii externe a Republicii Moldova. [on-line] <http://lex.justice.md/md/306955/> (vizitat 10.05.2017).

Lege nr. 3465 din 01.09.1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312813> (vizitat 27.04.2017).

Lege nr. 1115 din 05.07.2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova. [on-line] <http://lex.justice.md/documentrom.php?id=77DAC2CD:869480F5> (vizitat 28.07.2000).

Lege nr. 173 din 22.07.2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria). [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313004> (vizitat 24.03.2013).

Lege nr. 589 din 23.05.1991 cu privire la schimbarea denumirii statului RSS Moldova în Republica Moldova. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313220> (vizitat 30.03.2018).

Lege nr. 344 din 23.12.1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri). [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311656> (vizitat 13.12.2013).

Lege nr. 595 din 24.09.1999 privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311696> (vizitat 06.10.2016).

Lista tratatelor multilaterale încheiate de către Republica Moldova. [on-line] <http://www.mfa.gov.md/img/docs/Lista-Tratate-Multilaterale.pdf> (vizitat 03.04.2017).

Organizatii Regionale și Internationale. [on-line] <http://www.pll.md/ro/international> (vizitat 02.10.2016).

Planul de Acțiuni UE-MOLDOVA. [on-line] http://www.undp.md/border/Download/Planulde_Actiuni_RM-UE.pdf (vizitat 18.05.2017).

Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova – NATO. [on-line] http://www.belgia.mfa.md/img/docs/ipap_ro.pdf (vizitat 13.05.2014).

Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO pentru anii 2014–2016. [on-line] http://www.mfa.gov.md/img/docs/2014-2016_ipap_ro.pdf (vizitat 13.05.2014).

Politica Europeană de Vecinătate. [on-line] <http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU6.5.4.html> (vizitat 10.05.2017).

Raport analitic. Comisia pentru Studierea și Aprecierea Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova. [on-line] <http://www.timpul.md/articol/raportul-comisiei-pentru-studierea-i-aprecierea-regimului-comunist-totalitar-din-republica-moldova-12814.html> (vizitat 02.07.2010).

Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător. [on-line] <http://infoeuropa.md/zona-de-liber-schimb-aprofundat-si-cuprinzator/> (vizitat 13.12.2014).

II. Monografii, articole și alte surse bibliografice

26 de ani de la destrămarea Uniunii Sovietice. [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/262175 (vizitat 26.12.2017):

Abordările politologice și extrapolitologice. [on-line] <http://biblioteca-digitala-online.blogspot.com/2012/12/abordarile-politologice-si.html> (vizitat 07.03.2015).

Andrescu M. Constituția între ideal și realitate. [on-line] <http://poruncaibirii.agaton.ro/articol/634/constitu%C5%A2ia-%C3%AEntre-ideal-%C5%9Fi-realitate> (vizitat 02.06.2017).

Basciani A. Dificila Unire. Basarabia și România Mare, 1918–1940. Chișinău: Ed. Cartier, 2018. 428 p.

Basiul V. După 20 de ani de la destrămarea URSS, crimele regimului comunist au fost condamnate în Republica Moldova. [on-line] <http://www.historia.ro/exclusivweb/actualitate/articol/20-ani-destramarea-urss-crimele-regimului-comunist-au-fost-condamna> (vizitat 13.09.2010).

Bordeiu P.D. Fundamentele puterii politice (*Curs*). Constanța: Ed. „Andrei Șaguna”, 2006. 215 p. [on-line] <https://ro.scribd.com/doc/32044222/Curs-Fundamente> (vizitat 29.10.2007).

Boțan I. Prevederile Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană. Ghid. Chișinău: Ed. Arc, 2014. 96 p. [on-line] <http://www.e-democracy.md/files/ghid-acord-asociere-igor-botan.pdf> (vizitat 13.09.2015).

Boțan I. Principalele curente ale prezidențialelor 2016. [on-line] <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/principalele-curente-prezidentialelor-2016/> (vizitat 16.09.2016).

Bucătaru I. Instituționalizarea partidelor politice din Republica Moldova: aspecte politico-sociale. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2013, nr. 2 (162), p. 55-65. [on-line] http://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/revista_filosofie_asm_nr_1_com_9371.pdf (vizitat 13.12.2013).

Bucătaru I. Rolul Guvernului Republicii Moldova în construcția și consolidarea sistemului statal (1991–2014). [on-line] <http://aap.gov.md/files/conferinte/20.5.16/materiale.pdf> (vizitat 13.12.2016).

Capcea V. Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, paradoxurile, eșecurile și avatarurile. Chișinău: Ed. Arc, 2012. 190 p. [on-line] <http://tinread.usarb.md:8888/tinread/fulltext/capcea/tranzitiemold.pdf> (vizitat 13.12.2013).

Carpinschi A., Ilas A. Criza politică și construcția instituțională democratică. O analiză comparată a douăzeci și opt de constituții. [on-line] <http://www.jsri.ro/old/html%20version/index/no7/antoncarpinschi-articol.htm> ; <file:///D:/IIESP/Downloads/159-326-1-SM.pdf> (vizitat 22.12.2015).

Cașu I. 2 august 1940 – crearea RSS Moldovenești. [on-line] <http://www.europalibera.org/a/2116361.html> (vizitat 02.08.2010).

Cașu I. Anii 1989–1991 în destinul românilor basarabeni (I). [on-line] <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/anii-1989-1991-in-destinul-romanilor-basarabeni-i> (vizitat 22.04.2017).

Cazacu L. Discuții identitare în Republica Moldova. [on-line] file:///D:/IIESP/Downloads/Nvmgu_filol_2012_4_5.pdf (vizitat 29.04.2017).

Cebotari Sv., Căldare Gh. Politica externă a Republicii Moldova (*Note de curs*). Chișinău: CEP USM, 2018. 370 p.

Cenușa D. Acordul de Asocierie dintre R. Moldova și UE, explicat într-un manual. [on-line] http://www.hotnews.md/articles/view_hot?id=38322 (vizitat 29.11.2016).

Cernea Gh. Lupta politică pentru adoptarea Declarației de Independență a Republicii Moldova. [on-line] <http://www.lib.ase.md/wp-content/uploads/publicatii/Publicatii%20Asem2010/Confistorie092010.pdf> (vizitat 27.04.2017).

Cernencu M., Boțan I. Evoluția pliripartitismului pe teritoriul Republicii Moldpva. Chișinău: Ed. Arc, 2009. 164 p. [on-line] <http://www.e-democracy.md/files/evolutia-pluripartitismului-2009.pdf> (vizitat 13.03.2013).

Chirtoacă C. Elementele componente ale unui stat. *Cazul Republicii Moldova*. Chișinău: IPP, 2013. 61 p. [on-line] <http://ipp.md/old/download.php?file=chVibGjL2JpYmxpb3RIY2EvMTgvcM8vQ2hpcnRvb2FjYV9Sb20ucGRm> (vizitat 26.01.2013).

Cimpoșu D. Evoluția și trăsăturile regimului politic post-totalitar din Republica Moldova (1990-2012). [on-line] <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1682> (vizitat 13.12.2012);

Ciobu Em. Apariția și dezvoltarea statului Republica Moldova: probleme și perspective ale identității. [on-line] <http://rmdir.md/?p=845> (vizitat 13.08.2011).

Ciochină S. Republica Moldova – un sfert de veac de singurătate. [on-line] <http://www.dw.com/ro/republica-moldova-un-sfert-de-veac-de-singur%C4%83tate/a-19502715> (vizitat 26.08.2016).

Cojocar Gh. Mișcarea democratică națională și Declarația Independenței Republicii Moldova. În: AKADEMOS. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Arte, 2011, nr. 3 (22), p. 8-11. [on-line] <http://www.akademos.asm.md/files/Miscarea%20democratica%20nationala%20si%20declararea%20independentei%20RM.pdf> (vizitat 27.04.2017).

Constituirea și evoluția politică a R.S.S.M. în anii 1940–1991. [on-line] <http://moldovenii.md/md/section/786/content/10083> (vizitat 25.04.2017).

Cozmescu D. Regim politic și tranziție politică. București, 2013. 282 p. [on-line] <http://isi.com.ro/regim-politic-si-tranzitie-politica-dragos-cosmescu/> (vizitat 03.04.2015).

Culcer D. Mișcarea de eliberare națională în Republica Moldova (1987–1989). [on-line] <http://asymetria-anticariat.blogspot.md/2010/01/miscarea-de-eliberare-nationala-in.html> (vizitat 08.01.2010).

Deaconu Șt. Instituții politice / Ed-a a 2-a. București: Ed. C.H. Beck, 2004. [on-line] <http://www.hamangiu.ro/institutiile-politice-editia-a-2-a> (vizitat 13.05.2017).

Dragnev D., Manolache C., I.V. Xenofontov. Republica Moldova – 25 ani. Repere istorice. Istoria științei. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală, 2016 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”). 160 p. [on-line] <http://moldova25.md/wp-content/uploads/2016/09/Moldova25.pdf> (vizitat 13.09.2016).

Duca Gh., Stratan Al. Un sfert de secol de căutări, erori și eșecuri. [on-line] http://www.asm.md/galerie/25%20ani%20de%20independenta_red_final.pdf (vizitat 15.09.2016).

Duminică I. Instaurarea regimului politic democratic în Republica Moldova: realizări, probleme, perspective / Autoreferat al tezei de doctor în științe politice. Chișinău, 2006. [on-line] <http://www.cnaa.acad.md/thesis/3808/> (vizitat 13.12.2006).

Emanația totalitarismului. [on-line] <http://www.moldpres.md/page/totalitarism> (vizitat 17.06.2016).

Enciclopedia „Oamenii Moldovei”. Vol. I. Președinții, Prim-miniștrii, Președinții Parlamentului, Miniștrii, Deputații (1991–2017). Chișinău: S. n., 2017. 188 p.

Fenger M. The Diffusion of Revolution: Comparing Recent Regime Turnovers in Five Post-Communist Countries. În: Democratizatsiya, Washington, 2007, Vol. 15, No. 1, p. 16-22. [on-line] https://www2.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/gwashu_demo151/d1j20j5wq234r625/d1j_20j5wq234r625.pdf (vizitat 24.03.2013).

Fruntașu I. O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812–2002). Chișinău: Cartier, 2002.

Furtună D. Europa post-comunistă: de la dușmanul ideologic la dușmanul identitar. [on-line] <http://www.politicon.md/europa-post-comunista-de-la-dusmanul-ideologic-la-dusmanul-identitar> (vizitat 28.03.2014).

Gheorghiu V. Cadrul instituțional al aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană. [on-line] <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&id=102&idc=169> (vizitat 27.03.2003).

Guceac I., Juc V., Moraru V. Moldova și Uniunea Europeană: dimensiunile cooperării. Chișinău: S.N. (Tipografia-Sirius), 2016. 116 p.

Instituțiile publice – prezentare generală. [on-line] <http://www.stiucum.com/economie/institutiile-publice/Institutiile-publice-prezentar95545.php> (vizitat 09.05.2017).

Juc V., Cojocaru Gh. Politica externă. În: Republica Moldova pe calea modernizării. Studiu enciclopedic. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan”, 2015, p. 228-256. [on-line] http://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/republica_moldova_pe_calea_modernizarii.pdf (vizitat 09.05.2017).

Juc V., Cojocaru Gh. Politica externă. În: Republica Moldova. Enciclopedie / Ediție consacrată aniversării a 25-a de la proclamarea independenței Republicii Moldova. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” (Institut), 2016 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), p. 761-788. [on-line] <https://shop.eastview.com/results/item?sku=5137490B> (vizitat 09.05.2017).

Juc V. Eforturi de recunoaștere internațională și asigurare a independenței de stat a Republicii Moldova. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2018, nr. 3 (178), p. 7-26. [on-line] <http://www.icjp.asm.md/publicatie/revista-de-filozofie-sociologie-%C5%9Fi-%C5%9Ftiin%C5%A3e-politice> (vizitat 09.11.2017).

Juc V., Josanu Yu., Rusandu I. Sisteme politice tranzitorii din Europa de Sud-Est (*studiu comparat*). Chișinău: Tipografia A.Ș.M., 2008. 202 p.

Kantor I.A. Tranziție și democratizare în Europa Centrală și de Est (*Curs*). Cluj-Napoca, 2013. [on-line] <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:mzvz97nMEQoJ:>

[fspac.ubbcluj.ro/moodle/pluginfile.php/7159/course/overviewfiles/Tranzitie si democratizare.pdf](http://fspac.ubbcluj.ro/moodle/pluginfile.php/7159/course/overviewfiles/Tranzitie_si_democratizare.pdf) (vizitat 25.01.2016).

Klipii I. Evoluția cadrului politic al integrării europene. [on-line] www.ipp.md/public/files/Publicatii/2001/integrarea_europeana/Klipii.doc (vizitat 10.07.2017).

Manole D. Avantajele și dezavantajele referendumului ca instrument democratic. [on-line] <http://dinumanole.com/ro/totul-despre-politica/avantajele-si-dezavantajele-referendumului-ca-instrument-democratic/> (vizitat 20.10.2016).

Mândru B. Sisteme politice și regimuri politice. [on-line] <https://bogdanmandru.wordpress.com/stiinte-politice-sisteme-politice-si-regimuri-politice/> (vizitat 16.01.2016).

Mândru B. Științe politice – instituții politice și guvernare. [on-line] <https://bogdanmandru.wordpress.com/stiinte-politice-%E2%80%93-instituti-politice-si-guvernare/> (vizitat 13.05.2017).

Miclós B. Sisteme electorale (*Suport de curs*). Cluj-Napoca, 2013. 107 p.

Mischevca I. Mitul „statalității moldovenești” (I, II, III). [on-line] <http://moldnova.eu/ro/mitul-statalitatii-moldovenesti-7438.html/> ; <http://moldnova.eu/ro/mitul-statalitatii-moldovenesti-2-7533.html/> ; <http://moldnova.eu/ro/mitul-statalitatii-moldovenesti-3-7624.html/> (vizitat 13.10.2016).

Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european / Red. șt. V. Juc. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2018 (ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 512 p.

Munteanu I. Partide politice din Republica Moldova: legi, practici și reforme. Chișinău: Ed. Cartier, 2010. 170 p. [on-line] https://issuu.com/victorursu4/docs/partide_politice_viitorul (vizitat 03.04.2017).

Musteață S. Dilemele Republicii Moldova. În: Archiva Moldaviae, Iași, 2012 (IV). [on-line] https://www.academia.edu/5490941/Dilemele_Republicii_Moldova (vizitat 29.04.2017).

Musteață S. Lecțiile independenței Republicii Moldova – tranziția de la totalitarism la democrație. [on-line] <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1229> (vizitat 13.09.2011).

Musteață S. Rolul anului 1991 în destinul Republicii Moldova. [on-line] <http://plural.upsc.md/wp-content/uploads/2015/12/Plural-3-Musteata.pdf> (vizitat 27.04.2017).

Neagu M., Musteață S. Integrarea Republicii Moldova în structurile internaționale. [on-line] http://www.iatp.md/istorie/romana/contemporana/integrarea_rm_europa.shtml (vizitat 07.06.2009).

Neukirch Cl. Moldovan Headaches. The Republic of Moldova 120 days after the 2001 Parliamentary Elections / Working Paper 3. [on-line] <https://www.files.ethz.ch/isn/20122/WP3.pdf> (vizitat 09.05.2017).

Parlamentul-90. [on-line] <http://parlamentul90.md/main/text/4> vizitat 27.04.2017).

Pârvulescu Cr. Politici și instituții politice. București: Ed. Trei, 2000. 115 p. [on-line] <https://www.scribd.com/document/8604204/C-Piirvulescu-Politici-Si-Instituti-Politice> (vizitat 13.05.2017).

Politologie. Manual (pentru specialitățile nonprofil) / Coord. V. Moșneaga, Gh. Rusnac, V. Sacovici. Chișinău: CEP USM, 2007. 358 p. [on-line] <https://ru.scribd.com/doc/123654195/Manual-Politologie> (vizitat 21.12.2015).

Puciu moscovit de la 19-21 august 1991 și Moldova. [on-line] <http://www.europalibera.org/a/24301629.html> (vizitat 25.04.2017).

Referendumul ca formă supremă a democrației directe. Chișinău, 2016. 177 p. [on-line] <http://iimdd.md/wp-content/uploads/2017/01/Referendumul-ca-form%C4%83-suprem%C4%83-a-democra%C8%9Biei-directe.pdf> (vizitat 31.05.2016).

Republica Moldova la 25 de ani. O încercare de bilanț / Coord. P. Negură, V. Sprânceană, V. Ernu. Chișinău: Ed. Cartier, 2016. 52 p. [on-line] <https://www.academia.edu/>

[31814480/Republica Moldova la 25 de ani co-editat cu Vitalie Spr%C3%AEncean%C4%83 %C8%99i Vasile Ernu](#) (vizitat 13.12.2016).

Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu enciclopedic / Consiliul coord.: V. Moraru [et al.]. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan”, 2015 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”). 480 p. [on-line] http://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/republica_moldova_pe_calea_modernizarii.pdf (vizitat 09.05.2017).

Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM) (1940–1991). [on-line] <http://www.istoria.md/articol/5/RepublicaSovietic%C4%83Socialist%C4%83Moldoveneasc%C4%83RSSM> (vizitat 25.04.2017).

Sartori G. Partide și sisteme de partide. București: CA Publishing, 2014. 425 p.

Sâmboteanu A. Administrația publică: prin reformare spre modernizare. *Culegere de studii*. Chișinău: CEP USM, 2013. 327 p.

Sfetcu N. Istoria politică. [on-line] <https://www.setthings.com/ro/istoria-politica/> (vizitat 21.04.2017).

Solcan M.R. Instituții politice și economice. București: Ed. Universității din București, 2004. [on-line] <http://www.ub-filosofie.ro/~solcan/shelf/ipe04.pdf> (vizitat 13.05.2017).

Solomon C. Aspecte ale vieții politice în Republica Moldova (1989–2002). Monografie. Ch.: CE USM, 2002. 266 p.

Suveranitatea. Notiunea de suveranitate. Evoluția istorică a conceptului de suveranitate. [on-line] <https://suveranitate.wordpress.com/2012/02/24/suveranitatea-notiunea-de-suveranitate-evolutia-istorica-a-conceptului-de-suveranitate/> (vizitat 24.02.2012).

Șevcenco R. Statutul internațional al Moldovei. Unele concluzii. [on-line] <http://statulmoldovenesc.blogspot.md/2011/04/in-calitate-de-concluzii-putem-mentiona.html> (vizitat 03.04.2011).

Teoria generală a sistemelor politice comparate. [on-line] <http://www.scribub.com/stiinta/drept/TEORIA-GENERALA-A-SISTEMELOR-P1421754.php> (vizitat 21.08.2015).

Tismăneanu V. A meritat să fie distrus comunismul? [on-line] <http://www.politicon.md/meritat-sa-fie-distrus-comunismul> (vizitat 13.12.2014).

Turtureanu O. Societatea R.S.S. Moldovenești de la acalmie la stări de conflict (1953–1991) / Autoreferatul tezei de doctor în istorie. Chișinău: CNAA, 2012. [on-line] http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:t4wOEsBqp7MJ; www.cnaa.md/files/theses/2012/21641/turtureanu_ovidiu_abstract.pdf+&cd=44&hl=ro&ct=clnk (vizitat 22.04.2017).

Țurcanu I. Republica Moldova independentă (1991–2001). Studii, reflecții, mărturii. Chișinău, 2001.

Varzari E., Hanganu A., Cosmescu A. Limba latină în discursul politic. Chișinău, 2010.

Varzari P. Abordarea tranzitologică în studiile politologice contemporane: probleme și căutări. În: Știința politică și societatea în schimbare (Materialele Conferinței științifice internaționale dedicate celei de-a 20-a aniversări a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Chișinău, 13 noiembrie 2015). Chișinău: CEP USM, 2015, p. 245-248.

Varzari P. Considerente privind evoluția statului Republica Moldova. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2018, nr. 1 (LXXX), p. 150-167. [on-line] <http://uspee.md/cercetare/repartizarea-cercetarii/reviste-uspee/> (vizitat 13.05.2018).

Varzari P. Elita politică și birocrăția în contextul realizării reformelor democratice (cazul Republicii Moldova). *Monografie*. Chișinău: Pontos, 2013, p. 128-143. [on-line] <https://www.scribd.com/document/340186485/P-Varzari-Elita-politica-si-birocratia-in-contextul-reformelor-democratice> (vizitat 03.03.2017).

Varzari P. Elitele politice. În: Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu enciclopedic / Consiliul coord.: V. Moraru [et al.]. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan”, 2015 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), p. 148-172. [on-line]

http://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/republica_moldova_pe_caleamodenizarii.pdf
(vizitat 09.05.2017).

Varzari P. Evoluția statului Republica Moldova prin prisma funcționalității societății civile. În: Teoria și practica administrării publice (Materiale ale conferinței internaționale științifico-practice, 24 mai 2011). Chișinău: AAP, 2011, p. 20-22. [on-line] <http://aap.gov.md/files/conferinte/24.5.11.pdf> (vizitat 13.12.2011).

Varzari P. Evoluția statului Republica Moldova prin prisma vectorului integraționist european. În: Revista de Studii Interdisciplinare „C. Stere” (psihologie, sociologie, studii juridice, economie, religie, științe politice, relații internaționale), Iași, România, 2017, an. 4, nr. 1-2 (13-14), p. 37-56.

Varzari P. Paradigma tranziției postcomuniste: identificări conceptuale și hermeneutice. În: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter- și pluridisciplinare (Materialele Conferinț (vizitat 23.04.2017).

Varzari P. Puterea elitistă și modernizarea politică a Republicii Moldova: repere conceptuale și de conținut. În: Revista de Filosofie, Sociolo (vizitat 13.05.2015).

Varzari P. Reflecții privind tranziția postcomunistă: repere conceptuale și hermeneutice. În: Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2018 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), p. 9-34.

Varzari P. Societatea civilă ca actor de modernizare politică în Republica Moldova. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2016, nr. 1 (170). p. 59-69. [on-line] http://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/revista_nr_1_2016.pdf (vizitat 06.02.2016).

Varzari P. Sociologie politică (*Note de curs*). Chișinău: Pontos, 2015. 269 p. [on-line] <https://ru.scribd.com/doc/266502477/P-varzARI-soc-Pol-Note-c-Ch-Pontos-2015> (vizitat 05.09.2015).

Varzari P., Bucătaru I., Ciocan I. Impactul activității partidelor politice asupra funcționalității puterilor de stat. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2007, nr. 2 (XXXVII), p. 115-132. [on-line] <http://uspee.md/wp-content/uploads/2016/08/M37.pdf> (vizitat 13.09.2007).

Varzari P., Juc V. Partide politice și organizații neguvernamentale. În: Republica Moldova. Enciclopedie / Ediție consacrată aniversării a 25-a de la proclamarea independenței Republicii Moldova. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” (Institut), 2016 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), p. 737-760.

Varzari P., Sosna B. Reactualizarea clivajelor social-politice în Republica Moldova: reflecții conceptuale și de esență. În: Extremismul și separatismul – provocări la adresa securității regionale și naționale / Coord. ediției V. Juc. Chișinău: Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2014, p. 56-69.

Varzari P., Spinei T. Factorii sociali-economici ai instituirii independenței naționale. În: MOLDOSCOPIE (Problemele analizei politice). Culegere de articole. Partea a 7-a, 1996, p. 54-82.

Varzari P., Tăbârță I. Evoluția statului Republica Moldova prin prisma funcționalității elitei politice și a societății civile. În: Revista de filozofie, sociologie și științe politice, 2011, nr. 1, p. 72-81. [on-line] http://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/revista_2011-1.pdf (vizitat 13.12.2011).

Volnițchi I. Istoria partidelor din Republica Moldova (1991–2014) / Ed-a a 2-a. Chișinău: LP „Estetini”, 2015. 220 p.

Weber M. Omul de știință și omul politic. București: Ed. Humanitas, 2011. 14 p. [on-line] <https://static.cartopedia.ro/api/file/attach/3836> (vizitat 13.12.2003).

Weber M. Politica, o vocație și o profesie. [on-line] <https://ro.scribd.com/doc/79451150/Max-Weber-Politica-o-Vocatie-Si-Profesie> (vizitat 02.04.2017).

Zamfir C. O analiză critică a tranziției. Ce va fi „după”? Iași: Ed. Polirom, 2004. 200 p.

Zdaniuk B. Konsolidacja państwa w Republice Mołdawii [Consolidarea statului Republica Moldova]. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2016. 284 p. [on-line] <http://wnpism.uw.edu.pl/media/SOBN/Archiwum%20WDiNP/Konsolidacja%20panstwa.pdf> (vizitat 27.11.2016).

Хейвуд Э. Политология. Учебн. для студентов вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 544 p. [on-line] <http://yanko.lib.ru/books/politologiya/heywood-politology-2005-orig2002.htm> (vizitat 13.08.2015).

III. Referințe utile „Autorități și instituții statale”

Autorități publice centrale:

Președintele Republicii Moldova
Guvernul Republicii Moldova
Curtea Constituțională
Curtea Supremă de Justiție
Consiliul Superior al Magistraturii
Procuratura Generală
Curtea de Conturi
Avocatul Poporului (Ombudsmanul)

Alte autorități și instituții:

Banca Națională a Moldovei
Consiliul Concurenței
Comisia Națională a Pieței Financiare
Agenția Națională pentru Reglementare în Energetică
Comisia Națională de Integritate
Comisia Electorală Centrală
Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal
Consiliului Coordonator al Audiovizualului

Pantelimon VARZARI

ISTORIA POLITICĂ A REPUBLICII MOLDOVA
(Note de curs)

Formatul B5. Coli de tipar – 12,5. Coli editoriale – 16,0. Tirajul 100 ex.

„Europress” SRL, 2019

mun. Chișinău,

str. M. Lătărețu, 32

tel./fax /373 22/ 755902

Pantelimon VARZARI – născut în s. Domulgeni, r. Florești (1946), absolvent al Universității de Stat din Rostov-pe-Don, Rusia (1974), doctor habilitat în științe politice (2014), doctor în filosofie (1983), profesor cercetător (2014), profesor universitar (2017), *Om Emerit* (2016), cercetător științific principal la Instituția Publică Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, profesor universitar la Universitatea de

Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, autor a circa 250 de lucrări științifice și metodicodidactice în volum de peste 300 coli de autor, inclusiv 5 monografii, 5 manuale și 8 broșuri metodicodidactice, Laureat al concursului academiilor de științe ale Ucrainei, Belarusei și Moldovei pentru lucrări științifice de valoare (2010).

Director la două proiecte instituționale de stat („Interacțiunea dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul aprofundării reformelor democratice”, 2011–2014, și „Resursele, mecanismele și efectele realizării puterii politice în Republica Moldova”, 2009–2010) și la proiectul internațional (bilateral moldo-ucrainean) de cercetare („Funcționalitatea și impactul organizațiilor neguvernamentale din Ucraina și Republica Moldova asupra factorului decizional”, 2010–2011).

Cursuri academice susținute: *Metodologia cercetării; Politica comparată: teorie și metodă; Elitologie; Istoria gândirii politice; Sociologie politică și Istoria politică a Republicii Moldova*, ultimele patru fiind publicate.

Domeniul de activitate științifică: științe politice.

Problematika cercetărilor științifice: puterea politică și elita politică; buna guvernare și dezvoltarea democratică; fenomenul birocrăției și tranziția democratică; modernizarea politică și sfidările democrației contemporane; statul și societatea civilă; doctrine politice și ideologii politice; concepte și teorii social-politice etc.

Varzari Pantelimon
ISBN 978-9975-72-343-5

9 789975 723435